TOPLUMSAL

Tarih

184
NİSAN
2009

II. Meşrutiyet Dönemi

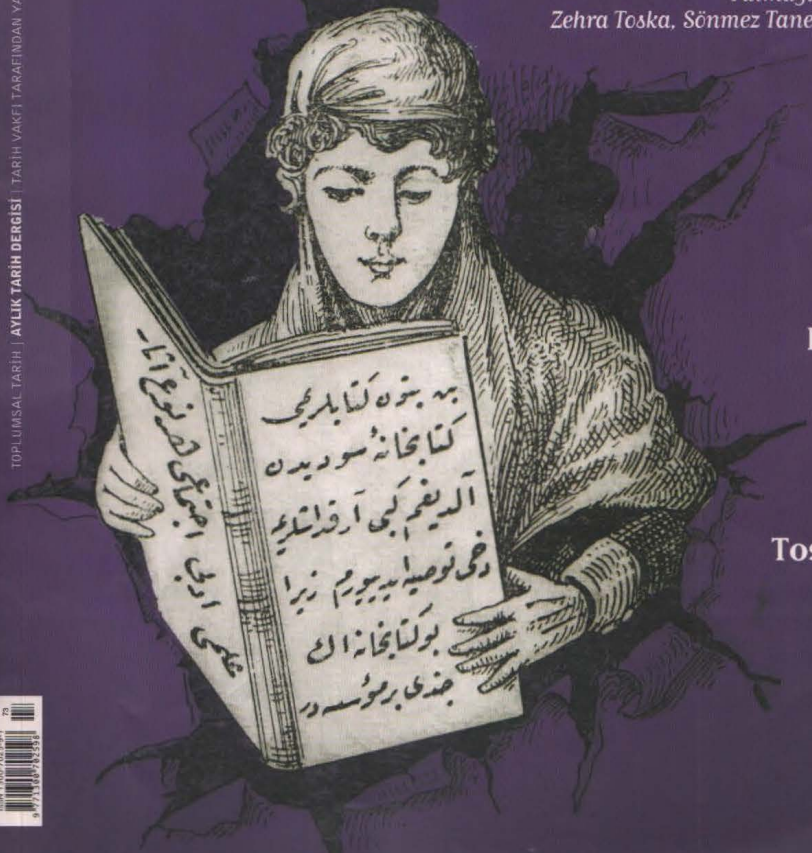
İzmir'de Hıristiyanlar ve Müslümanlar

Vangelis Kechriotis

Kadın Hareketinin Belleği

Kadın Eserleri Kütüphanesi

Fatmagül Berktay, Aslı Davaz, Işıl Baş, Zehra Toska, Sönmez Taner'in yazılarıyla. Dosya Sayfa 67

Bir Komünistin Ölümü

Enosis ve "Taksim" Çemberinde Derviş Ali Kavazoğlu

Niyazi Kızılyürek

15-16. Yüzyıllarda Uluslararası Ticaretin Büyük Gelişiminde

Toskana-Sicilya Ekseni

Giovanna Motta

İttihatçı Rahmi Bey'in İstiklal Mahkemesi Savunması

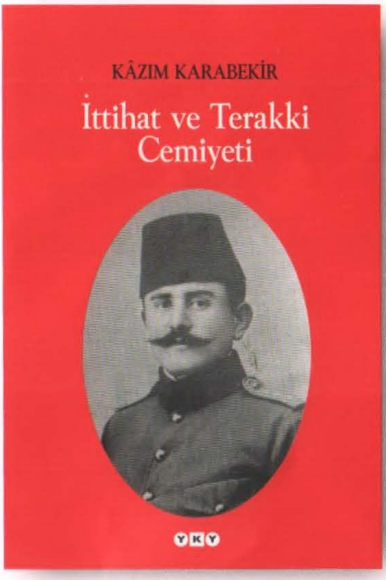
Ahmet Mehmetefendioğlu

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6,00 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

ISBN 1300-7025-3

Kâzım Karabekir, kapalı kapılar ardında yaşananları anlatıyor...

İttihat ve Terakki Cemiyeti

"Terakki ve İttihat Cemiyeti, tarihimizin her zaman için iftihar edeceği bir teşekküldü. Onu sarsan, solduran; kendi tarihi adıyla İttihat ve Terakki, fırkacılık hayatına atılması ve kendi kendini aşındırması olmuştur. "

İttihat ve Terakki Cemiyeti
Kâzım Karabekir

Kâzım Karabekir'in **İstiklâl Harbimiz** ve **Hayatım** adlı kitaplarını kaleminden çıktığı gibi yayımlayan YKY, şimdi de yazarın 1944'te hazırladığı **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'ni okurlarıyla buluşturuyor. Tarihimizin önemli dönemlerinden birinin karanlıkta kalmış yönlerini açığa çıkaran **İttihat ve Terakki Cemiyeti**'nde Karabekir, "İttihat ve Terakki" adının ortaya çıkışından 1909'a uzanan süreci, cemiyet içindeki gizli ve açık eylemlerini anlatıyor; İkinci Meşrutiyet'in ilanı sırasında, kapalı kapılar ardında neler yaşandığını gözler önüne seriyor.

352 sayfa, 26 TL

İstiklâl Harbimiz
Kâzım Karabekir
Hazırlayan: Ziver Öktem
660 + 682 sayfa, 70 TL

Hayatım
Kâzım Karabekir
300 sayfa,
21 TL

YKY
Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: 212 252 47 00 / 502 • İZMİR: 232 463 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 E-POSTA • ykykultur@ykykultur.com.tr WEB SİTESİ • www.ykykultur.com.tr İNTERNET SATIŞ • http://yikimit.yapikredi.com.tr YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 293 08 74 - 252 47 00

YapıKredi
Kültür Sanat Yayıncılık

KURUMSAL TARİH DOSTU

Bazı işlerin manevi kazancı, maddi kazancından çok daha fazladır. Kurumsal Tarih Dostları küçük bir katkıyla büyük bir kazanç sağlıyor, Türkiye'nin geleceğinin oluşturulmasına destek oluyor.

Dışlayıcı olmayan, gerginlikler üretmeyen, çağdaş-bilimsel bir tarih bilincinin yaygınlaşması için yürüttüğümüz çalışmalarda, Tarih Vakfı'na destek veren **Kurumsal Tarih Dostlarımıza ilgileri ve yüreklendirmeleri için sonsuz teşekkürlerimizle...**

Tarih Vakfı *Kurumsal Tarih Dostu* kurum ve şirketlerden öncelikle ilgi ve yüreklendirme, ardından da aylık 500 YTL katkı bekliyor.

Kurumsal Tarih Dostları 1 yıl süreyle, *Toplumsal Tarih* dergisinde 1 sayfa ücretsiz reklam yayınlatabiliyor. *Toplumsal Tarih* dergisi için üçer abonelik ve Tarih Vakfı kitapları için ise %40 indirim hakkı kazanıyor. Ayrıca tüm Kurumsal Tarih Dostları, Tarih Vakfı web sitesinde logosuyla yer alıyor.

Aktif Dağıtım A.Ş.

Barut Hotels

Bekay Emlak İnş.ve Tic. A.Ş.

Ekin Fuarcılık Ltd.

KONE Asansörleri

MUDO

Royal Garden Hotel

TÜYAP A.Ş.

Visitur Seyahat Acentası

www.tarihvakfi.org.tr

15 YIL TARİH VAKFI

VAKIF MERKEZİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 **F** (0212) 513 54 00
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

GÖNÜLLÜLÜK, PROJE VE FON GELİŞTİRME, İLETİŞİM ÇALIŞMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL MÜZESİ PROJESİ
Zindankapı Değirmen Sokak No: 15 Eminönü 34134 İstanbul
T (0212) 522 02 02 **F** (0212) 513 54 00
E tarihdostu@tarihvakfi.org.tr

184. SAYIMIZLA MERHABA

Kitab-ı Mukaddes'in ilk bölümünde Adem ve Havva, yılanın Havva'yı, Havva'nın da Adem'i kandırması sonucunda Rab'bin yasakladığı elmayı yerler. Çağırıldıklarında önlerini incir yapraklarıyla kapattıklarından, Rab elmayı yediklerini anlar. Yılana ömür boyu sürünme, Havva'ya acılar içinde çocuk doğurma, Adem'e de alın teriyle yiyeceğini topraktan çıkarma cezası verir. Havva'nın arzusu Adem'e olacaktır, Adem de Havva'ya hâkim olacaktır. Rab ayrıca yılanın zürriyetiyle kadının zürriyeti arasına düşmanlık koyar (Tekvin, Bab 3). Kadının yeri yılan ile Adem'in arasındadır. Her şeye rağmen bu bölüm Kitab-ı Mukaddes'te Rab Allah'ın kadına doğrudan seslendiği tek yerdir. Bundan sonra sadece Nuh, Abraham, Musa vb. ile konuşur. İncil belki daha insani bir metin ama orada da okuyucu kadın-erkek eşitmiş gibi bir sonuca varmaz; Kuran'da hiç varmaz. Kısacası, Allah'ın kütüphanesi kadınları kollamıyor, onlar kendi kütüphanelerini kurmak zorundalar.

Bu ay ki dosya konumuz olan Kadın Eserleri Kütüphanesi, Türkiye'de kütüphaneciliğin içler acısı halinden ve kendi koşullarından kaynaklanan zorluklara rağmen çok önemli bir boşluğu dolduruyor. Dosyaya yazılarıyla katkıda bulunan Kadın Eserleri Kütüphanesi yöneticilerine teşekkür ederiz.

Dosya dışında ilk değinmek istediğim, Vangelis Kechriotis'in II. Meşrutiyet döneminde İzmir'de Rumlar ve Müslümanların ilişkilerini ele aldığı yazısı. Yazıyı okuyunca insan İzmir'in -işgal, yangın, mübadele ne derseniz deyin- büyük bir felaket öncesi uzatmaları oynadığı izleniminden kurtulamıyor. Kechriotis, yaklaşan bu felaketin gündelik hayatta yol açtığı güvensizlik hallerini tartışıyor.

Niyazi Kızılyürek ise benzer bir durumda olan bölünme öncesi 1960'ların Kıbrıs'ında, bu sürece karşı koymaya çalışan AKEL üyesi bir Türk komünistinin dramını ele alıyor. Kavazoğlu, AKEL Kıbrıs'ın bağımsızlığını savunmaktan vazgeçtikten sonra da birliği ve bağımsızlığı savunmaya ve "taksim" tezine direnmeye devam ediyor, bunu da hayatıyla ödüyor. Maalesef tarih şovenizme, milliyetçiliğe direnirken ölen yürekli insanlarla dolu.

Mayısta görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
Hazırlayan: Edhem Eldem

07 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY
Hazırlayan: Emel Seyhan

10 1908 KARİKATÜRLERİ
Hazırlayan: Erol Üyepazarcı, Mehmet Ö. Alkan

12 FİLMMOR'DAN ALTIN BAMYA ÖDÜLLERİ
Söyleşi: Tuğba Yıldırım

13 DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI II: TARAMA SONUÇLARI KİTABI YAYIMLANDI
Sevim Çiçek

14 "OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİRAYA DAİR" SERGİSİ GARAJİSTANBUL'DA

16 OKMEYDANI'NIN YOK OLAN TARİHSEL DOKUSU
Burak Çetintaş

18 II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ İZMİR'DE HIRİSTİYAN VE MÜSLÜMANLAR
Vangelis Kechriotis

28 BİR KOMÜNİSTİN ÖLÜMÜ ENOSİS VE "TAKSİM" ÇEMBERİNDE DERVİŞ ALİ KAVAZOĞLU
Niyazi Kızılyürek

34 15-16. YÜZYILLARDA ULUSLARARASI TİCARETİN BÜYÜK GELİŞİMİNDE TOSKANA-SİCİLYA EKSENİ
Giovanna Motta

42 1908'DEN 2009'A ÇOKPARTİLİ SEÇİMLERİN 101. YILI "1908 (1324) İNTİHABI"
Mehmet Ö. Alkan

50 İTTİHATÇI RAHMİ BEY'İN İSTİKLAL MAHKEMESİ SAVUNMASI
Ahmet Mehmetefendioğlu

56 GERÇEKLEŞEMEYEN ABD ZİYARETİ BEHİCE BORAN'IN MEKTUPLARI
E. Ahmet Tonak

60 MARC BLOCH'UN TARİHÇİLİĞİ
Erdem Sönmez

64 TÜRKİYE'NİN İLK KADIN OTOMOBİL YARIŞÇISI SÂMİYE CAHİD HANIM
Burak Çetintaş

67 DOSYA
KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ 20. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ

68 KADIN KÜTÜPHANELERİ
KADIN HAREKETİNİN KALICI BELLEĞİ
Fatmagül Berktay

73 KENDİ TARİHİNİ SAHİPLENME
KADIN BELGELERİNİN KORUNMASI
Aslı Davaz

78 KADINLAR ŞEHRİ VE NOBEL ÖDÜLÜNÜN CİNSİYETİ
Işıl Baş

82 KADIN KONULU ÇALIŞMALARIN BAŞLICA KAYNAKLARI
Zehra Toska

86 KADIN KONULU KAVRAMLAR DİZİNİ - 2009 TÜRKİYE KADIN THESAURUSU
Sönmez Taner

90 ÇANKAYA KÖŞKÜNDEKİ LABORATUVAR İSMET PAŞA'NIN KİMYACILIĞI
Emre Dölen

93 BİR ÇEVİRİ FACİASI BİZANS TARİHİ
Turhan Kaçar

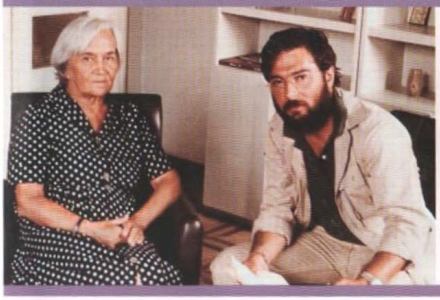
94 TÜRKİYE, YAHUDİLER VE HOLOKOST
Uğur Tekin

96 ANAKRONİK
Aydın Çelik

40 1908'DEN 2009'A ÇOKPARTİLİ SEÇİMLERİN 101. YILI: 1908 (1324) İNTİHABI

Mehmet Ö. Alkan, Türkiye tarihinin ilk çokpartili seçimlerini inceliyor.

56 BEHİCE BORAN'IN MEKTUPLARI

Ahmet Tonak, Behice Boran'ın mektupları ve onun gerçekleştiremediği Amerika ziyareti hakkında yazdı.

60 MARC BLOCH'UN TARİHÇİLİĞİ

Erdem Sönmez, Annales Okulu'nun kurucularından March Bloch'un tarihçilikte yarattığı büyük değişimi ele alıyor.

64 TÜRKİYE'NİN İLK KADIN OTOMOBİL YARIŞÇISI SÂMİYE CAHİD HANIM

Burak Çetintaş, Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısına dair bazı karanlık noktaları aydınlatıyor.

90 İSMET PAŞA'NIN KİMYACILIĞI

Emre Dölen, İsmet İnönü'nün kimyaya olan ilgisi ve Çankaya Köşkü'nde kurdurduğu kimya laboratuvarı hakkında yazdı.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 184 Nisan 2009

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez Can, Aydan Çelik, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Sayar, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Zafer Çeler

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Belgin Sunal

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA
Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Aysel Kazıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
zceler@tarihvakfi.org.tr

BASKI
Ofset Yapımevi
Şair Sokak 4,
Çağlayan Mahallesi
Kağıthane, 34410, İstanbul
Tel: (0212) 295 86 01

BASKI TARİHİ
23.03.2009

DAĞITIM
YAYSAT
(0212) 622 2222
www.yaysat.com.tr

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 431 54 24

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
70,00 TL

22 ARALIK 1855

CYGNE (KUĞU) VAPURU

Gemi Galata Köprüsü'nün üzerine doğru tam yol verip de kayıklara ayrılmış daracık geçitten sorunsuz bir şekilde süzüldüğünde yerli ahalinin hayret, şaşkınlık, hatta neredeyse dehşet ifadesini anlatmaya kelimeler yetersiz kalır.

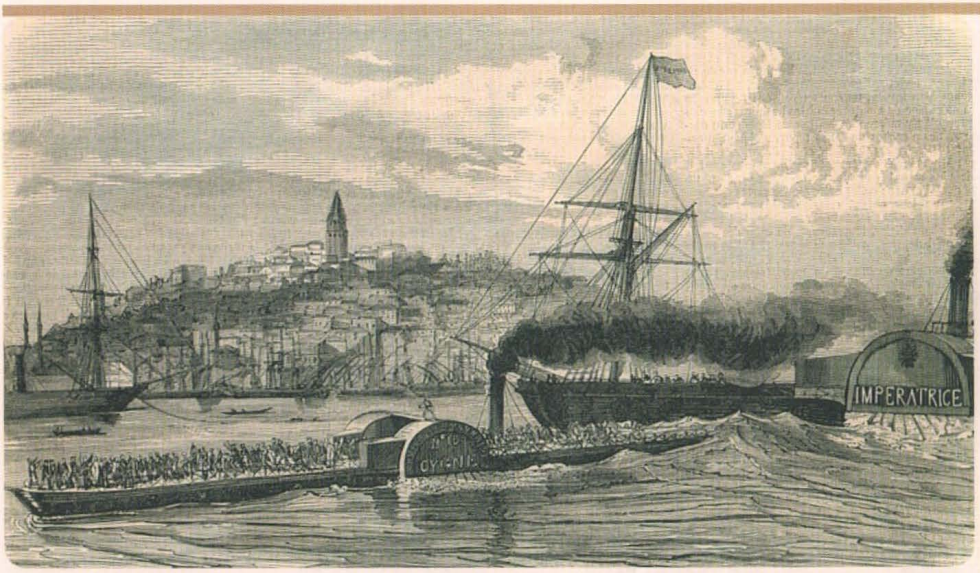

Bu ay ele aldığımız *L'Illustration* dergisinin 22 Aralık 1855 tarihli ve 669 numaralı sayısı, Osmanlı topraklarıyla ilgili birkaç farklı konuyu içermektedir. Zaten derginin kapağında yer alan iki gravür doğrudan doğruya Kırım Savaşı'yla ilgiliydi: Birinde Osmanlı ordusunun Batum civarındaki Sefer Paşa kampından bir görüntü, diğerinde ise İstanbul limanında yaralı Rus esirlerini barındırmak için kullanılan gemiden bozma yüzer kışlaların tasviri yer alıyordu.

Kırım Savaşı'nı başka bir sayıya bırakıp, bu defa derginin iç sayfalarında yer alan ilginç bir konuyu, *Cygne* (Kuğu) adını taşıyan bir buharlı gemisinin macerasını nakledeceğiz. Maceranın iki kahramanı vardı: biri *Cygne* adındaki vapur, diğeri ise bu geminin kaptanı, Magnan adındaki Fransız denizci. Metinden de anlaşılacağı gibi, bütün mesele bir denizcilik deneyinden kaynaklanıyordu: Fransa'da nehir taşımacılığında kullanılan yassı tabanlı bir gemiyle Akdeniz'i neredeyse boydan boya aşıp İstanbul'a varmak mümkün müydü? Başta Jules Verne'inkiler olmak üzere dönemin macera romanlarında sıkça rastlanan iddiaları hatırlatan bu olay, aslında Kırım Savaşı ile bağlantılı bir girişimin ilk adımını oluşturuyordu. Nehir gemilerinin açık denizde de seyredebileceğini ispatlamaya uğraşan Kaptan Magnan'ın arkasında, kendisine *Cygne*'i emanet etmiş olan ve Doğu deniz ve nehirlerinde ticari bir açılım peşinde olan Buharlı Gemiler Genel Şirketi (*Compagnie générale des bateaux à vapeur*) bulunuyordu. 1829-1837 yılları arasında Rhône ve Saône nehirlerinde fiili bir tekel oluşturan bu şirket, daha sonraları başka şirketlerle rekabete girmek zorunda kalmıştı. Kırım Savaşı'nın patlak vermesi ve cephede taşımacılık ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bu yeni durumdan istifade etmek isteyen şirkete gayet girişimci bir karaktere sahip olan Magnan bu planını teklif etmiş, zamanla otuz kadar benzer geminin Doğu'ya sevk edilmesinin mümkün olacağını söylemişti. Maksat, Kırım ve Azak denizleriyle Tuna ve Dniyeper nehirlerinde gemi taşımacılığına duyulan ihtiyaca cevap vermekti.[1] Bu projenin maceracı tarafı Fransız İmparatoru III. Napoléon'un da hoşuna gitmişti.[2]

Makalede de belirtildiği gibi, *Cygne* gemisi, şirketin en eski teknelerinden biriydi. Maceranın başladığı tarihte toplam 37 gemiye sahip olan şirketin 10 numaralı gemisi *Cygne*, 1838'de inşa edilmiş on yedi yaşında bir vapurdu.[3] Magnan'ın planı aslında ciddiye alınmaması gereken türden bir delilikti. Ancak bir metre kadar tekne derinliği olan upuzun bir tür buharlı sal veya mavna ile Akdeniz'e açılmak olacak şey değildi. Fakat mümkün olduğunca kıyıları takip edip şansı da yaver giden Magnan sonunda rüyasını gerçekleştirebilmiş, *Cygne*'i İstanbul'a getirebilmişti. Bu kadar badireyi atlatan vapurun bir müddet sonra İstanbul'da Rus esirlerinin nakliyesini üstlenirken başka bir gemi tarafından bordalanarak batması ise ironi yüklü bir olaydı.

Maceranın esas kahramanı olan kaptan Magnan'ın ilginç bir kişiliğe sahip olduğu, maceraperest bir girişimci olarak iz bıraktığı, hakkındaki bölük pörçük bilgilerden anlaşılıyor. *Cygne* macerasından önce Arjantin'de Paraná nehrinde dönemin diktatörü Juan Manuel de Rosas (1793-1877) için çalışmış olduğu bu makalede ve başka kaynaklarda[4] zikrediliyorsa da, bu konuda daha fazla bilgi elde etmek mümkün olmamıştır. Maceraperest Magnan'ın diğer ilginç bir yanı da Osmanlı İmparatorluğu'na olan ilgisinin bir müddet daha devam etmiş olmasıdır. 1861'de yayımladığı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Günleri* isimli bir eseri bunu doğrulamaktadır,[5] ancak Paris'teki Milli Kütüphane'de bulunduğu tespit edilebilen bu kitaba henüz ulaşmak mümkün olmadığından, bu konuda daha fazla ayrıntı vermek şimdilik imkânsızdır.

Cygne'in Avusturya bandıralı *Imperatrice* tarafından bordalanışı.

CYGNE'İN LYON'DAN İSTANBUL'A SEFERİ

Türkiye'de olduğu gibi Fransa'da da Kaptan Magnan'ın cesaret dolu deneyine büyük ilgi gösterildi. Fakat bu cesur denizcinin gerçekleştirdiği, bir maharet, kuvvet ve cesaret gösterisinden çok, daha denize açılmadan *düz krenşili buharlı gemiler* hakkındaki kısa risalesinde[6] ortaya koyduğu bir denizcilik varsayımının gerçek bir ispatı niteliğindedir. Sayın Magnan'ın ispatlamak istediği ve aslında ispatlamış olduğu, Rhône ve Saône nehirlerinde kullanılan gemilerin, bu yeni kullanımın gerektirdiği küçük bir uyarlama dışında esaslı hiçbir değişikliğe gerek kalmadan denizde de kullanılabilecekleridir. Eskiden her gün Châlon-sur-Saône ile Lyon arasında seyreden *Cygne* (Kuğu) vapurunun Akdeniz'de yapılacak olan bu nihai deneme için seçilmiş olmasının nedeni, Saône nehrindeki en kötü yolcu gemilerinden biri oluşuydu. Yazarın savunduğu sisteme olan güveni o derecedeydi ki, gerektiği takdirde bu deneyi Saint-Cloud gemisiyle de gerçekleştirmeye hazırdı.[7]

Bilindiği üzere *Cygne* vapuru İstanbul'da Haliç'in içinde battı; ama bu deniz kazası hiçbir şekilde Kaptan Magnan'ın teorilerini zayıflatmamaktadır; bu olay sefer risklerinden bağımsız, kazaların klasik limanı İstanbul'un sularında her gün olabilen türden bir kazadır. Bu durumu belirterek kamuoyunda maalesef şahit olunan bir fikir saptırmasına mani olmak ve tarafsız hakemlerin gözünde gerçeği tesis ettirmek adil bir davranış olacaktır.

Saône nehri kıyılarında gayet meşhur olan yassı tabanlı, alçak bordalı ve uzun, sivri görünümlü 10 numaralı *Cygne* vapuru, 15 Ağustos 1855 günü sabah saat 11'de Marsilya'dan İstanbul'a doğru hareket etmiş, geride de bu geminin kazaya mahkûm olduğuna inanan bütün bir nüfusu dualar içinde bırakmıştı. Rhône nehrinin denize atıldığı bölgeyi bile kazasız geçmiş olması mucize kabilinden görülüyordu. Sahile iki üç fersah mesafeden seyreden nazik gemi 17'sinde Cenova'dan, 18'inde Livorno'dan, 19'unda Civita-Vecchia'dan ayrılarak 22'sinde Messina'ya varmıştı. Kalabriya'da sahile yedi metre mesafede seyreden Kaptan Magnan, ana direğinde Fransız ve Lyon bayraklarını taşıyan küçük gemisini koşarak ve kalabalık bir güruh halinde takip eden yerel ahaliyi seyredebildi.

Bu civarlarda geminin kömür deposunda bir yangın olup *Cygne*'e zarar verdiyse de, Taranto Körfezi'ni Cotrone ile Gallıpoli arasında kuvvetli bir kuzeydoğu rüzgârı altında çok sert bir denizde geçti.

Santa Maria burnundan Korfu'ya kadar Adriyatik Denizi'ni de kötü hava şartları altında geçildiyse de, gemi gayet iyi dayanmaya devam ediyordu; dümene mükemmelen cevap veriyor, hiç de su alınıyordu.

Korfu'da *Cygne* karantinaya alındı; Rus taraftarı askerler tayfayı yuhalamaya geldiler; nöbetçileri silahlandırıp gerektiğinde ateş etme emri vermek gerekti.[8] Korfu'dan hareket ile (30 Ağustos) aynı türden bir karşılamanın görüldüğü Zante Adası arasında da fırtınalar birbirini hızlı bir şekilde takip etmiş, deniz gittikçe zorlaşmıştı. Ancak *Cygne* devamlı bir şekilde üç dalgaya birden biniyor, ne yalpalamaya ne de pupanın batmasına tanık olunuyordu ve gemi fazla yorulmadan rüzgârı kıçtan alarak seyredebiliyordu.

Güzergâhın en endişe verici noktası olan Matapan burnunu geçtikten sonra Kaptan Magnan Nauplion Körfezi'ni boydan keserek 4 Eylül günü Hydra'ya varmıştı. 5 Eylül günü ise Pire limanına uğrayan, ardından da Fransız bayrağının henüz görülmediği bir geçit olan Halkis'te bandırasını gösterme arzusuyla

Cygne buharlı gemisinin İstanbul'da Galata Köprüsünün altından geçişi.

bu boğaza giren kaptan, Zante ve Korfu'dakilerden çok daha sevimli ve terbiyeli Yunanlıların alkışları altında, kazasız ve sorunsuz bir şekilde hiçbir yabancı denizcinin geçmediği bu kanal gibi geçitten geçebilmişti.[9]

Nihayet Oreos, Volo, Çanakkale ve Gelibolu'da durakladıktan sonra, *Cygne* vapuru 20 Eylül geceyarısı Haliç'e ulaşmıştı. Bütün sefer, sadece yedisi denizde olmak üzere 26 gün sürmüştü.

İstanbul'a varır varmaz Kaptan Magnan Fransız karargâhının emri altına girmişti. Beyoğlu ve Galata'da herkes kendisini tek bir ağızdan, öngörülü kişilerin neticelerini merak ettikleri bu müthiş başarıdan dolayı tebrik ediyordu. Aldığı emirler üzerine *Cygne*, güpegündüz Marmara Denizi ve Boğaziçi'nde deneyi tamamlamak üzere en gösterişli hareketlerde, en tehlikeli manveralarda bulunmuştu.

Gemi Galata Köprüsü'nün üzerine doğru tam yol verip de kayıklara ayrılmış daracık geçitten sorunsuz bir şekilde süzüldüğünde, yerli ahalinin hayret, şaşkınlık, hatta neredeyse dehşet ifadesini anlatmaya kelimeler yetersiz kalır. Seyirciler her an bir felaket bekliyorlardı; hem köprü için, hem gemi için korkuyorlardı. Oysa birdenbire hareketli baca alçalmış, *Cygne* zarif bir şekilde Türk tersanesinin ortasında belirivermişti. Kısacası, bu kadar kör bir cesaret ürünü sanılan bu girişim selametle son bulmuş, *Cygne* ise Osmanlı hükümeti tarafından kiralanarak, her gün Kızıl Adalar'a Rus esirlerini ve kampa gereken hayvan ve yiyecekleri taşımaya başlamıştı. Ta ki bir sabah (8 Ekim) Trieste'den gelen iri bir Avusturya gemisi gurbetteki bu nehir gemisinin kaderine son verene kadar. *Cygne* artık bir daha Montmerle'deki panayıra neşeli yolcularını götürmeyecek; batarken Fransız bayrağını denizin yüzeyinde bıraktıysa da Fransa'nın ikinci büyük şehrinin asalet simgesi olan arslandan (*lion* – Lyon) ayrılmak istememiştir.

Kaza anında *Cygne*'de üç yüzün üzerinde yolcu bulunuyordu. Gayret ve soğukkanlılığıyla Kaptan Magnan onların hayatlarını kurtardı. Bu kadar ciddi ve tehlikeli bir andaki davranışı uluslararası bir denizcilik komisyonu tarafından takdir edilmiştir. Kazaya sebebiyet veren Avusturyalı kaptanın hareket ve niyetleri hakkında herhangi bir yargıda bulunmak bize düşmez; şu an adalet işliyor. Sadece şu kadarını söyleyebiliriz ki, Kaptan Magnan'ın dehşete düşmüş insanlara hâkim oluşunu, kargaşayı kontrol altına alışını ve ikiye bölünüp dümenini kaybetmiş olan bir gemiyi Sarayburnu'na kadar getirişini gördükten sonra, bu cesur denizcinin Parana nehrinde Rosas'ın savaş filosunu neden düzenleyip yönetebildiği anlaşılıyor.

Martin-Rey

1 Albert Breittmayer, *Le Khédive. Sa navigation depuis les temps anciens jusqu'à nos jours*, Lyon-Râle-Genève, Henri Georg, 1904, s. 48, 58-59.

2 L. Simonin, "La navigation intérieure de la France. Paris port de mer", *Revue des Deux Mondes*, c. XIX, 1877, s. 646.

3 Breittmayer, *age*, s. 93.

4 Breittmayer, *age*, s. 93.

5 Magnan, *Les derniers jours de l'Empire ottoman*, Paris, Dentu, 1861.

6 Söz konusu eser 24 sayfalık bir fasikül niteliğindedir: Magnan, *Bateaux à vapeur à plates varangues*, Paris, Grattot, 1855. Fransızca *varangue* veya *varangle* diye bilinen denizcilik terimi, geminin omurgasına dikey olarak teknenin dibini ve bordalarını oluşturan "kaburga" niteliğindeki parçaları tarif etmektedir. Bunların düz veya yassı olması ise geminin dibinin düz olduğu tnanasına gelir. Bu terimin dönemin Türkçesindeki tercümesinin "frengi" olduğu anlaşılmaktadır (Henri ve Renee Kahane ile Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant: Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*,Urbana, University of Illinois Press, 1958, s. 464).

7 Paris'in banliyösündeki Saint-Cloud, Seine nehri üzerinde bulunmaktadır. Bu nehir daha da küçük ve sakin olduğundan, üzerindeki gemilerin de o derecede basit oldukları anlaşılıyor.

8 Unutmamak gerekir o tarihlerde Fransız ve İngiliz orduları Osmanlı ordularının yanında Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nda mücadele ediyordu. Gerçi o tarihte Korfu Adası hâlâ İngiliz himayesinde olduğuna göre bu "Rus tarafları" askerlerin orada geçici bir şekilde bulunan Yunan birlikleri olabilecekleri akla gelmektedir.

9 Metinde her ne kadar Golchis adı geçiyorsa da, burada kastedilen boğazın Attika ile Agribuz arasındaki Halkis boğazı olduğu anlaşılmaktadır.

Evvelki Geceki Cinayet

8 NİSAN 1909

TANİN

Evvelki gece saat beş buçuk raddelerinde Köprü başında Serbesti gazetesi sermuharriri Hasan Fehmi Efendi'nin rovelver kurşunuyla katledildiği ve refakatinde bulunan kaymakam ma'zûllerinden Şakir Efendi'nin dahi rovelver kurşunuyla cerh edildiği evrak-ı havadiste neşrolundu.

Maktûlün Tercüme-i Hali:

Hasan Fehmi Efendi takriben otuz beş yaşlarında bir genç idi. Mekteb-i idadide tahsil ettikten sonra Avrupa'ya firar ve bir müddet Mısır'da temekkün ederek orada Mahmut Muhtar Paşa'nın çiftliğinde istihdam olunmuş ve devr-i hürriyeti müteakip Dersaadet'e avdet eylemiş idi.

Dün Meclis-i Mebusan azasından biri tarafından iddia edildiği vechile Arnavut değil Eskişehirli idi.

Dünkü Nümayiş:

Dün Ikdam gazetesi sermuharriri Ali Kemâl Bey Mekteb-i Mülkiye'de dershaneye girer girmez gayet müteessir bir tavır ile evvelki geceki cinayetten bahsetmiş ve "Artık İstanbul'da adam öldürüyorlar beni de öldürecekler, fakat ben korkmam. Bu akşam Köprü başına gider silahım olmadığı halde göğsümü açarım gelsinler beni öldürsünler. Fart-ı teessürüm var. Ders okutamayacağım." dedikten sonra çıkar. Talebenin bir kısmı da beraber çıkar. Şakirdleri evvela Bâb-ı Âli önünde daha sonra Meclis-i Mebusan piş-gâhında nümayiş icra ederler. Bâb-ı Âli'de caninin mutlaka derdest edilmesini talep ettikleri gibi Meclis-i Mebusan önünde dahi aynı talebi tekrar ederler. O sırada teneffüs zamanı olduğundan vaki olan ihbar üzerine Meclis Reisi ile mebusanın bir kısmı pencerelerin önüne gelirler ve Meclis Reisi Meclis'in bir kuvve-i teşriiye olduğundan icraata karışmayacağı ve fakat her halde mukteza-yı kanunun icra olunacağından emin bulunmaları lâzım geleceği meâlinde muhtasar bir nutuk irad eder. Nümayişçilerden biri behemehal kuvve-i icrâiyeden istizâhatta bulunması lüzumundan bahsetmiştir. Nümayişçiler Serbesti, Yeni Gazete ve Ikdam gazeteleri idarehanelerine de uğramışlar ve muhabbetlerini izhar etmişlerdir. Mektep talebelerinin umur-ı siyasiyeye karışmaları ve nümayiş etmeleri ve Meclis-i Mebusan'a kadar giderek istizâhatta bulununuz diye ihtârâta bulunmaları cidden mucib-i teessüf anarşilerdendir. Şakirdanın en mühim vazife-i vatan-perveranesi istikbal-i vatanı temine matuf mesâi-i ciddiye ve ilmiyedir. Siyâsiyât-ı rüz-merre (günlük siyaset) gibi tehlikeli bir ateş ile ezhan-ı nevreste-i şakirdanın adeta iş'âl edilmesi (alevlendirilmesi) vatan için nâ-kabil-i telâkki bir ziyâ-i elimdir. Şübbânımıza (gençlerimize) nasihatımız fiilen siyâsata adem-i müdahaleleridir ve- illâ (yoksa) bu memleket felâh bulamaz.

Selanik'te Neler Cereyan Etti Miting Tafsilatı

19 NİSAN 1909

SERVET-İ FÜNÛN

Geçen Perşembe günü (15 Nisan 1909) çıkan Yeni Asır gazetesinden:

Bütün hür vatandaşları saat sekizde 11 Temmuz Meydanı'nda ictimaa davet eden münâdiler (tellallar) şehrin her tarafında bir heyecan uyandırmış. (...) 11 Temmuz Meydanı, bu meydan-ı vesi-i hürriyetin bu gün kesbettiği manzara-i lâhûti cidden türlü tasvirin fevkindedir. İnsan bu saha-i fesihe vasıl olup da her tarafın hür Osmanlılarla mâli (dolu) olduğunu, yirmi otuz bin kişinin orada ictimâ ettiğini görünce bütün kalbiyle artık Osmanlıların tekrar zincir-i esarete giremeyeceğine, hür olarak ölmeyi, esir olarak yaşamaya tercih ettiğine bütün kalbiyle itimat eder.

Evet bu günkü manzara o kadar ulvi, o kadar vatan-perveranedir.

Saat sekizi geçerek miting başlamış, baş muharririmiz Fazlı Necip Bey tarafından mitingin esbâb-ı ictimâını mutazammın bir nutuk irad olunarak badehu ulemâ-i kiram namına müderris Recep Efendi tarafından pek beliğ bir nutuk irad edilmiştir.

Müteakiben Arnavut

vatandaşlarımız namına Abdül Efendi Arnavutça, Tomaf Efendi Bulgarca bir nutuk irad etmiş, bundan sonra mebusumuz Karasu Efendi'nin Türkçe ve Yahudice irad eylediği nutuklar şiddetli alkışlara mahzar olmuş, Nikola Efendi'nin Sırpça, Gorki Papanu Efendi'nin ulahça nutukları da alkışlanmıştır. Nutuklar irad olunurken bütün halkta heyecan ve feveran-ı hamiyet yükselmiş, yükselmiştir.

Gece İttihad ve Terakki Merkez-i Umumisi sabaha kadar bütün merakiz ve Bâb-ı Âli ve Yıldız ile mütemadiyen muhaberatta bulunmuşlardır. Bilcümle Anadolu ve Rumeli merakizinden gelen telgraflarda muhafaza-i hürriyet ve meşrutiyet uğrunda kanımızın son damlasına kadar isâr olunacağı temin olunmuştur.

Silah Başına

Selanik nasıl bir menba-ı hürriyet ve hamiyet olduğunu bu gün de ispat ediyor. İhtiyat ve redif efradı taht-ı silaha alınıyor bütün gençler, o hamiyetli yürekler koşa koşa silahlarını almaya Müsâraat eylemişlerdir.

Anasır-ı muhtelifeye mensup bir çok hamiyetli gençler de gönüllü yazılmışlardır. İstanbul elan ahali tarafından bile doğru malumat ile telgraf çekilmesine müsaade etmiyor. Istibdatın en müthiş sureti olan susturmak, sansür usulü telgrafhanelerde cereyan ediyor.

Teşebbüsat

Ohri Milli Taburu ile kahraman-ı hürriyet Niyazi Bey bu akşam tren-i mahsus ile geliyor.

Selanik Başkin Kulübü Debre've ve sair bir çok mahallere telgraflar çekmiş, her taraftan umum kahraman Arnavut vatandaşlarımız da harekete müheyya oldukları haberi gelmiştir.

Keza Işkodra'da Doda Paşa'nın taht-ı kumandasında dört bin bahadır hazır bulunduğu bildiriliyor.

Casuslar

21 NİSAN 1909

SERVET-İ FÜNÛN

Dün Ayastefanos'a giden bir çok casuslar daha tevkif olunmuştur. Bunlardan bir kısmı hoca elbisesi giymişler idi. Kimisinin cebinden rakı, şarap şişeleri, bi- edebane ve sefahat-pervazane yazılmış mektuplar, bir çok Volkan gazetesi

zuhur etmiştir. Bu hâl şeriat-ı mutahharayı alet edenlerin hâl ve şanını ve maksad-ı asillerinin şeriat olmadığını gösterir. Tevkif edilenler arasında üç tane de haremağası vardır. Bunlardan bazılarının ne dece hâdim-i istibdat oldukları herkesçe malumdur. Ayestefanos'ta Hürriyet Ordusu pişdarları tarafından birkaç günden beri tevkif edilenler kırkı tecavüz etmiştir. Bazıları Ayestefanos'a ve Hürriyet Ordusu'na bir daha takarrüb etmemek şartıyla tahliye edilmişlerdir. Ayestefanos'un ilerisinde bir hane tevkifhane ittihaz edilmiştir. Dün casuslardan biri tevkif olunur iken jandarmaya karşı teşhir-i silah etmek istemişse de yediği dipçik darbesi kendisinde ıktidar-ı müdafaa bırakmamış, kıs kıvrak yakalanmıştır. Casusların bazıları üzerinde meşrutiyet aleyhinde ve gayet mühim evrak zuhur etmiştir.

Beşiktaş Halkı

Hürriyet Ordusu tarafından en ziyade hedef-i istilâ olacak olan Beşiktaş mahallâtı ahalisi hanelerini her türlü ihtimale karşı tahliye ile Üsküdar'a ve sair yerlere nakl-i mekân etmişler ve etmekte bulunmuşlardır.

Hürriyet Ordusu

20 NİSAN 1909
SERVET-İ FÜNÛN

Hürriyet Ordusu'nun pişdarları Ayestafanos'tan Makriköy civarına doğru ilerlemişlerdir. Ordunun sol cehahı Şişli tepelerine ve Beşiktaş'ın şimal cihetlerine varmışlardır. Kağıthane tepeleri işgal edilmiştir, İcap eden yerlere toplar ta'biye olunmuştur. Ordunun karagâh-ı umumisinin Hadımköyü'nden hareket ettiği dün haber alınmıştır. Karargâh-ı umumi İstanbul'a yaklaşmaktadır. Şu hâlde bu gün akşama kadar İstanbul mükemmelen muhasara edilmiş olacaktır.

Tanin Gazetesi

22 NİSAN 1909
SERVET-İ FÜNÛN

Mekteb-i Mülkiye karşısındaki idarehanesi hadise-i ahire esnasında erbab-ı istibdat tarafından bir suret-i rezilanede yağma ettirilen Tanin gazetesi, bu kere Selanik'e muvasalat eden sahibi Hüseyin Cahit Bey tarafından orada çıkarılmaya başladığı haber alınmıştır.

Dün hakikaten bir yevm-i tarihi oldu. Gerek Meclis-i Mebusan ve Âyân azâsının orada ictimâı, gerek Ahmet Rıza, Enver, Niyazi beylerin ve Cemiyet-i muhtereme azâ-yı mücâhidesinin muvasalatları, ordu karargâhının civara gelmesi Ayastefanos için dünkü günü ve geceyi bir yevm-i tarihi etmiştir.

Ayastefanos'un her tarafında bir kalabalık, bir sürür hükm-ferma oluyor. İstanbul'dan ziyarete gidenler, her an Hareket Ordusu'na iltihâk eyleyenler, mebusan, askerler, mücahidin-i hürriyet bu dil-nişin kasabacla bir sürür-ı umumi hâsıl ediyor.

Ayastefanos'ta bulunan hane sahipleri kapılarını açmışlar, mebusan-ı kiramı, asker ve başıbozuk misafirlerini iskân ve i'zâza gayret ediyorlar.

Her tarafta İstanbul'da bulunan karib-üz- zeval istibdat merkezinden bahs olunuyor. İstanbul gazeteleri akşam, sabah pür merak karşılanıyor; okunuyor. Her nasiyede bir heyecan-ı şâdi- nümûn uçuyor. Vatanın feth-i mübeccelini hazırlayan Hürriyet Ordusu'nun harekâtı takdirkâraane mübâhesselere meydan açıyor. Herkes istibdadın titrek eline inecek son ve kat'i darbeyi sabırsızlıkla bekliyor.

Bu yevm-i tarihinin akşamı kim bilir ne kadar can-bahş olacak, nesim-i hürriyet (hürriyet rüzgarı) kim bilir ne kadar lâtif ve şuh- vezan olacaktır. Bu günler birer arifedir ki, görülmemiş bir parlak bayrama peyveste (kavuşmak) olacaktır.

Ayastefanos'ta Bulunan Zevat

22 NİSAN 1909
SERVET-İ FÜNÛN

Berlin Ataşemiliteri mücahid-i hürriyet Binbaşı Enver Bey dün ordugâhtan Ayastefanos'a gelmiştir. Müşârünileyhin siması Selanik'ten buraya gelinceye kadar çektiği meşakk-ı seferiyeyi göstermektedir. Kendisi Ayastefanos'ta mukim vatan-perveran ile tebaa-i ecnebiye ve mebusan-ı kirâm tarafından mükemmel bir surette istikbâl edilmiştir. Kendisine Ayastefanos'ta madamlar namına birkaç madam tarafından beyan-ı hoş-amedi edilmiş (hoş geldiniz denilmiş) ve bir buket takdim olunmuştur.

Enver Bey'le birlikte İttihad ve Terakki Cemiyeti azasından Viyana Ataşemiliteri Binbaşı İsmail Hakkı Şura-yı Ümmet gazetesi sahib-i imtiyazı Doktor Bahattin Şakir ve Şura-yı Ümmet müdürü Asım beyler dahi Ayastefanos'a vasıl olmuşlardır.

Zevat-ı mümâileyhten maada Ayastefanos'ta İttihad ve Terakki Cemiyeti azâsından pek çok zevat vardır.

Dersaadet'ten katl ve taarruz korkusuyla firar eden bir çok genç ve mektepli zabitan-ı askeriye dahi oraya gitmekte ve Hareket Ordusu'na iltihak eylemektedirler.

Son Haber

28 NİSAN 1909
SERVET-İ FÜNÛN

Abdülhamid'in bu gece mââile katar-ı mahsus ile Selanik'e gönderileceği müstahberdir.

Abdülhamid'e Tebliğ-i Hal'

28 NİSAN 1909
SEVET-İ FÜNÛN 2555

Sultan Hamid'e tebliğ-i hal' etmek üzere gönderilen heyet: Âyân'dan Bahriye Nazır-ı sabıkı Arif Hikmet Paşa ile Orman Heyet-i Fenniyesi Reisi Aram Efendi, Mebusan'dan Draç Mebusu Esat Paşa ile Selanik Mebusu Karasu efendilerden mürekkep idi.

Abdülhamid Han-ı Sani'ye hali'ni ve hükm-i celil-i fetvayı tebliğ etmek üzere memur edilen heyet Yıldız Sarayı'na muvasalat etmek ve orada yalnız Baş Katip Cevat Bey'i bulmuştur. Harem ağalarından biri vasıtasıyla haber gönderilmiş ve heyet Abdülhamid'e mülâki olmak

üzere bulunduğu Çit Köşkü'ne gitmişlerdir. Heyet keyfiyeti kendisine tebliğ edince Abdülhamid fevkalade korkmuş ve şu kadar ki hayatı evlad ü iyali taht-ı teminde olduğu bildirilince geniş bir nefes almıştır. Abdülhamid:

"Otuz üç senedir biraderimi muhafaza ettim. Biraderimin de beni muhafaza edeceğini ümit ederi." demiş ve Çırağan Sarayı'nda ikâmetine müsaade itâsını rica eylemiştir. Heyet erkânı bu ricaya cevaben kendileri ancak tebliğ-i hal'e memur edildiklerini ve bu bâbda bir şey diyemeyeceklerini söyleyerek saraydan çıkmış ve Harbiye Nezareti'ne gelmişlerdir.

Sultan Mehmet Han-ı Hâmis Hazretleri Nezdinde

Reşat Efendi hazretlerine taht-ı Osmaniye cülûsunu arza memur olan Ve Âyândan Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Manastırlı İsmail Hakkı Efendi ile Mebusandan Edirne Mebusu Talat Bey ve İzmir Mebusu Aristidi Paşa ve Babikyan Efendi'den mürekkep heyet Dolmabahçe Sarayı'na vasıl olunca Gazi Ahmet Paşa ile heyete refakat eden Bolu Mebusu Habib Efendi müşârünileyh hazretlerinin milletin arzusu üzerine makam-ı saltanata iclâs edildiğini bildirmişler ve bunun üzerine Sultan Mehmet Han-ı Hâmis hazretleri şu mealde bir nutuk irad buyurmuşlardır:

"Milletin arzusunu kabul ederim. Çocukluğumdan beri milletin saadetinden başka bir şey düşünmedim. Elhak yardımıyla memleketin husul-i saadetine çalışacağım. Hür milletin ilk hür padişahı olmakla müftehirim."

Yemin-i Padişahi

29 NİSAN 1909

SERVET-İ FÜNÛN

Evvelki gün resm-i biat esnasında Bayezid'de hünkâr dairesinde padişah-ı cedid hazretlerinin şu ibare ve suret ile yemin ettikleri istihbar olunmuştur:

"Şer'-i Şerif'e ve Kanun-ı Esasiye tamami-i riayetle hukuk-ı milleti ve menafi-i vatanı siyânetten bir an ayrılmayacağıma Vallaülazim ve Ba Allahülkerim"

Abdülhamid Nasıl Teslim Oldu

29 NİSAN 1909

İKDAM

Üç gün evvel muhasara ordusu Yıldız Sarayı'nın su ve gaz borularını kâmilen kesmiş idi, hariçteki elektrik makineleri dahi durdurulmuş idi. Saray dahiline erzak ve me'kûlât (yiyecek) ithali men edilmiş idi. Hürriyet Ordusu'nun Çatalca'ya vürûduna kadar bu ordunun tertibatı bir bölükten ibaret olduğunu zannetmekten hâli kalmayan Abdülhamid içeriye birkaç günlük erzak aldırmaya da lüzum görmemiş idi. Pazartesi günü sabahleyin ne kendisi ne de ceman 350 kişiden ibaret olan etbâı (hizmetkarları), mâbeyinci, katip, yaveran ve muhafızları ve 370 kadın, maiyetleri ile birlikte 160 evladı, 127 haremağası, 350 arabacı, 450 bahçevan, 250 kapıcı, 1450 hassa askeri yiyecek bir lokma ekmek bulamamış idiler.

Pazartesi akşamı bu dört bin kişi Yıldız'ın sebze bahçelerindeki şalgam yapraklarıyla ta'yiş etmiştir. Havf ve hirâs (korku) kabil-i tarif derecede değil idi. Ilk feryat haremden koptu. Kemâl-i yeis ve nevmidi (ümitsizlikle) ile istimdat eden 400 kadının feryatları pek dil-hirâş (yürek parçalayıcı) idi. Bunlar sarayın hücum ile zapt edileceğini ve kendilerinin askerin eline düşeceklerini zannediyorlardı. Diğer cihetten erkekler arasında dahi korku bundan az değil idi. Bunlar da sarayın hücum ile zaptına ve kendilerinin kılıçtan geçirileceğine intizar ediyorlardı.

Yalnız Başkatip Cevad Bey ile mabeyinci Nuri Paşa hünkâra artık tereddüt edilecek zaman olmadığını, muhasara ordusunun boruları dışarıdan işitilmekte bulunduğunu ve Yıldız'ın zapt edileceğini anlattılar. Filhakika ordu muharebe harekâtı icrasına başlamış, piyade, süvari, topçu tertibat-ı lazımeyi ahz etmiş idi.

İşte bu sırada Abdülhamid kemâl-i acz ve bî-tâbi içinde ordu kumandanına mükâleme memuru gönderip arz-ı teslimiyete ve ber-yı müzakere ümeradan birkaç zatın i'zâmını talep etmeye karar verdi o esnada güneş doğmak üzere idi.

Kumandan vürûd eden katıyyü'l-müfâd cevap üzerine saray muhiti dahilinde bulunan askerler zabitleriyle beraber çıkıp silah ve cephanelerini teslim ettiler. Bunu müteakip bir tabur nizamiye askeri zabitan ile birlikte saray bahçesinin derûnuna girip bahçeyi işgal eylemişlerdir.

Evvela erkân-ı memurin, katipler, mâbeyinciler ve tüfekçiler saraydan çıkmış ve cümlesi Balmumcu çiftliğine sevk edilmiştir. Sonra sıra müstahdemine gelmiştir. Bunlar harem tarafına iltica etmişlerdi. Bunların hemen haremden çıkıp mâbeyin kapısı önündeki zabitana teslim olmaları emredilmesi üzerine haremağaları çıkmaya başlamışlardır. Cümlesi lerzân ve hirâsan (korkudan titrer) bir hâlde idiler. Komisyon askeri elindeki cetvel mucibince bunların ad ve hüviyetlerini tahkik ettikten sonra bazılarını Balmumcu Çiftliği'ndeki ordugâha, bazılarını Topkapı Sarayı'na sevk etmiştir. Haremağalarından sonra diğer müstahdemin hep böyle sıra ile sevk edilmişlerdir.

Bu esnada ümera-yı askeriyeden dört zat Cevad Bey ve Nuri Paşa delâletiyle Abdülhamid'in yanına girmiş, Adülhamid zevat-ı mümâliyhümü şaşkın bir hâlde kaimen kabul eylemiştir.

Keyfiyet-i hal' orada kendisine tebliğ edildikten sonra Hamidiye Camii karşısındaki şoseye Nazır Pavyonu'na geçmesi beyan edilmiş, yanında Cevat Bey ile Nuri Paşa ve dört nefer hizmetçi bırakılıp haremdekilerin de azimete müheyyâ olmaları emrolunmuştur.

Bir saat sonra arabalar hazırlanıp senelerden beri sokak yüzü görmemiş olan biçare kadınlar bu arabalarla Yıldız'ın Ortaköy cihetindeki kapısından çıkarılmıştır. Kadınlar Çırağan Sarayı'na götürülüp oradan da Topkapı Sarayı'na geçirilmiştir.

Prens ve prensesler muvakkaten Çırağan Kasrı'na nakledilip Sultan Murad'ın, biraderi Abdülhamid'in kurban-ı mezalimi olarak 25 sene enginâhı olan bu sarayda ikâmet ettirilecekleri rivayet olunuyor.

31 MART DOLAYISIYLA

1909 KARİKATÜRLERİ

KALEM
SAYI 35,
SAYFA 10
YAYINLANDIĞI TARİH:
23 NİSAN 1325-
6 MAYIS 1909
KARİKATÜRİST:
SORESCO

Karikatürün altyazısı:
-Aaayt anam babam...
Biz başka bir şey bilmezik.
Şeriat isterik...

Karikatürde 31 Mart Olayı'na karışın cahil askerler hicvediliyor; bir taraftan içki içerken diğer taraftan şeriat istemeleri vurgulanıyor.

KARAGÖZ
SAYI 79, SAYFA 4
YAYINLANDIĞI TARİH:
16 NİSAN 1325-
29 NİSAN 1909

Karikatürün altyazısı:
-Oh... İşte asıl gün şimdi doğdu birader...
-Yetiştirene bin şükür...

Ufukta doğan güneşin içinde "Hareket Ordusu ve Hürriyet" yazısı vardır.
31 Mart'ta meydana gelen olayları bastırmak için Rumeli'de kurulan orduya "Hareket Ordusu" adı verilmişti. Hareket Ordusu İstanbul'a geldikten sonra Mahmut Şevket Paşa'nın komutasında isyanı bastırmış ve asayişi sağlamıştı.

KARAGÖZ
SAYI 78, SAYFA 1
YAYINLANDIĞI TARİH:
9 NİSAN 1325-
22 NİSAN 1909

Karikatürün altyazısı:
Muazzez vatanımıza şefkat ve muhabbeti olanlara insaf ve merhamet ve itidal ve metanet lazım...

Eğer maksadı nifak ise bundan yemeli. Başka ilaç veremem...
Duvardaki levhada, "Matbuat Eczahanesi" yazmaktadır.

Levhanın hemen altındaki kavanozların üzerinden ise soldan sağa sırasıyla "şefkat", "merhamet", "insaf", "itidal" ve "metanet" yazmaktadır.

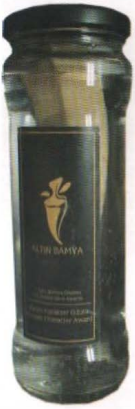
KARAGÖZ
SAYI 80,
SAYFA 1
YAYINLANDIĞI TARİH:
20 NİSAN 1325-
3 MAYIS 1909

Karikatürün altyazısı:
-Ne yapalım kader bu kadar imiş!...

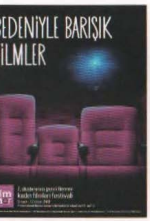
31 Mart olayından sonra II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve Selanik'e sürgüne gönderilmesi alaya alınmaktadır.

FİLMMOR'DAN ALTIN BAMYA ÖDÜLLERİ

"Genelde erkeklerin kadınları filme alma tarihi, erkeklerin özne, filme alan, anlatan ve kadınların ise filme alınan olduğu bir tarih. Kadınlar sinemada, üstüne çeşitli çatışmaların, 'ahlaki' ve siyasi mevzuların yüklendiği gösterilenler veya konu mankenleri olarak yer alıyor."

1. Altın Bamya Ödülleri'nden biri.

7. Uluslararası Gezici Filmmor Kadın Filmleri Festivali. 9 Mart-12 Nisan 2009.

SÖYLEŞİ:
TUĞBA YILDIRIM

2003 yılında kurulan ve sadece kadınların katılımına açık olan Filmmor Kadın Kooperatifi'nin (Filmmor) öncelikli amacı, üretim. Filmmor hakkında görüştüğümüz Melek Özman, ürettikleri filmlerle kendilerini ifade etmek, feminist sinema dili, yöntemi, deneyimi oluşturmak istediklerini söyledi. 7 yılda 17 film çeken Filmmor, daha çok kadının sinema yapabilmesi için İstanbul ve Diyarbakır'da sinema atölyeleri düzenledi. Filmmor, yedi yıldır Filmmor Kadın Filmleri Festivali'ni düzenliyor, ayrıca kadın örgütlerinin ve kampanyalarının filmlerini, Medyz'in koordinasyonunu, Altın Bamya'nın organizasyonunu da yürütüyor. "Eleştirilerimizi ne demek istediğimizi kendi ürettiklerimizle söylüyoruz. Var olan cinsiyetçi dil ve söylemin dışında bir görsel dil ve söylem oluşturmaya, var olanı dönüştürmeye çalışıyoruz," diyerek Filmmor'un özgün görsel bir feminist manifestoya giriş yaptığını ifade eden Özman, bunun tamamlanacak değil, geliştirilip yaygınlaştırılabilir bir manifesto olduğunu vurguladı. Gelecekte kadınlar için sinemateği, sergi, toplantı salonları olan bir kültür merkezi kurmak, içine sinema, sergi vb. sığan seyyar bir kültür merkeziyle dolaşmak istediklerini söyledi.

Türkiye sinema tarihine baktığınızda, cinsiyetçi söylemi/sinematografik dili kısaca değerlendirir misiniz?

Godard'ın mühim bir tespiti var bu konuda, der ki, "Sinema tarihi erkeklerin kadınları filme alma tarihidir". Türkiye sinemasında az sayıda kadın sinemacı olsa da genelde erkeklerin kadınları filme alma tarihi, erkeklerin özne, filme alan, anlatan ve kadınların ise filme alınan olduğu bir tarih. Kadınların sinemada, üstüne çeşitli çatışmaların, "ahlaki" ve siyasi mevzuların yüklendiği gösterilenler veya konu mankenleri olarak yer aldığı söylenebilir. Türkiye gibi nerede durduğunu, duracağını "ahlak, namus, iffet" gibi kavramlar ve yaşam biçimi etrafında tartışan bir coğrafyada bu gerilim, sinemada da kadınlara yüklenegeldi. Dünya sinemasında melodramlara yönelik olarak, "kadınlara nasıl olmaları gerektiğini, üstlenmeleri gereken rolleri anlatmak için yapılmış filmler" tanımı gibi feminist eleştiriler var. Türkiye sinemasında ise melodram en yaygın tür; kadınlara nasıl olmaları gerektiğini anlatma görevini ihmal etmeden yapılmışlar. Bu filmlerde bağımsız, derinlemesine bir kadın karakter bulunmuyor. Tek istisna, bazı femme fatale-fettan kadın karakterler. Onlara da filmin ve hayatın tüm kötülüğü, "günahları" yükleniyor ama en azından karton, eksik, karaktersiz değiller. Cahide Sonku, Bilge Olgaç ve son dönem kadın yönetmenlerin filmlerini ayrı tutarsak, kadın karakter üretememeyen bir Yeşilçam geleneği var. Son dönemdeki filmlerde de aynı sorun sürüyor bence. Örneğin "Üç Maymun"un kadın karakterinde bir yığın boşluk var, vicdanı onu neden terk etmiş, kendisiyle yüzleşme kabiliyetini mi yitirmiş belli değil. Ticari olmayan, "sinemamızın yüz akı" addedilen filmlerde de kadınlar yanlış temsil ediliyor; bağımsız değiller, genelde tamamlayıcı ya da gösteren rollerdeler ve sanki bu karakterler hiç düşünülmemiş ya da yazılmamış gibi ya da daha kötüsü, bir karaktere dahi layık bulunmuyorlar.

Filmmor, sinema tarihimizdeki cinsiyetçilik konusunda nasıl çalışmalar yapıyor ve/veya yapacak?

Öncelikle sinema tarihinde yok sayılan, görünmez kılınan kadınları ortaya çıkarmak, önemsediğimiz bir çaba. Zira yönettiği filmlere rağmen hâlâ Cahide Sonku'nun yönetmen sayılmadığı bir sektör ve bu zihniyette bir tarih söz konusu. Festivalle hem tarihte hem de bugün üreten kadınların ürünlerini yaygınlaştırmaya çalışıyoruz. Aynı zamanda, daha çok bugünkü cinsiyetçi yapıyı nicelik ve nitelik olarak ortaya çıkarmayı hedefleyen bir çalışmaya hazırlanıyoruz.

Türkiyeli kadın yönetmenlerin patriarkal toplumsal yapı hakkında tekil veya çoğul, nasıl bir söylem geliştirdiklerini düşünüyorsunuz?

Türkiyeli kadın yönetmenler, genel olarak kaskatı bir erkek egemen yapısı olan bir sektörde üretmeye çalışıyor. Tekil olarak filmleriyle ve diğer eylemleriyle cinsiyetçiliğe karşı duruyorlar. Feminist temalar ve sinematografi, belgesel ve kısa filmlerde daha çok öne çıkıyor. Filmmor, bu alanda üretenlerle daha çoğul bir söylemin oluşturulma alanı. Kadın sinemacılarla birlikte çalışmalar yürütüyoruz ama doğrusu, yapabildiğimiz daha çok kendi ürettiklerimizle bu söylemi oluşturmak ve üretirken cinsiyetçi uygulamalarda birbirimizle dayanışmak. Erkek egemen toplumsal yapıya karşı mücadele etmenin belki de en direkt yolu söylem ve eylem gibi gözükebilir ama bu, her zaman en etkili yol değil. Dolayısıyla kendi sözünü söylemek, üretmek ve birbiriyle dayanışma ilişkilerini güçlü tutmak iyi bir yol gibi, şimdilik...

Filmmor tarafından bu yıl ilk defa verilen Altın Bamya ödülü nasıl ortaya çıktı? Kaç dalda ödül verildi? Jüride kimler vardı? Gelecekte bu ödülleri uluslararası filmler için de vermeyi düşünüyor musunuz?

Hep söylediğimiz gibi, sinemada erkek egemen bakışın ve üretimin ağırlığına karşı bir söz söyleme, eleştiri amacıyla çıktı Altın Bamya ödülleri. Altı ayrı ödül verildi. Kadın karakter ödülünü, "Üç Maymun"daki Hacer ve erkek karakter ödülünü ise "Recep İvedik"teki Recep karakteri aldı. Bu hep yanlış anlaşıldığı için yeniden vurgulamak istiyorum; oyunculuk göz önüne alınmadı, sadece ortaya konan karaktere bakıldı. Senaryo ödülünü, "Issız Adam" ve "Üç Maymun", film ödülünü de "Issız Adam" aldı. Ayrıca "Şeytanın Pabucu", "Süper Ajan K9" ve "Çılgın Dershane Kampta"ya verilen Jüri Özel Tek Taşlı Bamya Ödülleri var. Bir de Jüri Özel Homofobi-Üç Buçuk Bamya Ödülü ise "Recep İvedik"in oldu. Ön jüride Alin Taşçıyan, Ali Ulvi Uyanık, Cüneyt Cebenoyan, Ceyda Aşar, Esin Küçüktepepınar, Hülya Uğur Tanrıöver, Necati Sönmez yer aldı. Ön jürinin belirlediği üçer adayı (jüri özel ödülleri hariç) 61 kişilik geniş bir jüri oyladı. Uluslararası olması gibi bir planımız olmadı ama uluslararası düzeyde de ilgi oldu. Örneğin Guerilla Girls, Women Make Movies de çok sevdiler bu fikri. Uluslararası bir organizasyonun daha çok gönüllüsü çıkarsa ve birlikte yaparsak zamanla uluslararası da olabilir belki, neden olmasın...

DERS KİTAPLARINDA İNSAN HAKLARI II:

TARAMA SONUÇLARI KİTABI YAYIMLANDI

Tarih Vakfı'nın, Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığı ile yürüttüğü ve Avrupa Birliği Komisyonu ile Finlandiya Büyükelçiliği tarafından desteklenen Ders Kitaplarında İnsan Hakları II projesi kapsamında ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulmakta olan 139 ders kitabı insan hakları ölçütleri doğrultusunda tarandı ve raporlandı.

SEVİM ÇİÇEK

Ders Kitaplarında İnsan Hakları II projesi kapsamında 2004 yılından itibaren değişen ders müfredatları doğrultusunda hazırlanan, yeni ders kitaplarının insan hakları açısından konumunu yansıtan 13 makalenin yer aldığı *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* kitabı, 12 Mart 2009'da Taksim'deki Avrupa Birliği Bilgi Merkezi'nde gerçekleşen bir basın toplantısıyla tanıtıldı. Tarih Vakfı Başkanı Prof. Dr. Murat Güvenç'in başkanlık ettiği toplantıya kitapta makaleleri bulunan yazarlardan Prof. Dr. Turgut Tarhanlı, Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül Altınay, Dr. Gülsün Güvenli, tarih öğretmeni Mutlu Öztürk ve kitabın editörü Dr. Gürel Tüzün katıldı.

Tarih Vakfı Başkanı Prof. Dr. Murat Güvenç ders kitaplarının insan hakları ölçütleri doğrultusunda incelenmesi işini sürekli hale getirmek amacıyla bir izleme komitesi oluşturulmasının önemli olduğunu belirterek, vakfın bu konudaki çalışmalarını sürdürdüğünü ifade etti.

Ders kitaplarının insan hakları hukuku açısından durumunu değerlendiren Prof. Dr. Tahranlı, "hak temelli yakiaşım"ın ilkeleri ve ayrımcılık içeren ifadeler açısından ders kitaplarının sorunlu olduğunu; eğitim hakkının iki temel bileşeni olan "eğitime erişim" ve "eğitimin içeriği" konularından birincisinin Türkiye'de bir şekilde sorunsallaştırılıp ele alındığını, ancak içerik ile ilgili ciddi çalışmalar yapılmadığını belirtti.

Tarih dersi kitaplarının insan hakları açısından konumunu irdeleyen makalenin yazarı tarih öğretmeni Mutlu Öztürk, projeye başlarken yeni kitapların düzelmiş olabileceği umudunu taşıdığını, ancak yapılan incelemeler sonrasında ne yazık ki bu umudu boşa çıkaran ciddi sorunlarla karşılaştığını, özellikle Ermeni ve Süryanilerle ilgili konuların işlenmesinin bakanlık tarafından yayımlanan ek genelgelerle çok daha sorunlu hale getirildiğini, cinsiyetçi, milliyetçi ve militarist unsurların daha da yoğunlaştığını belirtti.

Ayrıca Türkiye'deki tarih dersi kitaplarının öğrenciyi endoktrine ettiğini ve her anlamdaki kalitesizliğini Türkiye'nin hak etmediğini sözlerine ekledi.

Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet konusunu değerlendiren Dr. Gülsün Güvenli, 2002-2004 yılları arasında gerçekleştirilmiş olan ilk taramadan bugüne konuyla ilgili köklü bir değişiklik yaşanmadığını, kadınlar aleyhine ayrımcılığın tüm ders kitaplarında hâlâ devam ettiğini, kadın yazarlar tarafından yazılan ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığının daha fazla gözlendiğini, hiç kadın yazarın bulunmadığı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında ise cinsiyet ayrımcılığına rastlanmadığını belirtti.

Güvenli, yeni ders kitaplarında ayrımcılığın daha örtük bir söylemle yapıldığını, ataerkil ve çekirdek aile modelinin egemen olduğu söylemleri destekleyen görsellerde de kadının teknoloji ile ilişkisinin elektrikli ev aletlerinin ötesine geçmediğini, farklı aile modellerinin ise dışlandığını belirtti.

Ders kitaplarında militarizm konusunu değerlendiren Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül Altınay, Türkiye'de eğitimin her düzeyinde okutulmakta olan müzikten tarihe tüm ders kitaplarının insan hakları zeminine oturması için sivilleşmesi gerektiğine vurgu yaptı. Militarist paradigmaların emir-komuta zincirini ve şiddeti merkeze aldığını, bu bakış açısıyla yazılan kitaplarda da şiddetin, savaşın ve ölümün yüceltilmesinin kaçınılmaz olduğunu söyledi.

Ders kitaplarının neredeyse tamamında vatanseverliğin vatan uğruna seveseve can verme ve kan dökmeye indirgendiğini, farklılıkların varlığının kabulünün vatanseverliğe ters düştüğünü, barışçıl çözüm yöntemlerinin dışlandığını ve küçümsendiğini ve bu kitaplarla, "can veririm, kan dökerim" diyen bir neslin yetiştiğini belirtti.

Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları kitabının editörü ve proje bulgularının genel olarak değerlendirildiği giriş bölümünün yazarlarından Dr. Gürel Tüzün, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında karşılaştırmalı bir din öğretiminin değil, ilahiyatçı din anlayışın hâkim olduğunu, tek ilahlı dinler dışındaki din ve inanışları küçümseyen, aşağılayan ifadelere yer verildiğini, Alevilik inancının kitaplara Sünni bir yorumla dahil edildiğini, ahlakın dindarlığa indirgenmesi gibi sorunlu bir yaklaşımın sergilendiğini, ayrıca biyoloji ders kitaplarında yaradılış inancının bilimsel kuramlarla yan yana verilmesinin de oldukça kritik olduğunu belirtti.

Toplantıda tanıtımı yapılan kitap ve proje kapsamında yayımlanan *Bulgular ve Tavsiyeler Raporu*'nun konuyla ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşlara, okullara, sivil toplum kuruluşları, eğitim örgütleri, eğitimciler ve velilere ücretsiz olarak dağıtımına başlandığı, ayrıca isteyen herkesin www.tarihvakfi.org.tr/dkih web adresinden de proje yayınlarına ulaşılabileceği belirtildi.

"OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİRAYA DAİR" SERGİSİ GARAJİSTANBUL'DA

Efes Pilsen tarafından hayata geçirilen "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair" sergisi açıldı. Efes Pilsen'in, 40. yılında sosyal geçmişi aydınlatmak amacıyla hazırladığı sergi 19 Nisan'a kadar garajistanbul'da görülebilir.

Efes Bira Grubu Türkiye Bölge Başkanlığı Halkla İlişkiler Müdürü Durul Candemir, "Mert Sandalcı, 20 yıllık bu çok titiz ve meşakkatli çalışmasını bize ilk takdim ettiğinde, koleksiyondaki bazı parçalar karşısında hem şaşkınlık duyduk hem de heyecana kapıldık. Umarız sergiyi gezenler de bizim kadar heyecanlanır. Bu sergi, bira kültürü ve tarihi aracılığıyla bize Osmanlı'yı, Cumhuriyet'in ilk yıllarını anlatıyor. Adı bir mahalleye verilecek kadar toplumda yer etmiş Bomonti biraları, sosyal hayatın bir parçası olmuş birahaneler, kartpostallara konu olan bira bahçeleri, bira fabrikaları, yerli ve ithal bira şişeleri, bira fiyatlarının yer aldığı faturalar, mönüler, zarflar, bardak altlıkları ve benzeri ürünlerin bulunduğu sergide, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e biraya ve hayata dair birçok ipucu bulmak mümkün," diye konuştu.

Sergide, biranın tıpkı cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi Osmanlı'da da sosyal hayatın önemli bir parçası olduğu gözler önüne seriliyor. Koleksiyondan bahsederken sıklıkla "Osmanlı'da bira var mıydı?" sorusuyla karşılaştığını belirten Sandalcı, şunları söyledi: "Son yıllarda Osmanlı'nın, olduğundan farklı olarak belli kalıplar içinde algılandığını görüyoruz. Öyle ki, Osmanlı'nın ve bağlı devletlerinin en büyük sanayi tesislerinden olan ve koskoca bir semte adını vermiş bir bira fabrikası, 'Bomonti' halen yerli yerinde dururken, 'Osmanlı'da bira var mıydı?' diye soran genciyle, yaşlısıyla tarihine yabancı bir toplum olduk. Bu sergi, Osmanlı'daki bira kültürüyle ilgili akıllardaki sorulara cevap olma niteliği taşıyor. Bu koleksiyon Osmanlı algımızı yeni bilgilerle, yeniden değiştirecek. Sergideki eserler Osmanlı'da içki tüketiminin şer'i kurallarla yasaklanmaya ve denetlenmeye çalışılmadığını ortaya koyuyor. Geçmişin sosyal hayatında biranın yerinin yeniden keşfedilmesini sağlarken, biranın sosyal hayatta hep var olduğunu belgeliyor."

Kurumsal kimlik ve katalog çalışmaları Erkal Yavi, tasarımı Burçak Madran, video enstalasyonu ve kurgusu Çağdaş Arpaç tarafından gerçekleştirilen "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair" sergisinin kurgusu, genel bir kronolojik akış içinde, koleksiyonun sağladığı tematik bütünlükler göz önüne alınarak yapıldı. Temalar zaman zaman bir birahane, bir marka, bazen coğrafi konum, bazen de insanlar üzerine yoğunlaştı. Tüm hikâye, uzun anlatımlardan uzak, görsel malzemelerin yorumlanması ve sunulması üzerinden anlatıldı. Köşesi yıpranmış faturanın, arkası hızlıca karalanmış, pulları ve damgalarıyla renklenen kartpostalın, kapağı oksitlenmiş cam şişelerin orijinal tatları korunurken, gözden kaçabilecek detayları yakalayabilmek için yeniden kurgulanan görseller ve söz konusu döneme ait müziklerle zenginleştirildi.

10'luk bira kasaları kamyona yüklenirken. 23 Ağustos 1929.

1900'lerin başı. Köprübaşı'nda bir marulcu, arka planda ise Viyana birahanesi.

Sergilenen şişelerden örnekler.

Mert Sandalcı koleksiyonu.

SERGİ TAKVİMİ

- 21 Mart-19 Nisan 2009 garajistanbul, İstanbul
- 23 Nisan-5 Mayıs 2009 Çağdaş Sanatlar Galerisi, Ankara
- 13 Mayıs-31 Mayıs 2009 Ege Üniversitesi Atatürk Kültür Merkezi, İzmir

Konstantinopel

Gemüsehändler auf der Stras

OSMANLIDAN CUMHURİYETE

biraya dair

OBJELER BELGELER
FOTOĞRAFLAR SERGİSİ

EFES

40. yılında Efes Pilsen sizi, biranın sosyal tarihinde Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan keyifli bir yolculuğa davet ediyor.

Dönemin fotoğrafları, belgeleri, objeleri ve müzikleri Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair Sergisi'nde...

21 Mart-19 Nisan 2009
İSTANBUL
garajistanbul
Saat 10:00-20:00

23 Nisan-5 Mayıs 2009
ANKARA
Çankaya Belediyesi
Çağdaş Sanatlar Merkezi
Saat 09:00-19:30

13 Mayıs-31 Mayıs 2009
İZMİR
Ege Üniversitesi
Atatürk Kültür Merkezi
Saat 08:30-18:00

www.birayadair.com

OKMEYDANI'NIN YOK OLAN TARİHSEL DOKUSU

Mülkiyeti Fatih Sultan Mehmed Vakfı'na ait olan ve bugün üzerinde binlerce kaçak yapının yükseldiği Okmeydanı, geçtiğimiz ay hazırlanan ve yakın bir gelecekte Hazine ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında imzalanacak bir protokolle el değiştirecek. 550 senedir Fatih Vakfı'nın mülkü olan bu geniş arazi önümüzdeki tarihlerde Büyükşehir Belediyesi'nin, ardından da ilçe belediyesinin malı olacak. Böylelikle bölgedeki birçok kaçak yapının sahibi Hazine yahut belediye ile anlaşarak tapu sahibi olabilecek.

Fazıl Ayanoğlu'nun objektifinden 1940'larda işgal edilmeye başlanan Okmeydanı.

Sultan II. Mahmud'un 1811 tarihli menzil taşı, apartmanlaşmış gecekonduların arasında adeta ayakta kalmaya çabalıyor. (Ağustos, 2007)

Okmeydanı'ndaki tekkenin 1940'larda hazırlanmış restitüsyon planı. (Halim Bâki Kunter'den)

Görsel malzeme Burak Çetintaş arşivinden alınmıştır.

BURAK ÇETİNTAŞ

Bugün Okmeydanı dendiğinde akla gelenler, bölgenin İstanbul'un en eski gecekondu yerleşimlerinden biri olması, Okmeydanı'nda gecekondulaşmanın geçmişi Balkan Harbi'nin ardından yaşanan yoğun göçe kadar uzanır. 1913'te çevresi hudut taşlarıyla belirlenmiş olan Okmeydanı arazisi içine 48 adet kaçak yapı inşa edilmiştir. 1947'den itibaren ise Anadolu'dan yoğun göçe maruz kalan İstanbul'da gecekondulaşmanın yoğun bir şekilde yaşandığı boş arazilerden biri de Okmeydanı olmuştur. Ancak bugün Okmeydanı'na gidildiğinde tek katlı ve birkaç göz odadan ibaret basık tavanlı o küçük gecekonduların yerinde artık beş-altı katlı kaçak apartmanlar yükseliyor.

Okmeydanı artık İstanbul'un Beyoğlu ilçesine bağlı en yoğun nüfus barındıran mahallelerden biri.

Halbuki İstanbul'un Türkler tarafından gerçekleştirilen ve fetihle sonuçlanan son kuşatması esnasında bu bölge merkez üs olarak kullanılmış, Fatih Sultan Mehmed kuşatmayı idare ettiği otağını buraya kurdurmuştu. Fetih esnasında kullanılmak üzere Haliç'e indirilen kadırgalar da Okmeydanı'nın ilerisindeki ormanlık bölgede (belki de gökdelenleri ile ünlü bugünkü Levent civarında) inşa edilmiş ve yağlı kütükler üzerinde kaydırılarak bu bölgeden geçirilip Haliç'e indirilmişti.

Fethin gerçekleşmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed savaşı idare ettiği Kasımpaşa'nın arkasındaki bu stratejik sırtı ok atıcılarına talim sahası olmak üzere vakfetti. Vakıfnamede bölgenin kemankeşlere, yani okçulara tahsisli olduğu, kesinlikle bina yapılınayacağı, ölü gömülmeyeceği, hatta üzerinden kuş dahi uçurtulmayacağı, kısacası ok sporu dışında hiçbir işte kullanılamayacağı kaydedilmişti. İstanbul'un dört bir tarafı ağaçlarla süslenirken, ok talimlerini zorlaştırır düşüncesi ile bu bölgede ağaç da dikilmemişti. Ancak bu bölgede okçuların kışın da rahat çalışabilmeleri, yaylarını gerip ok talimi yapabilmeleri için kapalı bir bina yapılması gerekiyordu. Bu yapı geniş Okmeydanı arazisinin Kulaksız mahallesine yakın bir köşesinde inşa edildi. Bu küçük tesis ve civarında su ve kışın karın sıkıştırılarak sıcak yaz günlerinde buz ihtiyacının karşılanabilmesi için kar depolanmasına imkân veren kar kuyuları, minberli bir namazgâh, "Okçular Tekkesi" yahut "Pehlivanlar Tekkesi" olarak da bilinen yarı ahşap yarı kâgir ve çatısı alaturka kiremitle örtülü cami ve meydan odası, bunun yanında kesme taştan hayli yüksek bir minare, mutfaklar, padişahın ziyaretinde dinlenebilmesi için yaptırılan hünkâr köşkü, okçular şeyhi ve maiyetine tahsis edilmiş bazı hususi daireler mevcuttu. Bu küçük yapılar grubunun çevresi ise yüksek duvarlarla çevriliydi.

Okmeydanı arazisinin sınırları, sayısı yirmiye yakın hudut taşları ile belirlenmişti. Bu taşların üzerindeki iki satırlık kitabede, "Okmeydanı menzil taşıdır" ibaresi yazılıydı. Geniş

arazinin sınırlarını belirlemeye yönelik son çalışma ise 1835'te (hicri, 1251) devrin padişahı II. Mahmud'un emri ile gerçekleştirilmiş ve arazinin sınır noktalarına aynı tarihli hudut taşları dikilmiştir. Bu taşlardan yakın geçmişe kadar ayakta olan birinin üzerinde, civardaki Karay maşatlığı ile sınır ortaklığını gösteren, "Bu taş Yehûd taifesinden Karay milletinin maşatlıkları fi-mabâd hududunu tecavüz etmemek üzere nasb olunmuştur. Fi 17 Şevval, sene 1251" kaydı mevcuttu.

Okçuların uygun hava koşullarında talim ettikleri bu geniş arazinin değişik köşelerinde ise 126 adet menzil taşı bulunuyordu. Bu menzil taşları, 16. yüzyılın başından itibaren okçuların atış yapmak suretiyle kırdıkları rekorların hatırasına dikilmişti. Bunların içinde IV. Murad, III. Selim, II. Mahmud ile 16. yüzyılın meşhur hattatı ve okçular şeyhi Hamdullah Efendi'nin tarihi kıymeti çok büyük olan menzil ve nişan taşları da vardı.

2003'te bölge üzerinde yetki sahibi olan İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Beyoğlu Belediyesi ve Vakıflar Istanbul Bölge Müdürlüğü'nün ortak girişimi ile, vakıf malı Okmeydanı arazisinin tamamı olmasa bile Tirendazân Tekkesi'nin gecekondularca işgal edilen arsasının parazit yapılardan arındırılmasına girişildi. Yıkım işleminin tamamlanmasının ardından da tarihi yapılar grubunun temelleri ortaya çıkartıldı. Hafriyat çalışmaları sırasında arsanın Kulaksız Mezarlığı'na bakan sınırına, üzerinde "Tarih Yeniden Canlanacak, Okmeydanı Okçular Tekkesi'ne Kavuşacak" yazan büyükçe bir tabela yerleştirildi.

2006'ya gelindiğinde hafriyat tamamlanmış, yapının temelleri ortaya çıkartılmış, röleve çalışmasının ardından hazırlanması gereken restitüsyon ve restorasyon projeleri de tamamlanmıştı. Ne var ki pek çok projeye kısa sürede onay veren, tarihi eserleri tahrip eden bir o kadar uygulamadan da haberi olmayan Anıtlar Kurulu, Okmeydanı'nın kalbi olan ve restorasyonu tamamlandıktan sonra içinde konferans, konser ve sinema salonları, kütüphane ve kültür merkezinin yanı sıra bir de "Okçuluk Tarihi Müzesi" barındıracak bu tarihi yapılar grubunun yeniden ihyasına yönelik tasarının hayata geçirilmesine nedense izin vermedi.

Osmanlı harp ve spor tarihinde büyük öneme sahip olan Okçular Tekkesi'nin bir an önce yeniden inşa edilmesi ve senelerden beri moloz yığınları ile kırılmış mezar taşlarının üst üste durduğu bu değerli alanın yapılacak tesislerle yeni işlevler kazanması şart. "2010 İstanbul Kültür Başkenti" projesinin heyecanının yaşandığı şu günlerde hiç şüphe yok ki bütün İstanbulluların Okçular Tekkesi ile ilgili en içten dileği bu projenin bir an önce gerçekleştirilmesi olsa gerek...

Okmeydanı tarihe intikal etti

Mülkiyeti Fatih Sultan Mehmed vakfına ait olan ve bugün üzerinde binlerce kaçak yapının yükseldiği "Okmeydanı" geçtiğimiz ay hazırlanan ve yakın bir gelecekte Hazine ile Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında imzalanacak bir protokolle el değiştirecek. İstanbul genelinde farklı bölgelerdeki artık kurtarılamayacağına inanılan vakıf arazileri kısa bir süre sonra yürürlüğe girecek olan bu sözleşme uyarınca "vakıf" statüsünden düşürülerek Hazine'nin malı haline gelecek. Bu uygulama aynı zamanda Fatih Sultan Mehmed'in belki de sarayından bile daha fazla önem verdiği, "Üzerinden kuş uçurulmaya..." diye emrettiği ve sadece ok atıcıların idman yapması için tahsis ettirdiği geniş alanın resmen iskâna açılması demek.

Kültür Bakanlığı'na bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu'nun da "uygundur" raporu verdiği bu uygulamaya göre 550 senedir Fatih Vakfı'nın mülkü olan geniş arazi önümüzdeki tarihlerde Hazine'ye intikal edecek; daha sonra da aşamalı olarak Büyükşehir Belediyesi'nin, ardından da ilçe belediyesinin malı olacak. Böylelikle bölgedeki birçok kaçak yapının sahibi gerekli düzenlemelerin ve imar çalışmalarının tamamlanmasının ardından Hazine yahut belediye ile anlaşarak tapu sahibi olabilecek.

Halbuki Fatih Sultan Mehmed, Okmeydanı ile ilgili vakfiyede arazide yapılaşmayı, hatta bir bölümünün bile mezarlık haline getirilmesini kesin bir dille yasaklamıştı. Ayrıca atış alanını genişletmek amacıyla komşu arazileri istimlak ettirerek vakıf mülkü yapmış ve ileride herhangi bir sınır ihlali olmaması için alanın etrafına mermerden imal edilmiş üzeri yazılı hudut taşları diktirtmişti. Kayıtlara göre Fatih Sultan Mehmed hayattayken bu Okmeydanı'na hiçbir tecavüz olmamıştı. İlk işgaller Fatih'in ölümünden hemen sonra meydana gelmiş, bunlar da II. Bayezid tarafından yapılan teftiş ve tespit çalışmaları ile eski haline getirilmişti. Kanuni Sultan Süleyman'ın hudut tespiti ile ilgili 1527, 1546 ve 1575 tarihli fermanlarında da Okmeydanı'nın mezar kazılması, kiremit ve tuğla imali için toprak çıkarılması ve bağ yapılması gibi çeşitli sebeplerden dolayı işgal edildiğine dair kayıt mevcuttur.

Osmanlı döneminde yaşanan son sınır ihlali ise Sultan Abdülmecid'in 1849'ta yaptırdığı tespitin ardından düzeltilmiş ve arazi eski sınırlarına kavuşturulmuştu. Yaklaşık beş asır boyunca yapılaşmaya izin verilmeyen arazi önce Balkan Harbi sırasında İstanbul'a gelen bazı muhacir ailelerin bu bölgede barakalar inşa etmesi ile işgale uğradı, ardından 1950'lerden itibaren kaçak yapıların yükselmesi ile birlikte kısa sürede "ok talimgâhı" kimliğini tamamen yitirdi. İnşaatlar sırasında bazılarının geçmişi 500 seneyi aşan tarihi menzil taşlarının çoğu kırıldı, hatta inşaatların temellerinde dolgu malzemesi olarak kullanıldı. Bu süre zarfında arazinin sahibi olan Vakıflar Müdürlüğü'nün yaptığı tek uygulama, belirli zamanlarda artık bir mahalle görünümü almış olan Okmeydanı'na uzman bir ekip göndererek kaç menzil taşı kaldığını, kaçının tahrip edildiğini ve kaçının kaybolduğunu tespit etmek olmuştu.

Şimdi gelelim, Türk tarihi açısından büyük hatırası olan bu arazi "vakıf" statüsünü kaybettikten sonra yapılacak bir iş daha kalıyor. Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü'nün zaman zaman uzman görevlendirerek mevcut tahribatı tespit ettirdiği ve en eskisi 15. yüzyılın son çeyreğine uzanan tarihi menzil taşlarının bulundukları yerlerden alınarak teşhir ve koruma için daha uygun bir yere nakledilmeleri. Zira bu taşlar Teşvikiye ve Ihlamur bölgesinde bulunan ve birkaçı Teşvikiye Camii'nin avlusunda, diğerleri ise mesire arazisini süsleyen asırlık fıstık çamlarının altında yükselen nişan taşları kadar şanslı değil. Okmeydanı'ndaki 120 küsur menzil taşının neredeyse tamamı bu bölgedeki çarpık yapılaşmanın eseri olan ve gecekondu görüntüsünü çoktan kaybetmiş, hatta apartmanlaşmış kaçak yapıların arasında, balkonlarının içinde, sokakların ortasında kalmış halde. Gerçi Vakıflar Genel Müdürlüğü hazırlanan protokole göre işgale uğramış olan arazideki menzil taşlarının oldukları yerde korunabilmesi için o toprak parçalarının her birine birer numara vererek iescilleme yoluna gitmiş. Ne var ki bütün arazi vakfa aitken hiçbir çözüm elde edemeyen Vakıflar'ın çaresizlikler içerisinde gelişürmeye çabaladığı bu sözde çare de bir sonuç vermeyecek gibi gözüküyor. Meraklılarının bundan böyle ancak Fazıl Ayanoğlu'nun uzun seneler çalışarak meydana getirdiği ve ölümünden sonra, 1974'te yayınlanan "Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi" isimli kıymetli çalışmasında görebilecekleri bu menzil taşlarının büyük bölümünün kısmen yahut ne yazık ki tamamen kırılarak yok edilmiş olduğunu belirtmek gerekiyor.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

İZMİR'DE HIRİSTİYANLAR VE MÜSLÜMANLAR ARASINDA GÜNLÜK İLİŞKİLER

VANGELİS KECHRİOTİS

Temmuz 1908'de Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesiyle gelen ilk coşkunun ardından, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında gerginlik tırmandı. Konsolosluk kayıtlarının yanı sıra İzmir'de basılan Osmanlıca ve Rumca gazetelerden yola çıkarak, tarafların niyetlerinin de ötesine geçen güvensizliğin, kıvılcımı kolayca çakabilecek yanlış bilgilendirme ve anlamalara neden olabilecek zemini ördüğü söylenebilir. Bu makalenin amacı, bize bu olayların akışındaki farz edilen kaçınılmazlığı daha iyi bir kavrayışla sunan paralel kaynak okumaları önerisiyle, söz konusu güvensizliğin günlük yaşam hallerini tartışmaktır.

ÇEVİRİ: NİLÜFER İLKAYA

Osmanlı araştırmalarında "günlük" kavramının kullanımıyla ilgili en önemli çalışma olan "Subjects of the Sultan, Culture and Daily Life in The Ottoman Empire"da Suraiya Faroqhi, Osmanlı tarihçilerinin özellikle Türk olanların ilgisini, siyasi, ekonomik ve toplumsal yapılara yönelten şeyin dinin kamusal alandaki rolü nedeniyle aralarında geliştirilen rahatsızlığın olduğuna işaret eder. Bununla birlikte, son yirmi otuz yılda, Türkiye'de (ve eklemeliyim ki her yerde) dinsel hareketler daha görünür olmuş olması ve aynı zamanda devlete karşı bir kuşku oluşmuş olması da kültürel faktörleri hesaba katmamızı zorunlu kılıyor. Faroqhi, "bir komşu ziyareti adabından, yemek yapma ya da çocuk yetiştirme biçimine kadar geniş bir olgu yelpazesi"ni kaplayan "günlük kültürü" incelemeye koyulur.[1] Bununla birlikte, açıkça 1908'den sonrasıyla uğraşmaktan imtina eder, çünkü, "herhangi önemli bir açıklamaya ihtiyaç gösteren kültürel eylemler"e karşıt olarak "yalnızca edebiyat ve günlük kültür sunar".[2] Benim "günlük" nosyonum, halk kutlamalarının ya da toplumsal ayaklanmaların ritüel yanları üzerinde de durabilir. Ancak, asıl olarak, mal alışverişi, nakliye gibi ekonomik ilişkiler yoluyla oluşan sosyal etkileşimleri ve bu tür hareketlerin gerçekleşmesi için gereken sosyal güveni ele alır. Bu bağlamda, Michel de Certeau'nun ifade ettiği gibi, gruplara ve bireylere, politik arenadaki değişimlerin bir sonucu olarak yeni değerler geliştiren bu etkileşim içinde, konumlarını yeniden oluşturmaları için belli bir alan kazandıran "günlük olanın yaratıcılığı" nosyonunu kullanıyorum.[3]

Rıhtımda, üç popüler içki mekânı Café Poseidon, Brasseries Gratz ve Budapeşte yan yana görülüyor.

Brian Johnson arşivi.

Bu yazı Nora Lafi ve Ulrike Freitag tarafından Berlin'deki Zentrum für Moderner Orient'te düzenlenen 'Ottoman Urban Studies Seminar' serisinin kapsamında gerçekleştirilmiş bir sunuşun geliştirilmiş versiyonudur.

İZMİR'İN DOĞUŞU VE MEŞRUTİYET DEVRİMİ

Son yirmi yılda İzmir toplumunun ekonomik, sosyal ve kültürel yanlarıyla ilgili pek çok önemli çalışma yayımlandı. Bu çalışmalar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki liman kenti ekonomisinin özelliklerine bakışımızı ciddi ölçüde değiştirdi. 18. yüzyılda gerçekleşen ihracat dönüşümünün önemi, bu dönüşümün temelde transit mallarda değil, Batı Anadolu'nun tarım ürünlerinde gerçekleşmesindedir. Diğer bir deyişle, doğudan gelen ürünlerin transfer noktası olmaktan çıkıp, yerli ürünlerin ihracat merkezi haline gelmesidir. Bu durum, bölgenin tarımsal üretimini bu dönemde dört ya da beş kat artırdı. Önce İngilizler, ardından diğer Avrupalılar tarafından tutulan tüccarlar, amaçları için elzem olan yerli aracılarla -çok sayıda gayrimüslim- çalışıyorlardı. Böyle bir gelişme, bu toplumların iç hiyerarşisinin yeniden düzenlenmesine katkıda bulundu. Örneğin Rum-Ortodokslar hem tarımsal üretime hem de ticarete girerek etki sahibi oldular ve geçmişte Osmanlı Devleti'yle derin ilişkilere sahip olan, ancak artık bundan faydalanamayan Musevilerin yerine geçtiler. Ermeniler, belli durumlarda Musevilerin harcanması pahasına da olsa konumlarını ellerinde tuttular.[4]

İzmir Metropoliti Hrisostomos.

Rum-Ortodoks tüccarlar meşhur Avrupalı ailelerin siparişlerini karşılarken özellikle yerel ağlarının ve imparatorluk içinde ve dışında mobil olmanın avantajını kullandılar. Bu, mallarını pazarlayabilmekten başka, aynı zamanda "Güney Akdeniz ve Yakın Doğu'nun büyük ticari merkezlerinde benzer pozisyonları elinde tutan gösterişli kişilerle bütünleşen bir tür burjuva kültürünün aracıları oldukları" anlamına geliyordu.[5]

Bunun ötesinde, Reşat Kasaba'nın işaret ettiği gibi, "Küresel ekonomik konjonktürler, kısmen yerli aracıların etkinlikleri, kısmen de Osmanlı Devleti'nin uyarladığı politikalar aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'na aktarılmıştı."[9] Bu bağlamda Kasaba, hem yerli aracıların hem de Avrupalı güçlerin temsilcileriyle tüccarların, farklı nedenlerle de olsa kendi ekonomik hegemonyalarını güçlendirmek istediklerinden, Osmanlı imparatorluğu'nda kısıtlanmayan bir ticaret çevresini geliştirme hedefinde buluştuklarını öne sürer.[10]

Rum-Ortodokslar hem tarımsal üretime hem de ticarete girerek etki sahibi oldular ve geçmişte Osmanlı Devleti'yle derin ilişkilere sahip olan, ancak artık bundan faydalanamayan Musevilerin yerine geçtiler. Ermeniler, belli durumlarda Musevilerin harcanması pahasına da olsa konumlarını ellerinde tuttular.

Ticaret hayatının patlaması kentte beklenmeyen bir gelişme yarattı. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kentin nüfusu bir yüzyıl öncesine göre iki kat artmıştı. Bu aktivitenin yerel grupların kontrolünde olması, tüm bölgenin liman kenti tarafından kontrol edildiği anlamına geliyordu. İzmir, bankalar, sigorta acenteleri, ticari firmalar gibi finansal kuruluşların yanı sıra depolama ve işlemler için binalar bulabileceğiniz bir yerdi. Ekonomik hayatın korunmasını sağlayan bu büyük binalar hem ticaret ağının nüvesini oluşturuyor, hem de toplama ve transfer işlemlerinin yeri oluyordu.[6] Bunun ötesinde, bu patlamanın sonucu olarak, etnik-dinsel semtlerdeki kentin eski yapılanması, yerini etnik yakınlıktansa sosyal statünün ölçü alındığı yeni bir yapılanmaya bıraktı; böylece kentin eski "Doğu" planlaması, modern bir Batılı planlamaya dönüştü.[7] Bu, farklı toplumlar arasındaki bağlantıları zenginleştirdi. Bu bağlantılar 1820'lere kadar Osmanlı kentlerinin tipik bir ayrımcı yapılanma göstermelerine rağmen, sonrasında, çarşı ve pazarlarda ticari ve sosyal etkileşim yoluyla zaten ilerleme yolunu tutmuştu.[8] Yerli aracılar ile Osmanlı yetkilileri arasındaki ilişkiler kolay değildi. Aracılar, kendi ticari etkinlikleri doğrultusunda koşullar oluşturmak amacıyla lobi çalışmaları yürüttüler.

Belle époque'a uzanan bu yolun koşulları, diğer Osmanlı liman kentlerinde olduğu gibi İzmir'de de gerçekleşti. Ancak bu koşullardan özellikle Hıristiyan ticari elit yarar sağlamış olsa da, istibdat rejiminin gölgesi kent yaşamına koyu bir biçimde yansıyordu. Meşrutiyetin ilanına yol açan Makedonya'daki ayaklanmayla ilgili haberler kente vardığında, istibdat rejiminden bıkanlar verimli bir zemin buldular. Fransız konsolosu hem şaşkınlık hem de rahatlama içinde, "Kahveler, gelişen olayları tartışan ve bunca zamandır kendilerine zalimce acı çektiren rejimin sona ermesi umudunu beslediğini gizlemeyen Müslümanlarla dolu," der.[11] Manifestolar kısa sürede beklenmedik bir şölene dönüştü. İzmir rıhtımının (meşhur Quai) ortasında, Café de Paris'de, café sahiplerinden Hamidiye'yi (Osmanlı ulusal marşı), Marselleise'i ve sonunda Yunan milli marşını çalmasını isteyen, aralarında pek çok subayın da olduğu Müslüman Türkler vardı ve ardından Fransızca şöyle bağırıyorlardı: "Vive la Constitution, Vive la liberté

Ermenilerin Osmanlı anayasası şerefine yaptıkları gösteri, İzmir.

absolue, Vive la nation!" Müslüman bölgelerde, hiçbir manifesto olmasa da, insanlar rahatlamış görünüyor ve birbirlerini tebrik ediyorlardı.[12] Manifestolar kısa sürede çoğalarak her yere ve heyecanla yayıldı.[13] Sultan-ı Iddadi'nin öğrencileri kırmızı ve beyaz fularlarla saat kulesinin önünde toplanıp Kordon'a doğru yürüyüş yaptılar.[14] Daha önce Avrupa bölgesinde dolaşma izni olmayan asker ve subaylar, şimdi özgürlüğü ve orduyu selamlayan bayrak ve nişanlarla kahveleri işgal ediyorlardı.

KATLİAMLARIN HAZIRDA BEKLEDİĞİ SÖYLENTİLERİ

Temmuz 1908'i izleyen aylarda durum hızla kötüye gidecekti. Bütün heyecan, yerini korku ve endişeye bırakacaktı. Zaten ekimin başında, yerel yetkililerin Aydın demiryolu grevi karşısındaki ataleti, bunun kent ekonomisi üzerindeki etkisi ve yanı sıra, iki yüz İzmirlinin ölümüyle sonuçlanan Hamidiye Şirketi'nin İstanbul adlı gemisinin Karşıyaka'da batmasıyla gelen ayaklanmalar, kenti anarşinin eşiğine getirmişti. Yetkililerin, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tepkisini çekme korkusuyla kanun ve düzeni uygulamaya cüret edemedikleri açıktı. Oysa İttihad ve Terakki'nin kendi başına bir yaptırım gücü yoktu. Durum, Fransız Konsolosu Paul Blanc'ın, "Bugün bizler, 'kentin yetkisini elinde tutan Vali ya da Komite mi, yoksa her kimse bir başka yetkili midir,' bilmiyoruz," diye yakınmasına neden olmuştur.[15] Bu sırada, kentte yayılan söylentilere göre Müslümanlar silah ve cephane satın alıyorlar ve Hıristiyan nüfusu katletmeye hazırlanıyorlardı; söylenti, bir Hıristiyan delegasyonunun konsoloslara gidip donanmanın müdahalesini talep etmesine neden oldu. Bazı konsoloslar, en kıdemlileri olan Fransız konsolosuna başvurarak, silahlı 500 Giritli Müslümanın Hıristiyan bölgesine saldırı hazırlığında olduğunu iddia ettiler. Paul Blanc, serinkanlılığını kaybetmedi ve düzgün bir araştırmadan sonra bu silahlı Giritlilerin, Hamidiye Şirketi'nin de işleri askıya alınması üzerine işlerini kaybettikten sonra Aydın Demiryolu Şirketi'ne başvuran mühendis ve işçi topluluğu oldukları ortaya çıktı; grevdeki işçilerin saldırısına uğramaktan korktukları için demiryolu istasyonuna topluca gitmiştiler. Müslümanların taşıdığı silahın ise hem eski rejimdeki silah yasağına bir tepki, hem de Müslümanlar arasında yaygın olan emniyette olmama duygusunun göstergesi olduğu anlaşılıyor. Aynı zamanda, çarşıda ve Hıristiyan bölgesinde pek çok dükkân batan gemide hayatını yitirenler için yas nedeniyle kapalıyken, "kötü niyetli kişiler" Hıristiyanların Müslümanlara saldıracağı söylentisini yayıyorlardı.

Kuşkusuz İTC (İttihad ve Terakki Cemiyeti), belli Rumları, yurttaşları arasında korku yaydıkları ve böylelikle de "kamu düzeni"ni bozdukları için suçlayacaktı. İTC, *İttihad* gazetesinde basılan, imzasız olarak savcılığa (adliye-i müdde-i umumiliği) yazılan bir mektupta, yeni rejime yakınmış gibi görünerek (aşar-ı delaletiyle) kargaşa ve entrikaları çözmeye çalışan idare-i müstebidiye yanlısı belli alçak kişiler (eşhas-ı leime) suçlanıyordu. Ancak bu "yılan yuvası" ortaya çıkarılmıştı. Bu bireylerin gizli amaçlarından ilki, Rum-Ortodoksların arasına fitne sokmaktı: "'İstanbul' gemisi battığında, liderliğe soyunup şirketin iskelelerini yaktılar. Daha sonra, Müslümanların Hıristiyanları katledeceği yalanlarıyla, korkunç bir kışkırtmayla insanlar üzerinde büyük korku ve rahatsızlık yaratarak Yaladika/Şişeciler bölgesindeki dükkânların kepenk indirmesini sağladılar..." Ve mektup şöyle sonlanıyordu: "Ümit ederiz ki sorumlu yetkililer asayiş- umumiye ve istirahat-ı ahali'yi bozmak konusunda sürekli tehlike yaratan bu kişi-

lerle ilgili yasal işlemi hemen yerine getirirler."[16]

Bu nedenle, Aydın demiryolunda grevciler grevi genişletmek için telgraf tellerini kestiklerinde bu, Müslümanlar tarafından yerel otoritenin desteğine ihtiyaç duyulduğunda merkezden gelecek müfrezelerle iletişimi engellemek amacıyla Hıristiyanların yaptıkları bir eylem planı olarak yorumlandı. Daha sonra, bu söylentiye göre, grevciler Müslüman semtlerine saldıracaklardı. Benzer korkular Müslümanların silahlanmalarına neden oldu, çünkü 250 askeri olan yerel garnizon kendilerini korumaya yeterli görünmüyordu. Sonunda, Aydın demiryolundaki grevi bastırmak üzere takviye kuvvet geldi, ancak bu olaydaki genel infilak tehlikesi hep mevcut göründü.[17]

On sekiz yılını Osmanlı İmparatorluğu'nda geçirmiş deneyimli bir diplomat olan Paul Blanc 10 Eylül'de, yukarıda sözünü ettiğimiz gerilimden önce, yetkisi altında bulunan, hem İzmir ve çevresinde hem de Adalar Denizi'nde (Archipelagon) yaşayan Rum nüfusun meşrutiyet hareketine olan genel tepkisini ele alan bir rapor gönderdi. Rumlar'dan bazı ileri gelenlerle yaptığı tartışmalardan sonra, tüm Rumların benzer tavır sergiledikleri sonucuna vardı. Kaygılı ve olacaklardan endişeli görünüyorlardı. Kesin olan şuydu ki, onları eski rejimin baskısından kurtaran hareketin kendilerine rahat bir nefes aldırdığını düşünüyorlardı. Bu yüzden Müslüman yurttaşlarıyla kardeşlikten memnundular. Ama gelecekten korkuyorlardı.[18]

PAZAR TATİLİ

Gelişmeler kısa sürede bu ilk kaygıları haklı çıkaracaktı. Blanc'a göre, Adliye Nezareti'nin resmi tatilin pazar değil de cuma olması gerektiği kararı Rum-Ortodoks çevrelerde hoşnutsuzlukla karşılandı: Rum yetkililer, bir resmi tatil olacaksa bunun pazar olması gerektiğini çünkü dinleri tarafından Hıristiyanlara o gün dinlenmelerinin emredildiğini, oysa Kuran'da aynı şeyin cuma günü için belirtilmediğini öne sürdüler. Bu yüzden, bu karar onlara, yeni rejimin Müslümanların dininin üstünlüğünü gösterme çabası olarak göründü. Fransız Konsolosu, Rum İstanbul Patrikhanesi'nin metropolitlere talimat göndererek, tatilin pazar günü olması isteklerini halk manifestoları aracılığıyla ilan etmek üzere kendilerinden yerel halkı etkilemelerini istediğini rapor ta isteksiz davrandıkları anlaşılıyor. Aslında, iki yıl sonra İzmir'deki en ünlü Rumca gazete *Amalthia* pazar tatillerinin pratikte kaldırıldığından ve o günlerin çarşıda diğer günler kadar canlı geçmesinden yakınıyordu. Hatta bazı dükkân sahipleri ikiyüzlü davranmakla suçlandı. Dükkânlarının camlarını kapalı tu-

İzmir koyunun ortasında, Café de Paris'te, café'nin sahibinden Hamidiye'yi, Marseilleise'i ve sonunda Yunan milli marşını çalmasını isteyen, aralarında pek çok subayın olduğu Müslüman Türk vardı ve ardından Fransızca şöyle bağırıyorlardı: "Vive la Constitution, Vive la liberté absolue, Vive la nation!" İnsanlar rahatlamış görünüyor ve birbirlerini tebrik ediyorlardı.

eder.[19] Patrikhane'nin gönderdiği genelge aslında pazar tatilinin önemini vurguluyordu. Ancak hükümetin inisiyatifine hiçbir göndermede bulunmuyordu ve tamamen dinsel içerikteydi: "Pazar (Κυριακή), Lord'un" (Κύριος) günüdür, İsa o gün insanlığı çöküşten kurtarmıştır," denir ve şöyle biter: "Son zamanlarda, bir yandan pek çok yerde pazar tatilinin tam zamanında uygulanması ve pazar ayininin en hayırlı biçimde yapılması için sarf edilen soylu çabalar övgüye değerdir; öte yandan, insanların vicdanında bu görevin savsaklanmasını ve savunulmasını gerektirecek farklı nedenler ortaya çıkmıştır; biz, tüm inançlı Ortodoks Hıristiyanlara inançlarına ve kutsal geleneklerimize bağlı kalmalarını hatırlatmayı ve bunu istemeyi uygun ve gerekli buluyoruz. Ve, her zaman Tanrı'nın büyüklüğünü ve adını taşıyan günün onurunu ve coşkusunu azaltmamalarını, kutsal mekânlara sıklıkla gitmelerini, bunun ötesinde, dinlenme gününü Tanrı sevgisi ve saygısıyla dolu olarak geçirmelerini, mali uğraşlar ve sorunların yanı sıra günlük sıkıntı ve işlerden ellerini çekmelerini bekliyoruz."[20]

Bu cümlelerden, ticari kârlarına öncelik veren bazı Rum-Ortodoksların, Patrikhane'nin talimatlarına uymak- tarken, kapılarını açık tutuyorlardı. Sonunda bütün dükkânlar kapılarını açacaktı. Böylece dükkânlarda çalışan herkes yıl boyunca bir gün bile tatil yapmadan çalışacaktı. Bu tutum, genel olarak hiçbir karara sadık kalamamakla suçlanan Rum-Ortodoksların eleştirilmesine neden olur. Bu suçlamalarla ilgili iki nokta çok ilginçtir. Birincisi, kullanılan argümanların dinle hiçbir ilgilerinin olmayıp, sosyal nitelikte olmasıdır. İkincisi, devlet yetkililerinin cemaat özerkliğini bozmaktan dolayı sorumlu tutulmamalarıdır.[21]

Bununla birlikte, başlangıçta Patrikhane'nin talimatlarına uyuldu. Sonuç olarak ihtiyaçlarını bir gün önceden tedarik etme alışkanlığı olmayan Müslümanlar, fırıncı ve kasaplara öfkelendiler. Bu yüzden Müslümanların ileri gelenleri bir toplantı yaparak, yetkililerden, dükkân sahiplerine dükkânlarını açık tutmaları konusunda baskı yapmalarını istediler. Fransız Konsolosu, yetkililerin, "Hıristiyanların pazar günü dinlenme hakları olduğu, bu yüzden ihtiyaçlarını cumartesiden görmeleri gerektiği konusunda onları ikna etmek için çok çaba harcadıklarını," bildirir.[22] Bununla birlikte, yine de İzmir'de böyle şeylerin Midilli gibi adalara nazaran daha kolay kontrol altına alınabildi-

İzmir genel görünüm.

ği görülüyor. Blanc'a göre, Midilli'de eski rejimin sıkıntısını o kadar da çekmemiş olan Müslümanların, eşitliğin ilan edildiği yeni rejimle birlikte konumları daha güvenilmez hale gelmişti. Hatta böylelikle, İTC'nin müdahale edip Hıristiyan unsuru bastıracağı umuduyla kargaşa yaratmaya çalıştıkları varsayılır. İzmir'de bile, her zaman Müslümanların pazar sabahı çarşıdaki dükkânları yıkıp yağmalama tehlikesi vardı. Şu ya da bu şekilde, Konsolosa göre İzmir'deki olaylar, "Rum unsurunun, hakları ve ayrıcalıklarına yönelik yapılabilecek tüm olumsuz girişimlere karşı direniş niyetlerini" gösteriyor ve "yeni rejimin samimiyetine duydukları güvenin azlığına işaret ediyor"du.[23]

Bu tür gerilimler, Müslümanlara kentin ekonomik ve ticari hayatının Hıristiyanlarca kontrol edildiği ve kayıtsız kalmaya karar verirlerse ekonomik hayatın felce uğrayacağı duygusunu verdi. Ancak konu sadece dükkânların pazar günü kapatılıp kapatılmaması değil, cuma günleri açık olup olmayacağıydı aynı zamanda. Yetkililer cumanın resmi tatil olarak kabul görmesi çabalarından vazgeçmediler. Kamu binaları cuma günleri kapalı kalıyordu, ama bu sosyal yaşamı etkilemeyecekti. Bununla birlikte, Fransız Konsolosu, 1911 yılında bir cuma günü, görünüşte valinin örtülü bir kışkırtmasıyla gümrük personelinin çalışmayı reddetmesinin yerel ticaret üzerindeki felç edici etkisini anlatır. Bunun ardından fayton şoförleri ve hamallar da çalışmayı bırakırlar. Ve Blanc şöyle devam eder: "Hıristiyan unsurun nüfusun dörtte üçünü oluşturduğu İzmir gibi bir kentte, Jön Türklerin pazar yerine cumayı getirme eğilimleri tamamen başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkümdur; dükkânlar ancak emir üzerine kapanabiliyor ve yetkililerin daha ileri gitmeye cüret edip etmeyecekleri şüpheli."[24] İlginç olan, daha sonra boykot süresince göreceğimiz gibi, bu farkındalık hem Rum dükkân sahiplerine eziyet edenlerin, hem de onları savunanların duygularını körükleyecekti.

1908 sonbaharında, daha önce açıkladığım gibi gerilim o kadar yüksekti ki, Frenk mahallesinde olan bir çarşı da iki askerin münakaşası paniğe neden oldu ve dükkanlar kapatıldı; insanlar koşarak kiliselere ve manastırlara sığınmaya çalıştılar; sokak ortasında düşüp bayılan kadınlar oldu.[25] Yerel İTC'nin önde gelenleri, sükuneti korumak için bir şey yapmaları gerektiğini anladı. Bu yüzden Müslüman, Rum, Ermeni ve Musevi öğrencilerle bir gösteri düzenlediler: Öğrenciler kentte yürüyerek tüm önemli konsolosluklarda durup, "Halka açık olarak, farklı cemaatler arasındaki anlayışı ilan ederek anlaşmazlık ve korku yaymanın peşinde olanların entrikalarını lanetlediler."[26] Yunan konsolosu, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Yunanistan ve Rusya konsolosluklarını ziyaret ederek hükümetlerinin yeni rejime karşı aldığı tutumları için şükranlarını dile getiren bu öğrenci gösterisine, Evangelia Gianniki okulunun katılımından bizi haberdar eder. Yunan Konsolosluğu'na vardıklarında, Konsolos Evgeniadis paniğe yol açan katliam söylentilerini yalanlayan bir konuşma yapar. Fransız Konsolosu, bu gösterinin kent halkı üzerinde kesinlikle bir etkisinin olacağını, ancak bunun dışında gerilimin aynen devam edeceğini söyler.

DEVLET ŞİDDETİ, EHLİYETSİZ KENT YÖNETİMİ

Cemaatler arasındaki gerilim, yerel polisin şiddete başvurmasıyla besleniyordu. Bu olaylardan en ciddisi 1909'da, nüfusun çoğu Rum olan, İzmir'in çok yakınındaki bir köyde, Sevdiköy'de gerçekleşti. Dört köylü öldürülürken, dört köylü de ciddi biçimde yaralandı. Olayın aslı önemsizdi. Kalabalık bir grup, cambazları izlemek için toplanmıştı. Bir çocuk, birinin başındaki fesle oynar ve fes de yere düşer. Jandarmalardan biri, bunu Osmanlı giysisine hakaret olarak algılar ve çocuğu tutuklamak ister. Öte yandan, bir izleyici bunun sadece bir çocuk şakası olduğunu belirtir. Fransız Konsolosu'nun işaret ettiğine göre, limanda Avusturya ürünlerini boykot eden Müslüman çeteleri, fes giyen herkese haftalardır aynı şeyi yapıyorlardı ve polis hiçbir şey yapmıyordu. Yaramaz çocuk aynı şeyi rahatsızlık vererek taklit etmişti yalnızca. Köylünün tepkisi polis memurunun da tepki göstermesine neden oldu ve bu da geniş bir protestoya yol açtı. Bunun üzerine polis ekibinin şefi adamlarına ateş emri verdi ve bu da, karşı saldırının geleceği korkusuyla hem köylülerde

hem de polis memurlarında paniğe yol açtı. Düzeni ve süküneti sağlamak üzere devriye gönderildi ve olaydan sorumlu polis memuru tutuklanarak İzmir'e sevk edildi.[27] Daha sonra, orada bulunan bazı Müslümanların polise katıldığı ve "zevk ve fanatizmden dolayı" onların da Hıristiyanlara ateş etmeye başladıkları duyuldu.

Blanc'a göre bu, Hıristiyan olanlara karşı duygularını kanıtlıyor.[28] Bu sırada, bir çatışma çıktığını duyan çevre köyden Müslümanlar silahlarını alıp Sevdiköy'e doğru yola çıkmışlardı. Ancak önde gelen iki Müslüman, askerlerin köye girdiğini haber vererek bu köylüleri hemen durdurdu.[29]

Öte yandan, Hıristiyan nüfus da cephane ve silah edintmeye başlamıştı. Üç küçük tekne, -nereden geldiklerinden söz edilmiyor- İzmir'in mahallesi Göztepe'de kargolarını boşaltırlar. Her iki cemaatin de sorumluluğunu taşıyan yetkililerle Türk gazetelerinin tutumu Rum toplumunu çıldırtmıştı. Rum gazeteleri katliamı emreden polis memurunun Eşref adında, öteden beri bilinen af yoluyla dışarı çıkmış ve bu göreve atanmış bir eşkıya lideri olduğunu açıkladı. Adamlarına, Aydın demiryolundaki grevcilere ateş açma emri veren ve oradan geçmekte olan bir İtalyan'ın ölümüne neden olan memur da aynı kişiydi. Ama üstleri tarafından tutuklandığında, Meşrutiyet kahramanı Enver Bey'in araya girmesiyle salıverilmişti. Bu olay Rum basınında o denli büyük bir öfkeye neden oldu ki, tıpkı eski rejim gibi zulmeden yeni rejime güven duymadıklarını ilan ettiler. Benzer duygular, Ege adalarında yaşayan Rumlarla Müslümanlar arasında da galip geliyordu. Bu yüzden, Fransız Konsolosu bu olayların ve kavramların özel bir dikkat gerektirdiğine değinerek, Hıristiyan unsurun, hükümete güveninin tazelenmesi için, Sevdiköy'deki olayların sorumlularının Türk gazetelerinde haklarında yürütülen olumlu kampanyaya rağmen, örnek teşkil edecek bir ceza almaları gerektiği konusunda çağrı yapar.[30]

Bu, Meclisi Mebusan'da gündeme gelen Makedonya'daki kilise ve okullarla ilgili tartışmanın Rum-Ortodoks toplumunda hayal kırıklığı yarattığı dönemdir. Bunun ötesinde, daha önce Meşrutiyet'in ilanı ile beraber kaldırılan bir dizi tedbir yeniden yürürlüğe kondu. Örneğin bir vilayetten diğerine gitmek için gereken "tezkere" yeniden yürürlüğe kondu. Ateşli bir biçimde boykot edilen fes şimdi yeniden getirildi: Bu kez, Osmanlı şirketleri için çalışan Osmanlı olmayan kişiler için de zorunlu kılındı. Tüm yetki yerel İTC'nin elindeyken, yargıçlar arasında rüşvet yeniden yaygınlaştı. Böylelikle, devletin adaletine güven sarsılmıştı.[31]

Yeni rejim atmosferinin halk üzerinde öyle bir etkisi vardı ki, örneğin kentte hiç kimse artık belediyenin kurallarını ciddiye almıyordu. Bu yüzden, İzmir'in kent yönetimi tarihini araştıran Erkan Serçe, bu kurumun, kurallarının uygulanması için valilik ve polisin desteğine ihtiyaç duyduğunu belirtir.[32] Ayrıca yurttaşlarından vergiyi "dilenerek" topluyordu. Sokakların bakımı için önceleri gecikmeyle gelen vergiler şimdi tamamen unutulmuştu. Vergilerini ödemeyenlere karşı gereken önlemin alınacağını ilan etmelerine rağmen, bazı üyeler kent yönetimine istifalarını verene kadar hiçbir şey değişmedi. Buna paralel olarak, kent yönetiminin tüm aktiviteleri gazetelerde en ince ayrıntısına kadar izlendi. Öne çıkan görüş, işleri kötüye götüren şeyin temelde kurumsal boşluklar değil, bireysel yetersizlikler olduğuydu. Buna göre, durum düzeltilebilir ve belediye de kolayca geliştirilebilirdi.[33]

İzmir'de her türden Yunan ekonomisini tedirgin eden en aktif ajitatörler, adadan sürülen ve kendilerine şehrin kıyı mahallelerinde sığınacak yer bulan Giritli Müslümanlardı. Çoğu limanda çalışıyor ya da herhangi bir Hıristiyana karşı her işi yapmaya hazır işsizler olarak dolaşıyordu. Bunun dışında, boykota aktif Müslüman katılımı oldukça sınırlıydı.

DİNİ BAYRAMLARI KUTLAMAK

Yerli halka kötü muameleyle ilgili olaylar çoğalırken, Hıristiyanların güvenirliği de artıyordu. Bu olaylar gazetelerde yazılırken, meşrutiyet rejimine karşı bir hoşnutsuzluk da her zaman dile getiriliyordu.[34] Bu şikâyetler, cemaatin dinsel uygulamalarıyla ilgili bir müdahale olduğunda daha da keskinleşiyordu. 1910 Nisan'ında *Amalthia*, Paskalya kutlamaları sırasında Hıristiyan ritüelinin bir parçası olan silah ateşlemeyi yasakladığı için hükümeti Ortodoks halkı aşağılamakla suçladı: "Hıristiyanlar bu olağanüstü törenleri gerçekleştirirken, kendi âdetlerine göre, çan çalarak, silah sıkarak kutsal dinlerine olan saygılarını gösterdiklerine inanıyorlar. Bu, doğru ya da yanlış onları ilgilendirir; diğer inanç ve dinlerin âdetlerine saygı duyulmak durumunda ve farklı bir dinden olan devletin, bu âdetlere karışmaması gerekir."[35] Bundan başka, kamu düzenini korumak amacıyla silah ateşlemeyi yasaklayan yetkililer, top atılan bayramlara katılmışlardır. Bu yüzden Hıristiyanlar, devletin amacının sadece Hıristiyan ritüellerinin görkemini azaltmak olduğuna inandılar. Aynı makalede, Ortodoksların İzmir yakınlarındaki Kerasohori köyünde yasağa uyduklarından, ancak tören sırasında jandarmaların Hıristiyanlara karşı kaba davranış sergilediklerinden ve

Girit meselesi İzmir'de cemaatler arası ilişkileri geriyordu. Girit için Enosis propagandası yapan bir kartpostal.

Girit'ten İstanbul'a Bahattin Kahmi Bediz. Beyaz Atlı Fotoğrafçı 1875-1951. Seyit Ali Ak. 2004

yalnızca Hıristiyanların sağduyusuyla bir katliamın önüne geçildiğinden söz ediliyor. *Amalthia* şunu iddia ediyordu: "Bizim liberal rejimimiz Hıristiyanların dinsel görevlerini özgürce yerine getirme haklarını savunamadığından, Hıristiyan Avrupa'nın gözünden düşecek." Fakat, bir yıl sonra yeterince ilginç bir olay yaşanır: Yeni Rum-Ortodoks piskoposu, Metropolit Hrisostomos dinsel törenlerle ilgili bir genelge düzenler. Törenle ilgili talimatlardan birisi, Paskalya kutlamalarında silah sıkmak üzerinedir. Hrisostomos'a göre bu, Türk düğün ve bayramlarında görülen "barbarca bir âdet"tir ve Hıristiyan kutlamalarında yeri yoktur. Bu ritüel, başkentin laik çevrelerinde çoktan eleştirilere hedef olmuştu. İstanbul'da yayınlanan *Tahidromos* gazetesi tören sırasında kiliselere giren herkesin silah yoklamasından geçmesini teklif ederek şöyle yazar: "Bugünlerde kilise ayinlerinin farklı sosyal sınıflardan gelen kişilerle kalabalıklaştığını, bu kalabalıkta bulunabilecek kaba insanların (diğerlerinin) düzeni, ihtişamı ve dini barışı engelleyebileceğini unutmamalıyız."[36] İzmir'de, Başpiskoposun genelgesine rağmen İzmirliler âdetlerini terk etmedi. Amatör bir tarihçinin kayıtları olarak büyük bir kaynak bırakan Hristos Solomonidis'e göre, "İzmir'in kurtarılamamış (aynen alınmıştır) Rumları için bu âdet, içe sığmayan bir coşkunun dışa vurumuydu; tirana (Osmanlıya) karşı gelmeyi ifade ediyordu. Bu nedenle, Paskalya'da İzmir'in tüm cemaatleri ve özellikle Kerasohori (olayın geçtiği yer) ve Fasoula çeşitli silah sesleriyle inledi."[37]

1910 Temmuz'unda, meşrutiyetin ikinci yıldönümü kutlamaları sırasında sosyal ihtilaf gizlenemeyecek hale gelmişti. Kutlamalar, coşkulu atmosferi[38] söndürmemeyi amaçlıyordu ve programlandığı gibi "görkemine yaraşır şekilde" gerçekleşti.[39] Ancak Yunan bayrakları saldırıya hedef olduğunda bazı olaylar çıktı. *Amalthia*'ya göre, birazdan sözünü edeceğim boykot yüzünden, Yunanlar üzerlerindeki hoşnutsuzluğa rağmen meşrutiyete karşı kayıtsız görünmek istemediler ve pek çoğu dükkânlarını Yunan ve Türk bayraklarıyla süsledi. Ancak çarşıda dolaşan "malum serseriler" bayrakları hedef alarak kaldırılmalarını istediler.[40] Gazete bu saldırıları eleştirirken şöyle yazıyordu: "Yetkililer, bir Yunan, Fransız ya da İngiliz yurttaşın, en dokunulmaz, bir ikondan bile daha kutsal olan bir varlığına hakaret edildiğini gördüğünde neler olabileceğini hiç düşünmüyorlar mı?"[41] Manisa gibi diğer bölgelerde Rum-Ortodokslar, kutlamaları "düzgün ve taşkınlığa yol açmadan" gerçekleştirdiler. Efes Başpiskoposu mesajında, özellikle Makedonya'daki kilise ve okullarla ilgili son kanundan sonra, "Ulusumuzun meşrutiyet ilanı kutlamalarından geri durması gerektiğini iddia eden insanlar vardır," diyerek, "Allah'tan bu düşüncelerin itibar görmedi"ğine[42] dikkat çekti. Birkaç gün sonra, toplumun hoşnutsuzluğu 14 Temmuz kutlamalarına da yansıyacaktı. 14 Temmuz, her zaman kutlama yapmak ve rejimin dayatmalarına meydan okumak için bir fırsat olurdu. Fransa onuruna şölenler yapılırken kahve ve tiyatrolarda Marseillaise çalınıp söylenirdi. Şölenleri önlemek için bir şey yapamayan yetkililer, sarayın, temelde anti-monarşist olan devrimin yıldönümünden kaynaklanan böylesine bir coşkudan rahatsız olacağından korkup, çözüm olarak, ertesi günü çıkacak gazetelerde kutlamalarla ilgili haberleri sansürlerlerdi.[43] Geçmişte, Rum-Ortodoks halkının ister 1908 öncesi rejime karşı bir protesto niteliğinde olsun, ister 1908 sonrası özgürleşmenin bir işareti kabul edilsin, kutlamalardaki canlılığı özel bir yer tutuyorken, 1910'da, Fransa'nın Doğu'daki politikaları yüzünden kutlamalardan tamamen geri durdular.[44]

KENDİMİZİ BOYKOT ETMEK

Her iki tarafta da güceniklik yaratan temel konu, özerkliğin sona erip Girit'in çok yakında Yunanistan Krallığı'na katılacak olmasıydı. 1909, 1910 ve 1911'in bahar ve yaz aylarında, Girit'in ilhakının ilanı sonucunda, Yunan vatandaşlarının yanı sıra Rum-Ortodoks tüccar ve girişimciler boykot edildi.[45] Bu amaçla önce İstanbul'da, ardından Selanik ve İzmir'de boykot cemiyetleri kuruldu. İzmir'de alt komiteler vilayetin belli başlı ilçelerinde örgütlendi. İngiliz Konsolosu Bernham'a göre, stratejileri işsiz insanları toplayıp devriyeler halinde örgütlemekti. Bu grupların görevi Yunan teknelerinin kıyıya yanaşmasını engellemek, tüm ihraç mallarını "Komite" damgasıyla işaretlemek ve halkın Yunan vatandaşların dükkânlarından alışveriş yapmasını engellemekti. Boykotçular pek çok yerde dükkânların önlerine Yunan işareti koydular ve müşterilerin aldırmamaları durumunda içeri girmelerini önlemek üzere dışarıda adam bulundurdular.[46] Boykot üzerine artık epey çalışma yapılmıştır: 1913'e kadar olayların boykot olarak bile adlandırılmadığını belirten Zafer Toprak'ın bir makalesi[47] ile, büyük ölçüde Fransız Konsolosluğu'nun İzmir'deki raporlarından yararlanan Herve Georgelin'in makalesi vardır.[48] Ayrıca Mustafa Oral'ın Antalya ile ilgili makalelerinde yerel boykot faaliyetleri geniş yer alıyor. Bununla birlikte, tüm Osmanlı limanlarındaki anti-Yunan boykotu üzerine doktora

tezi hazırlayan Doğan Çetinkaya'nın Avusturya ürünlerinin boykotu hakkında yazdığı güzel bir kitabı vardır.[49] Son olarak, Eyal Ginio'nun Balkan Savaşı yılları üzerine yazdıkları da bir başka ümit verici çalışmadır.[50] İzmir'de her türden Yunan ekonomisini tedirgin eden en aktif ajitatörler, adalarından sürülen ve kendilerine şehrin kıyı mahallelerinde sığınacak yer bulan Giritli Müslümanlardı. Çoğu limanda çalışıyor ya da herhangi bir Hıristiyana karşı her işi yapmaya hazır işsizler olarak dolaşıyordu. Öte yandan, boykotun diğer aktif Müslüman katılımcılarının sayısının hayli sınırlı olduğu görülüyor. İngiliz Konsolosu, yerel İTC örgütü tarafından organize edilen erken tarihteki bir gösterinin amacının, hükümetten "Girit sorunu"yla ilgili sağlam bir duruş sergilemesini istemek olduğunu açıklıyor. Gösteriye, on iki bini Giritli Müslüman ve birkaç yüz Musevi olmak üzere toplam yirmi bin kişinin katıldığı rapor ediliyor.[51] Rakamlar abartılı olsa bile, yapılan konuşmalara bakılırsa, herkes Girit'i Yunan eline düşmekten kurtarmak için "kanının son damlasını akıtmaya" hazırdı.[52]

Öte yandan yerel yetkililer herhangi bir hasardan Boykot Komitesini sorumlu tutacak ve belli durumlarda boykotçulara müdahale edecekti.[53] Kentin düzenine ve huzuruna tehdit oluşturabilecek -hele de Yunan ticaret hayatı İngiliz, Fransız ve Avusturya'nın çıkarlarıyla böylesine ilişkiliyken- herhangi bir kargaşayı onaylamadıkları açıktı. Bunun ötesinde, boykot kişisel intikam için bir araç olarak da kullanılıyor, belli kişileri hedef alıyordu. Örneğin Rum-Ortodoks ya da Yunan vatandaşlar barış içinde yaşarken, kentin kenar mahallelerinde Yunanlarla iş yapan yabancılar, mallarının Boykot Komitesinin yönlendirdiği gruplar tarafından zarara uğratılmasından yakınıyorlardı.[54] Bunun yanı sıra, boykot bu dönemden önce zaten yaygınlaşmış olan sosyal hoşnutsuzluğu ikiye katlıyordu. Bir ölçüde, bundan dolayı yerel yetkililerin sorun çıkarıcı, kamu düzenine tehdit olarak gördüğü gruplara karşı çıkıyordu. İngiliz Konsolosu, kargaşanın tam ortasında, Giritli hamalların gemi nakliye acentelerine ve mavna sahiplerine karşı greve gitme fırsatı bulduklarını bildirir. Hamallar hükümetten 1909'da imzalanan anlaşmanın yerine yeni bir anlaşma talep ettiler.

İzmir'de Müslüman mahallesi.

*Üç İzmir*YKY 1992.

Aynı gün, Müslüman Giritliler Batı Anadolu sahillerindeki deniz taşımacılığını elinde tutan Yunan Pantaleon gemicilik şirketinin ofislerine girdiler ve Yunan vatandaşlara karşı bir boykot uyguladıklarını, bu yüzden şirketin gemilerine hiçbir kargonun yüklenmesine izin verilmeyeceğini duyurdular.[55] Yerel yetkililer suçluları cezalandırmakta gecikmedi, ancak 1910'dan itibaren bazı olayların yerel basındaki yansımalarına bakılırsa, Girit sorunu çevresinde ne kadar çok kargaşa yükselirse, yerel yetkililerin şikâyetlere o kadar çok kulak tıkadıklarından kuşku duymamak gerekir.[56] Öyle görünüyorki 1910 bahar başına kadar, Yunan çıkarları hâlâ tacizlere direnmeyi gerektiyordu.[57] Bunun ötesinde, boykotçular başlangıçta sadece Müslüman bölgelerine giriyor ve Fasoula gibi tamamen Hıristiyan bölgelerde görünmeye cüret edemiyorlardı. İzledikleri yöntem, önce dükkân sahiplerinden belediye iznini göstermelerini istemek ve ardından da, kapatmadıkları takdirde dükkânlarını kırıp dökeceklerini söylemekti. Çoğu Rum buna uyuyordu, çünkü mallarına zarar gelme riskini göze alamıyorlardı. Boykotçularla Yunanlar arasındaki pek çok şiddet olayı vilayetin Eğitim Müdürü Tevfik Bey'in müdahalesiyle önlenmiştir: Geçici olarak valilik görevi yapan Tevfik Bey, tüm karakollara bütün yurttaşların mallarını koruma emri verdi. Bu, kenti "askeri işgal" altındaymış gibi gösterdi.[58] Yunan Konsolosu ise Tevfik Bey'i protesto etti ve kargaşanın önleneceği sözünü aldıktan sonra, kendisi bizzat çarşıya giderek, Yunan vatandaşlarına dükkânlarını açmaları çağrısı yaptı.[59] Bunun ötesinde, vilayet yetkilileri, "Herkes herhangi bir ürünü boykot edebilir, ancak boykotun dükkânları işgal etmek ve esnafın özgürlüğünü sınırlandırmak anlamına gelmediğini akıllarından çıkarmamalıdırlar çünkü bu bireysel özgürlüğe karşıdır," diye bir uyarı açıklaması yaptılar.[60] Gerçi tüm bu önlemlere ve talimatlara rağmen boykotçular durdurulamayacaktı. Denizcilik şirketi Pantaleon'un teknelerine zarar vermek üzere kendi kurallarını dayatacaklardı.[61] Hatta yerel polis elemanları ve liman görevlilerinin boykotçulara yardım ettikleri söyleniyordu ki, bu da yetkililerin şiddeti kontrol etmekteki çabalarını tümüyle engeliyordu.[62] Aynı zamanda işçiler arasında da olaylar çıktı.

Yükselen kargaşa, yabancı konsolosların gemilerini korumak amacıyla müdahalede bulunmak üzere hükümetlerinden donanma talep etmelerine neden oldu. *Amalthia* gelişmeleri onaylamaz ve tepki gösterir: "Avrupa halkı şimdi İzmir'in Hıristiyan sakinlerinin yaşamının tehlike altında, katliamların eli kulağında olduğu ve insanlık dışı bir durumun kentimizi yönettiği izlenimine kapılacak. İsmail Hakkı'nın (sadrazam) ülkemizin medeni ülkeler arasına girdiği teyidine rağmen, geçen perşembenin birkaç baldırı çıplağı ülkemizin yeniden gözden düşmesi için yeterli mi olacak?[63] Sonunda, hükümetin talimatları ve yerel yetkililerin aldığı

önlemler sayesinde,[64] Boykot Komitesi feshedilecektir.[65] Boykotu organize edenler, amaçlarını gerçekleştiremedikleri için Türklerin vicdanında itibarlarını kaybetmeliler," diyen *Amalthia* gazetesi, "Ancak demagogların, başarısızlıklarını ve yarattıkları kabahatli Türk milliyetçiliğini örtmek için naif kalabalıkları başka taraflara yönlendirmelerinden korkuyoruz,"[66] diye iddiasını sürdürür.

Bu korkular haklı çıktı ve boykot daha da büyük bir şevkle devam etti.[67] Yeni Boykot Komitesi çarşıya Osmanlı Rumlarını uyaran ilanlar astı. Yunanları savunmaya devam ederlerse sonuçlarına katlanacaklardı.[68] Boykotun ucu, bir şekilde Yunan yurttaşlarıyla ilişkide olan Müslümanlara kadar vardı. Bir Yunan kahvesinde oturan Manisa Mutasarrıfı bile bir boykotçunun saldırısına uğradı, hatta boykotçunun bu yüzden hapse girdiğini öğreniyoruz. Buna karşılık, istasyondan Konak'a memur taşımayı reddeden Müslüman arabacılar herhangi bir cezaya maruz kalmıyordu.[69] Yine de Karşıyaka'da boykotu dayatmaya çalışan Müslüman Giritliler, yerli Müslümanlar tarafından engellendiler: Yerli Müslümanlar, bunun olması durumunda, tüm dükkân sahipleri Yunan olduğu için, her türlü erzaktan yoksun kalacaklarını belirttiler. Müslüman Giritli liman işçileri de işsiz kaldı. Onlara destek için *Köylü* gazetesi bir fon topladı, ancak toplam 261 kuruş gibi küçük bir rakam oldu.[70]

Sonuç olarak, Yunanlardan zaten engellenen işlerini sürdürmeleri için vergi vermeleri istendi. Bazı dükkân sahipleri, boykotçular tarafından asılan, Yunan olduklarını gösteren kâğıtları yırttılar ve bunun üzerine yeni olaylar çıktı.[71] *Amalthia* düzenlemelere karşı çıkar ve bir kâhinin öngörüsüyle, "Eğer bugün Yunanların kovulması tartışma konusu oluyorsa, Osmanlı Rumlarının kovulmasının tartışılacağı zaman da gelecektir", diye yazar.[72]

Bu düzenlemeler, Müslümanların çoğunlukta olduğu çarşılarda Yunan dükkânlarının kapanmasıyla sonuçlandı. Vali Mahmud Muhtar, sahildeki bazı gazinolar hariç tüm kahve ve diğer dükkânların akşam 9:00'dan itibaren kapalı kalmasını emretti. Bununla birlikte, emirler hiçbir uyarı olmaksızın yürürlüğe kondu ve bu da daha çok karmaşaya neden oldu.[73] Buna rağmen, *Amalthia* valinin gerilimi azaltma çabalarını övdü. İTC'nin yerel bir kulübünde vali boykotçulara seslenerek, Osmanlı Rumlarıyla kan ve arkadaşlık bağları bulunan pek çok Yunan'ın olduğunu söyledi ve bu yüzden tedbirli olmalarını salık verdi. Böylelikle şiddetten kaçınılmalıydı çünkü hükümet gereken tedbirleri almıştı. Ayrıca Rum gazetesine çok sıcak bir tonla yaptığı açıklamada, "Boykot, zayıf ulusların güçlülere karşı uyguladığı bir yöntemdir, bu yüzden Türkiye'ye yakışmaz," dedi.[74] *Amalthia* valiyi boykot ihtarından dolayı överken aynı zamanda şöyle bir yorum yapar: "Fransız tarihini bilen Jön Türkler, 'sans culotte' dönemini çok iyi bilirler ve bu sosyal çamurun getirdiği sonuçları unutmamalılar. İşsizler ya da baldırı çıplaklar, görünür olduklarında yetkilileri yerinden eder ve toplumsal yapıyı sallarlar."[75] Gerçekte, boykot 1910 ve 1911 yılları boyunca aynı şekilde sürecekti.

SONUÇ

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, zaman zaman kent cemaatlerinin alt kesimlerinde yapılan ayrımcılık sonunda açık bir nefret getirmiştir. Goffman'ın işaret ettiği gibi, ünlü 1922 yangını bu durumun bir sonucudur. Daha önce de pek yangın çıktı ve hangi topluma ait olduğuna bakılmaksızın tüm vatandaşlar tarafından söndürülmeye çalışıldı. Ayrıca felaketin sorumlusu olarak kimsenin aklına tüm bir topluluğu suçlamak gelmedi.[76] Yukarıdaki sayfalarda, 1908-1910'da geçen birkaç ihtilaflı olayı aktardım. Olaylar, mal alışverişi, ticari işler, Hıristiyan kutlamaları ve diğer bayramlar gibi günlük yaşamın ve yaygın kültürün durumuna isnad eder. Amacım, bu dönem boyunca yükselen cemaatler arası gerilimi uzun dönemli sosyal pratiklerin kırılma ya da devamsızlık göstermesi açısından analiz ederek, birbirini izleyen olaylar esnasında kaçınılmaz olan hiçbir şeyin olmadığını göstermek ve şiddetin öncelikle özel sosyoekonomik koşullarda hesaba katılması gerektiğini açıklamaktır. Özellikle günlük düzlemde, Abdülhamid döneminde çıkan şiddetin yapısı kadar, çalkantılı II. Meşrutiyet dönemindeki çözüm yollarını da incelemek önemlidir. Ayaklanmalar, grevler ve boykotlar arasında yerel şenlik örgülerinin direnmesine tanıklık etmek, aynı zamanda yıllarca nasıl bir arada yaşamış olduklarını gözlemlemek mümkündür.

DİPNOTLAR

1 Suraiya Faroqhi, *Subjects of the Sultan: Culture and Daily Life in The Ottoman Empire*, (London: New York: I.B. Tauris, 2005), Faroqhi, s. 3.

2 Age, s. 20.

3 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, 1980, çeviri: Steven Rendel, (Berkeley: U. of California Press, 1984).

4 Reşat Kasaba, 'Izmir' özel baskı, 'Port-Cities of the Eastern Mediterranean, 1800-1914', Review, XVI, 4, Fall 1993, s. 387-410, esp. s. 397-398.

5 Age s. 398.

6 Age, s. 400-401.

7 Aleka Karadimou-Gerolympou, Η πόλη-λιμάνι της Σμύρνης στο τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μορφές χωρικής οργάνωσης και ελληνική παρουσία (Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Zamanlarında İzmir Liman Kenti; Alan Organizasyonu ve Rum Varlığı) Ιστορικά συνεδρίου: Η πόλη στους νεότερους χρόνους (Konferans: Modern Zamanlardaki Kent), Atina: EMNE-MNIMON, 2000, s. 19-50.

8 Marie-Carmen Smyrnelis, 'Colonies Européennes et Communautés Ethnico-confessionnelles à Smyrne, coexistance et réseaux de sociabilité (fin du XVIII - milieu du XIX siècle)' Georgeon Francois, Dumont Paul, Vivre dans l' Empire Ottoman, Sociabilités et relations intercommunautaires, Paris, 1996, s. 173-194

9 En önemlisi, III. Selim'in çıkardığı Hayriye Tüccarı Fermanıdır.

10 Kasaba, 'Izmir', s. 402.

11 A.M.A.E. (Nantes), No 133 Surexcitation des esprits en Turquie, Blanc (Smyrne) to Constans (Constantinople), 21 Temmuz 1908, 12 A.M.A.E. (Nantes), No 137, Blanc (Smyrne) to Constans (Constantinople), 27 Temmuz 1908, 13 Aykut Kansu, insanların mutlakiyetçi rejime karşı devrimi coşku ile desteklemelerinin devrimin sahip olduğu toplumsal desteği kanıtladığını öne sürmektedir. 'İnsanlar ne olup bittiğinin farkındaydı ve devrimin ne anlama geldiğini gayet iyi biliyorlardı. İnsanların, ortaya çıkmasını kendilerinin sağladığı bu büyük değişimin farkında olmadıklarını öne sürmek büyük bir hakaettir.' Aykut Kansu, 'The Revolution of 1908 in Turkey, (Leiden: Brill, 1997), s. 113.'*1908 Devrimi*, çeviri: İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2006.

14 Nail Morali, *Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları*, (İstanbul 1976), s. 46.

15 A.M.A.E. (Nantes), No 192, Situation à Smyrne, Blanc (Smyrne) to Constans (Constantinople), 6 Octobre 1908.

16 *İttihad*, 23 Ekim 1908 (10 Teşrinievvel 1324).

17 No 192, Situation à Smyrne, *age*.
18 *Age*.
19 A.M.A.E, (Nantes), No 179, Les Grecs et le regime constitutionnel, Blanc (Smyrne) to Bompard (Constantinople), 17 Septembre, 1908.
20 P.A, Codex A'/82, 6978, Sept 13th 1908, s. 399-400, 'Απόδειξις πατριαρχική περί της αργίας της Κυριακής', (Pazar tatilleri üzerine Patrikhanenin deklarasyonu)
21 *Amalthia*, 'Σμυρναϊκή Ηχώ' (Smyrniot Echo), 13 Nisan,1910
22 No 179, Les Grecs et le régime constitutionnel, *age*.
23 *Age*.
24 A.M.A.E, (Nantes), No 167, Tentative des autorités pour faire du vendredi un jour ferié Colombiers (Smyrne) to Bompard (Constantinople), 6 Juin 1911
25 A.M.A.E, (Nantes), No. 207, Situation en Asie-Mineure, Blanc (Smyrne) to Bompard (Constantinople), 29 Octobre 1908, *age*.
26 *Age*. Daha sonra, akşam bir yemek verildi ve parlamento seçimleri için aday olan Pavlos Carolidis yemekte bir konuşma yaptı. AYE, 1908, MA (1), III 3, İzmir Konsolosu, ibid, 6211, Evgeniadis (İzmir) Ballatzis'e (Aunia), 14 Ekim, 1908.
27 A.M.A.E, (Paris), No 16, Conflit sanglant à Sevdikioy, anatagonism de l' element Grec et Musulman, Blanc (Smyrne) to Pichon (Paris), 25 Janvier 1909. Bu olay *La fin de Smyrne: du cosmopolitisme aux nationalismes*, (CNRS, 2005) başlıklı Hérve Georgelin'in kitabında yer alıyor, s.232-233. Geçenlerde bu kitap Türkçe olarak da basılmıştır. Herve Georgelin, Smyrna'nın Sonu: İzmir'de Kozmopolitizmden Milliyetçiliğe, Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, Aralık2008.
28 A.M.A.E, (Paris), No 11, Excitation entre Turcs et Grecs, Blanc(Smyrne) to Pichon(Paris), 3 Fevrier 1909. 29 Gerçi bu tek olay değildi. Örneğin Alaçatı'da, polis içeriye girmelerine izin vermeyen bir ailenin evine zorla girmiştir. Yetkililer bu olayda da polisi savunmaya çalıştılar. A.M.A.E, (Paris), No 24, Situation en Asie Mineure, Blanc (Smyrne) to Pichon (Paris), 9 Fevrier 1909.
30 *Age*.
31 A.M.A.E, (Paris), No 39, Situation en Asie Mineure, Blanc (Smyrne) to Pichon (Paris), 15 Mars 1909.
32 *Ittihad*, 3 Nisan 1909 in Erkan Serçe, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmirde Belediye (1868-1945), (İzmir-Dokuz Eylül Yayınları, 1998), s. 90,
33 ErkanSerçe, s. 90-91.
34 *Amalthia* gazetesi, Bayındır'da yetkililerin dükkân sahiplerinden kepenklerini indirmelerini ve alanı onlara süpürgeleri temizlemelerini istediğini aktarıyor. Kabule meyen dükkânsahipleri bunazor landı. Bu, yeniçerilerin Hıristiyanlara dayattığı angaryalar gibi görüldü. Bir başka olay da İzmir Kulübü'nün yüz üyesinin, ailelerinyle birlikte İstanbul'a gitmek istemeleridir. İstanbul'a terkeresiz gidemeyecekleri söylenir. "Meşrutiyet" rejiminde yurttaşların kendi başkentlerine gitmekten alıkonulmaları utanç vericidir. *Amalthia*, 7 Mayıs, 1910.
35 *Amalthia*, 'Σκωτίης χωροφυλάκων' (Jandarmanın edepsizliği), 22 Nisan, 1910.
36 Tahidromos, 29 Mart 1903
37 *Age*, s. 93.
38 Her yuritaş, "Meşrutiyet'i en iyi şekilde kutlamak için teşvik edildi". *Amalthia*, 'Η Εορτή του συντάγματος', (Meşrutiyet kutlamaları), 7 Temmuz, 1910.
39 *Amalthia*, 'Η Εορτή του συντάγματος' (Meşrutiyet kutlamaları), 12 Temmuz, 1910.
40 *Amalthia*. 'Σημαία σημειών', (Bayrak olayları), 12 Temmuz, 1910. Boykotçıların bayrakları yere attıkları durumlar bile oldu. *Amalthia*, 'Εξύβρισις σημαίας', (Bayrağa hakaret), 12 Temmuz, 1910
41 *Amalthia*. 'Σμυρναϊκή Ηχώ', (İzmir yankısı), 12 Temmuz, 1910
42 *Amalthia*. 'Η εορτή εν Μαγνησίᾳ', (Manisa'daki kutlamalar), 12 Temmuz, 1910.
43 A.M.A.E, (Paris), No 103, Fête de 14 Juillet, Blanc (Smyrne) to Delcassé (Paris), 17 Juillet 1903.
44 A.M.A.E, (Paris), No 3/1, Wuasse as Gérant (Smyrne) to Pichon (Paris), 18 Juillet 1910. Bir yıl sonra, Fransız Konsolosu Yunanvatandaşlarınyokluğuna değinecekti. Yunan meslekiası Armondos Potten, bu durumun vilayetin Siyasi İşler Sorumlusu Armenak Efendi'nin Yunan vatandaşlarını kutlamalardan men etme kararı doğrultusunda oluştuğunu bildirmişti. Aynı zamanda bayrak asmalarını önlemek için Yunan dükkânlarına jandarma gönderildi. Yunanlar emirlere uydu. Ancak vilayetin yalnızca konsoloslukuna verdiği bayrak asma iznine rağmen, Fransız dükkân sahiplerinin emre karşı çıkması hoşnutsuzluk yarattı. A.M.A.E, (Paris), No 24, Colomier (Smyrne) to Pichon (Paris), 20 Juillet 1911
45 İlginçtir, Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı ürünleri ilk boykot etme olayı yerli Rumlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Yunanların Romanya'dan kovulmasının ardından, Midilli'de, halkın heyecanı ve gösterileri yüzünden, Rum tekne sahipleri bir Romen yemisinin mallarını indirmek istemediler; bunun üzerine limana askeri birlikler geldi, A.M.A.E, (Nantes), No 51, Incident Grèco-Roumain, Blanc (Smyrne) à Constans (Constantinople), 26 Juin 1906. Osmanlı yetkililerinin boykotu basturmaya pek ile istekli olmadıkları belirtiliyor. A.M.A.E, (Nantes), No 49, Incident Grèco-Roumain à Mételin, Blanc (Smyrne) à Constans (Constantinople), 22 Juin 1906. Bunun ötesinde, boykotçılar yetkililerin tutumundan ve Atina gazetelerinde çıkanyazılardan cesaret aldılar. A.M.A.E, (Nantes), No 52, Manifestation anti-Roumaines, Blanc (Smyrne) à Constans (Constantinople), 30 Juin 1906
46 PRO, FO 195/2360, Bernham (Smyrna) to Lowther (Constantinople), No 75 Aug 30, 1910.
47 Zafer Toprak, 'İslâm ve İktisat: 1913-1914 Müslüman Boykotaj,' *Toplum ve Bilim* 29/30 Bahar Yaz 1985, s. 179-199.
48 Georgelin, Hérvé, 'Boycottage des nonmusulmans à Smyrne et dans le vilayet d' Aydın, d' après les archives diplomatiques,' Revue du Monde Arménien Modeme et Contemporain, 4, 1998, s.7-22.
49 Mustafa Oral: Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Antalya'da Yunan Karşıtı Sosyal Hareketler: Giriti Göçmenler ve Kemalist İlamallar. Toplumsal Tarih, 138, Haziran 2005, 60-69 ve Çetinkaya, Y. Doğan, *1908 Osmanlı Boykotu. Bir Toplumsal Hareketin Analizi*, (İstanbul: İletişim, 2004).
50 Eyal Ginio, 'Port-cities as imagined battlefields: the boycott of 1913' 21-25 Mart 2007, Floransada yer alan 'Eight Mediterannean Reasearch Meeting', kapsamında *The late Ottoman port-cities and their inhabitants: subjectivity, urbanity and conflicting orders* atölüyesinde sunulmuş yazı, Feroz Ahmad'ın gösterdiği gibi, Museviler İttihad ve Terakki'ye sonuna kadar bağlı kalan tek cemaatti. Ahmad, Müslüman ve Musevi halkının Hıristiyanlara karşı mücadelelerinin yanında ortak kaderlerinden de söz eder. Bk. *Ahmad Feroz, 'Unionist Relations with the Greek, Armenian and Jewish Communities'*, Benjamin Braude and Bernard Lewis (har.) *Christians and Jews in the Ottoman empire; the functioning of a plural society* (New York : Holmes & Meier Publishers, 1982) s.401-436, özellikle 434-35.
52 PRO, FO 195/2331 Bernham(Smyrna) to Lowther (Constantinople), No 73, 2 Ağustos, 1909. Aynı rapora göre, daha küçük gösteriler çevre kasabalarda da düzenlenmiştir, Kios (sakız adası)'ta, Çeşme'de Rumların önde gelenleri sadrazama çekilen telgrafa imza koymayı reddettiler.
53 İngiliz Konsolnsunun verdiğiilgiyegöre, "Hükümet, Avusturya boykotunda yapılığı gibi hareketi temiz tutmayaçalışıyor ve şiddetin sorumluluğunu kullanmıyor. Boykotçular bir barış hareketi olduğunu dile getiriyorlar. Ancakaralarınırlakargaşa yaratan Giritlileri bulundurduklarından, boykot kolayca dejenere olup kötüleşebiliyor. Bu sabah, Yunan dükkânları boykotçılar tarafından kapatıldı ve ögleden sonra polis tarafından tekrar açıldı. Yunanları çalışıran yahancılar şimdiye dek böyle bir sıkıntı yaşamamıştı." PRO, FO 195/ 2331, Bernham (Smyrna) to Lowther (Constantinople), No 73, 2 Ağustos, 1909. Bununla birlikte, İstatistiklerle çekişmeli ilgili bir nokta da, İzmir'deki Yunan nüfusunun Yunan Konsolosuna göre 50.000, Osmanlı yetkililere göre ise yalnızca 26.000 olmasıdır.
54 PRO, FO 195/2383, Hallatheicut-Smith (Smyrna) to Lowther (Constantinople) No 80, 31 Ekim, 1911.
55 *Amalthia*, 'Κήρυξις μποϋκοτάζ' (Boykot ilanı), 27Mayıs, 1910.
56 Örneğin bir grup Müslümanın Vasilis Manousos'un fırınını girip onu tehdit etmeleri bilgisine sahibiz. Dükkân sahibi oradan geçmekte olan bir polise haber verir, ancak polis onları tutuklamaz. Üç gün sonra polis memurları Manousos'un dükkânına gelerek zanlılarına dıarını isterler. Ancak Manousos cevap vereme z, çünkü zanlıların adlarını bilmiyordur. Birkaç gün sonra, iki polis Manousos'u ve sekreterini devrim fikirlerini yaymaktan ve kamu düzenini bozmaktan dolayı tutuklarlar. *Amalthia*, 'Παράδοξος σύλληψις' (Garip tutuklama), 27 Mayıs, 1910.
57 Yunan Kralı I. Yeorgios adına yapılan 23 Nisan Ay Yıorgi kutlamaları nedeniyle Konsolos Armondos Potten konuşmasında, Yunan kolonisinin boykotla başarılı bir biçimde başa çıktığını ifade ederek, Yunan ticaretinin gelişmesi, iki ülke arasındaki bağların güçlenmesi, aynı zamanda Yunan ticareti açısından Avrupa ülkeleriyle ilişkileri güçlendirme konusunda Yunan Ticaret Odası'na duyulan ihtiyaca değinir. Amalthia. 'Εορτή Βασιλέως Γεωργίου', (Kral Yeorgios'un Kutlaması), 23 Nisan, 1910.
58 Amalthia, 'Το μποϋκοτάζ' (Boykot), 28 Mayıs, 1910. Bununla birlikte, belli durumlarda boykotçılar Yunan dükkânlarına girdiler ve Yunan işaretlerini indirdiler. Basmane yakınlarında Panagiotis Chrysafiou'nun lokantasında Kral Yeorgios'un portresini yırttılar. Vasilis Vafiadis'in kahvesinde bir Yunan konyağı (Metaxa olabilir) üzerindeki reklam tacını kırdılar. Bu yüzden pek çok yabancı Rum (Yunan olmayan) kendi uluslarının bayraklarını astılar.
59 *Age*. Olaylar yüzünden otuz boykotçu tutuklandı ve içlerinden biri Paraschos adında, boykotçuların birkaçını döven bir Yunandı.
60 *Age*.
61 *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός' (Ticari boykot), 1 Haziran, 1910.
62 *Amalthia*, 'Σμυρναϊκή Ηχώ', (İzmir yankısı), 1 Haziran 1910.
63 *Amalthia*, 'Εξήτησαν πλοία', (Gemilere çağrı), 2 Haziran, 1910.
64 Ahmet Refik, Boykot Komitesinin üyelerinden biri, *Köylü* gazetesinde yayımlanan açık mektupla, Osmanlılar iyi davranırken şiddetle karşılık veren Yunan Dragoman'a kıyamayan yetkililerin boykotu yasaklamaları yüzünden istifa ettiğini bildirdi. *Amalthia*, Ο εμπορικός αποκλεισμός, (Ticari boykot), 5 Haziran, 1910.
65 *Amalthia*, 'Παιδαριώδης πολιτική'. (Çocukça politika), 5 Haziran 1910
66 *Age*.
67 Bununla birlikte, yerel Boykot Komitesi devam edip etmeyecekleri konusunda ikilemde kaldığından, Selanik örgütünc verdikleri talimatlarıgeri çekmeye karar vermiş görünüyorlar. *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός', (Ticari boykot), 12 Haziran, 1910.
68 *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός' (Ticari boykot), 7 Haziran, 1910.
69 *Age*.
70 *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός' (Ticari boykot), 14 Haziran, 1910..
71 *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός', (Ticari boykot), 8 Haziran, 1910. En az bir Müslüman Giritlinin olduğu her yerde ve zamanda olaylar çıkmıştır. Olayların ille de boykotla ilgisi olması gerekmiyordu, ama genel suç teşkil eden eylemler olarak saptanabilecek şiddet eylemleri vardı. Bununla birlikte, boykotu harekete geçiren gerilim tetikte olma durumu yarattı ve şiddet devam ettirildi. *Amalthia*, 72 Αιματηραί σκηναί' (Kanlı olaylar), 12 Haziran 1910.
72 *Amalthia*. 'Σμυρναϊκή Ηχώ', (İzmir yankısı), 14 Haziran, 1910
73 *Amalthia*, 'Σμυρναϊκή Ηχώ', (İzmir yankısı), 12 Haziran, 1910.
74 *Amalthia*, 'Ο νομάρχης περί του μποϋκοτάζ', (Vali boykota hitap ediyor), 14 Haziran, 1910. Daha sonra, Fransız ve Alman konsolosları ticari hayatları boykotedilen Yunan dükkânlarına bağlı olan yurttaşlarını korumak üzere müdahale etliklerinde, vali harekete geçti ve jandarmayı nakliyenin yürümesi için gönderdi. *Amalthia*, 'Ο εμπορικός αποκλεισμός', (Ticari boykot), 16 Haziran, 1910.
75 *Amalthia*. 'Σμυρναϊκή Ηχώ', (İzmir yankısı), 16 Haziran, 1910,
76 Edhem Eldem, Daniel Goffman, Bruce Masters, *The Ottoman City Between East and West. Aleppo İzmir-İstanbul*, (Cambridge, New York: Cambridge University Press), 1999, s. 132.

BİR KOMÜNİSTİN ÖLÜMÜ

ENOSİS VE "TAKSİM" ÇEMBERİNDE DERVİŞ ALİ KAVAZOĞLU

NİYAZİ KIZILYÜREK

Geçtiğimiz yılda AKEL Merkez Komitesi eski üyelerinden Hristakis Vanezos, **Derviş Ali Kavazoğlu: 11 Nisan 1965 Lefkoşa-Larnaka Yolu** *başlıklı bir kitap yayınladı. Vanezos'un anılarından yola çıkarak hazırladığı kitap, 1965'te katledilen Kıbrıslı Türk solculardan Derviş Ali Kavazoğlu'nun yaşamından kesitler ve bugüne kadar gün ışığına çıkmamış olan bazı bilgiler sunmaktadır. Kavazoğlu'nun yaşamının sonlarına doğru Vanezos ailesi ile aynı evi paylaştığı düşünülürse, kitapta yer alan anıların değeri daha iyi anlaşılabilir.*

Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin barış içinde bir arada yaşayabileceklerine inanan ve kendini solcu bir aydın olarak yetiştiren sendikacı Derviş Ali Kavazoğlu, diğer birinci kuşak Kıbrıslı Türk solcular gibi, resmi Türk tezi olan "taksim" fikrine karşı çıkarak, "işçi sınıfının birliğini" ve "Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin kardeşliğini" savunan bir komünistti. Nitekim, 1957 yılında Adnan Menderes'in "Kıbrıs danışmanı" olarak atadığı Nihat Erim'e gönderilen "AKEL Türk Kolu İdaresi" imzalı bir mektupta -bu mektup büyük bir ihtimalle Kavazoğlu'nun kaleminden çıkmıştır- şöyle deniyordu: "Ayrılmaz bir bütün olan Kıbrıs halkı, Türkler ve Rumlar bu topraklarda yüzyıllarca birlikte yaşamışlar yaşamaktadırlar. (...) Son zamanlarda parlamentoda Britanya Dışişleri Bakanı tarafından ortaya atılan adayı taksim etme fikri, Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli olamayacağı gibi kabili tatbik de değildir."[1]

Fakirlik yüzünden ilkokulu bitirdikten sonra okula devam edemeyen Derviş Ali Kavazoğlu, genç yaşında solcu Kıbrıs Rum PEO sendikasına üye oldu ve solcu Kıbrıslı Türklerin önderliğini yapan Ahmet Sadi öncülüğünde yayınlanan *İnkılâpçı* ile *Emekçi* gazetelerinde çalışarak, ilk yazılarını bu gazetelerde yayınladı. Okumaya çok meraklı olduğu anlaşılan Kavazoğlu, Lefkoşa'da Özker Yaşın ile Hikmet Mapolar'ın kitapçı dükkânlarına sık sık uğrayarak yüklü miktarda kitap siparişi veriyor ve bu kitapları kendi okuduğu kadar, diğer işçilere de dağıtıyordu. Kavazoğlu'nun kullandığı yazı dilinde, okuma merakının derin izlerini görmek mümkündür.[2]

Şiire çok meraklı olan Kavazoğlu zaman zaman mektuplaştığı Nâzım Hikmet'e büyük hayranlık duyuyor, onun "sen yanmasan/ben yanmasam/nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa..." mısralarını severek okuyordu. Nitekim Hristakis Vanezos, Derviş Ali Kavazoğlu'nu "son derece ciddi" ama ciddi olduğu kadar "güler yüzlü, şakacı ve içten biri" olarak tanımlarken, şiire çok meraklı olduğunu, sık sık Nâzım Hikmet'ten söz ettiğini ve "Kavgam" adlı şiiri severek okuduğunu belirtiyor.

Sendikacılığın yanı sıra kültürel faaliyetlere de önem veren Kavazoğlu, diğer solcu arkadaşları ile birlikte çeşitli kültürel ve sportif etkinlikler düzenlediği Türk Eğitim Birliği'ni kurarak, birliğin yakıldığı yıl olan 1958'e kadar bu dernek etrafında çeşitli çalışmalar yapıyordu.[3]

Derviş Ali Kavazoğlu PEO'da sendikacı olarak çalışırken, AKEL üyeliğine, oradan da AKEL Merkez Komite

üyeliğine kadar yükselen ve böylece AKEL'in bu son derece etkili organına üye olan ilk Kıbrıslı Türk oldu.

Marksist öğretiyi benimsemiş bir komünist olarak Kavazoğlu, benimsediği ideolojinin en temel özelliklerinden biri olan Enternasyonalizmi yaşamının önemli bir ilkesi haline getirmişti. Milliyetçilik ve şovenizmden uzak duran Kavazoğlu, arkadaşlarını da bu yönde etkiliyordu. Bu özelliği, Vanezos'un anlatısında açık biçimde dile getiriliyor: "Hem ben, hem de Leonidas kilisenin, siyasi partilerin ve eğitim sisteminin dayattığı Helen Megali İdeacılığından arınmayı ve Enternasyonalizm yönünde adımlar atmayı Derviş Ali Kavazoğlu'na borçluyuz."[4]

1958 1 Mayısı'ndan sonra PEO sendikası üyesi Kıbrıslı Türk işçilere karşı girişilen saldırılar sonucunda Kavazoğlu'nun yakın çalışma arkadaşlarından bazıları katledildi, bazıları da Londra'ya yerleşmek zorunda kaldı. Yurtdışına gitmeyi reddeden Kavazoğlu, bu tarihten sonra Lefkoşa'nın Kıbrıs Rum semtine yerleşti ve hayatının sonuna kadar orada yaşamak zorunda kaldı.

Kavazoğlu: "Ayrılmaz bir bütün olan Kıbrıs halkı, Türkler ve Rumlar bu topraklarda yüzyıllarca birlikte yaşamışlar yaşamaktadırlar. (...) Son zamanlarda parlamentoda Britanya Dışişleri Bakanı tarafından ortaya atılan adayı taksim etme fikri, Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli olamayacağı gibi kabili tatbik de değildir."

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra bağımsızlık fikrine dört elle sarılan Kavazoğlu, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne sahip çıkan *Cumhuriyet* adlı gazeteye takma isimlerle yazılar yazıyor ve bu gazeteyi çıkaran Ayhan Hikmet ve Muzaffer Gürkan ile sıkı bir işbirliği yaparak Kıbrıs Cumhuriyeti'ne hayat vermeye çalışıyordu. Vanezos'un tanık olduğu ve anlatısında da yer verdiği iki buluşma, Kavazoğlu-Hikmet-Gürkan ilişkilerine ışık tutmak bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Biri, Lefkoşa'nın Kıbrıs Rum semtinde "Lokmacı" dükkânında, diğeri de Eğlence'de "Doriforos" meyhanesinde gerçekleşen buluşmalara tanıklık eden Vanezos, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne gönül veren bu üç Kıbrıslı Türk aydının yakın bir işbirliği içinde olduğunu aktarıyor. Gerçekten de 1960 yılında Kıbrıs Türk Halk Partisi'ni kuran Muzaffer Gürkan ile Ayhan Hikmet'in arkasında Derviş Ali Kavazoğlu ve onun AKEL'den sağladığı destek vardı. Kavazoğlu, bu iki avukat-gazeteci ile sık sık bir araya geliyor ve siyasi çalışmalarını birlikte koordine ediyorlardı.

Kavazoğlu, Muzaffer Gürkan ile Ayhan Hikmet'in solcu olmadıklarını biliyordu ama onun için iki toplumun barış içinde bir arada yaşamasını benimseyen ve "taksim" fikrini reddeden demokrat Kıbrıslı Türklerle işbirliği yapmak son derece önemliydi. Tıpkı hiçbir zaman Marksist fikirleri benimsemeyen ve kendini "Atatürkçü" sayan Dr. İhsan Ali ile yaptığı işbirliği örneğinde olduğu gibi.

Derviş Ali Kavazoğlu'nun bir bakıma Kıbrıs Türk toplumuna açılan penceresi olan Ayhan Hikmet ile Muzaffer Gürkan'nın 1962 yılının nisan ayında öldürülmeleri -tarihin bir ironisi(mi), Kavazoğlu da nisan ayında öldürüldü- Kavazoğlu'nu çok derinden etkiledi. Hristakis Vanezos'un anlatısında, Kavazoğlu'nun bu cinayetler karşısında nasıl sarsıldığı açık biçimde görülüyor. Kavazoğlu'nun ricası üzerine cenaze törenine katılan Hristakis Vanezos, törendeki atmosferi en ince ayrıntısına kadar kendisine aktardıktan sonra gösterdiği tepkiyi şu gözlemle özetliyor: "İki değerli arkadaşını kaybetmesinin onu derin bir acı ve hüzün içine sürüklediği her halinden belli oluyordu."[5]

Bu acı sadece iki mücadele arkadaşını kaybetmesiyle sınırlı değildi. 1958 yılında da mücadele arkadaşlarını kaybeden Kavazoğlu, bu cinayetlerden sonra daha büyük bir yalnızlık içine sürüklendi ve mücadelesini sürdürmek için farklı çıkış yolları aramak zorunda kaldı. Belki de, ileride öldürülmesine yol açan "Luricina-Bağlantısı" da avukatların öldürülmesinden sonra ortaya çıkan örgütlenme sıkıntısının bir sonucu olarak kurulacaktı.

KAVAZOĞLU'NUN LURİCİNA (AKINCILAR) BAĞLANTISI

Hristakis Vanezos yayımladığı kitapta, 1965 yılının ocak ya da şubat ayında Kavazoğlu ile birlikte yaptığı bir yolculuğun öyküsünü şöyle anlatıyor: "Lefkoşa'dan çıkarak Larnaka istikametine doğru yol aldık ve Piroyi köyünü geçtikten sonra yol üstünde durduk. Sonra da yolun kenarındaki tarlalardan gelen iki kişiyle temas kurduk. Luricina köyü (Akıncılar) sakinlerinden olan bu kişilerin arabasına seyri-ü sefer izni (ruhsat) çıkarmak için forma doldurduk ve sonra da Kavazoğlu bu kişilerle başbaşa birkaç dakika süren bir konuşma yaptı." Bu temastan birkaç ay sonra Kavazoğlu'nun aynı yerde vurularak öldürüldüğü düşünülürse, olayın açıklığa kavuşturulması için bu temasın içeriğini ve hangi bağlamda yapıldığını anlamak oldukça önemlidir.

Bu bağlantıda ilk dikkat çeken şey, AKEL Merkez Komite üyeliğine yük-

Kavazoğlu ve Mişaoulis için Yunanca hazırlanmış bir afiş.

http://cypriots4cyprus.org/wp-content/uploads/2008/08/kavazi.jpg

11 Nisan 1965 günü Derviş Ali Kavazoğlu ve Kostas Mişaoulis "Luricinalı arkadaşları" tarafından öldürülür (yan sayfa).

http://www.stwing.upenn.edu/~durduran/hamamboctu/authors/svg/svgz_13_2005_F0T02.jpg

selen ve hayatı ciddi biçimde tehlike içinde olan birinin kendini riske atarak "araba ruhsatı" çıkarmaya çalışmasının biraz "tuhaf" olduğudur.[6] Nitekim Hristakis Vanezos da dönüş yolunda Kavazoğlu'na bu yönde görüş bildirmiş. Kavazoğlu her ne kadar "insanların küçük sorunlarıyla ilgilenmezseniz, onları davanıza kazanamazsınız," şeklinde bir değerlendirme yapmışsa da, bu temaslarda siyasi bir açılım peşinde olduğunu söylemek abartı sayılmasa gerektir.

Limasol çatışmalarında Rum teşkilatı savaşçıları.

Makarios Druşotis, *İlk Bölünme*.

Nitekim elimizdeki bilgiler ışığında Kavazoğlu'nun bir grup Luricinalı (muhtemelen üç kişi) ile temas içinde olduğunu, bu grubun da Luricina'daki TMT yönetimini devirmek niyetiyle Kavazoğlu ile temas kurduğunu ya da öyle göründüğü söylemek mümkündür. Kavazoğlu için Luricina "gettosunu" ele geçirmek, 1964 yılıyla birlikte başlayan adanın bölünme sürecini ters çevirebilmek bakımından son derece önemli bir gelişme sayılıyor olmalıydı. Bu yüzden de temas halinde bulunduğu Luricinalılarla birlikte Makarios'u ziyaret etti ve "Paşa düzenini" yıkmak istediklerini söyleyen bu kişilerle Makarios'u görüştürdü. Görüşmeye tanıklık eden Kıbrıs Rum Enformasyon Dairesi görevlisi Fivos Kotsapas'ın yazdığına göre, Makarios'a "Başpiskopos" diye hitap eden Luricinalılar, "canımız avucumuzdadır" diyerek yardım istediler. Makarios da onlara yardım edeceğine dair söz verdi.[7]

Bu temas kurulduktan sonra gelişmeleri yakından takip etmeye koyulan Kıbrıs Rum liderliği Luricina'dan "iyi haberler" beklerken, 11 Nisan 1965 tarihinde Kavazoğlu'nun öldürüldüğü haberi geldi. Kavazoğlu'nu katledenlerin "Luricinalı çalışma arkadaşları" olduğu konusunda fazla bir kuşku yoktur, ancak cinayetin hangi koşullar altında işlendiği henüz açıklığa kavuşturulmamıştır. Yaygın bir anlatıya göre, TMT, Kavazoğlu'nun "çalışma arkadaşlarına" "ya siz, ya o!" şeklinde bir tehdit/öneri yapmış. Onlar da hayatta kalabilmek için Kavazoğlu'nu öldürdüler. Derviş Ali Kavazoğlu'nun öldürüldüğü tarihte Luricina'da ortaokul müdürü olarak görev yapan TMT üyesi Numan Ali Levent'in konuyla ilgili olarak Özker Yaşın'a anlattıkları bu "senaryoyu" doğrular niteliktedir: "Derviş Ali Kavazoğlu ile arkadaşı Kostas Mişaoulis'i Akıncılar köyünden iki Türk vurup öldürmüştü. İkisini de tanıyordum. İşin garip yanı iki solcu sendikacıyı öldüren bu Türkler de solcuydu. Kıbrıs'ta kanlı olaylar başlamadan önce Kavazoğlu'nun yakın arkadaşları olduklarını çok iyi biliyordum. Her ikisi de solcu Rum sendikası PEO'nun üyesi idiler."[8]

Kavazoğlu'nu Mapolar'ın kitapçı dükkânından tanıyan Numan Ali Levent, Luricina'ya atandıktan sonra ve 1963 çatışmalarından önce Dali köyüne defalarca gitmiş, bu ziyaretlerinden birinde de Kavazoğlu ile karşılaşmış ve köydeki sendika binasında onunla kahve içip sohbet etmiş. Numan Ali Levent, devamla, "Kendisini ve arkadaşını öldürenler de o gün Dali'de idiler. Sendika binasında karşılıklı oturmuş tavla oynuyorlardı," diyor. Levent'e göre, 1963 olaylarından sonra iki toplum arasında ilişkiler tamamen kesilince, Kavazoğlu, iki Luricinalı arkadaşı ile temas kurmuştu. Onlarla Larnaka-Lefkoşa yolu üzerinde buluşuyor ve onlara AKEL tarafından bastırılan Türkçe broşürleri veriyordu. Kendisine broşür verilen kişilerden biri Luricina Mücahit Komutanına durumu anlatınca, aynı zamanda mücahit olan iki solcu köylü tutuklandı, "vatan hainliği" suçuyla itham edilerek yargılandı ve kurşuna dizilme kararı ile mahkûm oldular. Alınan kararın infazı için merkezden emir beklendiği bir sırada, TMT'nin başındaki Bayraktar, Kavazoğlu'nu ortadan kaldırmak için bir plan yaptı ve en güvendiği adamlardan birini Luricina köyüne gönderdi. Köye gelen Bayraktar'ın adamı, tutuklanan iki solcu mücahidi yeniden sorgulayarak Kavazoğlu ile ne zaman buluşacaklarını öğrendi ve ölüme mahkûm edilmiş iki köylüye bir teklifte bulundu. Bu teklife göre, Kavazoğlu'nu vurup öldürmeleri durumunda hayatları bağışlanacak, istenirse yurtdışına, hatta Moskova'ya kaçmaları için kendilerine yardım edilecekti. Ayrıca hatırı sayılır miktarda para da alacaklardı. Öneriyi reddetmeleri durumunda ise, kendileri kurşuna dizilecekti! İki solcu mücahit öneriyi kabul ettiler. Kavazoğlu ve görüşme yerine giden Kostas Mişaoulis'i vurarak öldürdüler ve bayraktarlığın adamının koruması altında Lefkoşa'nın Türk bölgesine götürüldüler."[9]

ÖLÜME GÖTÜREN 11 NİSAN GÜNÜ

Derviş Ali Kavazoğlu o gün çok neşeli uyanmıştı. Aynı evde kaldığı Conis ailesi sabahın erken saatlerinde evden ayrılmış, yine aynı evi paylaştığı Vanezos ailesi ise, bir ziyarete gitmek üzere hazırlık yapıyordu. Kavazoğlu, önceden planlanmış olduğu gibi Kostas Mişaolis ile Larnaka'ya gidecekti. Öyle biliniyordu. Çoğu zaman olduğu gibi, o gün de neşeli olan Kavazoğlu elinde bir erkek çocuğunun fotoğrafından hazırlanmış bir kartpostala gülüyor ve Hıristakis Vanezos'un yeni doğum yapmış eşi Mariya'ya, "bak gör Maria, benim oğlum tıpkı bu çocuğa benzeyecek," diyerek takılıyordu.

Burada bir parantez açarak bazı bilgileri aktarmakta yarar vardır. Derviş Ali Kavazoğlu Lefkoşa'nın yakınlarında yer alan Dali köyüne sık sık uğrayıp orada vakit geçiriyordu. Hatta bu yüzden çoğu kimse onu "Dalili" zannediyordu. Oysa sıkça Dali'ye gitmesi, 1963-64 sonrasında orada yaşamaya devam eden az sayıda olsa da Kıbrıslı Türkün olmasındandı. Herkes tarafından çok sevilip sayılan Kavazoğlu, Dalili Türklerin sorunlarına sahip çıkıyor ve çözüm bulmaya çalışıyordu. Onlar da onu takdir ve sevgiyle karşılıyorlardı. Dali köyündeki Türklerin o dönemdeki önemli sorunlarından biri de çocuklarına Türk öğretmen bulmaktı. Kavazoğlu bu sorunu çözmek için köye bir bayan öğretmen getirmişse de, bu öğretmen kısa süre sonra köyü terk etmişti.

Kavazoğlu, Luricana bağlantısını kullanarak adanın fiili bölünme sürecini engellemeyi düşünürken, diğer yandan da Dali'nin öğretmen sorununa bir çözüm bulmak istiyordu. Öyle anlaşılıyor ki, temas halinde olduğu Luricinalılar kendisine bu konuda yardımcı olacaklarına dair söz vermişlerdi.

İşte kapıdan neşeyle çıktığı 11 Nisan 1965 tarihinde Derviş Ali Kavazoğlu "Luricinalı çalışma arkadaşları" ile buluşmaya gitti ama bir daha geri dönmedi. Yakın mesafeden vücuduna saplanan kurşunlarla başı, yanında götürdüğü ve kendisi ile birlikte can veren Kostas Mişaoulis'in omzuna devrildi.

AKEL'İN ENOSİS POLİTİKASI VE KAVAZOĞLU'NUN TRAJEDİSİ

Derviş Ali Kavazoğlu karşılaştığı bütün zorluklara rağmen bildiği yolda azimle mücadele eden bir insandı.

Gaziveran köyünde çatışmalara katılan Kıbrıslı Türk TMT mensupları.

Makarios Drousiotis, İlk Bölünme.

Ne var ki 1964 yılında yaşananlar onu çok derinden sarsmıştı. Sadece iki toplumun bu dönemde kanlı çatışmalar içine sürüklenmesi değil, üyesi olmaktan gurur duyduğu AKEL'in Enosis politikasına dönüş yapması, onu büyük bir siyasi yalnızlık içine sürüklemişti. Gerçekten de 1964 yılında AKEL yeniden self-determinasyon/Enosis politikasına geri dönerek, 1960'tan sonra savunduğu "bağımsızlığın tamamlanması" tezini terk etmişti. Hayatı boyunca "taksim" tezine karşı çıkan, bunun için hayatını ortaya koyan Kavazoğlu için AKEL'in özellikle bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan sonra yeniden Enosis politikasına dönmesi kabul edilir bir durum olamazdı. Nitekim Vanezos'un anlatısında, Kavazoğlu'nun yaşadığı büyük düş kırıklığı bütün açıklığıyla görülüyor. Merkez Komite üyelerinden Hambis Mihailidis'in 1964 yılında yaşanan Erenköy/Mansura çatışmalarına gönderme yaptığı bir konuşmasında, "Mansura'da Kıbrıslı Rumlar ile Yunanlı kardeşlerinin kanları birbirine karışmıştır," demesi, Kavazoğlu'nu çok derinden üzmüştü. Başı iki elinin arasında bu olayı Vanezos'a naklederken, "Peki ama ben ne için mücadele ediyorum ki!" diye sormaktan kendini alamadı.

Mihailidis'in sözleri bir kişinin rasgele sarf ettiği sözler değildi. Kavazoğlu'nun da üyesi olduğu AKEL Merkez Komitesi 19 Eylül 1964 tarihinde Hambis Mihailidis'in konuşmasında dile getirdiği görüşleri çağrıştıran bir karar almıştı. Kararda şöyle deniyordu: "AKEL, büyük kardeş Yunan halkına, ulusal kurtuluş mü-

cadelesi veren Kıbrıs halkına yaptığı yardımlardan ötürü teşekkür ediyor ve şükranlarını belirtiyor. Kıbrıs halkının anavatan halkıyla olan kopmaz bağları, çocuklarımızın kanlarıyla sulanmış ortak mücadele ve ortak kader bağlarıdır."[10]

Derviş Ali Kavazoğlu 1963-64 yıllarında yaşananlardan iki toplumun liderliklerini sorumlu tutuyor ve kanlı çatışmaların barış içinde bir arada yaşamayı zorlaştırdığını biliyordu. Ancak bir noktayı daha biliyordu: Kıbrıs Rum liderliğinin izlediği Enosis politikasının "taksim" tezini güçlendirmekten başka hiç bir işe yaramadığını... İşte AKEL'den beklentileri tam da bu noktada yoğunlaşıyordu: Kıbrıs Rum toplumuna popülizm yapmadan doğruyu söylemek ve toplumu Enosis politikalarından uzaklaştırmaya çalışmak! Aksi halde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin geleceği çok karanlık olacaktı. Kavazoğlu bu inançlarını açıkça dile getiremiyor, bu yöndeki fikirlerini sadece çok yakınlarıyla paylaşıyordu.

Ne var ki, AKEL'in tutumu Kavazoğlu'nun beklentilerinin çok gerisindeydi. AKEL, self-determinasyon/Enosis kararında ısrar ediyor ve bunu yaparak Derviş Ali Kavazoğlu'nu çok zor durumda bırakıyordu. Bu konuda Hıristakis Vanezos'a söyledikleri Kavazoğlu'nun içine yuvarlandığı trajik durumu çok iyi özetliyor: "Vanezo, ben bugüne kadar yaptığım gibi, bundan sonra da mücadeleye devam edeceğim. (...) Fakat AKEL'in Enosis politikası bana hiç bir şekilde yardımcı olmuyor. Beni zor durumda bırakıyor. (...) Bir AKEL üyesi olarak Türk-Rum dostluğunun kurulmasına nasıl yardımcı olabilirim ki? İşbirliği yaptığım Kıbrıslı Türklere AKEL'in izlediği Enosis politikası konusunda ne yanıt vereceğim, ne diyeceğim?"[11]

Bu cümleler sadece Kavazoğolu'nun değil, aslında bütün birinci kuşak Kıbrıslı Türk solcuların sorununu da özetliyordu. Kimi AKEL'e, kimi de solcu PEO sendikasına üye olan Kıbrıslı Türk solcular "taksim" tezine karşı çıktıkları için kendi liderliklerinin hışmına uğrarken AKEL'in taktik ya da ideolojik nedenlerle Enosis politikası gütmüş olması, bu kuşağın Kıbrıs Türk toplumu içindeki siyasi etkisinin son derece sınırlı kalmasını da beraberinde getirmişti. Özellikle 1963 çatışmalarından sonra AKEL'in bir yandan Enosis politikasına sarılırken, diğer yandan da üyesi bulunan Kıbrıslı Türk solcular aracılığıyla "emperyalizme karşı birlikte mücadele vermek üzere" Kıbrıslı Türklere çağırıda bulunması, Kıbrıslı Türk solcuları çok zor durumda bırakıtı. AKEL'in Makarios'un çizgisiyle tamamen örtüşmesi, Makarios'un anayasayı değiştirme girişimlerini haklı göstermesi, maalesef Derviş Ali Kavazoğlu'nun söylemine de yansımıştı. Nitekim 20 Haziran 1964 tarihinde Dali'de yaptığı bir konuşmada şöyle diyecekti: "Bilindiği gibi bizim toplumumuzun genel nüfus içindeki oranı %20'yi geçmemektedir. Kamu yönetiminde %30 ve %40'lık pay istememiz Kıbrıslı Rumlardan %10 ve %20 oranında hak gasp etmemiz demektir. Kıbrıslı Rumlar haklı olarak buna itiraz ediyorlar."[12]

Böyle bir söylemle Derviş Ali Kavazoğlu'nun Kıbrıs Türk toplumu içinde etkili olması, elbette mümkün değildi.

Bunların yanı sıra, Kavazoğlu'nun AKEL tarafından siyasi baskı altında tutulduğu da anlaşılıyor. Hıristakis Vanezos'a söyledikleri arasında şu cümle oldukça dikkat çekicidir: "İşçi sınıfının büyük partisi AKEL'e mensup olduğum için gurur duyuyorum ama bir Kıbrıslı Türk olarak kendimi zaman zaman yoğun biçimde siyasi baskı altında hissediyorum. Yaptığım işlere, siyasi destek verilmiyor."[13]

Öyle anlaşılıyor ki, Derviş Ali Kavazoğlu yapmak istediği siyasi faaliyetlerde tam olarak partinin desteğini yanında bulamıyordu. Yine öyle anlaşılıyor ki, bu durum onu zaman zaman parti disiplininin dışına çıkmaya sürüklüyordu. Tek başına ve parti yetkililerinin haberi olmadan birtakım girişimlerde bulunuyor, parti bunları sonradan öğreniyordu. Öldürülmesine yol açan son girişiminden partinin ne kadar haberdar olduğu da büyük bir soru işaretidir. Nitekim Makarios ile "Luricinalıları"

Kavazoğlu cinayeti ve Dr. Küçük ile Türk basınının yorumları

Cinayeti Kıbrıs Türk basının ele alış biçimi tam manasıyla "psikolojik savaş" ve "özel harp" kokuyordu. Örneğin, *Bozkurt* gazetesi olayı şöyle duyurmuştu:

"LEFKOŞA- Rumlar arasında sağcı-Solcu anlaşmazlığı, kanlı bir şekilde gelişmeye devam etmektedir. Dün tanınmış Komünistlerden ve Sendika yönetimcilerinden Kostas Mişaoulis'i pusuya düşüren sağcı Rum tedhişçiler, onu kurşunlarla delik-deşik ederek öldürmüşlerdir. Bu arada haber verildiğine göre, cinayet esnasında Mişaoulis'in yanında bulunan Derviş Kavazoğlu da, Rum kurşunlarına hedef olmaktan kurtulamamış ve o da komünist arkadaşı ile birlikte can vermiştir.

Mişaoulis ve Kavazoğlu'nun cesetleri, Larnaka-Lefkoşa yolunun 13'ncü milinde özel bir araba içinde bulunmuştur. Cinayet bren tipi otomatik bir silahla işlenmiştir. Gerek Mişaoulis gerekse Kavazoğlu, Komünist işçi teşkilatı PEO'nun üyelerindendir. Mişaoulis, bu teşkilatta idareci olarak önemli bir mevki işgal etmekte idi."[17]

Dr. Fazıl Küçük'ün Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U-Thant'a gönderdiği ve 28 Nisan 1965 tarihinde *Halkın Sesi* gazetesinde de yayınlanan mektubu da, Bozkurt gazetesinin haberinin hemen hemen aynısıydı. İki yazının aynı kalemden çıktığı çok belliydi. Dr. Küçük mektubunun bir yerinde şöyle diyordu: "Ya Kavazoğlu'nun ölmesinin kendileri için daha faydalı olacağını anlayan müfrit sağcı Rumlar onu ortadan kaldırmaya karar verdiler veyahut bu iki kişinin ölümüyle sonuçlanan suikastın esas hedefini Kavazoğlu'ndan çok daha temayüz etmiş ve çok daha faal Kıbrıslı bir Rum komünist olan Mişaoulis teşkil etmekteydi."[18] Kavazoğlu'nu "politik bakımdan "hiçbir değer taşımayan küçük çapta biri" olarak tanımlayan Dr. Küçük, şu iddiada da bulunmaktan geri kalmıyordu: "Kıbrıs Türkleri, liderleri ve mücahitleri dâhil, hiçbir zaman bir politika vasıtası olarak ne şiddet kullanmış ve ne de kullanılmasını tasvip etmiş olup, tamamen şahsi müdafaa prensibine sadık kalmışlardır."[19]

buluşturduğu, parti tarafından tam 15 gün sonra öğrenilmişti.[14]

Derviş Ali Kavazoğulu'nun öldürüldüğü 1965 yılından sonra, Kıbrıs'ta siyasi gelişmeler daha da kötüleşti. İki toplumun arası iyice açıldı. Bunda başka faktörlerin yanı sıra, Kavazoğlu'nun da dediği gibi, Enosis politikasının etkili olduğuna hiç kuşku yoktur.

Sadece olayların seyri değil, yıllar sonra partisi AKEL de, Kavazoğlu'nun 1960'ların başında yaptığı tespitleri haklı çıkaracaktı. Ne var ki, Kavazoğlu'nun haklılığı oldukça geç gelen bir haklılık oldu. 27 Ocak 1990 tarihinde, yani Derviş Ali Kavazoğlu'nun öldürülmesinden tam 25 yıl sonra özeleştiri yapan AKEL, 1964-1967 yılları arasında izlediği Enosis politikasının "hata" olduğunu kabul etti. AKEL, özeleştiri yaptığı bu kararında şöyle diyordu: "Üç yıla yakın bir süre için, AKEL de Self-determinasyon/Enosis tezine geri döndü. Parti Programını ve Kurultay Kararlarını çiğneyen bu dönüş, yanlış olarak değerlendiriliyor."

Kararda, 1964 yılında Enosise dönüş konusunda hangi faktörlerin etkili olduğu da şöyle sıralanıyordu:

"a) Partinin 1963'ten sonra kıskanılacak düzeye ulaşan birliği, iç direniş cephesini koruma kaygısı ve çabası.

b) Partinin yalnızlaşarak olaylar karşısında etkisiz kalma kaygısı.

c) Partinin bazı aşırı sağ çevrelerin ve Kıbrıs karşıtı planlarının her zaman amacı olan Anti-Akelcilik ile Anti-komünizmin yeniden canlanmasını engelleme kaygısı. Ayrıca, 1955-59 döneminde baş gösteren Anti-Akel, Anti-Komünist histerinin, o tarihte hala tazeliğini koruyor olması.

"Partinin yukarıda sayılan kaygıları gerçekti ve temelleri olan meşru kaygılardı. Ancak, bu kaygıları, yani iç cephenin bölünmesi, anti-komünizm vs. gidermek için seçilen yol, yani Enosise dönüş, yanlıştı. Kıbrıs'ın bölünme tehdidi ile karşı karşıya olması, ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmuş olması, partiyi daha etraflı bir tartışmaya yöneltmeli, Self-determinasyon sloganı başından ve temelli olarak terk edilmeliydi.

"Enosis sloganının yeniden canlanması, emperyalizmin iki toplumda da hüküm süren şovenizmi kullanarak iki toplumu silahlı çatışma içine sürüklemeyi başardığı bir dönemde gerçekleşti. Enosis tezi sadece ortak bir anti-emperyalist cephenin oluşmasını engellemiyor, aynı zamanda, Kıbrıslı Türklerin kitleler halinde şovenist liderliklerinin etkisi altına girmelerine de yardımcı oluyordu.

"AKEL doğru bir tavırla iki toplumun dostluğu ve işbirliği için mücadele ediyordu. Ancak Enosis tezinin varlığı Kıbrıslı Türk kitlelerin AKEL'in iki toplumun barış içinde yaşaması için verdiği mücadeleyi gerektiği gibi takdir etmelerini engelliyordu.

"Enosis, bütün çabalara rağmen, uluslararası alanda da uluslararası işbirliğinin gelişmesine yardımcı olmuyordu.

"Partinin o tarihte Self-determinasyon/Ἑνωσίς politikasına dönüşü konusunda sorumluluk kolektif olarak iç ve dış gelişmeleri doğru değerlendirmeyen bütün parti yönetimine aittir. Merkez Komitesi, sorumluluğu bir tek kişinin, dönemin Genel Sekreteri Ezekias Papayuanou'nun sırtına yıkma çabalarını kesinlikle reddeder. Parti idaresi kolektif yönetim anlayışına göre belirleniyordu. Dolayısıyla Self-determinasyon/Enosis'e dönüş, kolektif bir karar olarak alınmıştır. Bu yanlış kararda da sorumluluk ortaktır."[15]

Görüleceği gibi, Derviş Ali Kavazoğlu'nun 1960'ların başında söylediklerini AKEL resmi olarak 1990 yılında kabul etti.

Bitirirken, Derviş Ali Kavazoğlu'nun siyasi yalnızlığına bir kez daha işaret etmek için bir olaya daha değinelim: Daha sonraları Makarios'un danışmanlığını da yapacak olan Dr. İhsan Ali, hiç de inandırıcı olmayan bir senaryo ileri sürerek Kavazoğlu'nun cenaze törenine katılmayı reddetti. Cenaze törenine gitmesi halinde, Yorgacis'in suikast düzenleyip kendisini öldürteceğini ve suçu Türklerin üstüne yıkacağını iddia eden Dr. İhsan Ali, cenaze törenine katılması için yaşadığı Baf kasabasına gönderilen helikopteri boş olarak geri gönderdi.[16]

Sonuç olarak, çok sevdiği partisinin kendisine verdiği "Alekos" veya "O Allos", yani "Öteki" kod adlarıyla yaşayan Derviş Ali Kavazoğlu, gerçekten de tam bir "öteki" olarak yaşadı ve "öteki" olarak öldü. Hem de herkes için...

DİPNOTLAR

1 Nihat Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Olçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans Türk Matbaacılık, Ankara (tarihsiz), s. 57.

2 1958 yılında Londra'ya kaçmak zorunda kalan solcu işçilerden Hulus İbrahim'e gönderdiği ve benim de okuma şansını bulduğum mektup çok iyi bir Türkçe ile yazılmıştı.

3 Derviş Ali Kavazoğlu, Türk Eğitim Birliği'nin yaktacağını önceden tahmin ederek bir grup arkadaşı ile binanın yakınlarına saklanıp birliğin yakılışını bizzat seyretti. Binanın duvarlarında duran "sakallı adamın" fotoğrafını kırıp döken vandalistler "vay hainler vay! Buraya Karl Marks'ın fotoğrafını bile asmışlar" diye bağırıyorlardı. Oysa duvarda resmi asılı olan "sakallı adam" Namık Kemal'den başkası değildi. Yazarın gör gütanıklarından birisile yaptığı röportajdan.

4 Hristakis Vanezos, *Dervis Ali Kavazoğlu: 11 Nisan 1965 Lefkoşa-Larnaka Yolu*, Lefkoşa 2008, s. 24.

5 Hristakis Vanezos, *agés*, 32.

6 Derviş Ali Kavazoğlu sürekli olarak takip edildiği gibi, ölüm tehditleri de alıyordu. Nitekim öldürulme sinden kısa bir süre önce Ankara'dan kendisine postalanan bir mektupta, "canının cehenneme gideceği gün yakındır; Alçak!" cümlesi yazılıydı.

7 Fivos Kotsapas, *Alithia* gazetesi, 17 Nisan 2003.

8 Özker Yaşın, *Nevzat ve Ben*, Üçüncü Cilt, Yeşilada Yayınları, İstanbul, 2004, s. 399-402.

9 Özker Yaşın, *Nevzat ve Ben*, Üçüncü Cilt, Yeşilada Yayınları, İstanbul, 2004, s. 399-402.

10 Hristakis Vanezos, *agé*, s. 37.

11 Hristakis Vanezos, *agé*, s. 41.

12 *Haravgi* gazetesi, 21 Haziran 1964.

13 Hristakis Vanezos, *agé*, s. 41.

14 Bu bilgiler yazarın yaptığı röportajlardan derlenmiştir. Bu buluşmanın, partinin bilgisi dahilinde, hatta teşvikiyle gerçekleştiğini ileri sürenler de yok değil.

15 AKEL Merkez Komitesi'nin 27 Ocak 1990 tarihinde aldığı ve basına açıkladığı karar.

16 İhsan Ali, *Ta Apomnimonevamata mou*, Lekoşa, 1980, s. 36.

17 Özker Yaşın, *Nevzat ve Ben*, Üçüncü Cilt, s. 398.

18 Özker Yaşın, *Nevzat ve Ben*, Üçüncü Cilt, s. 403-405.

19 Özker Yaşın, *Nevzat ve Ben*, Üçüncü Cilt, s. 403-405.

15-16. YÜZYILLARDA ULUSLARARASI TİCARETİN BÜYÜK GELİŞİMİNDE

TOSKANA-SİCİLYA EKSENİ

GIOVANNA MOTTA

Tüccarlar şüphesiz özellikle iş için, fakat aynı zamanda da yeni şehirler ve topluluklar tanımak için seyahat ederler. Her şeyden önemlisi, satın almak ve satmak için ürünler ararlar; bunu yaparken de, uyum sağlamak için etkili stratejiler yaratmak zorunda oldukları farklı dünyalarla iletişime geçerler. Çıkarları onları kuvvetle motive eder, ancak aynı zamanda, büyük bir macera arzusu ve diğerlerinin henüz ulaşmadığı yerlere varma isteği de sürüklemektedir onları. Özetle, onlar zorluklara ve tehlikelere coşkuyla meydan okuyan kâşiflerdir; ruhlarında yeni algılar ve yeni incelikler olgunlaşır.

Jan van Eyck'in 1434 yılında yaptığı "Arnolfini'nin Evlenmesi" adlı tablosu. Giovanni di Nicolao Arnolfini Toskana bölgesindeki Lucca şehrinden bir tüccardı ve daha sonra ipek ve kumaş ticareti yaptığı Flaman Bruges şehrine yerleşti. Arnolfini, İtalya ve Kuzey Avrupa arasında ticaret yapan tüccarların tipik bir örneğiydi.

National Gallery, Londra.

ÇEVİRİ: UMAY AYAZ

Tarih boyunca, büyük uluslararası ticaret akımlarına çeşitli yollarla katılan geniş bir tüccar çeşitliliği görmek mümkündür. Tüccarın rolünü açıklamak için ekonomi tarihi ve özellikle muhasebe tarihi kaynaklı bilgilerden faydalanılabilir. Bu bilgiler ticari şirketlerin yapıları, banka ve finans kuruluşlarının organizasyonel ve işlevsel karakterleri hakkında yol gösterir. Bilhassa özel şirket dökümanları, farklı bölgelerdeki az tanınmış ülke toprakları hakkında bilgimizi zenginleştirmemize fırsat tanır. Öncelikle Akdeniz Avrupa'sını Flaman bölgelerle, Londra ve Anvers'in meşhur meydanlarıyla birleştiren Toskana şirketlerini inceliyor olsam da, yıllardır çalıştığım bu kaynaklar, üzerlerinden koca bir dünyanın okunabildiği büyüleyici belgelerdir. Tüccarların hesapları aracılığıyla merkez pazarlardan çevredekilere, uluslararası piyasaların büyük çaplı işlerinden yerel anlaşmalara, ekonominin ritmini ve yayılışını günü gününe izlememiz mümkündür. Sonuçta, özel kuruluşların doğrudan kaynakları diğerleriyle birlikte (çoğu

zaman diğerlerinden daha iyi olmak üzere) insanların ve malın izlediği -fiziksel fakat aynı zamanda organizasyonel, antropolojik ve sembolik- yolu gösterir. Ve bu yolla, farklı ve uzak toplumların kültürleri, zevkleri ve alışkanlıkları arasında, malların bir çeşit iletişim aracına dönüştüğünü görmemiz mümkün olur.

Rönesans'ın Avrupa'da yol açtığı kültürel ve ekonomik yenilenme sürecinde yeni bir düşünme biçimi ve yaşama tarzı yayılır ve yeni sosyal sınıflar doğar. Sanat ve felsefe alanlarındaki bu büyük yenilenme, hükümdarların sanatseverliliğini ve laik-ulusal devlet olarak formüle edebileceğimiz yeni bir hükümet projesini de harekete geçirir. *Respublica Christiana*'nın parçalanmasında ekonomi her geçen gün daha fazla belirleyici bir unsur olur. Öte yandan, yaşam standardının iyileşmesi arzın büyüklüğünü harekete geçirerek talepleri büyütür. Ticari dengelerde yeni bir görüntü ortaya çıkar ve birçok mal artık diğer kıtalardan gelmeye başlar. Büyüme evresinin başkahramanları, yerel ölçekte ticaret yapanlardan ziyade büyük, karmaşık ve farklı coğrafyalara yayılan faaliyetleri olan "gerçek" tüccarlardır.

Quentin Matsys'in 1514 tarihli "Tefeci ve Karısı" adlı tablosu.

Louvre Müzesi, Paris.

14. yüzyıldan itibaren kapitalizmin ilk hallerinin Avrupa'da yayılması, şirketlerin emrine amade olan sermayenin değişimini kontrol edebilmek için muhasebe defter kayıtlarında uygulanmak üzere doğru ve hakiki muhasebe kurallarını takip etme ihtiyacını doğurur. Böylece, her şeyden önce mucidi olarak Toskanalı tüccarları, fakat daha da yaygın olarak İtalyan tüccarları (Cenovalı, Venedikli vs.) görebileceğimiz, anapara hesabı (*conto capitale*) ve çift taraflı muhasebe (*partita doppia*) doğar. Bu kayıtlar (genellikle entelektüel bir dile sahip olan noterlerinkinden farklı olarak) hem bölgesel halk dilleriyle yazılır, hem de bir kurala bağlı olmaksızın, yazanın keyfine göre kısaltmaların kullanıldığı ve muhasebecilerin el yazılarına uygun olarak farklılık gösteren yazı biçimleri içerdiği görülür. Kişisel ve bölgesel farklılıklara göre değişiklik gösteren bu yazı dili, üzerinde çalışılması zahmetli, ayrı bir uzmanlık gerektiren bir ticari yazışma biçimidir. Güvenilir ve hep aynı şekilde kalan ise rakamların dilidir.

Tüccarların aritmetik ve muhasebe alanlarındaki kültürleşme pratiklerinin sadece "nasıl" tezahür ettiği üzerine değil, aynı zamanda "ne zaman" tezahür ettiği üzerine de tarihçiler farklı görüşler ileri sürerler. Örneğin Henri Pirenne, belli bir dönemde tüccarların eğitiminin söz konusu dönemin ekonomik faaliyetlerinden etkilendiğini ve aynı zamanda bunun kesin bir belirtisi olduğunu savunmuştur. Tüccarların önce kilise adamları veya laik hocalar tarafından, hatta evlerde verilen eğitimleri takip ederek okumayı, yazmayı ve hesap yapmayı öğrendikleri yaygın olarak kabul edilir. Ancak tüccarlar Flaman bölgelerde daha 13. yüzyılda devlet okullarına devam etmeye başlarlar. İtalya'da ise bu durum ancak 14. yüzyılda ortaya çıkacaktır. Kısıtlı olan kitabi eğitim iş peşinde zenginleşecek, perçinlenecektir. Tüccarlar bir yandan işlerini yürütürken, hem muhasebe defterlerinin, deniz yolları haritalarının, ticaret kılavuzlarının yapımında çalışırlar, hem de kurumlarının muhasebesini ve diğer şirketlerle olan ilişkilerini takip ederler. Bu kadar spesifik bir hazırlıkla, tüccar, çalıştığı şirketin imajını temsil eden bir muhasebe tutar. Böylelikle, her ne kadar çok teknik olsa da, son derece canlı ve ilgi uyandırıcı olan ticari kaynaklar doğar.

Ticari kuruluşlar belli bir yapısal ve organizasyonel düzenin meyveleridir; hiçbiri gelişigüzel veya doğaçla-

Palermo
***Civitates Orbis Terrarum*,**
Georg Braun ve Franz Hogenberg, 1572.

ma değildir. Tüccarlar -arada sırada ticaret yapanlar da dahil olmak üzere- hiçbir şeyi atlamadan (hatta ticari casusluk sayabileceğimiz türde gizli belgelerin varlığından da söz edilebilir) ve yalan söylemeden (kazancın üzerindeki vergilendirme tehlikesi, mallara ödenen vergiler henüz görülmemişken!) verilerin kaydedilmesine alışmış; nihayetinde bize malları, fiyatları, ödeme şekillerini, kredi ve borçların vadelerini, faizleri, sigortaları, nakliye araçlarını, güzergâhları (denizaşırı, karma, karayolu) ve gemilerin rotalarını içeren zengin bir külliyat bırakmışlardır.

Tüccar tek başına hareket etmez, şirket içinde ve dışında birtakım bağlantıları vardır; çoğu zaman başka şirketler ve başka yapılarla bağlantılı çalışır, kâh sipariş edilen malların üretim alanlarına bağlanır, kâh ekonomilerini tek tip üretim üzerine kuran ülkelere yollanır. Her bir ticari operasyonun gerçekleşmesinde eşit oranda önemli, en üstteki ortaklar ve bankacılardan daha mütevazı şahsiyetlerle; taşımacılara, nakliyecilere, gemi sahiplerine,

Floransa
***Liber chronicarum* LXXXVII,**
Hartmann Schedel, 1493.

© The Hebrew University of Jerusalem & The Jewish National & University Library

gümrükçülere kadar uzanan farklı sınıflardan yardımcılarla iş görür. Datini arşivini çok iyi bilen Federigo Melis, ticari kuruluşlarda "iç" dokümantasyon aracılığıyla incelenen ticari ağın açıklayıcı modelini sunmuştur. Böylece, tıpkı Kuzey Avrupa ve Osmanlı'nın doğusunda olduğu gibi, ortaçağ ve modern çağların eski İtalyan devletlerindeki ekonomik işleri sürdürenlerin tarzlarını ve niyetlerini kavramamız mümkün olabildi. Zamanla sigorta yatırımları ve borsa oynama gibi kurgusal aktiviteler ticarete üstünlük sağladı belki. Ama başlangıçta tüccar çoğu zaman, esas olarak güvene dayanan ve dolayısıyla kredi sisteminin temellerini atan alışveriş ve ilişkiler ağı içerisinde çeşitli yakınlıktaki aile ve akrabaları veya aynı yerden gelen kişilerle birlikte bir şirket kuruyordu. Kısaca söylemek gerekirse, tüccar mal satarak başlıyor fakat daha sonra para satıyordu.

Doğru ve gerçek tüccarın belli bir kültüre ve tekniğe sahip olduğunu söyledim. Kendisini eğitebileceği kitaplar hangileridir? 13-14. yüzyıllar arasında tüccarı zenginleştiren ve bir tür eğitim almasını sağlayan iki kaynak grubundan söz etmemiz mümkündür: Bunlardan ilki, "dahili" kaynaklardır, yani muhasebe defterleri. İkincisi ise "harici" kaynaklardır, yani hazırlık ve araştırmaya yönelik kılavuz kaynaklar. Bunlar arasında, liman haritaları (*portolani*), muhasebe kitapları (*libri di abaco*), ticaret kılavuzları (*pratiche di mercatura*) sayılabilir. Liman haritaları, tanımlamalı veya simgesel türdedir; tanımlamalı olanlar kıyıları, limanları, diplerin ve rüzgârların çeşidini tasvir ederken, simgesel olanlar deniz ticareti ile uğraşanlar için vazgeçilmez nitelikteki gerçek ve doğru haritalardır. Muhasebe kitapları ise uygulanan aritmetik, bankacılık ve ticaret ile ilgili teknik bilgileri de içeren kılavuz kitaplarıdır. Öte yandan Floransa'da, 13. yüzyıldan itibaren önemli muhasebe ekolleri ortaya çıkar.

En önemli kılavuz, Leonardo Fibonacci'ninkidir (De liber abaci, 1202). Akdeniz kıyılarındaki İtalyan şehirleri Afrika, Kuzey Avrupa ve Batı Avrupa ülkeleriyle yeni bilgiler gerektiren ticari ilişkilere açılırken, aritmetiği, cebiri, geometriyi ele alan, fiyatların ve farklı ölçü birimlerinde belirtilen ağırlıkların nasıl hesaplanacağını anlatan, karışık kambiyo işlemlerini açıklığa kavuşturan, Arapça numaraları benimsetip yayan, aritmetik görüşünü radikal bir şekilde değiştiren Fibonacci'nin kılavuz kitabı da yayılır. Sonraki kaynak ise tüccarın, çalıştığı kurumuna ilişkin bilgileri aktardığı, fiyatlar, maliyetler, bazı ürünlerin üretici ülkeleri hakkında satış piyasasından haberler, paralar arasında değiş tokuş, navlun ücretleri vs. gibi konularda, bir çeşit günlük olan ticari kitaplardır. Floransa merkezli büyük bir şirketin kurucuları olan "Bardi"ler için çalışmış Francesco Balducci Pegolotti tarafından 1340'ta yazılanı, bu kitaplar arasında kuşkusuz en çok bilinenidir.

15. yüzyılda Benedetto Cotrugli, uzun yıllar sonra Venedik'te basılacak olan "Ticaret ve Mükemmel Tüccar Hakkında" adlı kılavuzunu yazar. Muhasebe tarihçileri, bu eserin kendi ala-

nında ortaçağ kültüründen modern çağ kültürüne geçişi temsil ettiğini savunurlar. "Ticaret ve Mükemmel Tüccar Hakkında" herkes tarafından anlaşılsın diye halk dilinde yazılmış bir kitaptır ve sadece mesleki işlem-

Floransalı tüccar ve bankacı Filippo Strozzi (1489-1538).

na -defter, günlük, yevmiye, hatıra defterleri, seyahat kitapları- sahip olmak, en ufak günlük aktiviteleri yazmak veya tam tersine, satılan/alınan her bir parti mala ve/veya her bir müşteriye/tedarikçiye muhasebeyle ilgili durumu özetlenmek durumundadır. Dolayısıyla mükemmel tüccarımız aslında masa başında bir hayli dirsek çürüten biridir.

Dikkat etmemiz gereken diğer bir nokta, modern çağdaki toplulukların merkezlerindeki ticari rolün değişimidir. 15. yüzyıl sonlarında Luca Pacioli (1445-1514) ilk defa mağaza pratiği ve muhasebe tekniği ayrımını, iki işi ayırarak ve "yönetim"i uzaktan tasvir ederek kuramsallaştırır.

"Palermo'da Yaptıklarım", ikincisinde "Borçlular ve Alacaklılar, Alacaklarım ve Göndereceklerim"i not alarak A defteri ve B defteri olmak üzere iki yazma ortaya koyar. Bu yazmalar, gelişecek olan işin açık bir göstergesidir. Bir başka gösterge de, bu yıllarda Sicilya'daki farklı mekânlar ve şirketin merkezleri arasındaki yazışma trafiğidir ki, bugün elimizde bu trafikten 900 mektup kalmış durumda. Mano, faaliyetlerini koordine etmek için bazen Palermo'da oturur ve Palermo'ya ilişkin bilgileri Pisa'ya oradan gönderir; diğer zamanlarda da ürünlerin kalitesi ve fiyatı konusunda piyasanın durumunu anlamak için üretim bölgelerine gider. Alıcılar arasındaki rekabetin

Rönesans'ın Avrupa'da yol açtığı kültürel ve ekonomik yenilenme sürecinde yeni bir düşünme biçimi ve yaşama tarzı yayılır ve yeni sosyal sınıflar doğar. Sanat ve felsefe alanlarındaki bu büyük yenilenme, hükümdarların sanatseverliğini ve laik-ulusal devlet olarak formüle edebileceğimiz yeni bir hükümet projesini de harekete geçirir. Respublica Christiana'nın parçalanmasında ekonomi her geçen gün daha fazla belirleyici bir unsur olur.

Alman kumaş tüccarı Bernhard Knipperdolling (1495-1536).

lerle ve aile hesaplarının yönetiminde yardımcı olması niyetiyle kaleme alınmamıştır, aynı zamanda din ile ilgili problemler ve ahlaki faziletler konusunda orta sınıf tüccarı bilgilendirme derdindedir. Zaten mükemmel tüccar tam da bu bilgilerle donanmış kişidir.

Bu mükemmel tüccar, şirketinin durumunu izlemesini ve yıl sonunda bilanço yapmasını sağlayacak uygun muhasebe kitaplarına ve kayıtlarına sahip olmalıdır. Saygın tarihçilerin incelediği değerli bilgileri birkaç büyük tüccara borçluyuz. Bunlardan birkaçı, özellikle Toskanalı olanlar, beni uzun yıllar meşgul etmiştir. Akdeniz'e sık sık giden tüccarların çoğu, hâlâ açlığa maruz kalan ve kıtlığın boy gösterdiği bir Avrupa'da temel besin maddelerini üretmesi nedeniyle çok önemli olan Sicilya'yı tercih eder. Adada, her şeyden önce hem tüccarların iştahını kabartan hem de şehir yöneticilerinin verimsiz mahsul dönemlerinde kullanmak ve toplumsal barışı sağlamak için stoklamak istedikleri buğday üretilir.

Francesco di Marco Datini'nin, Prato, Floransa, Pisa, Cenova, Avignon ve Barselona'da merkezleri ve Mallorca ve Valencia'da şubeleri bulunan şirketinin bir çalışanı olan Manno d'Albizo degli Agli, büyük miktarda buğday satın almak için 1386'da ve 1388'de birer yıllık sürelerle seyahatlere gönderilir. İlk "seyahat"inde, güçlü olmasından ve yüksek kalitede, ucuz fiyata yüklü miktarlarda mal temin etme mücadelesinden dolayı misyonu kolay değildir. Öte yandan yönetim boşluğunun olduğu bu dönemde (1384-1387) gemi iskelelerini de içine alan büyük araziler çok güçlü yerli toprak sahiplerine bağlıdır. Bu durum buğdayın hangi limandan ve hangi koşulla yükleneceğini belirler. En güçlü büyük toprak sahipleri limanlara yakın buğday üretim bölgelerinin sahibi oldukları için, güçlükle elde edilen buğdayı Toskana'ya göndermek üzere yine onlarla pazarlık yapmak gerekir. Diğer bir dert de, satın alınan buğdayın, Sicilya'da şirket tarafından satılan kumaşların kazancıyla "denkleşmesi"dir. Bir diğer Toskanalı Gherardo Pacini, Floransa'nınkilerden daha güzel olan her çeşit kumaştan çok miktarda geldiğini ve Sicilyalılar sadece kaliteli ürünleri tercih ettikleri için Toskana'dan gelen bu kumaşların tercih edilmediğini yazar. Neyse ki

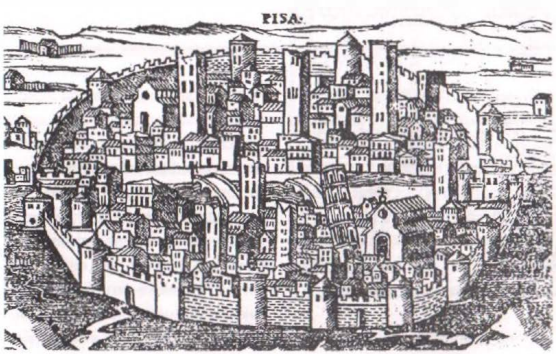
fuarlar vardır ve o ana kadar satılmadan kalmış olan kumaşları, Manno tam da o zamanda satmayı başarır.

Sicilyalı üreticiler için iyi bir buğday mahsulü elde etmek büyük bir kazanç fırsatı yaratır, özellikle de kıtlığın sadece Calabria gibi kendine yetemeyen bölgelerde değil, Puglia gibi çoğunlukla üretici olan bölgelerde de açlığa sebep olduğu yıllarda. Daha kötü yıllarda bile, Sicilya gerek batı (Palermo, Sciacca, Agrigento), gerek doğu (Catania ve Siracusa) bölgelerinden gelen buğdayını satışa sunacak ve artan talebi giderecek durumdadır. Ayrıca, buğdayı da en iyiler arasında sayılmaktadır.

15. yüzyıl sonlarındaki diğer bir tüccar da Pisa'dan Giovanbattista del Pitta'dır. Uzun yıllar önce saygın tarihçi Federigo Melis, Pitta'nın Sicilya'da yazılan, Toskana tarzındaki "çift muhasebe"li, çağının tek "Yevmiye Defteri"ni bana emanet etti. Bu tüccar özellikle şeker, altın ve kumaşla uğraşır. Evlilik stratejileri ağına girmediği ve Pisalı, Napolili, Romalı, Venedikli tüccarlarla da çoğunlukla sıkı bir ilişkisi olduğu için, diğer tüccarlara göre adanın sosyal dokusuyla daha az kaynaşmış görünür. Palermo bölgesinde satın alınan şekeri, İberya kumaşlarını veya Milano bölgesinden gelen ve Sicilya'ya Venedik gemileriyle varan madenleri meslektaşlarına gönderir.

Ortaçağda yaygın olan kumaş-buğday takası zaman içinde daha karmaşık bir hal alır ve özellikle yurtdışında olmak üzere, iç pazarda yeni önem kazanan diğer malları da kapsar. Mesela şeker 15. yüzyılda, Flaman ve Paris pazarlarını ele geçirerek Kuzey Avrupa'da ve Akdeniz çevrelerinde Sicilya'nın ticari önemini canlandırır. Şeker, Palermo çevresindeki köylerde yoğunlaştırılmış kamışların yetiştirilmesinden malzemenin toplanmasına, işlenmesine, kalite ve fiyat bakımından ayrılan birtakım ürünlere dönüştürülmesine kadar tamamen yöresel olarak geliştirilen ve karmaşık bir üretim faaliyetinin meyvesi olan bir maldır. Birçok çeşit gemi, Tiren Denizi kıyısındaki başlıca piyasaları Kuzey Avrupa'nınkilerle birleştirir ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'na açılan Adriyatik bölgesiyle bağlantıyı sağlar. Bu bağlantı, ticari yöneticilerin profesyonelliğinin ve sistemi çalışır hale getiren binlerce çalışanın mümkün kıldığı iç içe geçmiş büyük bir ticaret ağıdır. Bir buçuk yılda, on tanesi Sicilya denizciliğine ait, sekizi Liguriali, altısı Biscaglia'dan, beşi İberyalı, ikisi Venedikli, ikisi Katalunyalı, ikisi İngiliz, ikisi Napolili, biri Maiorca'dan, biri Kuzey Avrupa'ya ait olmak üzere 99 gemi hareket eder.

Alım satımı garantilemek için gerekli sözleşmeler son derece özenle hazırlanır; ödeme zamanları, şekilleri ve

diğer her olasılık öngörülür. Toskanalı tüccarların Sicilya'ya uzanan iş ağlarında tek başlarına ya da şirket olarak rol oynayan toplam 361 aktörden söz edilebilir. Bunlar Roma, Liguria, Venedik ve aynı zamanda Biscaille, Katalunya ve İngiltere kökenlidir. Sicilya, karşılıklı değiş tokuş için olağanüstü bir pazardır. Zaman içinde değiş tokuşun içeriği ve mantığı değişebilir, nitekim değişmiştir de, ancak yapısal düzen muhafaza edilir; o kadar ki, adanın pazarı en azından 16. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına kadar önemini korur. Bu yüzden, uluslararası pazarda talebin yüksek olduğu Floransa altınına, Toskana ve İberya kumaşlarına, Flaman bölgelerden ve İngiltere'den gelen kıymetli dokumalara olan yoğun ilgi sürer.

16. yüzyılın ilk onlu yıllarında Tuccio Fieravanti, amcası Bettoni'nin şirketinde Toskana'dan Sicilya'ya gidip, bu şirket vasıtasıyla adanın farklı pazarlarını uluslararası pazarlara bağlayan bir alışveriş ağına katıldı. Pisa'da muhafaza edilen Fieravanti Arşivi'ni oluşturan birçok yazma arasında, onun seyahatlerine ilişkin "Yevmiye Defterleri" özel bir anlam taşımaktadır. Bu defterler, Tuccio'nun yeni piyasalara girme hırsını ispatlar. Tuccio'nun işlerinin üssü 40 yıl boyunca Messina'dır. İki kez (ve her ikisinde iki yıl kalarak) doğduğu yer olan Toskana'ya ve bir kez de (1526-27) İngiliz pazarına açılmak üzere Anversa'ya gider. Tuccio'nun seyahatlerine ilişkin sayfalar sayesinde 16. yüzyıl Akdeniz ekonomisinin solunumunu ve doğmakta olan kapitalizmin kalbinin attığı Kuzey Avrupa'nın merkezlerine doğru yayılmasını hissedebiliriz. Tüccarların belli bir mala olan ilgileri şüphesiz yerleşim yeri seçimlerini de belirler. Buğday alacak olan Manno, üretim ve yükleme bölgelerinin yakınlarında oturur; Tuccio Fieravanti ise ince Sicilya ve Calabria ipeğinin üretildiği ve toplandığı, Cenova gibi birçok üretici merkezin ihtiyaçlarını karşılayan Messina'ya yerleşir.

Tuccio Fieravanti'nin Toskana'ya yaptığı birinci (1518-1520) ve ikinci (1521-1523) seyahati, ipek imalatında önemli bir geleneğe sahip olan Lucca kenti üzerinde yoğunlaşmıştır: Luccalı ipekçilerin ürünleri, Avignon ve Montpellier gibi ortaçağın başlıca pazarlarına ve Champagne ve Bruges'in büyük fuarlarına ulaşmıştır. Tarihçilerin de iddia ettiği

13. yüzyılda Pisa.

14. yüzyılda Floransa.

gibi, tüccarlar uzman değildir; sadece belli mallarla ilgilenmeyip daha farklı işlerle de uğraşırlar, ancak Tuccio Fieravanti kumaş-ipek alışverişine öncelik tanımıştır. Nitekim Sicilya'da, Floransa'dan ("Gabro" ve "San Martino" adında iki çeşit olmak üzere), Monza ve Bergamo'dan, Londra ve Flaman şehirlerinden, gözden geçirilmesine gelir. Bir bozuklukla karşılaşılması durumunda, müşteriye indirim sağlanacağı öngörülür. Tuccio Fieravanti "doğru ve tam bir tüccar" olarak karmaşık ticari işlemlerinde sağlam ilişkiler ağından ve birtakım dayanaklardan yararlanır. Her şeyden önce, kumaş ve ipek gibi kıymetli ürünlerin alımı için diğer noktalarından da). Giovanni Quaretesi şirketinin Napoli'ye deniz yoluyla mal gönderdiği ve eşzamanlı olarak Sicilya'dan gelen malı karşıladığı, boşalttığı ve ilgilenenler tarafından çekilene kadar kendi deposunda tuttuğu Livorno'ya gönderilir. İşlemin çeşitli evreleri, tüccarların dikkatle not aldıkları ve ürünlerin son fiyatla-

Ticari etkinlik kayıtları ve İtalyan tüccarların yazıları, "Büyük Tarih"in arka planında, Akdeniz ve Kuzey Avrupa arasında talep ve tüketimin artışından ve üretici sektörlerin gelişmesinden doğan çok çeşitli ve karışık bir dolaşım ağını gösterir. Kazanç hırsına kapılmış tüccarlar, genellikle hâlâ tanınmayan rotalara yönelirler, fakat ekonomik durumlarının güçlendiğini hissettiklerinde sanat eserleriyle daha çok -resim, kitap, fildişi ürünler, egzotik meraklar- meşgul olup sanatsever ve kültür yayıcı olurlar.

Lille ve Menen'den olmak üzere her çeşit kumaşı satar ve Floransa'da özellikle de Lucca'da satmak üzere Messina'nın ince ipeğini alır. Ve Sicilya pazarlarında önceleri Luccalı Bettoni ve Signorini şirketi adına, daha sonra bağımsız olarak, Lucca kentinin kumaşlarını daha büyük prestijle ve daha yüksek kazançlarla satar.

Messina ince ipeği, kendisini kıymetli dokumaya, damaskolara, satenlere dönüştüren gerekli işlenme evrelerinden sonra adaya geri döner. Tuccio tarafından işlenen kumaşlar, çağın en iyileri arasındadır ve tipolojiye, renge, ölçüye göre fiyat farklılıkları gösterirler: İngiliz yünüyle hazırlanmış olan San Martino kumaşları en değerlileridir. Ham yünden ürünler oldukları için daha düşük kalitede olan Garbo'nun kumaşları her şeye rağmen güzeldir. Tuccio, Akdeniz'in güney bölgesinin tamamında hammaddenin bulunması fakat sanayi üslerinin eksikliği nedeniyle mamul ürünlerin bulunmaması sebebiyle Sicilya'da bunları kolaylıkla satar. Garbo kumaşında çeşit çoktur ve fiyatlar renklere göre ayarlanır; açık ve koyu tonlarda mavi, kırmızı, yeşil, turuncu, deniz suyu rengi, dut rengi, siyah. Kumaşların alım işlemi tamamlanıp sıra ölçümlerine ve aynı zamanda rengin ve muhtemel kusurların ödünç para veren bankalarla ilişkiler önemlidir: Fieravanti, Toskana'da gerektiğinde kendisine ödünç para veren veya diğer tüccarlara ödemesi için onun arabulucuları olan veya vadesi geçmiş ödemelerde (15-18 aydan 2 yıla kadar) kendisine yardımcı olan Floransalı Bartolini ve Lanfredi'nin, Luccalı Micheli ve Arnolfini'nin bankaları sayesinde iş yapar. Bu ödemelerin vadeleri, yılda 4 kez yapılan Lyon fuarlarının tarihleriyle çakışır.

Benzer şekilde, yabancı piyasalarda da bu Toskanalı banka şubelerinin desteği eksilmez. Büyük bankaların şubelerinin varlığı sadece Cenova, Floransa, Venedik'i içeren İtalyan yarımadasında değil, Alman ve Flaman bölgelerinde, başlıca ülkelerin mal ve tüccarlarının akın ettiği Kuzey Avrupa'nın pazarlarında ve büyük fuarlarında büyük bir uluslararası ticaretin gerçekleştiğinin göstergesidir. Bankalar tarafından verilen kredilere, son derece gelişmiş finansal imkânları sayesinde ödeme gücüne sahip kefillerin de sahneye çıktığı, çokaktörlü karmaşık işlemler eklenir.

Şirket dışındaki diğer yardımcılar, ambalaj, nakliye, gemilere yükleme vs. evrelerinde mallarla uğraşırlar; mal Lucca'dan (aynı zamanda Toskana'nın rının oluşumunu belirleyen birtakım masrafları gerektirir.

Napoli'de Tuccio'nun bir diğer eski çalışma arkadaşı olan noter Aniello Cangiano, malların Sicilya'ya gidecek gemilere yüklenmesini sağlar veya tersine, Toskana'ya göndermek için bir nakliye fırsatı çıkana kadar adadan gelmiş olan malları kendi depolarında tutar. Bazen, savaş havası varken veya Akdeniz'de Türk kadırgalarının olduğuna dair haberler alınırken, Lucca'dan Napoli'ye izlenen yol, karayolu olur.

İlk Toskana seyahatinin iki yılında, Tuccio Fieravanti, operasyonlarına farklı unvanlarla katılan 300'den fazla kişiyle bağlantıda bulunur: Floransalı ve Monzalı yün üreticileri, Lucca ve Floransa'nın en iyi ipekçileri, taşımacılar, nakliyeciler, denizciler, gümrükçüler, sigortacılar, noterler ve yasal davaları takip eden avukatlar... 314 erkekle birlikte, neredeyse hepsi kendi ailesine mensup 14 kadın görüyoruz. Onlardan biri, Sant'Anna di Pisa manastırı başrahibesi ve Tuccio'nun teyzesi olan Caterina Bettoni'dir. Ailenin diğer kadınları, Tuccio'nun Toskana'ya gittiğinde ödünç para verdiği anne Caterina, çeşitli etekler yapmak için ondan kırmızı Garbo kumaşı alan di-

ğer iki kız kardeş Lucrezia ve Agata, Tuccio'nun tüccar olarak ilk adımlarını attığı şirketin başkanı olan Antonio ile evli olan ve Messina'da oturan teyzesi Grazulla Bettoni'dir. Ve sonra, yine akrabalardan Paoluccia ve Fredina, Romalı Agata, Milanolu Germana Baldassari, Luccalı Caterina Minochi, Pisalı Betta di Ruberto, Caterina della Calcinaia ve Caterina della Bruna'ya rastlarız.

İkinci Toskana seyahatinde Tuccio'nun ipeğe olan ilgisi bir kez daha gözümüze çarpar. Aynı şekilde, Toskana kumaşlarının Sicilya pazarlarında kolayca satıldığı ortaya çıkar. "Yevmiye Defteri"nde ailesinin geri kalanıyla birlikte Messinalılar ile sıkı iş ilişkileri içine giren Taddeo Taddei ve Francesco Minochi gibi daha yetenekli kumaş-yün tüccarlarının ve Giovanbattista ve Francesco Samminiati gibi en takdir edilen ipek tedarikçilerinin adları geçer. En iyi kumaşları daha değerli kılmak için, sektörün gerçekten sanatçı olan zanaatkârları, bunları Amerika'dan Avrupa'ya akın eden gümüş ve altından işlemeleriyle zenginleştirirler. Floransa'da değerli metaller dokuma ipliğine dönüştürülerek uygun bir şekilde işlenir. Altın ve gümüş sicimler, incilerle birlikte, ipek ve kadife üzerine işlemelerde kullanılır. Diğer bir altın çeşidi, seçkin sanatçılar tarafından ikonların arka zeminlerinin ve heykellerin kaplanması için ince katmanlara dönüştürülendir. Örneğin 1498'de, saygın bir zanaatkâr olan Francesco di Savoia, Palermolu noter Vincenzo Sinatra aracılığıyla, bir papazın siparişi üzerine tamamı altından 9 aziz figürünün simgeleştirildiği bir hırka dikmek için bir kontrat imzalar.

Bir yükü tamamlamak veya diğer kazancı kaçırmamak için, sınırsız bir mal çeşitliliği en önemlilere eklenir; dolayısıyla hesaplarda giysi parçalarından -bereler, mantolar, elbiseler, şapkalar, çizmeler, çoraplar- ev eşyalarına kadar -perdeler, gümüş çay kaşıkları, yatak örtüleri, yastıklar, su geçirmez bavullar, masa örtüleri ve peçeteler- her nevi malı bulmak mümkündür. Bunların yanı sıra çiviler ve bıçaklar, her çeşit bez, keten ve kenevir, kurdelalar, beyaz tül ve yaldızlı deriler, peynir, ırmik, spagetti, şarap, tereyağı ve katı yağ, tarçın, ayva reçeli, badem ve meyve şekeri, ekmekleri veya tatlıları çeşitlendirmek için kullanılan ekşi ve tatlı baharatlar...

Kısacası, ticari etkinlik kayıtları ve İtalyan tüccarların yazıları, "Büyük Tarih"in arka planında, Akdeniz ve Kuzey Avrupa arasında talep ve tüketimin artışından ve üretici sektörlerin gelişmesinden doğan çok çeşitli ve karışık bir dolaşım ağını gösterir. Kazanç hırsına kapılmış tüccarlar, genellikle hâlâ tanınmayan rotalara yönelirler, fakat ekonomik durumlarının güçlendiğini hissettiklerinde sanat eserleriyle daha çok -resim, kitap, fildişi ürünler, egzotik meraklar- meşgul olup sanatsever ve kültür yayıcı olurlar. Ortaçağ ve modern çağ arasında tüccarlar görünüşte kendi işleriyle meşgul olmaya devam eder, her çeşit ticareti yapıp iyi bir ekonomik sonuç öngördükleri kısa veya uzun vadeli her işleme dahil olurken, ticaretin genel anlamda hızlanması ve giderek toplumun üst sınıflarında yer alabilmeleri onlara yeni alanlar açar.

Seçkin ve mütevazı sınıflar, kadınlar ve erkekler, burjuvalar, noterler, avukatlar, papazlar, yolcular ve diplomatlar, bunlardan her biri, küçük ticari anlaşmalarla üst düzey finansal işleri birbirine bağlayarak, üreticileri ve tüccarları, müşterileri ve satıcıları, yerel ve uluslararası bankaları her gün iletişime geçiren sonsuz bir ağ örerler. Tüccarlar şüphesiz özellikle iş için, fakat aynı zamanda da yeni şehirler ve topluluklar tanımak için seyahat ederler. Her şeyden önemlisi, satın almak ve satmak için ürünler

Geç ortaçağdan kalma bir baskıda İtalyan şarap tüccarları.

ararlar; bunu yaparken de, uyum sağlamak için etkili stratejiler yaratmak zorunda oldukları farklı dünyalarla iletişime geçerler. Çıkarları onları kuvvetle motive eder, ancak aynı zamanda, büyük bir macera arzusu ve diğerlerinin henüz ulaşmadığı yerlere varma isteği de sürüklemektedir onları. Özetle, onlar zorluklara ve tehlikelere coşkuyla meydan okuyan kâşiflerdir; ruhlarında yeni algılar ve yeni icelikler olgunlaşır.

GIOVANNA MOTTA
ROMA "LA SAPIENZA" ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT TARİHİ PROFESÖRÜ

KAYNAKÇA

F. Braudel, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen a l'époque de Philippe II* [II. Felipe döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası], Paris 1949;

F. Braudel, *Ecrits sur l'Histoire* [Tarih üzerine Yazılar], Paris, 1969;

J. A. von Houtte, *Mercanti, imprenditori e banchieri italiani nelle Fiandre* [Flaman bölgelerinde İtalyan tüccarlar, iş adamları ve bankacılar], *Studi per il X anniversario della morte di Federigo* Melis [Federigo Melis'in ölümünün X. Yıldönümü için incelemeler] adlı kitabın bölümü, Firenze 1985;

F. Melis, *Documenti per la storia economica dei secoli XII-XVI* [XII-XIV Yüzyıllarin iktişadi Tarihi için Belgeler], Firenze 1972;

G. Motta, *Da Messina a Lepanto, Guerra ed economia nel Mediterraneo cinquecentesco* [Messina'dan Inebahti'ya, XVI. Yüzyılın Akdeniz'inde Savaş ve İkusat], G. Motta, *I Turchi, il Mediterraneo e l'Europa* [Türkler, Akdeniz, Avrupa] adlı kitabın bölümü, Milano 1998;

G. Motta, *Dal Mediterraneo al nord-Europa. La presenza italiana sui mercati di Londra e di Anversa* [Akdeniz'den Kuzey Avrupa'ya, Londra ve Antwerpen'in piyasalarında İtalyan varlığı], G. Motta, *Mercanti e viaggiatori per le vie del mondo* [Dünya yollarında tüccarlar ve yolcular] adlı kitabın bölümü, Milano 2000;

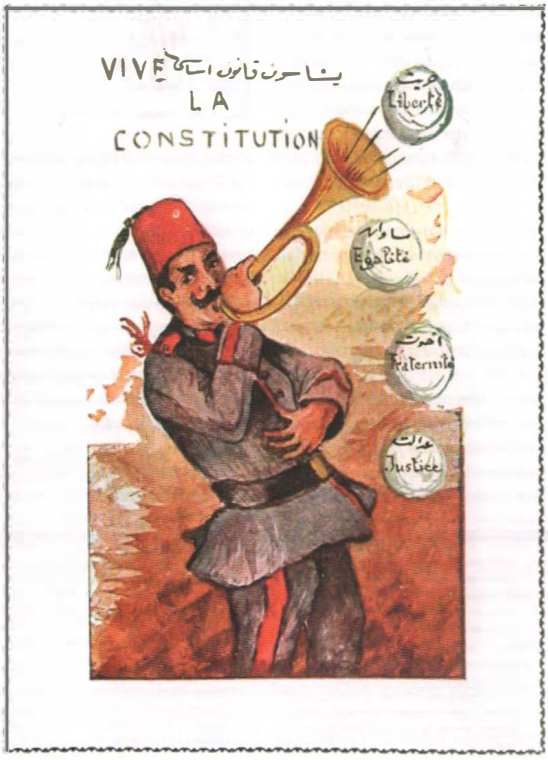
G. Motta, *La mancata rivoluzione del lungo Cinquecento* [Uzun XVI. Yüzyılın gerçekleşmeyen devrimi], *Miscellanea di Studi in onore di Giorgio Mori* [Giorgio Mori'nin onuruna Muhtelif İncelemeler] adlı kitabın bölümü, Varese 2003.

1908'DEN 2009'A ÇOKPARTİLİ SEÇİMLERİN 101. YILI

"1908 (1324) İNTİHABI"

MEHMET Ö. ALKAN

1908 seçimleri Türkiye tarihinin ilk çokpartili seçimleriydi. Seçimlere katılan partilerden biri, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ydi. Merkeziyetçiydi, yabancı müdahalesine karşıydı ve ordunun rolünü önemsiyordu. Diğeri ise tam o sıralarda, 14 Eylül 1908'de kurulan, Ahrar Fırkası'ydı. Fırka, 1902'de Prens Sabahaddin öncülüğünde kurulan Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin devamı olarak görülüyordu. "Ahrar", "hür" kelimesinin çoğuludur, o dönemde liberal bir çağrışım yapıyordu, gevşek merkeziyetçilikten yanaydı ve yerel yönetimlerin önemini öne çıkarıyordu.

"Anayasanın İlanı" 1908 anayasasının ilanı. Fransızca ve Osmanlıca "Vive La Constitution-Yaşasın Anayasa (Kanun-i Essasi)" yazıyor. Borazandan çıkan baloncuklarda, yukarıdan aşağıya Fransızca ve Osmanlıca, "Liberté-Hürriyet, Egalite-Müsavat, Fraternité-Uhuvvet (Dayanışma) ve Justice-Adalet" yazıyor.

Servet-i Fünun 1908
Bütüngörsel malzeme Mehmet Ö. Alkan arşivinden alınmıştır.

Türkiye'de ilk seçimler günümüzden yaklaşık 170 sene evvel, 1830'ların değişim yıllarında, daha iyi vergi toplamak amacıyla Muhassıl Meclisi veya Memleket Meclisi olarak anılan yerel meclislere üye seçmek için yapılmıştı. Yerel düzeydeki seçimler, idari reformların bir parçası olarak, Mithad Paşa'nın 1864 yılında Tuna vilayetinde başlattığı bir uygulama ile devam etti. Bu amaçla hazırlanan tüzüğe göre vilayet idare meclisi ve yılda bir toplanan vilayet umumi meclisinde seçimle gelen üyeler bulunacaktı. Tuna vilayetindeki bu kısmi uygulama başarılı olunca, 1871 yılında bütün ülkeye yaygınlaştırıldı. Bu meclisler, 1877'deki Türkiye'nin ilk genel seçimlerinde gündeme gelecek ve bu meclislerin üyeleri -başkent İstanbul hariç- ilk Osmanlı parlamentosunun mebuslarını seçecekti; İstanbul için ayrı bir seçim düzenlemesi hazırlanmıştı. Türkiye'de ilk genel seçimler 1876 yılı sonunda başlamış, 1877 yılının ilk aylarında da devam etmişti. İkinci genel seçimler ise yine aynı yıl, yani 1877 yılının sonbaharında yapılmıştı. Zaman darlığı nedeniyle yasa çıkarılamadığı için, her iki seçimde de "muvakkat/geçici" düzenlemeler

"Denizde Seçim Şenlikleri", İstanbul Boğazı.

kullanıldı. Üçüncü genel seçimler 1908 yılının kasım-aralık ayında yapıldı. Bu seçimlerin ilk ikisinden en önemli farkı, seçimlere siyasi partilerin de katılmasıydı. Bunlar İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Ahrar Fırkası'ydı. Dolayısıyla Türkiye'de ilk çokpartili seçimler 101 yıl önce, 1908 yılının sonunda, ekim, kasım ve aralık aylarında gerçekleştirilmişti.[1]

HÜRRİYET'İN İLANI VE II. MEŞRUTİYET

İlk anayasayı 1876'da ilan eden ve ilk meclisi 1877'de açan II. Abdülhamid, 1878'de önce parlamentoyu kapattı, ardından anayasayı (Kanun-i Esasi) askıya aldı; anayasa ve parlamentonun ülkeyi zayıflatıp parçalayacağına inanmıştı. II. Abdülhamid'in tersine, o dönemde ortaya çıkan Jön Türkler ile İttihad ve Terakki Cemiyeti ülkenin güçlenmesi ve kurtuluşu için anayasanın yeniden yürürlüğe konulmasını ve seçimlerin yapılıp parlamentonun açılmasını gerekli görmüşlerdi. Bu amaçla 1889 yılından itibaren çeşitli örgütler kurmuşlar, gazete ve dergiler çıkarmışlar, kongreler düzenleyerek II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine karşı mücadele etmişlerdi. Mücadele 1908 yılının temmuz ayında doruk noktasına ulaşmış, Manastır, Kosova ve Selanik gibi Rumeli şehirlerinden başkentteki Yıldız Sarayı'na telgraflar yağmaya başlamıştı. Telgraflarda Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe girmesi, Meclis-i Mebusan'ın toplanması isteği dile getiriliyordu. II. Abdülhamid maruz kaldığı baskı karşısında bir irade-i seniye yayınlayarak Kanun-i Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Yaklaşık 30 yıllık "istibdat" sona erdiği için, o dönemde bu olay "Hürriyet'in ilanı" olarak adlandırılmıştı. Takvimler eski tarihle 10 Temmuz 1324, yeni tarihle 23 Temmuz 1908'i gösteriyordu. "Hürriyet'in ilanı" ile II. Meşrutiyet dönemi başlıyordu.

ANAYASAYA AYKIRI SEÇİM YASASI!

Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe konmuş ve Mebusan Meclisinin toplanacağı vaat edilmişti ama ciddi bir sorun vardı: Ortada seçimlerde uygulanabilecek bir seçim yasası yoktu. Seçimlerin hangi mevzuata göre yapılacağı belli değildi. Hürriyetin ilanından bir gün sonra, 11 Temmuzda, I. Meşrutiyet'te kullanılan düzenlemenin kullanılmasına karar verildi. Ancak ağustos başındaki Meclis-i Mahsus-i Vükela toplantısında, bu mevzuatın "muvakkat (geçici)" olması nedeniyle kullanılmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştı. Bu arada, 1877 yılından kalma bir seçim kanunu layihası (taslağı) gündeme geldi. Gerçekten de I. Meşrutiyet döneminde bir seçim yasası hazırlanmış, Mebusan ve Ayan meclisleri tarafından kabul edilmişti. Ancak Padişah tarafından onaylanıp onaylanmadığı hatırlanamıyordu. Hatta yayınlanmış

Kayıp (bulunamayan) seçim kanunu!

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında Meclisin açılacağı vaat edilmiş, ama yapılacak seçimlerde hangi düzenlemenin kullanılacağı kararlaştırılamamıştır. Sonunda, I. Meşrutiyet döneminde Meclis'te kabul edilen ama padişah onaylamadığı için yasalaşamayan İntihab-ı Mebusan Kanunu Layihasının kullanılmasına karar verilmiştir. Ancak bu kanun metninin bulunması da ayrı bir sorun olmuştur. Aşağıda Said Paşa'nın bu konuda Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmanın bir bölümü bulunmaktadır.

Sadrazam Said Paşa: ... Hatta bu defaki İnkılâpta vaktiyle Meclis-i Mebusan'da yapılmış bir intihab kanunu layihası var dediler. Meşrutiyet akabinde sadarette bulunduğum cihetle sorduk. Babıâli'de yokmuş. Bulunamadı. Nihayet Selanik'te Mülûk Efendi merhumun terekesinden bir sureti çıkar da onu kaideten Meclis-i Umumi'nin içtimaında Heyet-i Mebusan'ın tasdik etmesi ve badehu Meclis-i Ayan'ın kabul ve tasdiki lazım gelirse de mesuliyetini Heyet-i Vükela deruhde etti, mevki-i icraya konuldu. O kanuna müsteniden Heyet-i Mebusan intihab olunmuştur...

Nafi Paşa (Halep): Bir matbuu da ben de vardı.

Sadrazam Said Paşa: Zatıâlinizde olduğunu ne bileyim? Fakat Selanik'te bazı erbab-ı hamiyet ve mütalaanın eline geçmiş de ortaya koydular. Biz de rica ettik.

Tarık Zafer Tunaya; Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt 3, *İttihad ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) s. 205 dn/1.

"Meclis-i Mebusan Binası" Darülfünun için yapılan bu muhteşem bina, Sultanahmet'te Ayasofya Camii ile Ahırkapı Feneri arasındaki arazideydi. Üç katlı ve kâgir bir yapıydı. 1862'de biten ve 1863'te hizmete açılan bu muhteşem binanın mimarı Fossati'ydi. Darülfünun kapatılınca da çeşitli nezaretlerin kullanımına tahsis edildi. Osmanlı'nın ilk meclisi (1877-1878) bu görkemli binada çalışmıştı. 1908'de açılan meclis de burada toplandı. Bina daha sonra Adliye Nezareti'ne devredilmiş, 1933 yılında da yanmıştı.

olmasına rağmen, metnin kendisini bulmak bile ciddi bir sorun oldu. Üstelik bu yasa taslağının bazı maddeleri anayasaya aykırıydı. Bu tartışmaların uzayacağından endişe eden İttihad ve Terakki Cemiyeti, seçim yasasının bir an evvel yayınlanması için hükümet üzerinde baskı uygulama kararı aldı ve tehdide/baskıya başladı. Sonuçta anayasaya aykırı da olsa eldeki seçim düzenlemesinin bir an evvel padişaha onaylatılması kararlaştırıldı. Üzerinden neredeyse 30 yıl geçmiş olan "İntihab-ı Mebusan Kanunu Layihası" hemen -30 yıl sonra- II. Abdülhamid'e tasdik ettirildi ve yasa anayasaya, yani Kanun-i Esasiye aykırı maddeleriyle 3 Ağustos'ta yürürlüğe girdi.

SEÇİM SİSTEMİ, SEÇMENLERDE VE ADAYLARDA ARANAN ŞARTLAR

Kanun-i Esasi adını taşıyan anayasada yasama kurumu "Meclis-i Umumi", yani "genel meclis" olarak adlandırılmıştı ve iki kanatlıydı. Padişahın atadığı üyelerden oluşan kanadına "Heyet-i Âyan", seçimle gelen üyelerden oluşan kanadına "Heyet-i Mebusan" adı veriliyordu. Heyet-i Mebusan veya Mebusan Meclisi üyelerine mebus deniyordu ve mebuslar için seçim yapılması gerekiyordu. Seçimler yalnızca 25 yaşına gelmiş erkekleri ilgilendiriyordu! Kadınların hiçbir siyasal hakkı yoktu. Seçim sistemi iki dereceli ve basit çoğunluk şeklindeydi. Buna göre, önce "müntehib-i evvel" adı verilen birinci seçmenler, "müntehib-i sani" denen ikinci seçmenleri seçecekti. Sayıları birinci seçmenlere göre çok daha az olan ikinci seçmenler ise mebusları seçecekti. Seçme ve seçilme yaşı 25 olarak belirlenmiş, daha önce düzenlemede seçmek ve seçilebilmek için öngörülen "emlak sahibi olmak" koşulu yerine, "devlete az çok vergi vermek" koşulu getirilmişti. Her 50 bin nüfusa bir mebus seçilecekti.

1908 seçimleri İttihad ve Terakki'nin heyecanlandırdığı siyaset ortamında yapılıyordu. Başlangıçta Kamil Paşa hükümeti ile İttihad ve Terakki Cemiyeti arasında bazı gerilimler yaşansa da hükümet ülkeyi seçimden geçirerek parlamentonun açıldığı güne taşıyordu. Seçim sürecine damgasını vuran dış olayların başında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bosna ve Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı ve Girit'in Yunanistan'a katılması geliyordu. Her üç olay çok konuşulacak ve seçimlerin ana konuları haline gelecek, özellikle İttihad ve Terakki aleyhine kullanılacaktı.

MEŞRUTİYETİN ÇOKPARTİLİ SEÇİMLERİ

1908 seçimleri Türkiye tarihinin ilk çokpartili seçimleriydi. Seçimlere katılan partilerden biri, İttihad ve Terakki Cemiyeti'ydi. Merkeziyetçiydi. yabancı müdahalesine karşıydı ve ordunun rolünü önemsiyordu. Diğeri ise tam o sıralarda, 14 Eylül 1908'de kurulan, Ahrar Fırkası'ydı. Fırka, 1902'de Prens Sabahaddin öncülüğünde kurulan Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin devamı olarak görülüyordu. "Ahrar", "hür" kelimesinin çoğuludur, o dönemde liberal bir çağrışım yapıyordu, gevşek merkeziyetçilikten yanaydı ve yerel yönetimlerin önemini öne çıkarıyordu. Ahrar Fırkası neredeyse sadece İstanbul'da seçimlere katılmış, zaten seçimlere kadar İstanbul dışında da örgütlenememiştir. Seçimlerde hiçbir mebusluk kazanamadığı söylense de Ankara'da Mahir Sait Bey'in kişisel çabaları ile seçilmeyi başardığı da kaydedilir. Bunun-

Meclis-i Mebusan Marşı-1908

Beste: Zâti Bey
Güfte: Samih Bey
Osmanlılar oldu bugün muzaffer
Fethetti yeniden vatanı asker
Açtı mebuslara yolu süngüler
Yaşasın Niyazi yaşasın Enver

Gökyüzünde şühedanın hayali
Alkışlıyor sanki ruh-i Kemâl'i
Ah ölmeden görmeliydi bu hali
O kıymetli muhterem vatanperver

Al bayraklar bulutları sarıyor
Şenliğimiz asumana varıyor
Mazlumlara zalimler yalvarıyor
Hey Allah'ım bu nasıl ruz-i mahşer

Uyan Midhat uyan geldi zamanın
Tutsun dünyaları şöhret ve şanın
Sen bulun önünde şu mebusların
Artık yaşa evladınla beraber

-Bir hiciv-

Sadedden Evvel
Id-i hürriyeti tebrik ederim ihvana,
Bu değil millet için doksan üç'ün ihsanı:
Kapısı öyle kolaylıkla kapanmaz, zira
Zorla açtık bu sefer Meclis-i Mebusan'ı

Var lüzumu bize Meclis-i Mebusan'ın,
İçine dahil olanlar ne olursa olsun!
Doksan Üç Vak'asını eylemesin de tanzir,
Yüzde doksanı üçü isterse eşekle dolsun.

Eşref Hilmi Yücebaş, *Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları* (İstanbul: Gül matbaası, 1978) s. 338.

İstanbul'daki mebus seçimleri 11 Aralık 1908 Cuma günü yapılmıştır. Mebus seçimi, Postane Binası'na konulan ve Matbaa-i Harbiye Müdürü Binbaşı Ziya Bey'in "sanatkârane" bir şekilde yaptırdığı sandığa oy atılarak gerçekleştirilmişti. Özel surette işlemeli olarak ahşaptan yaptırılan oy sandıkları meşrutiyetin kutsal bir emaneti gibi muamele görmüştü.

la birlikte, Meclis açıldıktan sonra yaklaşık 50 mebus, ki çoğu Hıristiyan milletlerden ve değişik Müslüman etnik gruplardan oluşmaktadır, Ahrar Fırkası'na meyletmişlerdir.[2]

Seçim kampanyası eylül ayında başladı. İttihad ve Terakki Cemiyeti, seçmenleri sandık başına çağıran ve aday seçerken dikkatli olmaları konusunda uyaran ilk seçim bildirisini bu sırada yayınladı. Seçimlerde acemilik yaşandığı hemen anlaşılmaktadır.

Seçim propagandası ve süreci adayların isimleri üzerinden yürümekteydi. Aynı kişi her iki partinin de seçim listesinde yer alabilmekteydi. Mebus adaylarından bazıları kendi programlarını açıklamaya başlamıştı. Seçim sürecinde, aday olarak ortaya çıkan veya önerilen mebusların programları da merak konusu olmaktadır. Dönemin iki önemli ismi Hüseyin Cahit [Yalçın] ve Refik Nevzad, programlarını açıklayan ilk kişiler oldular. Dönem sosyalistlerinden Doktor Refik Nevzad'ın "namzedlik" (adaylık) programı, içeriği açısından önemliydi; seçmen bile olamayan işçileri ve işçi haklarını gündeme getiriyordu. Açıkladığı program işçilere yönelik olmakla birlikte, aslında işçilerin oy kullanamayacakları dikkate alındığında, Refik Nevzad'ın popülist bir yaklaşıma sahip olmadığını kanıtlar.[3] Seçime katılan adayların ilginç vaatlerine rastlamak mümkündü. Örneğin kimi adaylar ticaret, hukuk ve tıbbiye gibi fakültelerin açılacağını, her tarafta şoseler, caddeler yapılarak şehirlerinin Avrupai bir görünüme kavuşacağını vaat ediyorlardı.

SEÇİMLER VE CEMAATLER/MİLLETLER

Seçim sürecinde Rumlar, Ermeniler, Slavlar, Arnavutlar, Araplar, Kürtler ve Museviler kendi cemaatleri/milletleri lehine faaliyet gösterdiler. Seçimlere katılan ve seçim sürecinde etkili olan milletlerin başında Rumlar geliyordu. Bir yandan yoğun bir seçim faaliyetinde bulunuyorlar, diğer yandan da seçimler konusunda çeşitli itirazlarını dile getiriyorlardı. Rumlar, sayıca (6,5 milyondan) fazla oldukları için, bu nedenle hem Mebusan hem de Ayan meclislerinde sayıca daha fazla temsil edilmeleri gerektiğini iddia ediyorlardı. Onların hesabına göre parlamentoda en az 40 Rum temsilci olmalıydı. Sonuçta İttihad ve Terakki ile uzlaşmaya varacaklar ve 22 mebus çıkaracaklardı. Rumların diğer istekleri arasında Patrikhane'nin imtiyazlarının eskisi gibi devam etmesi ve Rumcanın Türkçe ile birlikte resmi dil olması da vardı. Beyoğlu seçimlerinin kanunsuzluğunu belirterek iptal edilmesini isterler. 9 Kasım 1908 tarihinde protesto gösterileri yaparlar. İntihap yerlerinde Rum temsilciler bulundurulmasını isterler.[4]

Bulgarlar da I. Meşrutiyet'in birinci seçimlerinde olduğu gibi, eylül ayından itibaren özelikle Rumeli'deki seçim sürecinden şikâyet etmişler ve protestolar düzenlemişlerdir.[5] Hem İttihad ve Terakki Cemiyeti'nden hem de seçim sonuçlarından yakınmışlardır.[6]

Seçimlerde etkili olan bir başka millet, Ermenilerdi. Parlamentoda 20 temsilci istiyorlardı, ama 10 Ermeni mebus seçildi. Bununla birlikte seçim sürecinde İttihad ve Terakki Cemiyeti ile üzerinde uzlaşma sağlanan

"Seçim Hatırası" Yeni Posta İdaresi binasında İstanbul milletvekili seçimlerini idare etmekte olan seçim heyeti. Ortada muhteşem seçim sandığı var. Sandığın etrafında, solda İstanbul valisi, sağda Şeyhülislam temsilcisi ve onun yanında Rum Ortodoks, Ermeni Gregoryen, Bulgar, Keldani ve Süryani patrikleri ile hahambaşı temsilcileri ve sandık teftiş heyetinin birlikte çektirdikleri hatıra fotoğrafı.

L'Illustration, No: 3434 (23 Décembre 1908) s. 436.

mebus kotaları konusunda sorunlar da yaşandı. Örneğin İzmir'de Ermeni kökenli hiçbir mebus seçimi kazanamamıştı. Milliyetçiliğin yükseldiği bir dönemde, seçimler milliyetçilik yarışına dönüşür. İzmir'de seçim sürecinde gerginlik eksik olmamıştır. Rumlar önem verdikleri Karolidi Efendi'nin mebusluğu için yoğun bir şekilde çalışırlar. Bergama'dan gelen oylar sayesinde Karolidi mebus seçilir. Olaylar eksik olmaz. Sonunda Ermeni kökenli hiçbir mebus seçimi kazanamayınca Ermeniler vali ile görüşmüşler, bunun üzerine Müslüman/Türk mebuslardan biri (Doktor Edhem) istifa etmiş, müntehib-i saniler belediyede yeniden toplanarak, onun yerine Ermeni cemaatinden Stephan Efendi'yi seçmişlerdir.[7]

SEÇİM ŞENLİKLERİ VE MEŞRUTİYETİN KUTSAL EMANETLERİ: SEÇİM SANDIKLARI

Osmanlılar 30 yıl sonra gerçek anlamda ilk kez oy kullanıyorlardı. O günlerin iletişim ve ulaşım olanakları içinde ve yasa gereği seçimler bir gün içinde yapılamıyor, günlerce sürüyordu. Örneğin İstanbul'da daha seçimler başlamamışken İzmir'de neredeyse bir ay önce, 12 Kasım 1908'de tamamlanmıştı.[8]

İstanbul'daki mebus seçimleri 28 Teşrin-i Sani 1324/11 Aralık 1908 Cuma günü yapılmıştır.[9] Mebus seçimi, Postane Binası'na konulan ve Matbaa-i Harbiye Müdürü Binbaşı Ziya Bey'in "sanatkârane" bir şekilde yaptırdığı sandığa oy atılarak gerçekleştirilmişti.[10] Özel surette işlemeli olarak ahşaptan yaptırılan oy sandıkları meşrutiyetin kutsal bir emaneti gibi muamele görmüştü. Oy verme işleminden sonra sandık çiçeklerle süslenmiş, sokağa çıkarılarak, etrafında meşrutiyet ve hürriyet hakkında nutuklar atılmıştı. Sonra oy sandığı bir arabanın arkasına konularak sokaklarda dolaştırılmıştı.

İttihad ve Terakki Cemiyeti seçim sürecinde işi şansa bırakmamış, oy sandıklarının bulunduğu binaları koruma altına aldırtmıştı; örneğin İstanbul'da Birinci Nişancı Taburu görevlendirilmişti. Bu önlem ikinci seçmenlere verilen bir gözdağı olarak nitelendi. İttihatçılar seçim süresince kendi adaylarının seçilmesi için yoğun faaliyet göstermişlerdi. Hatta ikinci seçmen listelerini birinci seçmen evlerine kadar götürmüş, seçmenler de sandık başında çoğunlukla bu listeleri kullanmışlardı.[11]

Les élections à Péra, photographic prise au grand Lycée Ottoman. La plus grand Urne

"Oy Sandığının Etrafında" resmi görevlilerle her milletten dini görevli (papaz, haham, imam...)

SEÇİM SONUÇLARI

Kimi yolsuzluklar yaşansa da, 30 yıl sonra verilen ilk sınav büyük bir başarı ve olgunlukla tamamlanmıştı. Tahmin edilebileceği gibi Meclise seçilen mebusların çoğu İttihad ve Terakki Cemiyeti üyesi değilse de, onun desteklediği, ona sempati du-

İttihad ve Terakki'nin ilk seçim bildirisi!

"...Vekil intihabı pek mühim bir meseledir. Bir şahıs umuru için muhtaç olduğu vekili intihapta hata ederse ayıp değildir. Fakat elli bin kişinin bir vekil intihabında isabet edememesi hem ayıp hem züldür. Bu babda kimseden çekinmemeli, herkes rey ve fikrini serbest söylemelidir. Nizama sığmaz, kanuna uymaz bir işiniz olmadıkça size kimse bir şey yapamaz. Hatıra gönle mağlup olursanız görülecek zarar hem çok hem de umumi olur. Aklınızı başınıza alınl..."

Fevzi Demir, *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri* (Ankara: İmge Yayınları, 2007) s. 68-69.

İzmir mebus adayı Sosyalist Dr. Refik Nevzad'ın seçim vaatleri

...

Mademki Meclis-i Mebusan'a aza olmak iktidarını kendimizde duyuyoruz; namzetliğimizi biz kendimiz ilan edelim... Programıma ait bazı maddeleri de milletin dikkatine arz ediyorum. Evvela programım, sonra hususi ve umumi hayatım tetkikten geçirilsin. Eğer bende o iktidar var ise millet kendisine vekil olmak üzere beni intihab ile Meclis-i Mebusan'a aza olarak göndersin; olmadığı takdirde yerime başka birisini intihab usulüyle kabul etsin(...)

Bizde erkek ve kadın amelelerin sefaletengiz hal ve mevkilerini tadil hususunda hususi kanunlar olmadığı cihetle o kanunların yeniden teşkilini gayret edilecektir. Erkek ve kadın ameleler hayvanlar gibi günde on beş, yirmi saat değil, belki on saat çalışmak şartıyla sây'ü gayret nispetinde hizmet ücreti kazanmalı lazımdır ve sây'in kabiliyet ve iktidarı derecesinde ödenmesi icabeder.

Çalışma ve hizmet esasında zuhur edecek kazalardan husule gelen maluliyet nispetinde ameliyi istimal eden ustalar (patronlar) tarafından amelenin kazandığı paranın miktarı nispetinde mukayese ile maaşa hak kazandıran kanunların tanzimi, ameleler için medeni insan haklarındandır...

Ziya Somar, *Bir Adam'ın ve Bir Şehrin Tarihi: Tevfik Nevzad İzmir'in İlk Fikir-Hürriyet Kurbanı* (İzmir: Ahenk Matbaası, 1948) s. 152 vd.

yan adaylardı.[12] Seçimlerden kısa süre önce kurulan Ahrar Fırkası, Ankara'da kendi gayretiyle seçimi kazanan Mahir Sait Bey dışında mebus çıkaramamıştı. Ancak Meclis açıldıktan sonra çoğu Hıristiyan ve Müslüman azınlıklardan oluşan yaklaşık 50 mebusun Ahrar Fırkası'na meylettiği belirtilir.

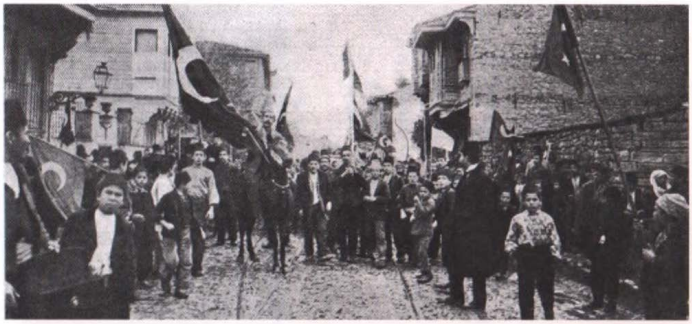
Meclisin üye sayısı için kaynaklarda değişik rakamlar vardır. Meclisin kendi yayınına göre mebus sayısı 275'tir.[13] Son yapılan ve güvenilir araştırmalardan biri bunu 281 olarak vermektedir. Bunun 151'i Türk, 56'sı Arap, 25'i Arnavut, 5'i Kürt, 22'si Rum, 10'u Ermeni, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp, 1'i Ulah ve 4'ü Musevi'dir.[14]

MECLİSİN AÇILMASI

Taşra seçimleri tamamlandıkça, ülkenin çeşitli yerlerinden parlamento açılış törenleri için gelen yüzlerce kişi nedeniyle İstanbul'da otellerde kalacak yer bulunamıyordu. Hatta taşradan gelen mebusların bir kısmı için Galatasaray Sultanisi ve Darüşşafaka gibi kurumların misafirhanelerinde zorlukla yer bulunabildi.

II. Meşrutiyet'in ilk parlamentosu 17 Aralık 1908 Perşembe günü, Sultanahmet'te bulunan, 1933'te yanan muhteşem Darülfünun (Adliye Sarayı) binasında toplandı.[15]

Mebuslar Sultanahmet'teki Mebusan binasına gelmek için önce Nuruosmaniye'deki Mebusan Kulübü'ne, sonra Beyazıt'taki Harbiye Nezareti'ne (şimdi İstanbul Üniversitesi) gelmişlerdi. Burada gayet tantanalı bir şekilde ikişer ikişer 115 arabaya bindirilerek Sultanahmet'e götürülmüşlerdi. Yol boyunca asker ve polis kıtaları dizilmişti. Meclisin önünde de töreni izlemeye gelen çok kalabalık bir halk kitlesi ile Bahriye, Mühendishane ve Tıbbiye öğrencileri yer almıştır. Meclis binasının önündeki kalabalık, meşrutiyet, Kanun-i Esasi ve meclis lehine tezahürat yapıyordu. Meclisin açılışında meydandaki bando, Bestesi Zâti Bey'e, güftesi Samih Bey'e ait olan "Meclis-i Mebusan Marşı"nı çalıyordu. Türkiye için yalnızca II. Meşrutiyet değil, yeni bir çağ başlamıştı.

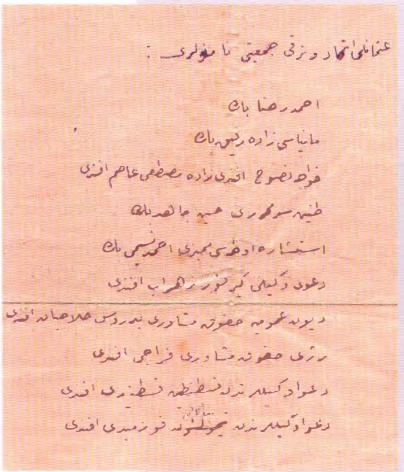
"Sandık Alayı", seçim sandıkları oylar atıldıktan sonra bir arabaya konuyor ve belirli bir güzergâh takip edilerek Meşrutiyet'in kutsal bir emaneti gibi dolaştırılıyordu.

L'Illustration, No. 3431 (28 Novembre 1908) s. 406.

II. Abdülhamid'in de Mecliste okuyacağı nutku bizzat Kamil Paşa hazırladığı gibi, ona Meclise kadar da refakat etmişti.[16] II. Meşrutiyet'in ilk parlamentosunun açılış nutku yine II. Abdülhamid'e aitti. Sultan Hamid dört atlı saltanat arabasıyla, karşısında oğlu şehzade Bürhaneddin Efendi ile Sadrazam Kamil Paşa olduğu halde meclise gelmişti. Nutk-i Hümayunu başkâtibi Cevat Bey okumuştu. Ama bu kez Abdülhamid de kısa bir hitapta bulunarak, "Meclisimizin huzurumda küşadından ve sizi cümleten burada gördüğümden dolayı fevkalade memnun oldum. Devamını ve hüsn-i muvaffakiyetini cenab-ı Allah'tan niyaz eylerim. Cenab-ı Hak muvaffak-i bilhayr buyursun," demiştir.[17]

İttihad ve Terakki Cemiyeti İstanbul Adayları-1908	*Aldıkları Oy*
Manyasizade Refik Bey	503
Hoca Mustafa Âsım Efendi	475
Ahmed Riza Bey	472
Albet Vitali Feraci Efendi	461
Bedros Hallacyan Efendi	455
Ahmed Nesimi Bey	425
Zöhrab Efendi	392
Kostantin Kostantinidi Efendi (Avukat)	369
Hüseyin Cahid Bey	354
Temoleon Pandelaki Kozmidi Efendi (Avukat)	340

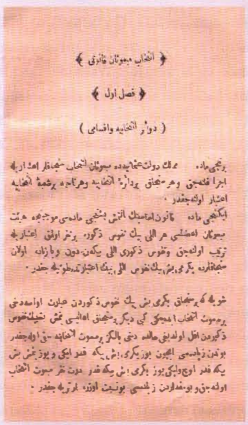
Ahrar Fırkası İstanbul Adayları-1908	*Aldıkları Oy*
Dava vekili Alber Faraci Efendi	461
Bedros Hallacyan Efendi	455
Dava vekili Kirkor Zöhrab Efendi	392
Dava vekili Kostantin Kostantinidi Efendi	369
Dava vekili Pandalaki Kozmidi Efendi	340
Pandelaki Kozmidi Efendi	340
Muharririn-i Osmaniye'den Ali Kemal Bey	47
Muharririn-i Osmaniye'den Ahmed Fazlı Bey	31
Sadrazam Kamil Paşa	18
Mekteb-i Hukuk ve Mülkiye Muallimi Celaleddin Arif Bey	4
Muharririn-i Osmaniye'den Nureddin Ferruh Bey	0

"İlk Oy Pusulası"

Bu 1908 seçimlerinde kullanılmış bir oy pusulasıdır. İkinci seçmenler (mümtehib-i saniler) oy vermek istedikleri mebus adaylarının isimlerini bir kâğıda yazarak hazırladıkları listeyi seçim sandığına atmaktadırlar. Daha sonra bu listelerdeki isimler sayılarak en çok oyu alanlar yukarından aşağıya doğru sıralanmaktaydılar. O ilin çıkaracağı mebus sayısı kadar isim mebus seçilmiş sayılmaktadır. Bizim buradaki matbu oy listesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ikinci seçmenler yorulmasın diye! hazırladığı ve ikinci seçmenlere dağıttığı hazır mebus listesidir. İkinci seçmenlerin bir kısmı bu listeleri doğrudan sandığa atmak suretiyle kullanmışlardır. Oy Pusulasında isimler sırasıyla şöyledir:

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Namzedleri:
Ahmed Rıza Bey,
Manyasizade Refik Bey
Hoca Nasuh Efendizade Mustafa Asım Efendi
Tanin Sermuharriri Hüseyin Cahid Bey
İstişare Odası Mümeyyizi Ahmed Nesim Bey
Dava Vekili Kirkor Zöhrab Efendi
Düyun-i Umumiye Hukuk Müşaviri Bedros Halacyan Efendi
Reji Hukuk Müşaviri Feraci Efendi
Davavekillerinden Kostantin Kostinidi Efendi
Davavekillerinden Pandelaki Kozmidi Efendi

"İlk Seçim Kanunu"

Birinci Meşrutiyet döneminde, 1877'de hazırlanan, 1908 seçimleri öncesinde aranıp, bulunamayan sonra bulunup ilk kez 1908 seçimlerinde kullanılan ve 1943 seçimlerine kadar yürürlükte kalan "İntihab-ı Mebusan Kanunu"

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Feroz Ahmad-Dankwart A. Rustow, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Seçimler" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, No: 4-5 (1975-1976)

Mehmet Ö. Alkan: "Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi" *Görüş*, No: 48 (Mayıs 1999)

Hilmi Kâmil Bayur, *Sadrazam Kâmil Paşa –Siyasi Hayatı-* (Ankara: Sanat Basımevi, 1954)

Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923*, (İstanbul: Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., 1995)

Y. Doğan Çetinkaya; "İstanbul'da 1908 Seçimleri," *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2001, Vol. XV, No: 89,

Fevzi Demir; *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri* (Ankara: İmge Yayınları, 2007)

Kazım Nami Duru; *İttihad ve Terakki Hatıralarım* (İstanbul: Sucuoğlu Matbaası, 1957)

Reşat Ekrem Koçu; "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950" *Tarih Dünyası* No: 5 (15 Haziran 1950)

Meclis-i Mebusan *Birinci Devre-i İçtimaiye (4 Kanun-i Evvel 1324-5 Kanun-i Sani 1327)* (İstanbul: Meclis-i Mebusan Başkitabeti tarafından tertip edilmiştir, 1328) Ziya Somar; *Bir Adam'ın ve Bir Şehrin Tarihi:* Tevfik Nevzad *İzmir'in İlk Fikir-Hürriyet Kurbanı* (İzmir: Ahenk Matbaası, 1948)

Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952* (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952)

Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3 İttihad ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000)

Erol Tuncer; *Osmanlıdan Günümüze Seçimler (1877-2002)* (Ankara: TESAV yayınları, 2003)

Hüseyin Cahit Yalçın; *Siyasal Anılar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976)

DİPNOTLAR

1 Genel ve kısa birşekilde II. Meşrutiyet seçimleri için Tarık Zafer Tunaya; *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952* (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952) s. 164-165 ve 188-189.

2 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi* Cilt: I, Kısım: II. Dördüncü Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991) s. 130-134.

3 Ziya Somar; *Bir Adam'ın ve Bir Şehrin Tarihi:* Tevfik Nevzad *İzmir'in İlk Fikir-Hürriyet Kurbanı* (İzmir: Ahenk Matbaası, 1948) s. 253.

4 Hüseyin Cahit Yalçın; *Siyasal Anılar* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1976) s. 42-54; Tarık Zafer Tunaya: *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt 3, *İttihad ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) s. 206 ve Y. Doğan Çetinkaya: "İstanbul'da 1908 Seçimleri," *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2001, Vol. XV, No. 89.

5 Seçim sürecindeki yakınmalar için "107-A Resolution of the First Meeting of the Citizens from Shtip, Held on September 13th, 1908, Protesting Against Malpractices during the Elections to the Ottoman Parliament" **Macedonia** *Documents and Material* (Sofia: Bulgarian Academy of Science, 1978) s. 561-564 İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun 5, 6 ve 30. maddelerinden yakınmadır.

6 "108-A Resolution of the Meeting of the Bulgarians from Veles, Protesting Against the Policy of the Young Turk authorities Supporting the Serbian Propaganda" Macedonia *Documents and Material* (Sofia: Bulgarian Academy of Science, 1978) s. 565-566.

7 Sabahattin Çağın: "1908 İzmir Seçimlerinde Azınlıkların Tutumu" *Türk Yurdu* No: 36 (382), Cilt: 10. (Ağustos 1990) s. 44-46

8 Siren Bora; *İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923* (İstanbul: Gözlem Basın ve Yayın A.Ş., 1995) s. 194-195.

9 "İhtar", *Tanin*, No: 131 (17 Zilkade 1326/28 Teşrin-i Sani 1324/11 Kanun-i Evvel 1908) s. 1.

10 "İntihabat", *Tanin*, No: 131 (17 Zilkade 1326/28 Teşrin-i Sani 1324/11 Kanun-i Evvel 1908) s. 3.

11 İsmail Hâmi Danişmend: *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972) s. 368

12 Fevzi Demir; *Osmanlı Devletinde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri* (Ankara: İmge Yayınları, 2007)

13 Meclis-i Mebusan *Birinci Devre-i İçtimaiye (4 Kanun-i Evvel 1324-5 Kanun-i Sani 1327)* (İstanbul: Meclis-i Mebusan Başkitabeti tarafından tertip edilmiştir, 1328) II. Meşrutiyet'in ilk seçim sonuçlarına, mebusların cemaatlere göre dağılımına bile doğru dürüst bakmadan, "O halde II. Meşrutiyet mebus seçimleri(!)nin (sic.) tek hedefi, Sultan Abdülhamid'i devirmekti. Onun için Meclis'i Mebusan'a gayr-i müslim mebus doldurduldu," gibi neden sonuç ilişkisinden yoksun bir yorum için bkz. İhsan Süreyya Sırma; "II. Meşruiyet Mebus Seçimlerinin Hedefi Neydi?" *Ilım ve Sanat*, No. 4 (Kasım-Aralık 1985) s. 108.

15 Mechistnaçılışınakadar geçen olaylarınözet bir anlatımı için Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 2. baskı (Ankara: İmge Kitabevi, 1999) s. 101-103.

16 Olayların kısa anlatımı için Hilmi Kâmil Bayur; *Sadrazam Kâmil Paşa –Siyasi Hayatı-* (Ankara: Sanat Basımevi, 1954) s. Ihlmi Kâmil Bayur; *Sadrazam Kamil Paşa –Siyasi Hayatı-* (Ankara: Sanat Basımevi, 1954) s. 241-253.

17 Reşat Ekrem Koçu; "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950" *Tarih Dünyası*, No: 5 (15 Haziran 1950) s. 180-183, İsmail Hâmi Danişmend; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4 (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972) s. 368-369

Türkiye'de bira bu kapağın altındadır.

Türk basketbolunun sıçramasında, futbolda Milli Takımımızın dünya çapında başarılara uzanmasında, Türk sinemasının büyük atağında, tiyatroların seyirciyle buluşmasında, Türk turizminin gelişmesinde, kültürel değerlerimizin arkeoloji ile gün yüzüne çıkmasında, blues ve rock festivallerinin coşkusunda, hep O'nun payı var.

Kısacası, bu kapağın altında; çok daha fazlası var!

Anadolu Grubu

LÜTFEN BİLİNÇLİ TÜKETİNİZ

İTTİHATÇI RAHMİ BEY'İN İSTİKLAL MAHKEMESİ SAVUNMASI

YAR. DOÇ. DR. AHMET MEHMETEFENDİOĞLU

Ankara İstiklal Mahkemesi'nin[1] 1926 yılında İttihatçıların Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlemek istedikleri başarısız suikast girişimi sonrasında giyaplarında yargılayarak on sene kalebend cezasına çarptırdığı iki önemli siyasi kimlikten biri İttihatçı muhalif hareketi yönlendiren Rauf Orbay,[2] diğeri ise Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden ve İttihad ve Terakki'nin sivil kanadının önde gelenlerinden olan eski İzmir Valisi "anglofil" Rahmi Arslan'dı.[3] Bu yazı, yargılanma sürecine giden yolda Rahmi Bey'in hayatına kısa bir bakış atarken, Rahmi Bey'in mahkemeye sunmak üzere yazdığı savunmayı da içeriyor.

İstiklal Mahkemesi'nin hakkında aldığı mahkûmiyet kararı sırasında yurtdışında bulunan Rahmi Bey, mütareke döneminde önde gelen birçok İttihatçı gibi tutuklanmış, sonrasında da Malta'ya sürgün edilmişti.[4] Rahmi Bey'in 28 Mayıs 1919 tarihinde 41 kişilik bir grup ve 2691 sürgün numarasıyla gönderildiği Malta Adası'ndaki esaret hayatı, Türk ve İngiliz hükümetleri arasında yapılan ikili görüşmeler sonrasında, Mayıs 1921'de bir grup sürgünle beraber serbest bırakılmasıyla sona ermişti.[5]

Rahmi Bey

Rahmi Bey serbest bırakıldıktan sonra İtalya'ya geçerek bir süre burada kaldı. Ardından, tutuklu bulunduğu sırada Çerkez Ethem ve adamları tarafından kaçırılıp[6] yüklü bir fidyeyle serbest bırakılan oğlu Alpaslan'ın eğitimi için annesiyle birlikte bulunduğu Almanya'ya geçti. Bir süre Avrupa'da kalan ve burada bulunduğu süre içinde oğlunun eğitimini yakında takip eden Rahmi Bey, aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı sırasında İzmir'den tanıdığı ve-yakın ticari ilişkiler içinde bulunduğu Levanten ailelerin yardımıyla ticari temsilcilik görevleri üstlenir.[7]

Rahmi Bey'in Malta sürgünü sonrasında Avrupa'da ne kadar kaldığı, ülkeye ne zaman döndüğü ve bu süre zarfında Mustafa Kemal'e ve Anadolu hareketine bakışı ve tutumuna ilişkin bilgilerimiz yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte, 1924 yılı sonunda yapılan ve kamuoyu tarafından çok yakından takip edilen milletvekilliği ara seçimlerine İzmir'den bağımsız aday olarak katılan Rahmi Bey,[8] büyük bir olasılıkla 1924 yılından önce İzmir'e dönmüş olmalıdır.[9]

Ara seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayları Ahmet Münir Akkaya[10] ve Mustafa Kamil Dursun[11] beylerle birlikte bağımsız olarak adaylığını koyan ve İzmir kamuoyu tarafından seçileceğine[12] kesin gözüyle bakılan, bu sırada İzmir'de bulunan eniştesi Mithat Şükrü Bleda, Halil Menteşe, Küçük Telat Muşkara ve Dr. Nazım gibi İzmir'de çok tanınan ve kendi aralarında ticari ilişkiler içinde bulunan tanınmış birçok İttihatçının da yakın desteğini[13] alan Rahmi Bey, tüm çabalarına rağmen, çok renkli ve hareketli geçen İzmir ara seçimlerini kaybeder.[14] İzmir seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayları Ahmet Münir ve Mustafa Kamil beyler kazanır.[15]

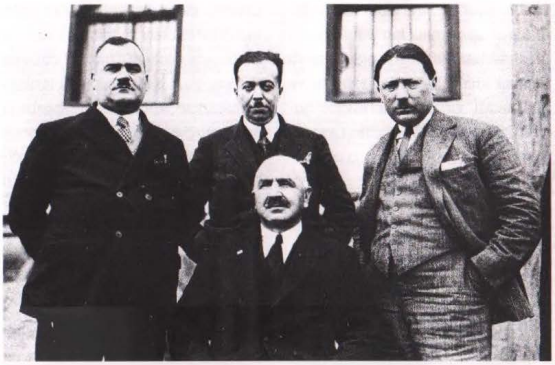
İzmir'de çok tanınan ve sevilen Rahmi Bey'in bu girişimi, 1922 yılından

Rahmi Bey, bir grup Levanten aile ile birlikte.

sonra ülke dışından ve Malta'dan gelenlerle birlikte büyük bir dinamizm kazanan İttihatçı muhalefet tarafından yakından takip edilip desteklenmiştir.[16] 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın[17] kurulmasıyla birlikte büyük bir hız kazanan İttihatçı muhalif hareket[18] 1924 yılı sonunda yapılan ara seçimleri meclise girmek ve seslerini duyurmak için bir fırsat olarak görmüştü. Bu nedenle hem İttihatçılar hem de Terakkiperverciler, Rahmi Bey'in İzmir milletvekilliği ara seçimlerine aday olma sürecini yakından takip etmişler ve tüm güçleriyle de desteklemişlerdi.[19] Nitekim İstiklal Mahkemesi'ndeki ifadelerden ve yargılama sırasında basına sızan kimi mektuplardan anlaşıldığına göre, Rahmi Bey'in İttihad ve Terakki içindeki yeri ve güçlü siyasi kişiliği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İttihatçı muhalefet tarafından yakından takip edilmiş, milletvekilliği adaylığı da desteklenmiştir.[20]

Rahmi Bey, seçimi kaybetmesine rağmen 1925 yılında İzmir'dedir. Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki valiliği sırasında yakından tanıdığı ve Malta'ya gönderilmek için İstanbul'da Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunduğu sırada Çerkez Ethem ve adamları tarafından kaçırılan oğluna ödenen fidyenin temin edilmesinde büyük yardımlarını gördüğü, başta Giroud'lar[21] olmak üzere bazı Levanten ailelerle birlikte ticaretle uğraşmaktadır.[22]

Ankara İstiklal Mahkemesi üyeleri bir arada.

Bu makalede kullanılan görsel malzeme Ahmet Mehmetefendioğlu'nun arşivinden alınmıştır.

Rahmi Bey'in bu dönemde İzmir'de bulunduğunu gösteren başka bir olay da Nâzım Hikmet'in İzmir'e gelmesidir. 1925 yılı başlarında yapılan tutuklamalardan kaçan Nâzım Hikmet İzmir'e gelir.[23] Nâzım Hikmet'in, teyzesi ve aynı zamanda Rahmi Bey'in eşi olan Nimet Hanım'ın yanında kalıp saklanma isteğini Rahmi Bey kabul etmez.[24]

Rahmi Bey'in, İzmir'de bulunduğu bu süre içerisinde İttihatçıların yeniden örgütlenme girişimlerinden haberdar olduğu ve bu girişimlerin içinde bulunduğu anlaşılmaktadır.[25] İstanbul'da Cavit Bey, Kara Kemal, Dr. Nazım ve İsmail Canbulat'ın da bulunduğu ve aralarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin dokuz ilkesine karşı aynı sayıdan oluşan bazı kararların alındığı gizli toplantılara katılmıştır.[26] Bu doğrultuda Rahmi Bey'in İzmir suikastı girişimine kadar

uzanan süreçte yaşanan olaylardan ve girişimlerden haberdar olduğu. İstiklal Mahkemesi tutanaklarındaki kimi ifadelerden anlaşılmaktadır.[27]

Yukarıda da belirtildiği gibi, Rahmi Bey Ankara İstiklal Mahkemesi'nin Rauf Bey'le kendisi hakkında verdiği cezayı açıkladığı sırada ülkede değildi. Giyabında alınan bu karar, Rahmi Bey'in İstiklal Mahkemelerinin soruşturmaları sırasında yurtdışına kaçtığını göstermektedir.[28] Rahmi Bey'in Rauf Orbay gibi, hakkındaki karar açıklanmadan yargı süreci üzerine nasıl bir bilgisi olduğuna ya da onu kimin haberdar ettiğine ve bu suikast girişimin neresinde bulunduğuna ilişkin bilgilerimiz yeterli değildir.[29]

Rahmi Bey'in, hakkındaki yargılama süreci devam ederken yurtdışına çıktığı tarih kesin bilinmemekle birlikte, elimizde bulunan bazı yurtdışı çıkış belgelerinden, yargılama sürecinde ve kararın açıklandığı tarihte yurtdışında olduğunu anlaşılmaktadır. Bu belgelere göre, Rahmi Bey İzmir suikastı davasının İzmir Milli kütüphanede başladığı tarih olan 26 Haziran 1926'dan kısa bir süre öncesinde ya da sonrasında yurtdışına çıkmış olmalı. Bu çıkış sürecini büyük bir ihtimalle, İstiklal Mahkemesi Başkanı Necip Ali Bey'in İzmir yargılamalarının başlamasından kısa bir süre sonra Rahmi Bey'le birlikte, aralarında Rauf Orbay ve Dr. Adnan Adıvar'ın da bulunduğu bir grubu davaya dahil etmesi[30] hızlandırmış olmalı. Yani Rahmi Bey İzmir İstiklal Mahkemesi'nin kendisine ulaşmaya çalıştığı günlerde ve kararını açıkladığı tarih olan 13 Temmuz 1926'da yurtdışına çıkmıştı. Yine bu davanın devamı olan, 2 Ağustos 1926 tarihinde başlayan ve kararın 26 Ağustos'ta açıklandığı Ankara'daki yargılamalar sonrasında da Rauf Orbay'la birlikte giyabında on sene kalebend cezasına çarptırıldığı günlerde yurtdışındaydı.[31]

Nitekim elimizde bulunan belgelerden Rahmi Bey'in 2 temmuz 1926 tarihinde Rusya'ya giriş yaptığını öğrenmekteyiz.[32] Burada bir süre kalan Rahmi Bey Almanya'nın Rusya'daki büyükelçiliği yardımıyla oturma izni alır.[33] Rusya'da bulunduğu süre içinde, bir Türk Büyükelçiliği yetkilisinin kendisini tanıması sonucunda Rus makamlarınca tutuklanır.[34] Bir ay süre ile tutuklu kaldıktan sonra dönemin ünlü sosyalist Fransız avukatı Henri Torres'in girişimiyle serbest bırakılır.[35]

1926 yılının sonlarında Rusya'dan ayrılan Rahmi Bey, Rusya'daki Alman elçiliğinin verdiği belgeyle önce Almanya'ya, oradan da Fransa'ya geçer. Paris'te kısa bir süre kalan Rahmi Bey, buradan da Fas'a geçerek tekstil ticaretiyle uğraşır.[36] 1933 yılında, cumhuriyetin ilan edilişinin onuncu yılı nedeniyle çıkartılan af kanununa kadar yurtdışında kalan Rahmi Bey'in adı bu süreçte Çerkez Sami ve çetesinin Mustafa Kemal'e karşı düzenlemek istedikleri bir suikast girişimine de karışır.[37] Af kanununun çıkmasından sonra ülkeye dönen Rahmi Bey,[38] öldüğü tarih olan 1947[39] yılına kadar yine ticaretle uğraşıp, İzmir'in eski ve köklü

1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte büyük bir hız kazanan İttihatçı muhalif hareket 1924 yılı sonunda yapılan ara seçimleri meclise girmek ve seslerini duyurmak için bir fırsat olarak görmüştü. Bu nedenle hem İttihatçılar hem de Terakkiperverciler Rahmi Bey'in İzmir milletvekilliği ara seçimlerine aday olma sürecini yakından takip etmiş ve tüm güçleriyle desteklemişlerdi.

Ek 1: Sovyet Konsolosluğu'nun verdiği Kasım 1926 tarihli çıkış belgesi.

Ek 2: Alman Konsolosluğu'nun 22 Kasım 1926 tarihli yurtdışı çıkış belgesi.

Ek A: Fransız Konsolosluğu'nun verdiği 2 Kasım 1926 tarihli belge.

şirketlerinden olan Orient Carpet, Pamuk ve Yün Mensucat şirketlerinde görev alır.

İttihatçı Rahmi Bey hakkında buraya kadar verdiğimiz bilgiler bu makaleye konu teşkil eden ve makalenin ek kısmında tam bir çevirisini okuyacağınız İstiklal Mahkemesi savunmasını daha iyi anlamaya yönelikti. Rahmi Bey'in özel belgeleri arasında bulduğumuz bu savunma altı sayfadan oluşmaktadır. Belge bir karalama şeklinde olup, hakkındaki kararın açıklanmasından sonra İstiklal Mahkemesi başkanlığına gönderilmek üzere kaleme alınmıştır.[40] Temize çekilip İstiklal Mahkemesi başkanlığına ulaştırılıp ulaştırılmadığına dair, belgeleri arasında bir bilgiye ulaşmak mümkün olmadı. Rahmi Bey bu belgede hakkında alınan kararın düzeltilmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını isteyerek, bu doğrultuda Malta'dan geldiği tarihten itibaren içinde bulunduğu olayları ve gelişmeleri kendi bakış açısıyla anlatmaktadır. Savunmanın son kısmında ise bu savunmadan ayrı olarak mahkeme başkanı Necip Ali Bey'e[41] yazılmış bir bölüm bulunmaktadır. Rahmi Bey bu bölümde de kişisel dostluklarına dayanarak Necip Ali Bey'den hakkında alınan kararın düzeltilmesi için yardım istemektedir.[42]

AHMET MEHMETEFENDİOĞLU
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE
İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

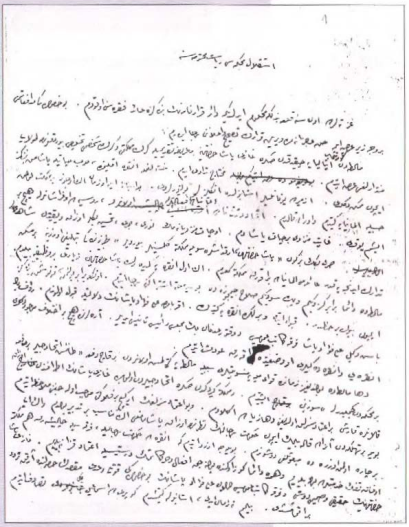
İstiklal Mahkemesi Riyaset-i Muhteremesine

Gazetelerde on sene kalebendliğe mahkûm edildiğime dair kararnamenin bendenize aid fıkrasını okudum. Bu hususta müdafaatımı ber – vech-i zir arz ile hakk-ı acizanemde verilen kararın tashih ile ilanını rica ederim.

Malta'dan kurtulup İtalya'ya çıktıktan sonra Gazi Paşa Hazretlerine bir ariza takdimiyle gerek memleketimi gerek şahsımı tahlis buyurduklarından dolayı minnettarlığımı arz ettim. Muhtac-ı tedavi idim. Hastalığımla Ankara ikliminde harp hayatıyla yaşamak bendeniz için mümkün değildi. İzmir'de Yunanlılar, İstanbul'da İngilizler bulunuyorlardı. Bu esbab ile o zaman en ucuz bir memleket olması hasebiyle Almanya'ya gittim ve orada kaldım. İttihad ve Terakki namı altında Almanya'da faaliyette olanlarla, Rusya'da uğraşanlarla hiçbir işim yoktu. Gayet münzevi bir hayat yaşadım. O hayat-ı münzeviyâneme Nuri, Sabri, Tahsin Beyler uzaktan ve yakından şahittirler. Sabri Bey'in bir gün "Paşa Hazretleri, arkadaşlara söyle memlekete gelsinler buyurdular," tarzındaki tebliği üzerine bir mekân tedarik edinceye kadar ailemi Almanya'da bırakarak memlekete geldim. En evvel Ankara'ya giderek Paşa Hazretlerini ziyareti bir vazife bildim. Malta'da daima beraber gezdiğim ve pek sevdiğim Salah Cimcoz'a da bu seyahate iştirakini rica ettim. Onunla beraber bulunmak ve konuşmak bendeniz için büyük bir hazdır. Kabul etti ve birlikte Ankara'ya gittik. Akrabamdan Ali Fuat [Cebesoy] Paşa'nın delaletiyle bakol olundum. Rauf [Orbay] Bey başvekil Ali Fuat Paşa fırka kâtib-i umumisi, Doktor Adnan [Adıvar] Bey Meclis Reis-i sanisiydi. Aralarında hiçbir ihtilaf mevcut değildi. Ankara'yı ve Ankara'dakileri o vaziyette bırakarak avdet ettim.

Daha Malta'da bulunduğumuz zaman Kuva-yı Milliye'ye mensubiyetleri sebebiyle getirilmiş olanlardan birkaç defa "tanınmış İttihatçılar bir defa bir mahkemeden geçtiler" sözünü işittim. Ve memlekete girdikten sonra ittihatçılardan olup da Gazi Paşa'nın etrafından uzak kalanlara bir itimatsızlık olduğunu daha ziyade anladım. Bu itimatsızlığın er geç bir felakete mucip olacağını mülahaza ettim. Böyle bir tehlikeden azadekalabilmek için hükümet ricalinin nezaretinde uzak yaşamayı en münasip bir tedbir buldum ve en iyi bir çare olmak üzere de mebusluğu düşündüm. Böylece arzu ettim ki Ankara'da hükümet ricaliyle, fırkasıyla çalışarak hem memlekete ufak tefek hizmetlerde bulunabilmeyi ve hem de daima göz önünde bulunacak ef'al ve hareketimin derdestiyle itimat kazanabileyim. Gazi Paşa Hazretlerinin hakiki ve samimi düşü ve fırka kâtib-i umumisi olan Ali Fuat Paşa'nın bu hususta kuvvetli vaadi maksadın hususunda artık tereddüt bırakmamıştı. Bilmem ne zaman idi, İstanbul'a gitmiştim. Köprüde İsmail [Canbolat] Bey'e tesadüf ettim.

Bir iki kelime konuştuktan sonra, mebus olmak arzusunda mısınız? dedi. Evet dedim. Ben de mebus olacağım ancak bu hususta konuşulacak bazı hususat vardır. Madem ki bu arzudasınız, Cavit Bey'in evine gidip konuşalım dedi. Sırf mebusluk arzusuyla oraya gittim. Orada gördüklerimin geleceklerinden katiyen malumatım yoktu. Herkesin münferiden namzedliğini koyabilmesini Gazi Paşa Hazretlerinin tasvip ettiklerini ve hatırımda kalmayan bilmem kaç umdenin kabulünün şart olduğuna dair birtakım sözler söylendi. Fakat İttihad ve Terakki'ye dair veyahut muhalefet ve bir fırka programına ait konuşulmadı. Arz ettiğim gibi o zaman esaslı muhalif bir fırka mevcut değildi. Tanıdıklarım, münasebetdar olduklarımın hepsi Müdafaa-ı Hukuk grubuna müttehiden çalışıyorlardı. Binaenaleyh muhalefete dair bir söz söylenmesine bir mahal yoktu. Bu defa gazetelerde Cavit Bey'in

Rahmi Bey'in savunmasının ilk sayfası.

evinde içtima edilerek bir İttihad ve Terakkiprogramı izhar eylediğini ve Doktor Nazım'ın hanesinde o programın ele geçtiğini ve kendisinin de o içtimada hazır bulunduğunu itiraf ettiğini okudum. Doktor Nazım'ın İstanbul'a gideceğini İzmir'de İnkişaf Şirketinde kendinden işittim. Bendeniz de İzmir'de idim. Ben o zamanlar katiyen İstanbul'a gitmedim. Doktor Nazım'ın hazır bulunduğu o içtimada bulunmadım. Bu hakikat polis kuyudatıyla tespit edilebilir. Malum-u âlileri İstanbul'dan İzmir'e gidip gelenleri tezkerelerine polisçe bir kayıt yapılır ve bu kayıt polis defterlerine geçer. Bu kayd-ı resmiyenin tetkikiyle maruzatın sıhhati tebeyyün edince kararnamedeki "Rahmi Bey'in hafi içtima akdedib, heyete dahil" bulunduğu kaydının muhtaç-ı tashih olduğu tezahür eder. Daha evvel arz ettiğim veçhile

Cavit Bey'in hanesine gittiğim zaman orada başkalarının da bulunacağından katiyen haberim olmamakla beraber Ankara'dakiler arasında da o zaman hiçbir ihtilaf mevcut olmadığından ve İttihad ve Terakki'ye dair İstiklal Mahkemesi dahi bu içtimayı bir cürüm telakki etmeyerek, bulunanları tecziye etmemiş olduğuna nazaran diğer içtimada bulunmadım. Bu cihetin tetkiki ile kararın tashihini rica ederim.

Arz ettiğim veçhile işte bu suretle Ali Fuat Paşa'nın vaat koyması üzerine umdelerin kabulü şartıyla vaki olacak müracaatın intihab komisyonunca isaf olunacağı ve binaenaleyh mebus olunacağına kanaat getirdikten sonra pek sevdiğim dostum Salah Cimcoz ile iki buçuk sene Malta'da hapis hayatını aynı odada beraber yaşadığımız Hüseyin Cahid'in bendenizle beraber Ankara'da bulunmalarını arzu ederek uzun müddet Manisa'da ve tabii orada pek çok marifet peyda etmiş olan Sarı Edip Bey'e bir mektup yazarak Cahid ile Salah Cimcoz'un oradan mebus çıkarılmasını bildirmiş olacağım. Bu mektubu katiyen tahattur etmiyorum. Mevcudiyetini gazetelerden öğrendim. Fakat suretini görmediğim ve mealini hatırlamadığım o mektupta iddia ederim ki ne Gazi Paşa aleyhine, ne cumhuriyet ve hükümet aleyhine bir hüküm bulunacaktır.

Edip ile münasebetime gelince, Rumeli'den Edip'i hiç tanımam. Cem gazetesindeki bir karikatüründen isminin mevcudiyetini öğrendim ve İzmir'e tayinimde bir darp meselesinden dolayı vaki olan şikâyet üzerine o adamın hayli zamandan beri Manisa Jandarma Kumandanı olduğuna muttali oldum. Ve şikâyet-i vakiden dolayı böyle bir adamın jandarmada istihdam olamayacağını yazarak kendisini ordudan attırdım. Muhaberat-ı resmiyenin tetkik edilmesi bunu ispat eder. Uzun bir müddet sonra harbin temadisiyle asker firarilerinin ve şekavetin kesreti emr-i asayişte büyük müşkilat baş gösterdiği sırada Edip'i takip müfrezesi komutanı olarak tekrar İzmir vilayetine gönderdiler.

Zaten İntihabat başlayacağı sırada ailemi almak üzere Almanya'ya gıdıyordum. O zaman Müdafaa-i Hukuk için çalışan bazı arkadaşlar gitmeyip kalmamı ve belki Ankara'ya istenileceğimi söylemeleri üzerine dönmekliğim hayırlıdır dedim. İntihab olursanı ne âlâ, şayet intihabım muvaffak görülmezde gazetelerde adem-i muvafakatimi teminen aleyhimde bir şeyler yazdırırlarsa onlara karşı cevap vermek ihtizarında kalırım ve bir mücadele başlamış olur dedim. Neticede mağlup çıkacak dahi olsam Ankara'ya bir mücadeleye gitmiş olacağım. Halbuki ben mağlup olursam halen hükümete mensup zevat ve halk fırkasında çalışan arkadaşlara ve zevata muavenet edebilirim dedim. Bu vaziyet ile Sarı Edip'in o mektubuna istinaden Gazi Paşa Hazretlerine suikasta kalkışmak, hatta girişmek ve şaki olduğumuza hükmetmek doğru değildir. O mektupta Hüseyin Cahid'in hele katiyen Salah Cimcoz' un isimlerinin olmaması lazımdı. Cahid ile Salah ne Edip'i tanırlar ne Edip bunları tanır. Sizi temin ederim ki mebusluk meselesi için ne Salah Cimcoz ve Cahid beylerle ve ne de bir fırkayla görüşmüş değilim. Bu, gelişigüzel akla gelmiş ve yazılmış bir mektuptur. Binaenaleyh bu mektubun mevcudiyetiyle Edip'in hiçbir siyasi fırkaya intisab etmeden gizli faaliyet-i siyasiyede bulunmak bahsine gelince; İttihad ve Terakki programını yapan ahvalden bulunduğumu ancak esna-yı muhakemede öğrenmiş olduğumu arz ederim. Binaenaleyh bu faaliyetler İttihad ve Terakki'yi ihya maksadına matuf olması lazım gelir. Terakkiperver fırkasına gelince, bu fırkaya olsa olsa en ziyade İzmir'de teşkilatını yapmak suretiyle faaliyette bulunabilecektim. Halbuki birçok yerlerde şubeleri olduğunu gazetelerden öğrendiğim bu fırkanın İzmir gibi en mühim bir şehirde -bendenizin ikamet ettiğim şehir olduğu halde- bir şubesi ve hatta bir heyet-i merkeziyesi bulunmayan bu fırkanın kâfi derecede çalışmadığının bir delilidir. Bu fırkanın İzmir'de bir teşkilatı olması halinde hükümet nazarında o teşkilat ile alakadar addedeceğimi bildiğim için şayet talimat takarrür ederse (çalıştığım vaki ise) bu faaliyet herhalde mezkur fırkanın teşkilat husule getirebilmesine değil, bilakis teşkilat yapmamasına matuf bulunacağına hükmetmek lazım gelir. Bu fırka ile alakadar İzmir'de pek uzun müddet gelip kalan Kazım Karabekir Paşa'yı bir defa ziyaret ettim. Mebus Nuri Bey'le Mebus Celal Bey'e Gazi Paşa Hazretleri nezdinde teşebbüste bulunarak akrabam olan Ali Fuat Paşa'nın vaziyetini tashih ve tebdiline delaletlerini rica ettim. Bütün bu ahval ve hareketim bu muhalif fırka için hiçbir suretle çalışmadığımın delilidir. Bundan başka gizli bir faaliyet-i siyasiyenin memlekette mevcuda olmadığı ve bu faaliyet-i siyasiyenin adem-i mevcudiyetini mahkemenin kabul etmesi ve hakkımda verilen kararı tashih etmek icap eder. İzmir'de Halk Fırkası'nın heyet-i merkeziye azası ve müfettişi Sadrettin Bey'den hakkımda malumat suretiyle siyaset ile açıktan gizliden meşgul olmadığıma şahadet ederler zannederim.

Yukarıda arz ettiğim esbab dolayısıyla mebus olmayı isteyerek namzedliğimi koyduğum zamanda Ankara'da intihab işleriyle meşgul bir komisyonun mevcudiyetini öğrendim ve komisyona Gazi Paşa Hazretlerinin bir tavsiyelerinin netice bahsini düşünerek Ali Fuat Paşa'nın delaletiyle bu tavsiyelerin elde edileceğini ümit etmiştim. İkinci defa İzmir'de yapılan münferid intihabatda Gazi Paşa'nın gazetelerde neşr olan bir telgrafıyla ki "herkes istediğine rey verebilir ancak yakınlığa mahal kalmamak üzere Rahmi Bey'in bizim fırkamızdan olmadığı malum olmalıdır." mealinde idi. Bunu gördükten sonra Gazi Paşa'nın her ne sebebe mebni ise mebusluğumu istemediklerini anlayarak o günden itibaren bu fikirden feragata karar verdim ve ticaret hayatına girdim. Tahmil ve tahliye işi yaptım, Zeytinyağı ticaretiyle meşgul oldum. Tütün ziraatı ve ticaretiyle uğraştım. Fakat artık mebusluk ve siyaseti hatırıma getirmez oldum. En son mebus intihabatında katiyen mebusluğu istemedim. Bu hususta kim ne derse desin zevahire bakarak aldananlar olduğu için mebusluk istemediğimi her zaman ispat edebilirim. Meşgul olduğum zeytinyağı ticareti sebebiyle öyle bir gözaltında bulunuyordum ki mebusluğu arzu etmiş olsaydım yine İzmir'i terk etmek bendeniz için mümkün değildi. Hayat-ı hususiyem gayet münzeviye idi. En yakın komşularım bu hayatımın şahididirler.

Maruzatımın tetkiki ve tahkiki ile yanlış malumat üzerine verilen kararın tashihi ve ömrünü memlekete hizmetle geçirmiş bir aile reisini ecnebi diyarlarında süründürmemenizi ve şahsımın suikastta bulunanlarla alakadar gösterilmek suretiyle üzerime kondurulan ve evlad ve ailem için dahi olan bu lekenin üzerimden kaldırılmasını rica ve takdim-i ihtiramat eylerim efendim.

Azizim Ali Bey, makam-ı riyasete yazdığım İstidamın resmidir. Size hususi olarak ayrıca müracaat ediyorum. Hakkımda hakikaten aldanılmıştır. Gazi Paşa'ya karşı hürmetten başka

bir his le mütehassıs olmak benim için kabil değildir. Ahlakımı bilenler pek iyi bilirler ki en ufak bir iyiliği en küçük bir münasebeti unutanlardan değilim. Malta'dan nihayeti meçhul bir azab hayatından beni kurtaran Mustafa Kemal Paşa'ya karşı minnettarım. Mebus olarak Paşa'nın yanına sokulmak istedim ve bunun için çalıştım.

Ben ilk günlerde bir adamın Paşa Hazretlerine "Rahmi Bey mebus olduğunda muhalif olacaktır." dediğini işittim. Bu söz söylenmiş ise yalan irtikâb etmiştir. Bu sözlerin yalan olduğunu sizin aranızda yaşayanlarla ispat edebilirim. Paşa'nın etrafında bulunanlardan pek çok yan basanlar görüldü. Bu sıkı zamanda bunların yüzünü görmek kabil olamaz. Ben sözlerinin eri bir adamım hiçbir arkadaşımı aldatmadım. Paşa'nın yanına sokulmuş olsaydım bugün benim için başka fikirler beslenmiş olacaktı. Talihim makus çıktı ve mülahaza ettiğim felaketler başıma geldi. Üstünde bir de Gazi Paşa'ya suikastla alakadarlık konuldu. Sizlerden rica ederim. Tahkik ediniz ve gölgeyi üzerimden kaldırınız. Bu gölge üzerimdeyken Paşa Hazretlerine müracaat etmeyi küstahlık addederim. Sizin delaletinizi rica ediyorum. Paşa Hazretlerinin davetlerine, sizin tashih-i kararınızın intizarındayım efendim.

Eğer zerre kadar bu işlerle alakam olsaydı; yaptım, çekeceğim derdim. Mebus namzedliğinin vazı meselesinin mucib-i infial olduğunu biliyorum. Müdafaanamemi yazdım. Muhalif mebus olmayı hatır ve hayalimden geçirmedim. İttihad ve Terakki'yi ihya etmeye ne çalıştım ne de çalışanlardan haberim vardı. Terakkiperver Fırka'nın programını vallahi baştan aşağı bir kere okumuş değilim. Bu fırkanın hiçbir hizmetinde bulunmadım. Rica ederim tavassut ediniz, haksız verilen karar tashih olunsun. Gazi Paşa Hazretlerine bu gölge üzerimdeyken müracaatta bulunmak iznim yok. Bundan kaç sene evvel yazdığım bir mektuptan dolayı beni Edip ile bir telakki etmeleri doğru olur mu ? Zat-ı âliniz tavassuf ediniz. Kararın tashihini müteakip Ankara'ya gelir hem vazifemi ifa eder, hem istenilen izahatı veririm. Vereceğim izahat kâfi olmazsa bir daha memlekete girmemek üzere çıkar giderim.

DİPNOTLAR

1 Bu dönemleki İstiklal Mahkemeleri için bkz. Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri (1920-1927), İstanbul, 1997.

2 Bu doğrultudaki son derece önemli bir değerlendirme yazısı için bkz: Osman Selim Kocahanoğlu, Atatürk'e Kurulan Pusu, İzmir Suikastı'nın Perde Arkası, İstanbul 2300, s. 57-71. Mahkeme kararının tam metni için bkz. Selma Ilıkan. Faruk Ilıkan, Ankara İstiklal Mahkemesi, İstanbul 2005, s. 771-782.

3 Rahmi Arslan Bey için bkz. Ahmet Mehmetefendioğlu, "Rahmi Arslan. Yaşamı ve İzmir Valiliği". Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 1990, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

4 Bilal Şimşir, Malta Sürgünleri, İstanbul 1985, s. 190.

5 Şimşir, *age*, s. 369.

6 Mütareke döneminde oldukça ses getiren bu kaçırma olayı için bkz. Ahmet Mehmetefendioğlu "Yeni Belgelerle İzmir Valisi Rahmi Bey'in Oğlunun Kaçırılması". *Tarih ve Toplum*, Nisan 1991, Sayı: 88, s. 32-36.

7 Rahmi Bey, 1913 yılından 1918 yılının sonuna kadar İzmir'de yerleşik bulunan Levanten ailelerle kurduğu yakın ticari ilişkileri ömrünün sonuna kadar devam ettirecektir. Bu konuda örnek olması için bkz. Antony Wynn, Three Camels to Smyrna. London 2008.

8 Rahmi Bey'in seçim beyanatı için bkz. Sada-yı Hak, 24 Kânunuevvel 1340.

9 İzmir'in köklü yayınlarından olan Ahenk gazetesi Rahmi Bey'in şehre gelişini okuyucularına duyurmuştu: "Bir müddetden beri Avrupa'da bulunan esbak valimiz Rahmi Bey dün sabahleyin şehrimize avdet buyurmuştur..." *Ahenk*, 13 Temmuz 1340. Malta sürgününden dönüp İzmir'e yerleşenlerden birisi de İttihad ve Terakki merkezi-i Umumi üyesi Mithat Şükrü Bleda'ydı. Buca'ya yerleşen Mithat Şükrü Bey, Van eski valisi Memduh Bey, Bedri Bey ve Nail Bey'in kurduğu İnkişaf Şirketi'ne ortak oldu. Dr. Nazım ve Rahmi Bey'in de bu şirkette yakın ilişkisi vardı. Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, İstanbul 1979, s. 155.

10 Ahmet Münir Akkaya için bkz. Türk Parlamento Tarihi, cilt: 3, Ankara 1992, s. 429-430. *Ahenk*, 22 Kânunuevvel 1924.

11 Mustafa Kamil Dursun'un anıları yayınlanmıştır. Hayatı ve anıları için bkz. Mustafa Kamil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Ünal Şenel, İzmir 1994. Mustafa Kamil Bey, Rahmi Bey'in İzmir'de vali olarak görevyaptığı yıllarda (1913-1918) İzmir Vilayet mektupçusu olarak görev yapmıştı. Bu durum seçimler debazı basın yayın organları tarafından dile getirilmiş ve seçime

amirler memurunun yarışhavası verilmeye çalışılmıştı. Rahmi Bey'in buduruma ilişin açıklayıcı bir mektubu için bkz. Sada-yı Hak, 25 Kânunuevvel 1340.

12 1924 yılında yapılan İzmir ara seçimleri için bkz. Hakan Erterzi, "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Basını", Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2001, s. 59-65.

13 Rahmi Bey'in seçim heyanatı için bkz. Sada-yı Hak, 13 Kânunuevvel 1340.

14 Sada-yı Hak, 30 Kânunuevvel 1340. Rahmi Bey'in aldığıoy sayısı 124'tü.

15 Sada-yı Hak, 30 Kânunuevvel 1340. Ahmet Münir Bey'in aldığı oy sayısı 623, Mustafa Kamil Bey'in aldığı oy sayısınise 577'dü.

16 Dönemin basınında ve İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılamalarındaki sanıkifadelerinden çıkan bilgiler bu doğrultudadır. Hatlabazı yayın organları Rahmi Bey'in İzmir'deki ara seçime Terakkiperver Fırka'nın aday olarak girdiğini yazacaktır. Bkz. Sada-yı Hak 14 Kânunuevvel 1340. Bu konudaki ekbir değerlendirme içinbkz. Ahmet Yeşil, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ankara2002, s. 277.

17 Bu parti için bkz. Erik Jan Zürcher, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1992. Nevin Yurdsever Ateş, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul 1994. Yeşil, *age*.

18 Bu sürece ilişkin bkz. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, İstanbul 1995.

19 Nitekim 1924 yılındaki seçim öncesinde İttihatçı ve Terakkiperver Fırka'nın önde gelen birçok temsilcisi İzmir'e gelip Rahmi Bey'le görüş müşlerdir. *Milliyet*, 6 Temmuz 1926. Ali Fuat Cebesoy, *Siyasî Hatıralarım*, Cilt: 2, İstanbul 1960, s. 28-29. "İzmir Suikastını İçyüzü", *Dünya*, 26 Aralık 1954. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*. İstanbul 1970, Cilt: 3, s. 56.

20 *Milliyet*. 6 Temmuz 1926.

21 Mehmetefendioğlu, agm, s. 34-35.

22 Rahmi Bey'in gelini Esma Arslan Hanımefendi ile çeşitli tarihlerde yapılan görüşmelerden alınan bilgiler.

23 Kemal Sülker, *Nâzım Hikmet'in Gerçek Yaşamı*, Cilt: 1, İstanbul 1987, s. 212.

24 Sülker, *age*, s. 212.

25 Ilıkan, *age*, s. 787.

26 Ilıkan, *age*, s. 787.

27 Ilıkan, *age*, s.787.

28 *Milliyet*, 22 Temmuz 1926. Rahmi Bey'in Moskova'da olduğunu okuyucularına duyuran gazete, Türk hükümetinin Rahmi Bey'in gönderilmesi için yasal süreci başlattığını yayınlıyordu.

29 Bir değerlendirme yazısı için bkz. Kocahanoğlu, *age*, s. 57-71.

30 Ilıkan, *age*, özellikle giriş bölümü, s.11.

31 *Milliyet*, 22 Temmuz 1926.

32 Bakınız Ek 1.

33 Bakınız Ek 2.

34 Rahmi Bey'in Rusya'da tutuklandığını Çin'deki Türk elçiliği yetkilisi Hulusi Fuad Türkgeldi'den öğrenen Rauf Orbay, gezi güzergâhını değiştirmek zorunda kalacaktı. Bkz. Rauf Orbay, "Rauf Orbay'ın Hatıraları", *Yakın Tarihimiz*, Cilt: 4, s. 401. Türk basını Rahmi Bey'in tutuklanmasından sonra Türkiye ile Rusya arasındaki suçlularındeğişim anlaşması çerçevesindeen kısazamanda ülkeye gönderileceğini yazıyordu. *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1926. *Milliyet*, 27Temmuz 1926.

35 Rahmi Bey'in ailesi ve arkadaşları Türkiye ile Rusya arasındaki suçluların değişim anlaşmasından yaralanıp ülkeye gönderilmesin diye dönemine nünlü vebu türsiyası davalara bakan avukatını tutmuşlardı. Rahmi Bey'in gelini Esma Arslan Hanımefendi ile çeşitli tarihlerde yapılan görüşmelerden alınan bilgiler. Henri Torres için bkz: http://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Torres

36 Rahmi Bey'in gelini Esma Arslan Hanımefendi ile çeşitli tarihlerdeyapılan görüşmelerdenalınan bilgiler.

37 *Anadolu*, 6 Teşrînisanî 1927.

38 Rahmi Bey'in ülkeye döndüğünü duyuran *Anadolu* gazetesi, Rahmi Bey'in Ankara'ya giderek teşekkür etmiğini de okuyucularına duyuruyordu. Bkz. *Anadolu*, 6 Şubat 1934.

39 Hüseyin Cahit Yalçın, "Merhum Rahmi Arslan", *Tanin*, 8 Temmuz 1947.

40 Belgenin orijinali, Rahmi Bey'in gelini Esma Arslan Hanımefendi'de bulunmaktadır. Belgenin yayınlanmasına verdikleri izinden dolayı kendilerineteşekkürederim.

41 Necip Ali Küçüka hakkında yapılan yeni bir çalışma içinbkz. Süleymanlıan, *Atatürk Döneminin Entelektüel Bir Politikacısı Necip Ali Küçüka*, Ankara 2007.

42 Rahmi Bey'in kaleme aldığı bu savunmaya benzer, benim tespit edebildiğim iki savunma daha bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Dr. Nazım'ın Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sunmak için hazırladığıama sunamadığı savunmasıdır. Bkz. Ahmet Eyicil, *İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey*, Ankara 2004, s. 281-284. Diğeri ise Eski Sinop mebusu ve Vahdeddin'in Yaveri Kaymakam Zeki Zekeriya Bey'in savunmasıdır. Bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa'dan Cumhuriyete*, Ankara 2001, s. 280-287.

GERÇEKLEŞEMEYEN ABD ZİYARETİ

BEHİCE BORAN'IN MEKTUPLARI

E. AHMET TONAK

12 Eylül 1980 askeri darbesinden kısa bir süre sonra başlayan Behice Boran'ın yurtdışındaki sürgün hayatı 10 Ekim 1987'de ölümü ile son buldu. Boran'ın sürgün yıllarında ben de ABD'de idim. Benim kendisine yazdığım 18 Eylül 1981 tarihli mektup ile başlayan yazışmalarımız yaklaşık 1.5 yıllık bir süreye yayıldı. Bu kısa yazıda Boran'ın bana yazdığı 3 mektubu yayınlıyorum. Mektupların muhtevasını değerlendirmeye geçmeden önce yazışmalarımızın geri planını aktarabilmek için 1979 yazına dönmem gerekiyor.

12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra 1973'de ilkin İsveç'e, oradan da ABD'ye gitmek zorunda kalmıştım. 1979'da New School for Social Research'de iktisat doktorası yapmaktaydım. Bir yandan da 1972'de *Yeni Ortam* gazetesinde başladığım gazetecilik maceramı sürdürmeye çalışıyordum. Hem *Cumhuriyet* gazetesine 'Amerika Mektubu' başlığı ile yazılar gönderiyor hem de Onat Kutlar'ın kurduğu ASA adlı ajansa haber geçiyordum. Bu meyanda o sıralar New York'da bir grup radikal gazetecinin başlattığı 15 günlük haber dergisi *Seven Days*'le de temas halindeydim. Hatta bu derginin 30 Mart 1979 tarihli sayısında Seyla Benhabib ile birlikte Abdi İpekçi'nin öldürülmesinin akabinde *'The Next Iran or the Next Brasil?'* başlıklı bir yazım da yayınlanmıştı. O yaz Türkiye'ye gideceğimi bilen *Seven Days*'in editörlerinden Jon Steinberg benden dergi için bir şeyler yapıp yapamayacağımı sormuştu. İşte, Boran'ın 27 Ekim 1981 tarihli mektubunda sözünü ettiği "rö-

1979 yılında Osman Sakalsız tarafından TİP'in Sultanahmet'teki binasında, Boran'ın odasında yaptığım röportaj sırasında çekilmiştir.

portaj" Steinberg'in talebi üzerine 1979 yazında *Seven Days* için yapmış olduğum röportajdır. Yan sayfadaki fotoğrafta Osman Sakalsız tarafından TİP'nin Sultanahmet'teki binasında, Boran'ın odasında o röportaj sırasında çekilmiştir.

1979 yazında Türkiye'nin siyasi ahvali malumunuzdur. O ortamda yapılmış bir röportajın haliyle sol ve sağ kamplaşmalar, devletin, ülkücülerin sosyalistlere saldırıları, yakın gelecekte olabilecek gelişmelere yoğunlaşması gerekiyordu. Nitekim öyle de olmuştu. Ama kısa bir süre sonra siyasi ortam daha da kızışmış ve sonunda 12 Eylül 1980'de askeri darbe yapılmıştı.

Darbe sonrası bir dizi gelişme, Türkçe yapılmış olan bu röportajı İngilizceye çevirip, Boran'a iletmemi hayli geciktirdi. Tam olarak hangi tarihte iletebildiğimi hatırlamıyorum. Ama, Boran'ın eline ilk ağızda geçmediği 27 Ekim 1981 tarihli mektubundan anlaşılıyor. Boran, "[ö]nceki kanal aracılığıyla postalanan daha başka mektup ve yayınların da ... [k]endisine[] ulaşmadığını[]" belirterek, cevabının gecikmesinden sorumlu olmadığını söylüyor.

27 Ekim 1981 tarihli mektuptan da anlaşılacağı üzere iki konu üzerinde durmuşuz. İlki, röportaj konusu, diğeri ise Boran'ın ABD'yi "43 yıl sonra ziyaret" ederek "bir dizi üniversitede konuşmalar" yapması. Röportaj konusunda benden farklı düşündüğü açık. Belki biraz da gecikmiş olmamın verdiği acelecilikle 1979 yazında yapılmış olan röportajın bir "post[s]cript[]" ile yayınlanabileceğini düşünmüşüm. Oysa, Boran "...o röportaj bütününde, ingilizce deyimiyle "outdated" olmuş" diyerek bana katılmıyor. Nedense, iki yıl önce yapılmış röportajı "dört" yıl önce yapılmış olarak hatırlıyor ve haklı olarak o günün "koşullarında yapılmış kimi değerlendirmelerlin[] daha sonraki gelişmelerin ışığında artık geçerliliğini yitirmiş" olduğunu belirtiyor. MSP ve MHP'ye ilişkin benim sorduğum soruların artık gündemden düştüğünü, yeni bir yazı yazmasının daha doğru olacağını da düşünüyor Boran. "[E]ditörün yazıyı budama" ihtimalini önlemek için de, benden hem yazının hangi uzunlukta olması gerektiğini bildirmemi istemiş hem de İngilizce yazabileceğini eklemiş. Yeni yazının ağırlığının "12 Eylül'ün nedenlerine, öncesine ve sonrasına" kaydırılacağını, ama "Türkiye'deki sol, ilerici harekete,Türkeş'in MHP'si ve Ülkü'cülerine de belli ölçüde değinecelğini[]" 27 Ekim 1981 tarihli mektuptan öğreniyoruz. 5 ay sonra 22 Şubat 1982'de aldığım mektupta ise Boran sözkonusu yazıyı ancak "Mart ayı içinde gönderilebileceğini[]"

27 Ekim 1981

Sayın Tonak,

18 Eylül 1981 tarihli mektubunuz ancak elime geçti. Bizi daha uzun zaman cevapsız bırakmamak için hemen bir "ön-cevap" yazmaya koyuldum. Herşeyden önce, gerek benimle Türkiye'ye ilişkin olarak yaptığınız görüşmenin ilerici bir dergide yayınlanmış bilmesi, gerekse benim ABD'ye gelerek bir dizi üniversitede yine aynı konuda konuşmalar yapabilmem için göstardiğiniz ilgiye ve çabaya içtenlikle teşekkür ederim. Vaktinde cevap alamayışınıza üzgünüm, ama bunda benim hiç sorumluluk payım yok. Önceki kanal aracılığıyla postalanan daha başka mektup ve yayınlar da bana ulaşmadı.

Bu mektubuma bir ön-cevap diyorum, çünkü, takdir edereiniz, her iki konuda da sorduklarınızı hemen şu an karşılayabilmemin olanağı yok. Röportajın ingilizce metnini düzeltmek ve önerdiğiniz gibi 12 Eylül ve sonrasına ilişkin bir "postscrip" yapmak bile belli bir zaman ister. Keşki ki, o röportaj bütününde, ingilizce deyimiyle "outdated" olmuş. Genelinde Türkiye'ye ve özelinde sol kesime ilişkin olarak dört yıl öncesinin koşullarında yapılmış kimi değerlendirmeler daha sonraki gelişmelerin ışığında artık geçerliliğini yitirmiş; kimi sorular da, MSP ve MHP'ye ilişkin olanlar gibi, artık gündemden düşmüş, hiç değilse o röportajda sorulduğu biçimde. O röportaj yazısı bütünüyle bir yana bırakılmalı.

Ağırlığı 12 Eylül'ün nedenlerine, öncesine ve sonrasına kaydırılmış yeni bir yazı yazabilirim. Böyle bir yazı, konu gerektirdiği için, Türkiye'deki sol, ilerici harekete de, Türkeş'in MHP'si ve Ülkü'cülerine de belli ölçüde değinecektir. Üzerinde durulması istenen noktalar veya başka konular olursa, onları da cevaplamaya çalışırım. Bir de ne uzunlukta bir yazı olması gerektiğini bana bildirirseniz, ona göre ingilizce olarak yazarım, dergi editörünün yazıyı budamasına gerek kalmaz.

Oraya birkaç haftalığına gelebilir miyim, şu an birşey söyliyemeyeceğim. Buradaki işlerime ve olanaklara göre durumu bir değerlendireyim önceleyin. Kesin sonu, Aralık başı imkansız. Daha sonrası için düşünülebilir.

Selam ve saygılarla.

Behice Boran

Behice Boran

Erüksel, 3 Aralık 1981

Sayın Tonak,

Mektubunuza teşekkürler. Mart'ın son, Nisan'ın ilk haftası uygun. Eğer Nisan'ın ilk iki haftası olabilirse daha da iyi. Ama karar sizin.

Davetiye'yi biraz erken göndereceniz, buradan vize verilip verilmeyeceği vaktinde belli olur da, oradan sizin uğraşmanız için ek bir zaman kalır, diye düşünüyorum. Ben vize konusunda kuşkuluyum.

Dergi için yazıyı yazmaya başladım, ama hemen bugünlerde bitmez. Hem başka işlerim var, hem de ingilizce yazmak türkçe yazmaktan biraz daha zor oluyor. Amerika'dan döneli kırküç yılı geçti, bu sürede de ingilizce yazı yazmak fırsatım hemen hiç olmadı.

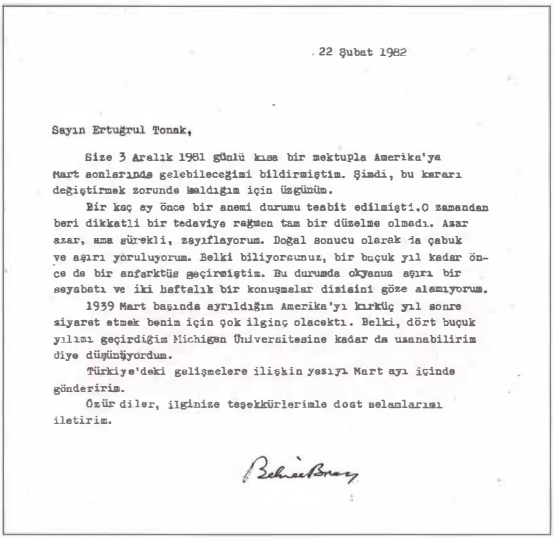
Ben yaşam öyküsü kısaca yazarım, istersenis daha da kısaltırsınız.

Gelecek yıl görüşmek üzere,

selam ve saygılar.

Behice Boran

B. Boran

22 Şubat 1982

Sayın Ertuğrul Tonak,

Size 3 Aralık 1981 günlü kısa bir mektupla Amerika'ya Mart sonlarında gelebileceğimi bildirmiştim. Şimdi, bu kararı değiştirmek zorunde kaldığım için üzgünüm.

Bir kaç ay önce bir anemi durumu teabit edilmişti.O zamandan beri dikkatli bir tedaviye rağmen tam bir düzelme olmadı. Azar azar, ama sürekli, zayıflayorum. Doğal sonucu olarak da çabuk ve aşırı yoruluyorum. Belki biliyorsunuz, bir buçuk yıl kadar önce de bir anferktüs geçirmiştim. Bu durumda okyanus aşırı bir seyahatı ve iki haftalık bir konuşmalar dizisini göze alamıyorum.

1939 Mart başında ayrıldığım Amerika'yı kırküç yıl sonra ziyaret etmek benim için çok ilginç olacaktı. Belki, dört buçuk yıllını geçirdiğim Michigan Üniversitesine kadar da uzanabilirim diye düşünüyordum.

Türkiye'deki gelişmelere ilişkin yeniyi Mart ayı içinde gönderirim.

Özür diler, ilginize teşekkürlerimle dost selamlarımı iletirim.

Behice Boran

Benim yazışmalarımda ortaya çıkan Boran'ın giderek ABD'yi ziyaret etmekten bayağı heyecanlandığıdır. İlk teklifime 27 Ekim 1981 tarihli mektubunda "Oraya birkaç haftalığına gelebilir miyim, şu an birşey söyliyemeyeceğim" derken bile, bence, bu olası ABD ziyaretinin ona gençlik yıllarını hatırlattığı sezilmekte.

yazmasına rağmen, maalesef bu "Türkiye'deki gelişmelere ilişkin yazı.." hiçbir zaman yazılamadı. Sanıyorum, özellikle sürgün hayatının zorlukları, bozulan sağlığı ve diğer siyasi sorumluluklarının bu taahhütünü yerine getiremeyişinde payı olmuştur.

Bence, Boran'ın ABD'yi ziyaret isteği bu mektuplaşmaların en ilginç yanıdır. Boran üzerine yazılanlardan, hatta kendisinin beyanlarından ABD'de geçirdiği dört yılın güzel hatırlanan bir dönem olmadığı izlenimi çıkıyor. En kapsamlı biyografik çalışma olan Gökhan Atılgan'ın kitabındaki (2007) şu referanslar bile bu izlenim için yeterlidir:

"... [D]ört seneye yakın öğrenimime Amerikan Michigan Üniversitesi'nde devam ettikten sonra...fark ettim ki sosyoloji, bize öğretilen sosyoloji, bir bilim değildir. Ve bayağı bunalıma girdim, gerçekten bir bunalıma girdim." (s. 36)

"... Boran'ın Michigan Üniversitesi'ndeki sosyoloji öğrenimi oldukça sıkıntılı geçecekti." (s.36)

"Öğrencisi Mübeccel Kıray kendisiyle Behice Boran hakkında yapılan bir söyleşide şunları söylüyor: "Bir karaciğer problemi vardı; o hep bakım istiyordu. O da şundanmış: Amerika'dayken, amipli dizanteri gibi bir şey vardır... O karaciğerde tahribat yapmış: o hep tekerrür ediyordu. Ağrılar, vesaire." (s. 44)

Benim yazışmalarımda ortaya çıkan ise, Boran'ın giderek ABD'ni ziyaret etmekten bayağı heyecanlandığıdır. İlk teklifime 27 Ekim 1981 tarihli mektubunda "Oraya birkaç haftalığına gelebilir miyim, şu an birşey söyliyemeyeceğim" derken bile, bence, bu olası ABD ziyaretinin ona gençlik yıllarını hatırlattığı sezilmekte. Diğer yükümlülükleri ve tarih konusunda belirsizlikler yüzünden "gelirim" diyememekte, ama "daha sonrası için düşünülebilir" diyerek ilgisini ima etmektedir. Nitekim, 3 Aralık 1981'de yazdığı mektupta, artık ABD'yi ziyaret kararını vermiştir ve son zamanlamayı "karar sizin" diyerek bana bırakmıştır. Mektubunu, "gelecek yıl görüşmek üzere" diye bitirmesinden de, Boran'ın artık kendini onca yıl sonra ABD'de tahayyül etmeye başladığını sezmekteyiz. O sıralar, gelişini engelleyebilecek tek faktör olarak vize alamayabileceğini düşünmekle birlikte, benden de "davetiyeyi biraz erken gönder[memil]" isteyerek, eğer bir sorun çıkarsa, uğraşabilmem için "ek bir zaman" kalması gereğini bana hatırlatmaktadır. Yine o mektupta, bana ulaşmayan, belki de hiç bitirilmeyen yukarda bahsedilen yazıyı Boran'ın İngilizce olarak yazmaya başladığını, ama "Amerika'dan döneli kırküç yıl geçti, bu sürede de hiç İngilizce yazı yazmak fırsatım olmadı" demesinden bu İngilizce yazma işinde biraz zorlandığını anlıyoruz.

22 Şubat 1982 tarihli mektup üzücü bir mektuptu. Boran, sağlığının bozulduğundan bahisle, "azar, azar, ama sürekli zayıfl[adığından]" söz ederek, kendisi "için çok ilginç olacak..." bu "kırküç yıl sonra[ki] ziyaret[i]" "göze alam[adığını]" söylüyordu. Boran'ın "belki, dört buçuk yılını geçirdiğim Michigan Üniversitesi'ne kadar da uzanabilirim diye düşünüyordum" cümlesinde bir hüsran vardı. Çok üzülmüştüm ve hala üzülüyorum bu beraber planladığımız, ama gerçekleştiremediğimiz "kırküç yıl" sonraki ABD ziyareti için. Ne gelecek yıl, ne daha sonra görüşme fırsatı olmadı. Onbinlerle cenazesinde yürümekle yetindik.

AHMET TONAK
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ, DİREKTÖR, ULUSLARARASI EKONOMİ POLİTİK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KAYNAK

Atılgan, Gökhan. 2007. *Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kurumcu*. İstanbul: Yordam Kitap.

...ULUSLARARASI İSTANBUL MÜZİK FESTİVALİ BASIN SPONSORU ULUSLARARASI OPERA VE BALE FESTİVALİ BASIN SPONSORU İF BAĞIMSIZ FİLM FESTİVALİ BASIN SPONSORU İKSV MEDYA SPONSORU KRİSTAL ELMA BASIN SPONSORU FİLM EKİMİ MEDYA SPONSORU TÜYAP KİTAP FUARI BASIN SPONSORU RADİKAL FİKİR PLATFORMU ULUSLARARASI BALE FESTİVALİ BASIN SPONSORU CEBİT EURASIA BİLİŞİM FUARI BASIN SPONSORU RADİKAL SOKAK KİTAPLARI OKU BENİ BIRAK BENİ KAMPANYASI RADİKALART ARTİSTANBUL ULUSLARARASI SANAT BULUŞMASI MEDYA SPONSORU İSTANBUL TİYATRO FESTİVALİ MEDYA SPONSORU İSTANBUL ULUSLARARASI SİNEMA TARİH BULUŞMASI BASIN SPONSORU ULUSLARARASI İSTANBUL BİENALİ MEDYA SPONSORU İSTANBUL CAZ FESTİVALİ MEDYA SPONSORU ALTIN PORTAKAL FİLM FESTİVALİ BASIN SPONSORU İSTANBUL FİLM FESTİVALİ RADİKAL HALK JÜRİSİ TASARIMDA RADİKAL EĞİLİMLER YARIŞMASI CONTEMPORARY İSTANBUL...

YAZANIN, ÇİZENİN, YÖNETENİN, OYNAYANIN, OKUYANIN, BESTELEYENİN, YORUMLAYANIN, TASARLAYANIN, UYARLAYANIN, SAHNELEYENİN, ÜRETENİN, DÜŞÜNENİN, DÜŞÜNDÜRENİN, FİKİR KADININ, FİKİR ADAMININ, İNSANIN VAR OLMA TEMELİNİN, DÜŞÜNCENİN SPONSORU.

Radikal

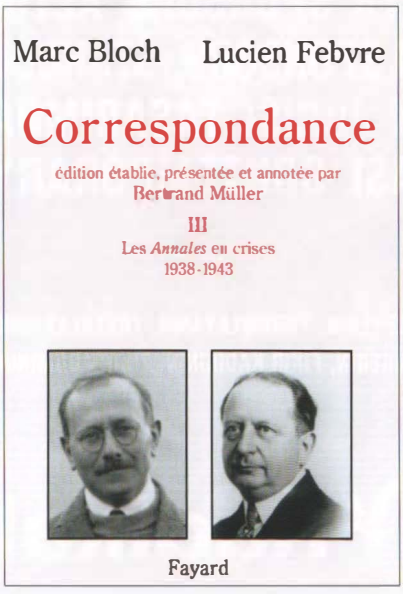
RANKEGİL ANLAYIŞTAN KOPUŞTA ÖNEMLİ BİR BASAMAK

MARC BLOCH'UN TARİHÇİLİĞİ

ERDEM SÖNMEZ

Bloch, II. Dünya Savaşı'nda Nazilere karşı katıldığı direniş hareketinde yakalanıp kurşuna dizildiği 1944 yılına kadar süren 58 yıllık hayatında iki dünya savaşına, Sovyet devrimine, imparatorlukların yıkılmasına ve Almanya, İtalya, İspanya gibi ülkelerde faşizmin iktidara gelişine tanık olmuştur. Bu dönem, tarihyazımında da yeni bir dünyanın kurulmasına tekabül eder. Akademinin fildişi kulelerine sığınmadan, işgal karşıtı direniş hareketine katılarak büyük değişimlere müdahil olmaya çalışan Bloch, tarihçilikteki büyük dönüşümün en önemli öznelerindendir.

19. yüzyılda gelişen sosyal bilim anlayışına göre, toplumsal gerçekliğin bir bütün olarak kavranabilmesinin yolu, gerçekliği oluşturan parçaların tek tek ve derinlemesine incelenmesinden geçmektedir. Bu tahayyülden hareketle, 19. yüzyıl bilginin disiplinlere ayrıldığı ve profesyonelleştiği bir dönem olmuştur. Toplumsal bilgiye ilişkin diğer dallar gibi tarih de bu dönemde modern anlamda bir disiplin hüviyeti kazanmıştır. Sözü edilen dönüşüm en özlü biçimde tarif edilmeye çalışılacak olunursa, tarih araştırmalarının bu yüzyılda geçirdiği değişimi "Ranke devrimi" şeklinde nitelemek mümkündür. 19. yüzyıl tarihçiliğine karakterini veren Leopold von Ranke'nin öldüğü 1886 yılında ise, Ranke'nin adıyla anılan tarihçilik anlayışının getirdiği kabullerin sorgulanmasını ve köklü bir biçimde değişmesini sağlayan Annales Okulu'nun kurucularından biri doğar: Marc Bloch.

Annales Okulu'nun kurucuları Lucien Febvre ve Marc Bloch arasındaki yazışmaları içeren dizinin üçüncü kitabının kapağı.

BLOCH'UN TARİHÇİLİĞİNİN TEORİSİ: *APOLOGIE POUR L'HISTOIRE*

1941-1942 yılları arasında kaleme alınan, tamamlanmamış *Apologie pour l'Histoire*,[1] Bloch'un tarihe ve tarihçiliğe bakışını birinci elden yansıtan kitabı olması bakımından son derece önemlidir. Çalışmada, tarihin amacı, belgelerin eleştirel bir biçimde incelenmesi, tarihsel tanıkların ifadelerinin doğru olup olmadıklarının anlaşılması ve tarihin nasıl geriye doğru yazılması gerektiği gibi önemli yöntem sorunlarını tartışılır. Bloch kitabına, 19. yüzyıldaki bilim anlayışını özetleyerek ve bu anlayışın geçirdiği değişime dikkat çekerek başlar.

"Bizim kuşaktan bir öncekine ait olanlar, yani 19. yüzyılın son on yıllarıyla 20. yüzyılın ilk yılları arasında bilim evrenine girenler, çok katı bir imgenin, fizik dünyasının bilimlerinin gerçekten Comtegil bir imgesinin hayaletinin üzerlerine çöktüğü bir şekilde yaşadılar. Bu prestij sahibi şemayı zihnin kazanımlarının tümüne yaydıklarında; artık reddedilmesi mümkün olmayan gösterimlerle, egemen bir şekilde evrensel yasalar biçiminde formüle edilmiş kesinliklere ulaşmaktan başka bir olanağı olmayan gerçek bilgilerden başka şeyler olamayacağını sandılar. Bu hemen hemen ittifakla kabul edilen bir kanaat olmaktaydı... Diğer yandan, zihinsel atmosferimiz de artık aynı değildir. Gazların kinetik teorisi, Einstein mekaniği, kuantum teorisi herkesin eskiden bilim hakkında edindiği kanaatleri derinden değiştirmiştir. Ama bu değiştirme bilime karşı olan kanaatleri azaltma yönünde değil de, yumuşatma yönünde olmuştur. Kesin olan, bu değişikliklerin birçok noktada ihtimali getirmiş ol-

maları; kesin olarak ölçülebilen yerine, ölçümün evrensel göreliliği kavramını ikame etmeleridir... Demek ki artık, Öklidyen gösterimler veya değişmez tekrar yasaları olmaksızın da, bir bilginin bilimsel sıfatını hak edebileceğini kabul etme konusunda eskisinden çok daha hazırlıklıyız."[2]

Ardından, Durkheim Okulu'nun tekil olanla ilgilendiği ve genel olana ulaşmayı amaçlamadığı için, tarihi "insani bilimlerin küçük, zavallı bir köşesine atmalarını" besleyen tarih anlayışının yerine geçmesi gerektiğini savunduğu tarihçiliği açıklar.

"Biz tersine olarak, burada tarihin en geniş anlamını muhafaza edeceğiz. Bu tavır başlangıcında, bireye veya topluma yönelmesi gereken; ani bunalımların tasvirine veya daha sürekli unsurların peşine düşmeyi gerektiren hiçbir araştırma yönünü empoze etmemekte veya yasaklamamaktadır; bu tavır kendi içinde hiçbir gizli yana sahip değildir; ilk etimolojisine bağlı olarak, 'araştırma'dan başka hiçbir şeye angaje değildir... Gerçekten de, uzun süre önce, meslekteki ağabeylerimiz, bir Michelet, bir Fustel de Coulanges bize bunu tanımayı öğretmişlerdi: tarihin nesnesi, doğası gereği insandır. Daha doğrusunu söyleyelim; insanlardır. Teoriye yatkın tekil yerine, göreliliğin dilbilgisel biçimi olan çoğul, bir çeşitlilik bilimine daha uygun düşmektedir. Manzaranın hassas çizgilerinin, alet veya makinelerin gerisinde görünüşte, en donuk yazıların ve görünüşte onları ihdas edenlerden en fazla kopmuş gibi duran kurumların arkasında, tarihin asıl yakalamak istediği insanlardır."[3]

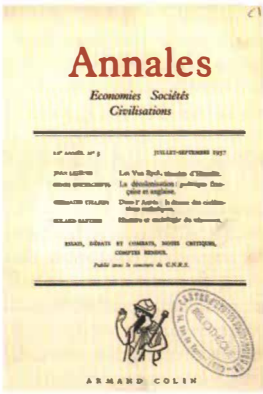
Bloch'un, kitabında altını çizdiği bir diğer önemli nokta, "kökenler putu" olarak adlandırdığı, her tarihsel fenomenin daha önceki bir zaman kesiti çerçevesinde açıklanması anlayışına yöneliktir. Bloch'a göre, tarihsel bir olgu asla kendi momentinin dışında tam olarak anlaşılamaz. Kendi deyişiyle, geçmiş hakkındaki cehalet, şimdi hakkındaki bilgiye zarar vermenin yanında, şimdiki zamandaki eylemin bizzat kendisini de tehlikeye sokmaktadır.[4] Dolayısıyla, geçmişin incelenmesi bir yönüyle bugünü anlamaya yönelik bir çabayken, aynı zamanda da bugün anlaşılmadan geçmiş de tam anlamıyla kavranamaz. Bu anlayış ise şüphesiz, Bloch'un uyguladığı gerileksel metodun zeminini oluşturur. Bu yönteme göre, tarihin gerçek hareketini belirlemek için tarihi "tersten" okumak gerekir. Çünkü her araştırmanın doğal eğilimi, daha iyi bilinen şimdiden daha az bilinen geçmişe doğru gitmektir. Bugünkü manzarayı gözlemlemek ve analiz etmek, Bloch'un deyişiyle zorunlu hareketnoktası olan bütünsel perspektifin yegâne anahtarıdır.[5] Buradan hareketle de, 19. yüzyıldaki çeşitli disiplinlerin değişik epistemolojik tavırlardan oluşturdukları varsayılan yelpazeye ve çeşitli bilim dallarının kendi aralarına koydukları mesafeye ilişkin bir eleştiriye ulaşılabilinir. Bilindiği gibi, toplumsal bilgiye ilişkin çeşitli bilgi dallarının felsefeden ayrışmaları ve dolayısıyla sosyal bilimleri yapılandırma süreci sonunda ortaya çıkan disiplin sistemi içerisinde, bu disiplinlerin ilgilendikleri zaman ve konuya göre şekillenen üç değişik ayrım çizgisi söz konusuydu.[6] Bloch, kurgulanan bu ayrımı şöyle eleştirir:

"Bunun tersine, başka bilginler insanın şimdisinin bilimsel bilgiye mükemmel olarak konu olabileceğini düşünmektedirler. Fakat, bu incelemeyi geçmişi inceleyenden tamamen farklı disiplinlere tahsis etmektedirler. Örneğin, çağdaş ekonomiyi, zaman içinde birkaç on yılla sınırlandırılmış bir gözlemler bütününün yardımıyla anlayabileceklerini ve çözümleyebileceklerini iddia etmektedirler. Tek kelimeyle, yaşadıkları çağı, bir öncekinden çok canlı zıtlıklarla farklılaşmış olarak kabul etmektedirler ve bu nedenle de kendi çağlarını, kendi açıklamasına sahip olarak ele almaktadırlar. Sıradan meraklıların çoğunun içgüdüsel tavırları da böyledir. Biraz uzaktaki dönemlerin tarihi onları ancak zararsız lüksler olarak cezbedebilmektedir. Bir yanda ölüm aşkıyla, ölü tanrıları soymakla meşgul bir avuç antikacı; diğer yanda da sosyologlar, iktisatçılar, gazeteciler: sadece canlı olanı araştıranlar."[7]

Bloch, kitabının "Tarihsel Gözlem" başlıklı bölümünde ise 19. yüzyıldaki genel bilim ve kültür atmosferine bağlı olarak gelişen, belgelere yönelik dar pozitivist şeklinde nitelendirilebilecek yaklaşımı eleştirir. Bloch burada, belgelerin eksiksiz gerçeği dolaysızca içerdiği ve dolayısıyla tarihsel gerçekliğin yeniden inşasının doğrudan olgusal gerçek olarak belgelerin tek tek bulunmasına bağlı olduğuna yönelik yaklaşımı, hem belgelerin kendi içsel deformasyonları üzerinde durarak hem de tarihçilerin bilinçli ya da bilinçsiz yönelimlerinin belgelerin seçimi ve yorumlanışını nasıl etkileyebileceğini tartışarak açıklar.

Bloch'un kitabında üzerinde durulması gereken bir diğer konu, 19. yüzyıldaki egemen tarih anlayışının siyasal olana odaklanan yaklaşımının yerine, bütünsel bir tarih anlayışının savunulmasıdır. Bloch'a göre bir toplum, nasıl ele alınırsa alınsın, son tahlilde bireysel bilinçlerin toplamından başka bir şey değildir. Siyasal, hukuki, iktisadi, edebi ve zihniyet sorunları arasındaki bağlar, Fustel de Coulanges'in de belirttiği gibi "tarihsel birer gerçektir" ve Michelet'nin ifadesiyle tarihsel akışın bütünlüğünün yörüngesinde birlikte dönerler. Bloch'a göre tarihçinin görevi, ayrı ayrı unsurlar olarak algılanan bu "gezegen"leri bütünlüğün yörüngesinde tekrar bir araya getirmektir. Bu yaklaşımın, Bloch ve Febvre'den başlamak üzere Annales geleneğinin, araştırılan tarihsel dönemin maddi yaşantısının, toplumsal düşünüşünün, insanların sosyal ve doğal ortam ile olan ilişkilerinin, kısacası dönemin bütününün ancak disiplinler arası bir çalışmayla ortaya konulabileceği yollu ilkesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanında, sözü edilen disiplinleri bir araya getirme çabası ise Bloch'a göre ancak, analizden sonra mümkündür.

"Daha iyi ifade edersek; yeniden birleştirme onun varlık nedeni olarak analizin uzantısından başka bir şey değildir. Gözlenmekten çok seyredilen ilkel imajda, hiçbir şey belirgin olmadığı halde, bağlar nasıl fark edilmiş olabilir? Bunların ince bağ dokuları

Marc Bloch'un kurucuları arasında bulunduğu *Annales* dergisinin 1957 yılı Temmuz-Eylül sayısının kapağı.

ancak olayların spesifik soy zincirlerine göre tasniflerinden sonra ortaya çıkabilirler... Bütün bu büyük olay gruplarının içinde, yeni ve daha az ayrıntılı bir analiz çabası zorunludur. Bir siyasal sistemi meydana getiren kurumları, bir dini meydana getiren çeşitli inançları, uygulamaları; heyecanları birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bu parçaların her birinde ve bizzat bunların biraradalıklarında, onları aynı cinsten gerçeklere bazen yaklaştıran, bazen de uzaklaştıran çizgileri belirlemek gerekmektedir."[8]

Bloch'tan yapılan bu aktarmadan da görüldüğü gibi, bütünsellik ancak analiz ve gözlem sonucunda mümkün olmaktadır. Burada, gözleme yapılan vurguyla 19. yüzyıldaki Rankegil devrim arasındaki süreklilige dikkat çekilebilir. Bunun yanında, analize ve açıklamaya yapılan gönderme ise, 19. yüzyıldaki tarihçiliğin betimleme ve anlatıya dayalı kurgusundan kopuşu ifade eder. Özetle, geleneksel tarihçilikten ayrılan ve yeni bir tarih paradigması geliştiren Annales'in, tarih araştırmalarında, bir yandan açıklayıcı-analitik bir yaklaşımı, diğer yandan ise bütünsel tarih anlayışı nedeniyle birleştirici-sentetik bir eğilimi ortaya koyduğu söylenebilir.

BLOCH'UN TARİHÇİLİĞİNİN PRATİĞİ: *FEODAL TOPLUM* VE DİĞER ESERLERİ

Bloch'un *Apologie pour l'Histoire* dışındaki diğer kitapları *İle-de-France* (1913), *Les Rois Thaumaturges* (1924) (Kutsal Dokunuş), *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française* (1931) (Fransa'nın Kırsal Tarihinin Temel Özellikleri), *La Société Feodale* (1939-40) (Feodal Toplum) ve *L'Étrange Défaite*'dir (1946) (Tuhaf Bozgun).

Les Rois Thaumaturges kitabında Bloch, 11. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar süren, Fransa ve İngiltere krallarının iyileştirici olduğu düşünülen "sihirli dokunuşlarına" inancı, dolayısıyla dini psikolojiyi inceler. Bloch bu kitabında, *École Normale*'den hocaları olan Levy-Bruhl'un ilkel zihniyet ve Durkheim'in kolektif tasavvur kavramlarını sık sık kullanır. Bilindiği gibi, Durkheim'a göre gelenekler, kurallar ve din, toplum biliminin önemli unsurlarını oluşturan bileşenlerdir. Bu bilimsel yaklaşımların kabulü, Max Weber'in de dahil olduğu Alman geleneğinin devlet, yönetim ve yargı üzerindeki vurgusunun aksine, Fransız tarihyazımındaki coğrafya, ekonomi ve antropoloji arasındaki yakın ilişkileri yansıtır. Bu açıdan bakıldığında ise hem Febvre'in hem de Bloch'un kolektif yapılara atfettikleri önemin yanında, tarihsel antropolojinin konusunu oluşturan kolektif zihniyetlerden kaynaklanan duygu ve tecrübelere gösterilen dikkat de anlaşılır hale gelir.[9] Burke'un ifadesiyle, Bloch'un yürüttüğü inanç psikolojisine ilişkin tartışma, 1920'li yıllarda insanların bir tarih incelemesinde karşılaşmayı umabilecekleri son şeydir. O dönemde henüz, böyle bir tartışmanın ancak psikologların, sosyologların ya da antropologların uğraşı olabileceği düşünülmektedir.[10] Gene bu çalışmada, tarihin ilk kez uzun dönemli bir yorumunun yapılması ve Bloch'un "karşılaştırmalı tarih" olarak adlandırdığı türe yer vermesi, dönemin tarih ve sosyal bilim çalışmaları açısından oldukça önemlidir.

Bloch, *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française* adlı kitabında, Fransa özelinde, kırsal teknikler ile kırsal geleneklerin birlikte incelenmesi olarak tanımladığı kırsal tarihi incelemektedir. Bu alanda tarımın, serfliğin ya da toprak mülkiyetinin tarihi gibi daha dar temalarda çalışmaların yürütüldüğü bir dönemde, Bloch'un incelemesiyle bütün dünyada modern, karşılaştırmalı kırsal tarih araştırmalarının temellerinin atıldığı söylenebilir. Bloch'un bu eserinde hem vardığı sonuçlar, hem de eski belgeleri tamamlamak için yakın zamanların haritalarını ve mevcut arazi şekillerini kullanma gibi sonuca ulaşma yolları, takipçilerine bir model sağlamıştır. Bloch bu kitabında da, *Les Rois Thaumaturges*'de olduğu gibi, 13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan bir dönemin ele alındığı uzun vadeli değişimlerle uğraşıyor ve Fransa ile İngiltere arasındaki benzerlikleri ve karşıtlıkları saptıyordu. Bunların yanında, incelemede geriletsel metodu kullanması da çalışmanın bir diğer dikkat çekici özelliğidir. Bloch, bugünden ya da yakın geçmişten uzak geçmişe ve dönüp tekrar şimdiye doğru bir yol izleyerek yazıyordu. Daha önce bu yöntemi kullanan F.W. Maitland ve A. Meitzen'i izleyen Bloch'un bu metodu seleflerinden daha sistematik bir biçimde kullanıp geliştirdiği ve 1930'lardan itibaren kırsal tarih araştırmalarında egemen hale getirdiği söylenebilir.[11]

Bloch'un Annales kurulduktan sonraki ikinci çalışması *La Société Feodale*, yazarın belki de en çok bilinen kitabıdır. Bu kitap, Avrupa tarihinin 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar geçen döneminde, Bloch'un birçoğunu daha önce ele almış olduğu kölelik ve özgürlük, kutsal krallık, paranın önemi gibi geniş bir konu yelpazesiyle uğraşan kapsamlı bir sentezdir. Burke'un da belirttiği gibi, kitap bu yönüyle Bloch'un ömür boyu yaptığı çalışmaların bir özeti gibidir.[12] Bloch kitabının ilk cildine tarihsel ortamı inceleyerek, kendi deyişiyle toplumsal arka planın genel koşullarını betimleyerek başlar. Ardından, eldeki teknoloji de dahil olmak üzere, feodal toplumun duygu ve düşünce tarzından dinsel tutumlarına, halk geleneklerinden hukuki mirasa uzanan bir yelpazede önemli roller oynayan, incelenen uygarlığın özsel nitelikleri, feodaliteye kendini özgü rengini veren, insanı insana bağımlı kılan ilişkilerin oluşumuyla birlikte saptanır. Takip eden ciltte ise sınıf-

ların gelişimi ve yönetim kademelerinin oluşum ve örgütlenmesi üzerine yoğunlaşılır. Bu ciltte esas olarak sınıfsal yapılar, çatışmalar ve siyasal değişim çözümlenir.

Feodal Toplum'da kolektif bilinç, kolektif hafıza ve kolektif tasavvur kavramları sık sık kullanılır. O kadar ki, kolektif hafızaya kitapta bir bölüm ayrılmıştır.[13] Bu yönleriyle kitap, bazı yorumlara göre, Bloch'un en Durkheim'cı çalışmasıdır. Durkheim'ın karşılaştırma, tipoloji ve toplumsal evrime yönelik ilgisi ve bu ilginin Bloch üzerindeki etkisi, kitabın son bölümlerinden biri olan "Toplumsal Tip Olarak Feodalite" kısmında da kendisini gösterir.[14] Ancak belirtmek gerekir ki, gerek *Les Rois Thaumaturges*'de, gerek *Les Caractères Originaux de l'Histoire Rurale Française*'de ve gerekse de *Feodal Toplum*'da Bloch'taki yol gösterici temel ilkeler Durkheim'dan çok Marx'a yakındır. Zira, Durkheim'da iş bölümü, toplumsal kaynaşma, kolektif bilinç ve örgütlenme gibi terimler, ne kavram ne de saha olarak pek açık tanımlanmış değildir ve Bloch'un söz konusu terimleri benimsemesi, bu terimleri aynı anlamda kullandığı anlamına gelmez. Örneğin, Durkheim'ın toplumsal gerçekliği, görüntüyle gerçeklik arasındaki ayırımı pozitivist bir biçimde gözeten önkoşullarla daha yakından ilişkiliyken, Bloch'un kullandığı anlamıyla toplumsal gerçekler Durkheim'daki kadar özgül örneklerinden uzak değildir. Oysa hem Fransız kırsal tarihini incelediği hem de feodaliteyi araştırdığı çalışmalarında Bloch'un başlıca temalarından biri, feodalizmin, var olan hiyerarşik yapıları rasyonelize etme ve doğallaştırma eğiliminde olan yasal tanımlarının çürütülmesinden oluşmaktadır ve Bloch, yasanın toplumsal temelinin sömürünün sınıf yapılarında ve bunlara gösterilen dirençlerde olduğunu kaydeder. Buradan hareketle de, Bloch'un yöneliminin Durkheim'dan ziyade, Marksist teoriye daha yatkın olduğunu söylemek mümkündür.[15]

Feodal Toplum'da, feodalite üzerine o tarihten önce yapılmış araştırmalardan farklı olarak, sadece toprak kullanma hakkı, toplumsal hiyerarşi, savaşlar ve devlet arasındaki bağlantılarla ilgilenilmek yerine, bir bütün olarak feodal toplum ele alınır. Bloch çalışmasının bu yönünü, "Bu kitapta, toplumsal bir yapının tüm bağlantılarıyla birlikte çözümlenmesine ve açıklanmasına teşebbüs edilmektedir," şeklinde ifade eder ve diğer çalışma alanlarında da aynı yöntemin kullanılması çağrısını yapar.[16] Zira Bloch'a göre, bir toplumu yöneten kurumlar bütünü son çözümlemede ancak, insani ve dolayısıyla maddi ortamın bütününün bilgisi içinde açıklanabilir olmaktadır. Dolayısıyla *Feodal Toplum*, toplumsal yaşam üzerindeki önemli etkilerin çeşitliliğine dikkat çeker. McLennan'ın deyişiyle, Bloch bu eserinde feodalizmin farklı formlarını, tamamlanmamış çözülüşünü; sınıfların içsel bölünmelerini, akrabalık ilişkilerinin biçimlerini, kültürel yaşamı ve rasyonellik kavramlarını derin görüşlülükle, detaylı bir şekilde inceler.[17]

SONUÇ

Hem Bloch hem de mensubu olduğu Annales geleneği "tarihçilik mesleği"nde olumlu anlamda bir kırılmayı gerçekleştirmiştir. Annales Okulu'nun geliştirdiği tarih tahayyülüyle birlikte, tarihin içeriği ve öznesinin kim olduğu gibi sorulara verilen cevapların büyük ölçüde değiştiğini söylemek mümkündür. Denilebilir ki, Annales Okulu ile birlikte Rankegil yaklaşımın tarihin ekonomik ve sosyal olana sıkı sıkıya kapattığı kapılar bir daha kapanmamak üzere ortadan kaldırılmıştır. Çok kabaca özetlemek gerekirse, esasen siyasete odaklanan bir tarih anlayışının yerine, tarihçiliğe sınır çizmesi muhtemel her türlü girişimin dışlanması ve insan etkinliğinin tamamının inceleme kapsamına alınması; araştırma alanı genişleyen yeni tarih algısının insan etkinliğinin tüm kalemlerini içeriyor oluşunun tarih ve diğer sosyal bilim disiplinleri arasında işbirliğini gerektirmesi; toplumsal bilgiye ilişkin diğer disiplinlerle etkileşimin de tarihçilerin kaynaklarına hangi sorularla yaklaşacaklarını ve dolayısıyla tarih çalışmalarında, geçmişteki tekil-benzersiz olaylara yoğunlaşma yerine sorun odaklı analitik bir perspektifi beraberinde getirmesi şeklinde formüle edilebilecek bir yapısal hattır Annales ile birlikte söz konusu olan. Bu hattın Bloch'la beraber bir diğer mimarı olan Lucien Febvre'in tarihçiliği ise bir diğer yazının konusu.

ERDEM SÖNMEZ
BİLKENT ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
DOKTORA ÖĞRENCİSİ

DİPNOTLAR

1 Marc Bloch, *Apologie pour L'Histoire ou Métier D'Historien*, Armand Colin, Paris, 1944. Kitabın Türkçe çevirisi için bkz. Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

2 Marc Bloch, *Apologie pour L'Histoire ou Métier D'Historien*, Armand Colin, Paris, 1944, s. xv-xvi. Doğrudan alıntılarda Türkçe çeviriyi kullandım. Marc Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik: Mesleği*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 8-10.

3 Bloch, *age*, s. 1-4. Doğrudan alıntı için bkz., Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik: Mesleği*, s. 13-17.

4 Bloch, *age*, s. 11-12.

5 Bloch, *age*, s. 14-15.

6 İlk ayrım çizgisi, modern dünyayla uğraşan alanlar olarak tarih, sosyoloji, siyaset bilimi ve iktisat ile modern olmayan dünyayı inceleyen antropoloji ve oryantalizm arasındadır. İkinci ayrım, modern dünya üzerine çalışan dallar arasında, geçmişi inceleyen tarih ile bugüne yoğunlaşan sosyoloji, siyaset bilimi ve iktisat arasındadır. Son ayrım çizgisi ise, ilgi alanını piyasa ilişkileriyle sınırlı tutanıktisat ile resmi hükümet yapılarını inceleyen siyaset bilimi ve sosyal ilişkilere odaklanan sosyoloji arasında kurgulanmıştır. Bu konuda bkz. Immanuel Wallerstein, *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*, (2. Baskı), Çev. Ender Abadoğlu, Aram Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 18-19.

7 Bloch, *age*, s. 10-11. Doğrudan alıntı için bkz. Bloch, *Tarihçilik Mesleği ya da Tarihin Savunusu*, s. 24-25.

8 Bloch, *age*, s. 78-79. Doğrudan alıntı için bkz. Bloch, *Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, s. 102-103.

9 Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: from Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Wesleyan University Press, Middletown, 1987, s. 53.

10 Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, (2. Baskı), Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2006, s. 48-51.

11 Daniel Chirot, "Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası", *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'a Görüşler ve Yöntemler*, Theda Skocpol (ed.), (2. Baskı), Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 23-32

12 Burke, *age*, s. 58.

13 Marc Bloch, *Feodal Toplum*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (4. Baskı), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005, s. 136-153.

14 Burke, *age*, s. 59.

15 Gregor McLennan, "Braudel ve Annales Paradigması", Çev. Deniz Erksan, *Tarih ve Tarihçi: Annales Okulu İzinde*, Der. Ali Berktay, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 115-117.

16 Bloch, *age*, s. 22.

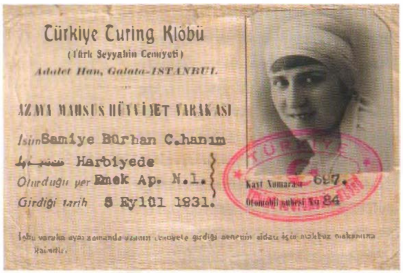
17 McLennan, *agm*, s. 117.

TÜRKİYE'NİN İLK KADIN OTOMOBİL YARIŞÇISI

SÂMİYE CAHİD HANIM

BURAK ÇETİNTAŞ

Geçtiğimiz şubat ayından itibaren yayınlanmaya başlayan NTV Tarih *dergisinin ikinci sayısının 84. sayfasında, Türkiye'nin ilk kadın rallicisinin 1924 doğumlu Mehlika Sarıoğulları olduğuna dair bir yazı çıktı. Bu yazı vesilesiyle Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısına dair bazı karanlık noktaları aydınlatıyoruz.*

Türkiye Turing Klübü
(Türk Seyyahin Cemiyeti)
Adalet Han, Galata-İSTANBUL
AZAMÎ MAHSUS HÜVİYET VARAKASI
İsim Sâmiye Bürhan C.hanım
Harbiyede
Oturduğu yer Emek Ap. N.1.
Girdiği tarih 8 Eylül 1931.
Kart Numarası 667.
Otomobil şoförü No 84

Sâmiye Hanım'ın 1931'de üye olduğu Turing Otomobil Kulübü'nün azaya mahsus hüviyet varakası.

Görsel malzeme Burak Çetintaş arşivinden alınmıştır.

Onun İstanbul sokaklarında otomobil kullanışına softalar, "Şeytan işi, hem de nasıl! Atsız öküzsüz arabayı bir de kadın idare ediyor..." diyerek büyük bir hayretle isyan etmiş, bazı akrabaları ise, "Ben kadının kullandığı otomobile zinhar binmem!" itirazıyla onun kullandığı otomobile binmemişlerdi. İlk ehliyetli kadın şoförümüz ve ilk kadın otomobil yarışçımız Sâmiye Cahid Morkaya'nın İstanbul sokaklarında otomobiliyle ilk defa görünüşünün üzerinden 87, ilk yarış birinciliğini kazanmasının üzerinden ise 77sene geçti. Ancak görünen o ki, yakın geçmişte şehir ve musiki hayatında hayli ses getiren Sâmiye Cahid Morkaya'yı da unutmuşuz.

27 Ekim 1996'da *Hürriyet*'in hafta sonu ilavesi olan *Hürriyet Pazar*'da, "Ortak Dilleri Otomobil, Vazgeçemedikleri Tutku Yarışmak" başlığı ile tam sayfa çıkan bir haberin muhabiri olan Aslı Uğurlu, Türkiye'nin ilk otomobil yarışçısının Ann Tahincioğlu olduğunu yazmıştı. Bu haberin yayınlanmasının üzerine telefonla aradığım Uğurlu'ya Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısının ilk defa 1930'da yarışan ve 1932'de karma kategoride erkeklerin arasından sıyrılarak birinciliğe yerleşen Sâmiye Cahid Hanım olduğunu kısaca anlatmıştım. Heyecanlanarak, "Kendisine ulaşıp bir randevu almamız ve röportaj yapmamız mümkün olur mu?" diye sormuş, ben de kendisine, röportaj için hayli geç kaldığını, Sâmiye Cahid Hanım'ın seneler evvel vefat ettiğini söylemiştim.

19 Kasım 2003'te yine *Hürriyet*'in bu defa *Oto Yaşam* ilavesinde ve "Türkiye'nin İlk Kadın Sürücülerini Bulduk" başlığı altında yayınlanan bir haberde ise Türkiye'de ilk kadın sürücülerin 1960'lar gibi epey erken bir tarihte (!) ehliyet aldığı anlatılıyor ve bazı isimler veriliyordu.

İlk kadın otomobil yarışçımız ile ilgili son "yanlış" haber ise *NTV Tarih*'in Mart 2009 tarihli ikinci sayısının 84. sayfasında çıktı. "İlk Kadın Rallici: Mehlika Hanım" başlıklı habere göre, 1924 doğumlu Mehlika Sarıoğulları Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısı idi. Halbuki Türkiye'nin ilk kadın otomobil yarışçısı olan Sâmiye Hanım, ilk kadın yarışçı olduğu iddia edilen Mehlika Hanım'ın doğumundan iki sene evvel, yani 1922'de direksiyon başına geçmişti!

Çok yakın bir geçmişte ve birbiri ardına çıkan bu haberleri görünce, Türkiye'nin asıl "ilk kadın otomobil yarışçısı" olan Sâmiye Cahid Morkaya'nın hayatı ve iştirak ettiği yarışlarla ilgili bazı bilgiler vermek istedik.

İmal edilen ilk otomobil caddelerde 1883'te boy göstermişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da ilk otomobil kullanan kişi ise Züheyrzâde Ahmed Paşa olmuştu. Saray bu gibi yeniliklere her zaman ihtiyatla yaklaştığı için şehirde kullanılan ilk kalorifer de, ilk telefon da, ilk otomobil de devrin zenginlerince getirtilmişti. Padişahlar bu gibi teknolojik yenilikleri hep birileri denedikten ve iyi netice aldıktan sonra saraylarına aldırmış ve kullanmaya başlamışlardı.

İlk otomobil İstanbul sokaklarında arz-ı endam ettikten kısa bir süre sonra devrin hali vakti yerinde aileleri de birer ikişer otomobil satın almaya başladılar. Gerçi İstanbul'un sokakları dolma lastikli ve dönemin atlı araba türlerinden olan yaylı landolarına, kupalarına yahut fayton-

Sâmiye Hanım 1933 yarışlarında elde ettiği birinciliğin ardından şampiyonluk kupasıyla.

larına göre konforsuz olan bu nakil vasıtalarının seyrine hiç de uygun değildi ama Avrupa'dan ithal edilen otomobillerin sayıları kısa sürede arttı. Otomobiller arttıkça bu araçların kullanılabilmesi için gereken şoför şehadetnamelerini, yani ehliyetleri veren kurumlar da birbiri ardına açılmaya başladı.

İşte tam da bu senelerde "otomobil sporu"na heves edenlerden Sâmiye Cahid Hanım şehadetnamesini aldıktan sonra, kocası, devrin meşhur gazetecisi ve romancısı Burhan Cahid Bey'in satın aldığı otomobili ile İstanbul sokaklarında boy göstermeye başladı. Sâmiye Cahid Hanım, Silivrikapı'daki Yedi Emirler Dergâhı'nın son şeyhi Seyyid İbrahim Şuâeddin Efendi'nin en küçük kızıydı. Ancak bir şeyh kızı olmasına rağmen gayet modern yetiştirilmiş, Yedikule Alman Mektebi'nden mezun olmuş, Tanburi Cemil Bey'den kemençe öğrenmiş ve hatta 1920'den itibaren devrin konservatuarı hüviyetindeki Darülelhân'da hocalık yapmıştı. İki senede bir otomobilini yenileyen, Buick, Ford, Cadillac, Fiat, Nash gibi döneminin iyi otomobillerini süren ve gerçek bir sürat tutkunu olan Sâmiye Cahid Hanım'a 1922'den itibaren araba kullanmak yetmemiş ola-

Son senelerinde Emirgan'daki köşkünde inzivaya çekilen Sâmiye Cahid Morkaya'nın vefatından iki ay evvel alınmış bir fotoğrafı.

cak ki, üyesi olduğu Turing Klüp'ün her sene düzenlediği geleneksel otomobil yarışlarına o da katılmaya başladı. 1930 ve 1931'deki yarışlarda dereceye girdiyse de ilk birinciliğini 1932'de, İstinye köprüsü ile Zincirlikuyu arasındaki 9.5 kilometrelik parkurda düzenlenen rallide kazandı. Birincilik kupası dönemin vali ve belediye reisi Muhiddin Üstündağ tarafından takdim edildiğinde çekilen fotoğraflar ertesi gün neredeyse bütün gazetelerin ilk sayfasında yer almıştı. Hatta o senelerin ünlü muhabiri Hikmet Feridun Es, Sâmiye Cahid Hanım ile birinciliği üzerine bir mülakat yapmış, pek çok fotoğrafla süslenen bu söyleşi *Yedigün* mecmuasında yayınlanmıştı.

Bu birinciliğin hemen ardından hem tuhaf hem de komik bir olay yaşandı. Yarışta ikinci olan Vehbi Bey sonuca itiraz etti, yarışın iptalini istedi ve gerekçe olarak da birinci ilan edilen yarışmacının bir kadın olmasını gösterdi. İş mahkemeye aksetti ise de Sultanahmet Sulh Hukuk Mahkemesi, "Bir kadın da otomobil yarışlarına katılabilir ve birinci gelebilir," kararını verince Sâmiye Cahid Hanım'ın birinciliği resmiyet kazandı. Ertesi yıl Turing tarafından düzenlenen otomobil yarışlarında tekrar birinci olduysa da 1934 yarışlarında aynı parkurda kaza yaptı ve takla atarak parçalanan Ford marka otomobilinin içinden son anda ağır yaralı olarak kurtarıldı. Hastanede, sol kolu kazada parçalandığı için yapılan bir dizi ameliyata rağmen sol elini bir daha kullanamayacağı anlaşıldı. Böylelikle dönemin müzisyenlerince kemençe icrasında "yekta" olarak kabul edilen Sâmiye Cahid sazına veda etti. Ancak bir daha kemençe çalamayan Sâmiye Cahid Hanım araba sevdasından ölene kadar vazgeçmedi ve 4 Haziran 1972 tarihinde Amerikan Hastanesi'nde vefat edene dek otomobil kullanmayı sürdürdü.

TÜYAP
79 30.YIL 2009
Uluslararası Fuarlar

TÜRKİYE YAYINCILAR BİRLİĞİ

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

İZMİR FUARI İZFAŞ

Kitaba Yolculuk

14. İzmir Kitap Fuarı

18 - 26 Nisan 2009

Uluslararası İzmir Fuar Alanı

www.izmirkitapfuari.com

TÜRK TELE KOM
İletişim Sponsoru

NTV
www.ntvmsnbc.com
Medya Sponsoru

ufi
Üye Kuruluş

ICCA
Üye Kuruluş
Uluslararası Kongreler Birliği

Üye Kuruluş
Uluslararası Ticaret Fuarlarına Ulusal Katılımcıları Sorumlu Organizatörler Birliği

TÜRKİYE FUAR YAPIMCILARI DERNEĞİ
Üye Kuruluş

TS EN ISO 9001:2

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş. tuyap.com

TÜYAP İZMİR: Atatürk Cad. No: 230/7
I. Kordon Alsancak - İzmir
Telefon : 0232 464 92 01 - 464 26 39
Faks : 0232 444 39 83
E-posta : tuyapizmir@tuyap.com.tr

İstanbul Fuar Alanı ve Merkez Ofis:
Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
E5 Karayolu, Gürpınar Kavşağı 34522
Büyükçekmece, İstanbul

Telefon : 0212 867 11 00 - 867 12 00
Faks : 0212 886 66 98

E-posta:
Yurtiçi Satış: yurticisatis@tuyap.com.tr
Yurtdışı Satış: sales@tuyap.com.tr
Yurtdışı Fuarlar: tuyaponeraas@tuyap.com.tr
Tanıtım-Halkla İlişkiler: tanitim@tuyap.com.tr
Fuar Alanı: fairarea@tuyap.com.tr

BU FUAR 5174 SAYILI KANUN GEREĞİNCE TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ (TOBB) İZNİ İLE DÜZENLENMEKTEDİR.

20. KURULUŞ YILDÖNÜMÜNDE

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı

20 yıldır her çeşit zorluğa göğüs gererek ayakta kalmayı ve ülkemizde kadın merkezli bir kütüphane ve arşiv kurmayı başarmış olan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, bu işe emeğini, zamanını, maddi olanaklarını sunan yüzlerce kütüphane dostunun çabasının sonucudur. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nin 20 yılını, kuruluş sürecini ve bugüne kadar olan aşamaları anlatan yazılarla sunuyoruz. Bu yazılar ışığında, kadın tarihinin bir parçası olan kütüphanenin ve arşivin, kadınlarla ilgili belgeleri elde etme, koruma ve yayma işlevinin daha iyi anlaşılacağını düşünüyoruz.

Fatmagül Berktay, "Kadın kütüphaneleri: Kadın hareketinin kalıcı belleği" başlıklı yazısında, kadın kütüphanesi kavramının beraberinde getirdiği "kimin için" ve "neden böyle özel bir kütüphane" sorularını cevaplandırıyor.

Zehra Toska, "Kadın konulu çalışmaların başlıca kaynakları: Biyografiler, bibliyografyalar, kataloglar" başlıklı yazısında, Tanzimat'tan günümüze kadınların yazdıkları ve kadınlar üzerine yazılmış yayınları derleyen bibliyografyaların ortaya çıkış serüvenlerini anlatıyor.

Sönmez Taner: "Belirli bir konuda, özellikle kadın alanı gibi çok kapsamlı ve sürekli gelişip zenginleşen alanlarda, bilgi belge depolayan ve bunları kullanıma sunmayı hedefleyen bilgi belge merkezlerinde, toplanan belgelerin içerdiği bilgiyi tanımlamak (indeksleme işlemi) için geleneksel sınıflama sistemleri ve konu başlıkları listeleri yetersiz kalmaktadır," diyen Taner, bu sorunları aşmak için Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın hazırladığı *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nu tanıtıyor.

Işıl Baş, "Kadınlar şehri ve Nobel ödülünün cinsiyeti" başlıklı yazısında, Virginia Woolf'un "Kadın nedir?" sorusunu cevapladığı ünlü konuşmasını ve Alfred Nobel'in vasiyetnamesini değiştirirken geliştirdiği cinsiyetçiliği ele alıyor.

Aslı Davaz, "Kendi tarihini sahiplenme: Kadın belgelerinin korunması" başlıklı yazısında kütüphanenin ve arşivin bugün geldiği aşamayı; kadın kütüphanesi ve kadın örgütleri, kadın araştırmaları merkezleri arasındaki ilişkileri ve kadınların özel arşivleri ve saklı arşivler konusunda bir değerlendirme sunuyor.

Tarih Vakfı ve Toplumsal Tarih Dergisi ile Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı arasında 20 yıldır yapılan ortak çalışmalar ve Nisan 2009 sayısında yer alan yazılar iki vakıf arasındaki dayanışmanın bir göstergesidir.

KADIN KÜTÜPHANELERİ

KADIN HAREKETİNİN KALICI BELLEĞİ

FATMAGÜL BERKTAY

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi, kadın tarihini araştırmak isteyenler için gerekli malzemeyi toplayarak, sürekli genişleterek ve kullanıma sunarak geçmişte harcanan çabaların boşa gitmemesine, büyükannelerimizin yapıp ettiklerinin ve seslerinin izinin sürülüp görünür/duyulur kılınmasına katkıda bulunurken aslında kendimize daha özgür bir gelecek inşa etmemizin zeminini hazırlıyor çünkü geçmişi geri almadan yeni bir gelecek yaratmamız mümkün değil!

Hildegard von Bingen.

Liber Scivias'ın Rupertsberger Codex'inden minyatür.

"En ufak bilgi kırıntılarını bile topla ve onları en değerli hazinen bil."
Christine de Pisan*

Kadın kütüphanesi** kavramı, beraberinde hemen, "kimin için" ve "neden böyle 'özel' bir kütüphane" sorularını getirebiliyor; aslında bütün dünyada sayıları 400'ü bulan bu tür kurumların varlığına karşın hâlâ böyle soruların sorulabilmesi, başlı başına bir gösterge. 1928 yılında Virginia Woolf Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ne "kadın olduğu" gerekçesiyle alınmadığında, bu "eril savunma mevzii"nden uzaklaşırken haklı olarak, içeride olmak mı daha iyi, yoksa dışarıda bırakılmak mı diye soruyor ve dışarıda bırakılmanın daha iyi olduğu sonucuna varıyordu. Çünkü ancak "dışarıda" olduğunuz zaman sessizliklerin, dilsiz bırakılmışlıkların, ıvır zıvır sayılmış olanların peşine düşebilir ve aklınız kadar sezgilerinizi de kullanma cesaretine sahip olabilirdiniz. "Dışarıda" bırakıldığınız zaman, hem toplumdaki hem de kendi içinizdeki ırkçı, sınıfçı, homofobik, vb. önyargıların farkına varmak, onlarla mücadele etmek bir nebze daha kolay olabilirdi. *Üç Gine* ve *Kendine Ait Bir Oda* yapıtlarında Virginia Woolf bu "dışarıdalık" konumuna sahip çıkar ve egemen kurumların, rollerin, geleneklerin, bakış

açılarının "içerisine hapsolmuş" patriyarkların sınırlılıklarını serimler. İşte "kendine ait bir kütüphane" kavramını, yani "kadın kütüphaneleri"ni böyle bir farkındalık ve mücadele çerçevesi içine oturtmak gerekir. Nitekim feminist hareketin gelişim tarihiyle kadın kütüphanelerinin tarihi bu anlamda iç içe geçer.

Virginia Woolf

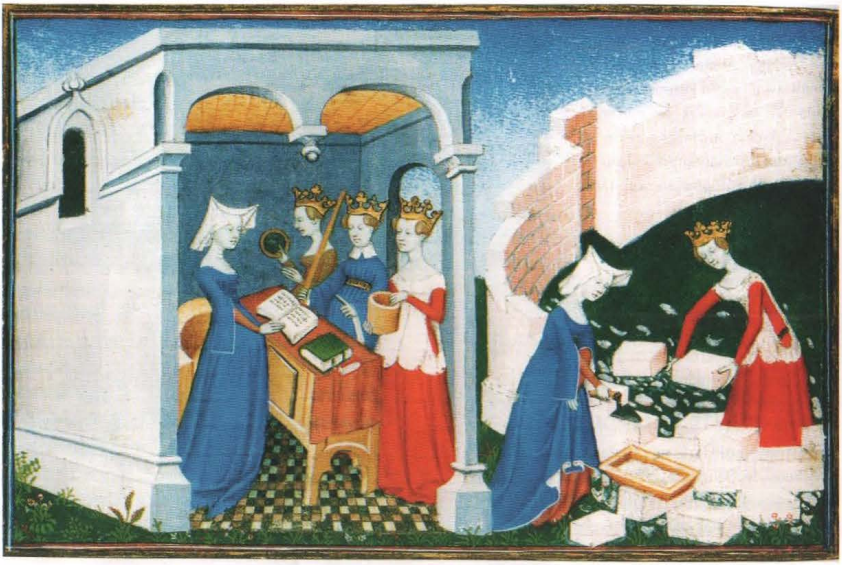
KISA BİR TARİHÇE

Batı'da (özellikle ABD ve İngiltere'de) feminizmin gelişmesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren insan hakları bağlamında eşitlik mücadelesine (örneğin oy hakkı için, sosyal reform ya da köleciliğin kaldırılması için kadınların verdikleri mücadeleler) girişilmesiyle belirlenir ve 1. dalga feminizm olarak nitelendirilir. Bu dönemdeki eşit hak mücadelesi, genelde, erkeklere uygulanan ölçütlerin kadınlara da uygulanması talebini içeren ve dolayısıyla erkeği model olarak alan bir anlayıştaydı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bu ülkelerde kadınların savaş sırasında "kendilerini ispat etmiş oldukları" varsayımıyla

Osmanlı'da, Virginia Woolf'un Cambridge kütüphanesinden kovulmasından epey önce, kadınların sosyal yaşamdan dışlanmaları sonucunda kütüphanelere alınmamalarını protesto etmek için Cazibe Hakkı Hanım'ın kadınlara açık bir kütüphane kurma girişiminde bulunduğunu biliyoruz.

oy hakkı kazanıldı ve kadınların evlerine geri dönmelerinin teşvik edilmesiyle II. Dünya Savaşı'na dek feminist hareket görece durgunluk yaşadı. Bu durgunlukta, bizzat kadınların kapıldığı, oy hakkının kazanılmasının eşitlik sorununun çözümü için yeterli olacağı yanılsamasının da payı vardı. Gene de, Barselona'da daha 1909'da bir kadın kütüphanesinin kurulmuş olduğunu hatırlamak gerekir. Osmanlı'da ise aşağı yukarı aynı dönemde, Virginia Woolf'un Cambridge kütüphanesinden kovulmasından epey önce, kadınların sosyal yaşamdan dışlanmaları sonucunda kütüphanelere alınmamalarını protesto etmek için Cazibe Hakkı Hanım'ın kadınlara açık bir kütüphane kurma girişiminde bulunduğunu biliyoruz.[1] İkinci topyekûn savaşta ise kadınlar yeniden, askere giden erkeklerin yerini doldurmaya çağrıldılar; ancak, kadınları ailedeki rolleriyle sınırlandıran hükümetlerin geçmiş propagandası öylesine etkili olmuştu ki, örneğin İngiltere'de kadınları kamu işlerinde çalıştırabilmek için yer yer zor kullanılmak zorunda kalındığı bilinir. Savaştan sonra gene aynı bildik sahne oynanır ve kadınlar nüfusu artırmak için çocuk doğurmaya, ücretli işleri ise erkeklere bırakmaya teşvik edilirler: Kadının yeri, evidir! Kurulu düzen güvence altına alınmıştır, ta ki feminizmin ikinci dalgası (1960 sonları ile 1990 başları arasında) arzı endam edinceye kadar!

İkinci dalga feminizmin (Kadın Kurtuluş Hareketi) vurgusu birincisinden önemli ölçüde farklıdır. Artık "erkek ölçütlerine göre eşitlik" değil, kadınların farklılığını dikkate alan bir eşitlik anlayışından, kadın bakış açılarının ve deneyimlerinin özgüllüğünden söz edilmektedir. Kadınlar artık, Virginia Woolf'un işaret ettiği "dışarıdalık" konumunun avantajlarının farkında olarak "içeride hapsolmuş" egemenlerin felsefi perspektifini, yanlı uygulamalarını eleştirmekte, geleneksel cinsiyet rollerine bütün alanlarda meydan okumaktadırlar. Bir toplumsal hareket olarak feminizmin yükselişiyle birlikte kadın sorununu ele alan inanılmaz sayıda dergi, gazete, broşür, kitap, vb. ya-

Christine de Pisan'ın (1365-1430) *Le Livre de la Cité des Dames* (Kadınlar Şehri Kitabı) (1405) isimli kitabından bir minyatür. Christine de Pisan kitaplarından birini okurken akıl, dürüstlük ve adaleti temsil eden üç kadın ona eşlik ediyor, diğer iki kadın ise ideal şehrin surlarını örüyor.

Masterpieces of Illumination, Ingo F. Walter, NorbertWolf.

yınlanmaya başlar ve bunlar, aynı dönemde birbiri ardınca kurulan kadın kütüphaneleri koleksiyonları için doğal bir kaynak oluşturur. 1960'lar ve 70'ler protesto hareketlerinin, karşı-kültürün ve katılımcı demokrasi taleplerinin yükseldiği yıllardır ve gerek Vietnam savaşı karşıtlığıyla, gerekse sivil haklar hareketiyle birleşen kadın kurtuluş mücadelesi aynı zamanda yer yer sosyalist ve Marksist renkler alır. Gene bu dönemin sonlarına doğru hareket, akademi içinde de yansımasını bulur. Üniversitelerde kadın araştırma merkezleri ya da bölümleri kurulmaya başlanır (Kadın araştırmaları alanında ilk yüksek lisans derecesi, İngiltere Kent Üniversitesi'nde 1980'de verilir.)"""

MANASTIRLARDAN KADIN KÜTÜPHANELERİNE

Kadın kütüphaneleri ve bilgi-belge merkezlerinin söz konusu dönemde sayıca çok artması hiç de şaşırtıcı değil, çünkü bu kütüphaneler bilgi toplama, yayma ve muhafaza etme işlevlerine farklı bir bakış açısını temsil ediyor. "Özel" kütüphane konseptinin genişletilmesi anlamına da gelen kadın kütüphaneleri, kadınların bilgi ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlıyor. Bilgi ihtiyacı, bireylerin bir karar verirken ya da bir soruyu yanıtlamaya çalışırken ihtiyaç duydukları bilgileri kapsar ve kadınların bilgi ihtiyacı eşit haklar ve fırsatlar, kadın sağlığı ya da kadın eğitimi, vb. konusundaki ihtiyaçlar olabilir. Bunların tümü, büyük ölçüde erkeklerinkinden farklı yanıtları olan ihtiyaçlardır ve geleneksel kütüphanelerin bunları karşılaması çok zordur. Son zamanlara dek istatistiksel verilerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmadığı göz önünde tutulduğunda bu durumu anlamak kolaylaşır. Nitekim, tam da bu nedenle BM Pekin Eylem Platformu, kadın-erkek eşitliğine ulaşılabilmesi için toplumsal cinsiyet ayrımı temelinde bilgi toplanmasının şart olduğunu vurgulamıştır. Kadınlar için doğru ve yerinde bilgiye ulaşmak açısından özel kütüphanelerin bir türü olarak kadın kütüphanelerinin kurulmasının biricik anlamı bu olmasa da, önemlidir.

Özel olarak bu amaçla kamuya açık kütüphaneler kurulması 20. yüzyıla özgüdür. Ancak hatırlamak gerekir ki kadınlar tarih boyunca bilgi topladılar, yaydılar ve öğrettiler. Ama yüzlerce yıl boyunca formel eğitim hakkından yoksun bırakılmakla kalmadılar, öncelikle "eğitilebilir" olduklarının mücadelesini vermek zorunda kaldılar. Annelik ve zevcelik ile eğitim görmek arasında bir seçim yapmak zorunda bırakılan kadınlara bu roller dışında bir varoluş olanağı sunan manastırlar bu açıdan belirleyici oldu. Manastıra giren kadınlar entelektüel gelişim olanağı buldular ama bu, varlıklarının önemli bir bölümünün yadsınması anlamına geldi.

Ortaçağda kadın kütüphaneleri

Ortaçağa ilişkin belgeler, soylu kadınların ve hatta orta sınıftan bazı kadınların elyazması ya da basılı kitaplara, bazen de kütüphanelere sahip olduklarını ortaya koyuyor. Anne-Marie Legare, 1300-1500 yılları arasında Fransa ve Burgonya'daki belgeleri kadın kütüphaneleri açısından incelemiş ve ortaçağda kadınlar ile kitaplar arasındaki ilişkiye dair önemli bulgulara ulaşmıştır: Kadınlar tarafından özel olarak sahip olunan kitaplara ilişkin olarak 14. yüzyılda 95, 15. yüzyılda ise 370'ten fazla referans vardır. (Anne-Marie Legare, "Reassessing Women's Libraries in Late Medieval France: the Case of Jeanne de Laval", *Renaissance Studies*, cilt 10, sayı 2) Bu arada Bizans'ın ünlü kadın tarihçisi, *Aleksiad*'ın yazarı Anna Komnena'yı da anmak gerekir.

7. yüzyılda Batı'da kadın manastırlarında önemli bir artış görüldü; aynı zamanda "çifte", yani hem kadın hem de erkekleri kapsayan manastırlar da çoğaldı. Neville manastırı, başında bulunan Gertrude zamanında manastırın kütüphanesinin çok gelişmesi (Gertrude'un kendisi önemli bir kitap koleksiyoncusuydu) sayesinde bir eğitim ve öğrenim odağı oldu. Kraliçe Bathild tarafından kurulan ve rahibelerin birçok azizenin yaşamöyküsünü yazdıkları Chelles manastırı ise kısa zamanda ünlenerek eğitim peşinde koşan rahipleri de kendisine çekti ve sonuçta orası da "çifte" manastıra dönüştü.[2] Çifte manastırların gerilemesinden sonra bile, eğitimleriyle ün salan güçlü başrahibeler geleneği devam etti. 12. yüzyılda yaşamış olan Bingenli Hildegard bunlardan en ünlüsüdür. Manastırlar dışında eğitimli olarak bilinen kadınların çoğu -Akitanyalı Eleanor, Navarlı Marguerite ve I. Elizabeth gibi- küçüklüklerinden itibaren yönetici erkeklerin yedekleri olarak yetiştirilenlerdir. Bu arada hem Doğu'da, hem de Batı'da Virginia Woolf'un ünlü deyişiyle "eğitimli babaların eğitimli kızları" geleneği, daha sonraki yüzyıllarda da devam etti (19. yüzyılda Cevdet Paşa'nın kızları Fatma Aliye ve Emine Semiye hanımlar bu açıdan tipik bir örnektir.)

Christine de Pisan'ın *L'Épître d'Othéa à Hector* isimli kitabında, Christine de Pisan resmedilmiş. Eşyalar ve mimari dekorasyon mekânın sahibinin üst bir sınıfa ait olduğunu ifşa ediyor. Christine bir masanın başında kitaplarından birini yazıyor.

Masterpieces of Illumination, ingaF. Walter, Norbert Wolf.

Kamuya açık kütüphaneler kurulması 20. yüzyıla özgüdür. Ancak hatırlamak gerekir ki kadınlar tarih boyunca bilgi topladılar, yaydılar ve öğrettiler. Ama yüzlerce yıl boyunca formel eğitim hakkından yoksun bırakılmakla kalmadılar, öncelikle "eğitilebilir" olduklarının mücadelesini vermek zorunda kaldılar.

Kadınların özel kütüphaneleri olmadı değil; son zamanlarda yapılan araştırmalar bu olguyu daha net bir biçimde açığa çıkarıyor (bkz. Çerçeve içindeki yazı). Ancak, kamuya açık kadın kütüphanelerinin varlığı, elbette kadınların eğitimi açısından ayrı bir önem taşıyor. Kadınların eğitimi, onların farklı toplumlarda ve belirli zamanlardaki statülerini yansıtacak biçimde farklı tarihsel aşamalardan geçmiştir. Geleneksel ataerkil toplumlarda hem kadınların hem de erkeklerin eğitimi büyük ölçüde aile içinde gerçekleşir, daha sonraki dönemlerde ulus-devletin ortaya çıkışıyla birlikte eğitim de kamusallaşmaya başlar ve böylece devlet "baş öğretmen" olma yönünde ilerler. Evde verilen eğitim, geleneksel cinsiyet rollerini pekiştirmenin yanı sıra devletin vermek istediği ideolojik mesajı da ileten bir araç olur ve böylece kurulu düzenin devamı sağlanır. Hem kız hem de erkek çocuklarına cinsiyet rolleri konusunda verilen eğitim, aslında her ikisini de katı klişeler içine hapseder, çünkü kadınları "itaatkâr zevceler"e dönüştürmeyi amaçlarken erkekleri rekabetçi, katı ve başkalarından soyutlanmış monadlara dönüştürerek onların duygusal olarak olgunlaşmalarına izin vermez. Modern çağda, aileden sonra formel okul eğitimi de bu rolleri devam ettirir ve sonuçta bir cinsin diğerinden üstün olduğu hiyerarşi kalıplarını pekiştirerek toplumca kabul edilmiş kurallara uyulmasını güvenceye alır. Daha da kötüsü, kurulan bu cinsiyetler arası hiyerarşik ilişki, toplumun genelindeki eşitsiz ilişkiler için de paradigmatik bir ör-

nek oluşturur. Dolayısıyla, düşünce biçimlerimizi ve davranış kalıplarımızı dönüştürecek farklı bir eğitim yaklaşımına ihtiyaç bulunduğu aşikârdır. Bu eğitim, kadınları toplumsal yaşamın etkin özneleri olarak kabul etmeyi ve öyle yetiştirmeyi hedeflemek zorundadır; bu ise, onları özerk ve eşit kılmak anlamına gelir. Böyle bir eğitim, erkeklerin geleneksel perspektifini de değiştirmeye hizmet edebilir ve içine hapsoldukları cendereden kurtulmalarına yardımcı olabilir. Nitekim, Türkiye dahil dünyanın çeşitli ülkelerinde kadın kütüphanelerinin kuruluşuna erkeklerin yaptığı katkı ve bağışlar böyle bir farkındalığın gelişmekte olduğunun işaretidir.[3]

Hem kız hem de erkek çocuklarına cinsiyet rolleri konusunda verilen eğitim, aslında her ikisini de katı klişeler içine hapseder, çünkü kadınları "itaatkâr zevceler"e dönüştürmeyi amaçlarken erkekleri rekabetçi, katı ve başkalarından soyutlanmış monadlara dönüştürerek onların duygusal olarak olgunlaşmalarına izin vermez.

TÜRKİYE'DE PENELOPE'NİN DOKUMASININ KALICI BELLEĞE DÖNÜŞMESİ: KEK

Türkiye'deki ilk kadın kütüphanesinin kuruluş öyküsü de dünyadakine benzer bir çerçevede cereyan etti. 1980'lerde, İkinci dalga feminist hareketin etkisiyle ve onun bir parçası olarak gelişen Türkiye'deki feminist hareket, eylemli bir mücadele alanı yaratarak yeni bir feminist akademisyenler kuşağının yetişmesine ve 1990'da hem KEK'in, hem de İstanbul Üniversitesi bünyesinde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (KSAUM) kurulmasına yol açtı (Batı'yla aşağı yukarı 10 yıllık zaman farkı, Türkiye'deki başka birçok örnek gibi, karakteristiktir.). KEK'in kuruluşu, dönemin sivil toplum mücadelesini de yansıtacak biçimde, üstelik sınıfsal olarak varlıklı olmayan çoğu kadın 130 kişinin sivil dayanışmasının eseri oldu. Bu nokta önemlidir ve gene Türkiye'nin özgüllüklerinden biridir, çünkü Batı'daki kütüphanelerin kuruluşunda genellikle varlıklı kişi ya da ailelerin bağışları veya devletin yardımı söz konusudur.

Şirin Tekeli'nin, 1991'de KEK'in düzenlediği -ve bütün uluslararası katılımcıların şaşkınlıkla karışık hayranlığını çeken- Birinci Kadın Kütüphaneleri Uluslararası Sempozyumu'nda yaptığı konuşmada belirttiği gibi, kadın hareketinin varlığı bir yandan kadınlarla ilgili araştırmaları teşvik ederken, diğer yandan da klasik kütüphanelerin ve arşivlerin kadınların sorularına yanıt verme açısından ne kadar eksik olduklarının ortaya dökülmesine yol açar. Nitekim Türkiye'de Osmanlı kadın hareketiyle ilgili bilgi ve belgelerin eksikliğinin farkına varılması ve kadın hareketinin geçmişinin feminist bir bakış açısıyla araştırılması ihtiyacı, KEK'in kurulması projesinin (1989) gündeme gelmesinde önemli olmuştur. Aslı Davaz-Mardin ise, aynı sempozyumun kapanış konuşmasını yaparken KEK'i gene bütünsel kadın mücadelesi içine oturtur ve birbirinden farklı kültürlerde ve toplumlarda kurulmuş olan kadın kütüphanelerinin ortak noktasının aynı amaca adanmışlık olduğunu belirtir: "Yaşamın tüm etkinlik ve aşamalarında kadınların eşitliğini sağlamak ve özellikle, bu etkinlik ve aşamalar konusunda 'kadın bakış açısı'nı tanıtmak."[4]

2009'da 20. yılını kutladığımız KEK, dünyadaki feminist mücadelenin bir parçası olarak doğduğunu unutmadı ve kadın kütüphanelerinin ortak amacına sadık kaldı, bir yandan da koleksiyonlarını ve arşivini genişleterek kalıcı bir bellek inşa etti ve geçmiş kadın kuşakları ile bugünküler arasında köprü kurmaya çalıştı. Bu işlev, bizimki gibi keskin kültürel ve alfabetik kopuşlar yaşamış bir toplumda özel önem kazanıyor. "Kendimize ait bir tarih" ve "kendimize ait kütüphaneler" olmadığı sürece, toplumsal bir grup olarak kadınların belleği de olmuyor ve varoluş çabaları, mücadeleleri, kazanımları Penelope'nin dokuması gibi her akşam sökülüp ertesi gün aynı yerden başlamak zorunda kalıyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi-Belge Merkezi, kadın tarihini araştırmak isteyenler için gerekli malzemeyi toplayarak, sürekli genişleterek ve kullanıma sunarak geçmişte harcanan çabaların boşa gitmemesine, büyükannelerimizin yapıp ettiklerinin ve seslerinin izinin sürülüp görünür/duyulur kılınmasına katkıda bulunurken aslında kendimize daha özgür bir gelecek inşa etmemizin zeminini hazırlıyor. Çünkü geçmişi geri almadan, yeni bir gelecek yaratmamız mümkün değil!

DİPNOTLAR

1 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis, 1994.

2 Suzanne F. Wemple, *Women in Frankish Society: Marriage and the Cloister, 500-900*, University of Pennsylvania Press, 1985, s. 158-67.

3 Kadın Eserleri Kütüphanesi'ne bağışta bulunanlar arasında benim ilk aklıma gelenler rahmetli Bülent Tanör ile İsmet Sipahi'dir; adını anamadığım diğer arkadaşlardan özürdiliyorum.

4 *Kadınların Belleği*, Metis, 1992.

YAZARIN NOTU

* 1364-1430 yılları arasında yaşamış, *La Citedes Dames* (Kadınlar Kenti) ve başka kitapların yazarı Christine de Pisan, Batı'da, salt yazarak kendi geçimini sağlayan ilk kadın olarak tanınmıştır. İngiliz dilinde ekmeğini yazarak kazanan ilk kadın ise, Aphra Behn'dir (1640-89). 14 oyun yazan Behn, başarılı bir tiyatro yazarı olmanın yanı sıra kadın cinselliğini ve hazzını şiirlerine aktararak geleneklere meydan okuyan bir şair olarak da ünlüdür.

** Kadın kütüphanesi kavramına, kadın bilgi ve belge merkezleri ile kadın arşivlerini de dahil ediyorum.

*** Kişisel bir tarih notu düşmeme izin verilirse, bu satırların yazarı 1991 yılında İngiltere York Üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü'nden yüksek lisans derecesi alarak arkadaşlarının "Türkiye'nin ilk diplomalı feministi" şakalarına maruz kalmıştı. İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Bölümü'nün, 1993'ten itibaren Kadın Çalışmaları alanında yüksek lisans derecesi vermeye başlaması ve onu ODTÜ ve Ankara Üniversiteleri'nin izlemesinden sonra Türkiye'deki "diplomalı feministler"in sayısında epey artış oldu!

KENDİ TARİHİNİ SAHİPLENMEK

KADIN BELGELERİNİN KORUNMASI

ASLI DAVAZ

Kadın merkezli kütüphaneler ve arşivler, kadınların ve kadın hareketinin belleğini oluşturur, kadınların tarihteki "görünmezlikleri" konusunda bilinç yaratırlar. Bu kütüphaneler ve arşivler, kadınlık bilincinin gelişimine paralel olarak büyürler. Türkiye'de 1980'lerde, önce İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde kadınların kurdukları bilinç yükseltme gruplarıyla başlayan yeni feminist dalga kampanyalar, yürüyüşler, kadınlara karşı ayrımcı yasaların protestoları, sığınma evleri, üniversitelerde kadın araştırma merkezleri ve kadından yana çok çeşitli vakıfların kurulması ile devam etti.*

Kadın Kütüphanesi bu yıl 20. kuruluş yılını kutluyor. Bu sürede, "Kadınların geçmişini iyi tanımak, bu bilgileri bugünün araştırmacılarına derli toplu bir şekilde sunmak ve bugünün yazılı belgelerini gelecek nesiller için sağlamak,"[1] doğrultusunda, kuruluş amacına bağlı olarak çalıştı.

Kadın Kütüphanesi'nin 20 yılda kadın konusundaki belgelerden oluşan ilk ve en büyük koleksiyonu oluşturması, ülkemiz açısından çok önemli bir kazanımdır. Bu koleksiyon kitap, arşiv, süreli yayınlar, efemeralar, 20 yıllık basın taramasından oluşan gazete kupürleri, kadın örgütleri koleksiyonu, özel arşiv koleksiyonu, görsel koleksiyonlar (kartpostal, afiş, fotoğraf, dia, video, kaset) ve sanatçı, yazar ve siyasetçi kadınların biyografik dosyalarından oluşmaktadır.

Kütüphanenin bir başka işlevi de diğer kütüphane ve arşivlerde bulunan, kadınlarla ilgili belgeleri bulmaktır. Vakıf, bu belgelerden oluşan bibliyografyalar[2] ve kataloglar hazırlamıştır. Bu belgelere erişimi kolaylaştırmak için de kadın konulu bir thesaurus[3] hazırlanmıştır.

Kadın Eseleri Kütüphanesi, deniz tarafından görünüşü.

Fotoğraf Ara Güler.

Koleksiyonun ulaştığı aşama son derece önemli. Örneğin, 18-21 Nisan 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği'nin ev sahipliğini yaptığı ve İstanbul'da toplanan "Kadınların Seçme ve Seçilme Hakkı, Vatandaşlık ve Politik Eylemi için Uluslararası Kadın Birliği"nin 12. Kongresi'ne katılan delegelerin izlenimlerini kaydeden bir gazetecinin defteri, vakıf koleksiyonuna katılmıştır. Ancak bu ve benzeri belgelerin sağlanmasında yaşadığımız inişler ve çıkışlar, kesintiler ve duraklamalar nedeniyle koleksiyonumuz nicel olarak ulaşabileceği noktadan geride kalmıştır. Kütüphane ve arşiv, "kuruluşundan bu yana resmi hiçbir mali ödenek almaksızın", büyük ölçüde bağışlarla belge satın almıştır. Uzun zamandır mali yetersizlikler nedeniyle belgeler sadece bağışlar yoluyla kütüphaneye sağlanmaktadır. Belge sağlama sürecini kurumsallaştırabilmek ve bu konuda mali yetersizliği aşabilmek, önümüzde duran en önemli sorundur.

Kadın konusunda uzmanlaşmış kütüphaneciler ve arşivciler hem geçmiş ile hem de gelecekle yarışıyorlar. Öncelikle her an kaybolmaya aday belgelere ulaşmaya, sonra da, her gün oluşan yeni belgeleri kaybolmadan arşivlemeye çalışıyorlar. Kadın merkezli kütüphaneler ve arşivler kadın konulu belgeleri özel olarak toplamadığı takdirde başka hiçbir kurum tarafından da böyle bir çalışma yapılmadığı için, bu belgeler yok olmaya aday en yakın belgeler oluyor.

Kadın konulu belgeleri sağlayan kütüphanelerde, kütüphaneci ve arşivci olmak yetmemektedir çünkü bir kadın kütüphanesi uzmanı, topladığı ve peşinde olduğu belgelerin niteliğini de bilmek zorundadır. Bu uzman, çalıştığı ülkenin kadın hareketi tarihini iyi bilirse, neyi nerede arayacağını, nerede nasıl bir belge bulacağını bilir. Örneğin İtalya'daki kadın kütüphanesi,4 kendi kütüphanecilerini ve arşivcilerini kadın hareketi tarihi, feminist kurumlar vb. konularda eğitmek üzere özel olarak düzenlenen uzmanlık kurslarına göndermektedir. Kadın hareketinin tarihini öğrenen kütüphaneci ve arşivciler, kuruma geri döndüklerinde bu donanımla, kütüphanecilik ve arşivcilik bilimi ile bu yeni bilgileri harmanlayarak, kadın kütüphaneciliğini yeni bir noktaya taşımaktadırlar. Kısaca, kadın merkezli kütüphane ve arşivler geleneksel bir arşivcilik ve kütüphanecilik anlayışıyla gelişememektedir. Üniversitelerin kütüphanecilik, arşivcilik ve kadın araştırmaları bölümleri ile ortak bir çalışma yapmaları bu yetersizliği çözecektir.

KADIN KÜTÜPHANESİ VE KADIN ÖRGÜTLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Kadın kütüphanesiyle kadın hareketi ve örgütleri arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği, dünyadaki diğer kadın kütüphanelerinde de uzun zaman tartışma konusu olmuştur çünkü bu ilişkilerin başarısı, belgelerin iyi korunması ile eşdeğerdedir. Kadın merkezli kütüphaneler ve arşivler, "kadınlık bilinci"nin gelişmesine paralel olarak büyür, ancak kadın hareketi içinde aktif bir özne olarak yer almaları, alışılmış kalıpların dışında bir duruştur. Bir kadın kütüphanesinin, kadın örgütleriyle doğru bir ilişki kurmasının göstergesi nedir? Onların çalışmasına katılmak mıdır? Örgütlerine üye olmak mıdır? Bir eylemde, kurumsal olarak yanlarında yer almak mıdır?

Bu ve benzeri sorularla 1930'lu yıllardan beri karşı karşıya kalan dünyadaki diğer kadın kütüphaneleri de ortak sonuçlara ulaşmışlardır. Bir kadın kütüphanesinin, kadın hareketinde bir aktivist olarak faaliyette bulunması değil, bu faaliyetleri yürüten kadınların aktivitelerinin belge ve arşivlerini sağlamakta aktivist olması gerektiği görüşü netleşmiştir. Kadın konulu kütüphaneler kadın örgütüdür, aktivist kadınların ürettiği belgeleri toplamakla yükümlüdür. Kadın konulu kütüphanelerin aktivist olduğu alan, kadın aktivistlerin yarattığı belgeleri toplamak ve koru-

Kadın kütüphanesinin, kadın hareketi ve örgütleriyle arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiği, dünyadaki diğer kadın kütüphanelerinde de tartışılmıştır. Bu ilişkilerin başarısı, belgelerin iyi korunması ile eşdeğerdedir. Kadın merkezli kütüphane ve arşivler, "kadınlık bilinci"nin gelişmesine paralel büyürler. Ancak kadın hareketi içinde aktif yer almaları, alışılmışın dışında bir duruştur.

Kadın araştırma merkezleri

İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi-1989, Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1993, ODTÜ Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları-1994, Çukurova Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1994, Gazi Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1996, Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1996, Gaziantep Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1997, Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-2001, Mersin Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1998, Atılım Üniversitesi Kadın Sorunları ve Uygulama Merkezi-1996, Anadolu Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Uygulama ve Eğitim Merkezi, Marmara Üniversitesi Kadın İşgücü İstihdamını Araştırma Merkezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1993, Çankaya Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi-1997, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ayrımcılığın Önlenmesi Çalışma Grubu-2000.

mak, kadınları dün ve bugün, belgelerle görünür kılmaktır.

Bu konudaki bazı tartışmaların kaynağı belki de, ülkemizde uzun bir geçmişi olan kadın hareketinin ilk kez bir kadın kütüphanesi olgusuyla karşılaşması olduğu kadar, Türkiye'de ilk kez kurulan bir kadın kütüphanesinin, kadın hareketi ve örgütleriyle sürdürmesi gereken ilişkiler konusunda deneyimsiz olmasıydı. Ancak belge toplama konusunda aktivist olması gerektiği alanda kadın aktivistlere yeterince ulaşamadı. Kadın örgütlerinin de, kendi ürettiklere belgeleri kadın kütüphanesine gönderme bilinci ve refleksleri henüz kurumsallaşmadı.

Kadın merkezli arşivler, kadın hareketinin belgelerinin kalıcılık-geçicilik meselesiyle her gün karşı karşıya kalmaktadır. Örneğin bir kadın örgütünün bir eylemi sırasında dağıttığı bir bildiri kalıcı mı, geçici mi olmaya adaydır? Belgenin niteliği, sokakta dağıtılan pek çok efemera gibi, var olma gerekçesi sona erdiğinde "geçicilik" alanına mı girecektir? Yoksa kadın örgütleri, farklı bir refleksle bu belgelerini "kalıcılık" alanına mı geçirecektir? Bu belgelerin korunmasında, kadın merkezli arşivler kadın örgütleri ile birlikte ortak hareket ederek bu geçicilik-kalıcılık ikileminden kurtulabileceklerdir. Aksi takdirde, 50-100 yıl sonra şu sorulara cevap vermek oldukça zor olacaktır: 8 Mart 1979'da İlerici Kadınlar Derneği hangi talepleri yükseltmiştir? 8 Mart 1993'te Perşembe Grubu hangi bildiriyi yayınlamıştır? Minerva Kadın Grubu hiç bildiri basmış mıdır? İstanbul Kadın Platformu, 22 Haziran 1994 bildirisinde 27 Mart yerel seçimlerini kadınlar açısından nasıl değerlendirmiştir? İzmir Bağımsız Kadın İnisiyatifi ve İzmir Kadın Platformu'nun 25 Kasım 1994'te yayınladığı "Kadınlara Uygulanan Şiddete Son" başlıklı bildirisi neleri gündeme getirmiştir? Aralık 1935'te, Türk Kadın Birliği bildiri yayınlamış mıydı?

Her ne kadar kütüphanenin en zengin arşivi kadın örgütlerine ait olsa da, tıpkı diğer belgelerde olduğu gibi, olması gereken noktadan uzağız. Ancak bugün, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın 20. yılında, kadın hareketi, kütüphanesi ve örgütleriyle "kadın konulu belgelerin" korunması alanında yapısal bir çözüme ulaşabilecek bir deneyim kazanmıştır. Türkiye'de ve dünyada var olan kadın merkezli arşivler, "tarihsiz bir nesne mi, belleksiz bir tarih mi," sorusuna cevap vermiş durumdalar.

Hasene Ilgaz

İlk bağışlanan arşiv, Hasene Ilgaz'ın özel arşividir

Bu ilk arşiv, eski Hatay ve Çorum milletvekili ve Türk Kadın Birliği üyesi Hasene Ilgaz'ın arşividir.[7] 1990 yılında Hasene Ilgaz (1904 - 2000), daha bir yıl önce kurulmuş vakıftan haberdar olmuş ve bizi arayarak kendi özel arşivini tasnif ettiğini ve bize bağışlamak istediğini bildirmişti. Bunun üzerine Şirin Tekeli ve ben Hasene Ilgaz'ın Beşiktaş Barbaros'ta bulunan evine gittik. Bir akşamüzeri, mütevazı dairesinde bizi büyük bir içtenlik ve dostlukla karşıladı. Evinin yemek odasında normal ölçülere göre çok uzun ve geniş olan yemek masasının üzerine bağışlamak istediği belgeleri büyük bir titizlilikle, ön tasnif yaparak dizmişti. Önce salonda hazırladığı çayı ve pastaları ikram ettikten sonra, masa başına geçtik. Hasene Hanım o dönemlerde 80 küsur yaşlarındaydı. Tavırları, konuşması son derece düzgündü. Cumhuriyet ilkeleri'nin, kadın erkek eşitliğinin ve eğitimin yaygınlaşması için altmış yılı aşkın bir zamandır yaptığı çalışmalara ilişkin belgelerin ölümünden sonra kaybolmasını istemediğini belirtti. Vakıfta saklanması için bu belgeleri en kısa zamanda kendisinin şahsen getirip teslim edeceğini söyledi. Hasene Ilgaz arşivi, ilk kez bir kadın tarafından, kendisinden talep edilmediği halde bağışlanmış arşiv olarak şimdiden tarihe geçmiştir.

KADIN KÜTÜPHANESİ VE KADIN ARAŞTIRMA MERKEZLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Kadın kütüphanelerinin sorunlarının aşılması açısından, üniversitelerin bünyesinde açılan kadın araştırma merkezlerinin büyük önemi vardır. 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de toplam 15 üniversitede kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezinin kurulmuş olması son derece önemli bir adımdır.

Kadın kütüphanesi, bu 15 kadın araştırma merkezi, kütüphanecilik ve arşivcilik bölümlerinin uzmanlarıyla sorunların çözümüne yönelik bir çalışma grubu oluşturabilir. Üniversitelerde, sayılan bölümlere bağlı olmadan kadın konusunda araştırma yapan kadın akademisyenler veya herhangi bir kuruma bağlı olmayan kadın araştırmacılar da bu çalışma grubunun asli unsurları olabilirler. Dünyadaki kadın kütüphaneleri de böyle bir altyapı oluşturarak, sözü edilen sorunların üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Türkiye'de, kütüphanemizin kuruluşundan itibaren feminist akademisyenler, kütüphaneciler, arşivciler çalışmalarımızda var oldular ve kütüphanenin gelişimine katkıda bulundular. Geçen son beş yılda, hem karlın çalışmaları ve hem de kütüphanemiz büyük gelişmeler kaydetti. Dolayısıyla bu yeni süreçte, feminist akademisyenler, kütüphaneciler ve arşivcilerin yapacağı işbirliği, her birinin çalışmalarına ivme katacaktır.

KADINLARIN ÖZEL ARŞİVLERİ

Kadın arşivlerinin bağışlanması tamamen gelenek dışıdır. Gelenek olmayan yerde yeni yöntemler yaratmak gerekiyor. Ülkemizde sistematik bir biçimde arşiv bağışlama geleneği zayıftır, kadın arşivlerinin bağışlanması ise tamamen gelenek dışıdır. Bir kadının arşivinin belli bir kurumda bulunması hâlâ belirli kıstaslara tabi. Arşivi olan kadının ya çok meşhur olması ya da çok önemli bir

ailenin üyesi olması bu kıstaslardan geçerliliğini en çok koruyanıdır ve bu gelenek halen sürmektedir.

1990 yılına kadar, Türkiye'de kadınların özel arşivlerini toplayan hiçbir kurum bulunmamaktaydı. Arşiv toplayan önemli devlet kurumlarında, örneğin Başbakanlık Arşivi'nde veya Osmanlı Arşivi'nde dahi bugüne kadar yaptığımız çalışmalar çerçevesinde tam anlamıyla bir kadın arşivine rastlanmamıştır. Bu kurumlarda bulunan kadın belgeleri iki türdendir; ya bir kadına ait tesadüfler sonucunda sağlanmış birkaç belgedir ya da belgeler, o kadının babasının, kardeşinin veya oğlunun arşivinin içinde saklı bir biçimde bulunmaktadır. Kurum olarak 1990 yılından beri, yani 20 yıldır sistematik bir şekilde kadın arşivlerini sağlama çalışmalarını yürütmekteyiz.

KADIN ÖZEL ARŞİVLERİNİN KATEGORİLERİ[5]

Bu yazıda, bağışlanan tüm arşivlerin bağış serüvenini anlatmamız mümkün değildir, ancak taşıdığı özellikler açısından arşivlerden bir örnek daha vermek gerekmektedir. Vakıfta bulunan özel arşivler iki türdedir. Birinci kategoride bulunan arşivler, hayatta olan kadınların bağışladıkları arşivlerdir. İkinci kategoride bulunanlar ise, bu kadınların vefatından sonra aileleri tarafından bağışlanan arşivlerdir. Belki de bu kategorilere bir üçüncüsünü eklemek gerekebilir; bunlar da kadınların vefatından sonra yakınları tarafından çöpe atılan, bir dizi tesadüf sonucu sahafların

Süreyya Ağaoğlu

Kadın özel arşivi kavramının en gelişmiş örneği: Süreyya Ağaoğlu Arşivi[6]

İkinci kategoride bulunan arşiv türlerine en güzel örnek, Türkiye'nin ilk kadın avukatlarından Süreyya Ağaoğlu'nun (1903-1989) arşividir. Altı bine yakın belgeden oluşan bu arşiv, kadın konulu arşivciliğe en güzel örneği oluşturmaktadır. Bu arşivde bulunan belgeler sıradan belgeler değildir, her biri ayrı bir tarihsel önem taşımaktadır. Vakıf, Ağaoğlu Arşivi'ni bir akrabasının vasıtasıyla vefatından birkaç yıl sonra talep etmiştir. Talebimiz aile tarafından olumlu karşılandı, ancak bu arşivin vakfa taşınmasından önce çok kapsamlı bir ön çalışmanın yapılması gerektiği ortaya çıktı. Dağınık yerlerde bulunan belgeleri önce bir araya getirmek gerekiyordu. Bu işlem yapıldıktan sonra aile belgeleri tek tek inceleyerek, aralarından çok özel olanları kendisine ayırdı. İşyeri evraklarının saklanıp saklanmama meselesi gündeme geldi. Biz bu evrakların mutlaka korunması gerektiğini vurguladık. Aile ise bunların hiç kimseye yararı olmayacağını düşünüyordu, ancak hayat bunun tam aksini kanıtladı. Belgeler vakfa geldikten birkaç ay sonra bir gazeteci, belgelerin kütüphanede olduğunu duyduğunu ve büyük olasılıkla işyeri evraklarının arşivde olmayacağını düşündüğünü söyledi. Kendisine bu evrakların da atılmayarak arşive konulduğunu söylediğimizde çok şaşırdı. Bu evrakları bulma ihtimalinin hemen hemen mümkün olmadığını söyleyen gazeteci, "Bu evrakları bulmak benim için bir mucizedir," dedi çünkü yapmak istediği araştırmanın konusu, Ağaoğlu'nun meslek hayatı boyunca ilgilendiği davaların konuları üzerineydi. Aile belgeleri bir araya getirdikten sonra, vakıf bir ay boyunca Doktor Gültekin Ağaoğlu'nun evinde envanter çalışması yaptı. Çalışmanın sonunda vakıf ve aile arasında bir bağış sözleşmesi imzalanarak altı bin belge koliler halinde vakfa taşındı.

Kazan dairesinde yanmaktan, Seka'da kâğıt hamuru olmaktan, çöpe atılmaktan kurtulan arşiv, Kadın Kütüphanesi'ne nasıl ulaştı?

Sadece kütüphanemizin değil, tüm kütüphane ve arşivlerin karşı karşıya olduğu sorunların başında gelen bir konu da değeri bilinmediği için kaybolan, kâğıt hamuru olmaya gönderilen veya yakılan evraklardır. Geçmişe ışık tutacak belgelerin yok olmasıyla kaybedilen, geçmişimizdir.

Bir sahafın, "Sizin görmeniz gereken bazı dosyalarım var, gelip bakar mısınız?" telefonu üzerine Fatih semtine gittik. Sahaf, birkaç koli halinde, bir kadın derneğine ait, düzenli olarak tutulmuş karar defterleri, dosya ve başka malzemeleri gösterdi; kime ait olduğu da dosya üstlerinde yazmaktaydı. Böylesine mükemmel bir arşiv karşısında son derece heyecanlanarak, bunların nasıl olup da sahafa düştüğünü sorduk. Bunun üzerine sahaf, evrakı bir kâğıt hurdacısının el arabasıyla kendisine getirdiğini anlattı. Evrakın üzerinde yazılı adrese giderek, bu arşivin gerçekten atılıp atılmadığını öğrenmek istemiş. Ne yazık ki bu dosyaların, karar defterlerinin, bir apartmanın önüne çöp niyetine, "kim alırsa alsın, yeter ki artık evde yer kaplamasın" diyerek atıldığını görmüş. Tanınmış bir kadın olan arşivin sahibi, senelerce emek vererek düzenlediği, özene bezene sakladığı derneğinin arşivinin başına gelecekleri bilebilir miydi acaba? Tahmin edeceğiniz gibi, arşiv sahibi bir süre önce maalesef vefat etmiştir; ona çok şey ifade eden arşiv geride kalanlara hiçbir şey ifade etmediği için, derneğin evrakı, dosyaları, karar defterleri, kimi fotoğraflar sokağa, yok olmaya terk edilmiştir. Eğer o gün yağmur yağsaydı, bu dosyalar kâğıt hurdacısı tarafından sahaf yerine kâğıt hamuru olmak üzere başka yere gönderilecekti.

eline geçen ve daha sonra vakıf tarafından satın alınan arşivlerdir.

SAKLI ARŞİVLER[6]

Kütüphanelerde ve arşivlerde bulunan, kadınlarla ilgili özel bilgiler bir erkeğin arşivi içinde saklanmakta ve kadınları görünmez kılmaktadır. Dolayısıyla erkek bakış açısıyla yapılan kataloglama sistemi bu bilgiyi görünür kılmanın önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle, kadınlarla ilgili "artık/kırıntı/parça/kalıntı koleksiyonlardan" söz edilebilir. Bu tür parçalı kadın koleksiyonları daha çok erkeklerin özel arşivleri arasından çıkmaktadır çünkü kadınların kendilerine ait özel arşiv alışkanlıkları azdır. Böyle bir alışkanlık olsa bile, toplumsal baskılar ciddi engeller oluşturmuştur. Örneğin aile arşivleri içinde kadınlara ait bilgi "Diğerleri" adı altında ayrı arşivlenmekte ya da imha edilmektedir(*). Bu bakımdan kadınların kendi tarihlerine, kendi dokümanlarına sahip çıkması da kadınlık bilincinin gelişmesi ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığının yok edilmesiyle mümkündür.

Kadın araştırmacılar ve kadın kütüphaneleri bu koleksiyonlar üzerinde çalışarak, "saklı koleksiyonları" ortaya çıkarmaktadırlar. Doğru biçimde kataloglanmadığı için kullanıma hazır olmayan "saklı koleksiyonları" keşfetme işi de bizi beklemektedir. Böylece, var olan koleksiyonlardan yeni koleksiyonlar yaratılabilir. Bu saklı koleksiyonları bulmak için öğrencilere tez konuları verilebilir, araştırmacılar bu doğrultuda yönlendirilebilir. Örneğin Ankara'daki Başbakanlık Devlet Arşivi gibi, bütün resmi ve özel arşivler taranarak kadınlarla ilgili saklı koleksiyonlar kataloglanabilir.

TÜRKİYE'DE KADIN KONULU BELGELERİ TOPLAYAN TEK KURUMUN VARLIĞINI SÜRDÜRME ÇABALARI

20. kuruluş yılına giren kütüphanemiz, hepimizin bildiği gibi Türkiye'deki ikinci feminist dalganın ürünüdür, Kurumlar bir kez var oldu mu sürekli gelişirler ve büyürler diye bir kanun yoktur. Kurumların yaşaması, gelişmesi ve günün koşullarına uygun adımlar atması için çaba gerekir. Bugüne değin kütüphane çalışmalarının yetkinleştirilmesi, kalitesinin artırılması, yeni çalışma alanları açılması konusunda çaba gösterdik. Öte yandan kütüphanenin varlığını tehdit eden çabalar ne yazık ki eksik değil.

Dün bir kadın kütüphanesinin gerekliliğini, kadınlara ait ve kadınlar hakkında bilgi ve belgenin toplanmasının önemini kabul ettirmek için mücadele edildi ama ülkemizde kazanılmış herhangi bir hak kalıcı olamıyor; keyfi anlayışlara karşı ilkelerin, kavramların ve kurumların savunulması, her zaman mücadele edilmesi gerekiyor.

2000'li yıllarda bile, "Neden bir kadın kütüphanesi gereklidir, ne işe yarar?" sorusuna tekrar tekrar yanıt vermek, yaşaması ve işlevini yerine getirmesi için sürekli mücadele etmek zorundayız. Yoksa gün gelir, "size falanca kitaplıkta bir oda verelim, vakıf da kadın etkinlikleriyle uğraşsın, ayrı bir kadın kütüphanesine ne gerek var" yaklaşımıyla karşı karşıya kalabiliriz.

Kadınlar kendi tarihlerine, kendi belgelerine sahip çıkmak istiyorlarsa, kütüphaneyi sürekli olarak yaşayan ve gelişen bir organizma gibi canlı kılmalıdırlar. Bu kuşkusuz kütüphane kurucularının, genel kurul üyelerinin ve bir avuç kütüphane dostunun altından kalkacağı bir iş değildir. Kadın belgelerinin korunması tarafsız bir eylem değildir. Kütüphaneyi zenginleştirmek ve yaşatmak tüm kadınların ve kadın dostlarının görevidir.

ASLI DAVAZ
VAKIF KURUCU ÜYESİ

KAYNAKLAR

90'larda Türkiye'de Feminizm, derleyen: Aksu Bora-Asena Günal, İstanbul, İletişim Yayınları, birinci baskı, 2002.
Geneviève Fraisse, Les femmes et leur histoire, Paris, Editions Gallimard, Folio Histoire, 1998.
Archives du Féminisme, bulletin no 5, Juin 2003 ve bulletin no 6, Décember 2003.
Women's Archives Guide: Manuscript Sources for the History of Women, Joanna Dean and David Fraser, National Archives of Canada, Ottowa, 1991.
Discovering Women's History: a practical guide to the sources of women's history 1800-1945, Deidre Beddoe, San Francisco, Pandora, 1993.
Women's Collections: Libraries, Archives and Consciousness, editor: Susanne Hildenbrand, New York, The Haworth Press, 1986.
Guide des sources de l'histoire du féminisme, sous la direction de Christine Bard, Annie Metz, Valérie Neveu, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2006.

DİPNOTLAR

* Françoise Thébaud, Écrire l'histoire des femmes et du genre, 2ème édition revue et augmentee, Lyon, ENS Editions, 2007.

1 Vakıf Kuruluş Senedi, İstanbul 1989.

2 İstanbul Kütüphanelerindeki eski harfli Türkçe kadın dergileri bibliyografyası: (1869-1927) / haz. Zehra Toska...[ve öte.] 390 s.; 24 cm. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve Metis Yayınları, 1993.
Kadın süreli yayınları: Hanımlar Alemi'nden Itoza'ya; Bibliyografya 1928-1996: (dergiler, gazeteler, bültenler) / Asli Davaz-Mardin. X, 549 s.: res.; 24cm. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı – Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı, 1998.
Kadın yazılar: Kadınların edebiyat ürünleri, kadınlar üzerinde yazılanlar ve tezler bibliyografyası: 1955-1998 / Baha Bal. 382 s.; 24 cm. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2000.
Kadın konulu kitaplar bibliyografyası: 1729 - 2002 / haz. Rüveyda Yalçın, Türkiye'de Kadın Konulu Belgelerin Ulusal Bibliyografyası dizisi;1. 272 s.; 23 cm İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ve İletişim Yayınları, 2006.

3 Türkiye Kadın Thesaurusu, Kadın Konulu Kavramlar Dizini 2009 Sönmez Taner ... [ve öte.] 311 s., 29 cm. İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.

4 "Between Memory and Invention: Toward a National Women's Library in Italy", Annamaria Taglavini, in Women, Information and the Future, edited by Eva Steiner Moseley, Fort Atkinson, Wisconsin, Highsmith Press,1994.

5 "Evaluation of Sources in Women's History", Sara Janner in Women, Information and the Future, edited by Eva Steiner Moseley, Fort Atkinson, Wisconsin, Highsmith Press,1994.

6 Süreyya Ağaoğlu Özel Arşivi Kataloğu, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Hazırlayan: Yusuf Altan Altınok, Danışman: Bekir Kemal Ataman, 250 s. İstanbul, 2007.

7 Hasene Ilgaz Özel Arşivi Kataloğu, TC. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü, Lisans Tezi, Hazırlayan: Nurgül Özdoğan ve Zeynep Eratalay, Danışman: Bekir Kemal Ataman, 178 s. İstanbul, 1995.

8 "Evaluation of Sources in Women's History", Sara Janner in Women, Information and the Future, edited by Eva Steiner Moseley, Fort Atkinson, Wisconsin, Highsmith Press, 1994.

KADINLAR ŞEHRİ VE

NOBEL ÖDÜLÜ'NÜN CİNSİYETİ

DOÇ. DR. IŞIL BAŞ

Alfred Nobel'in vasiyetnamesinin ilk versiyonunda, son satırdaki "en çok hak eden kişi" terimi, sonradan Nobel tarafından İngilizce orijinalinde "he or she"den "he"ye, yani "erkek ve kadın"dan "erkeğe" çevrilmiştir. Kadın hakları için verilen mücadelenin en çetin olduğu 19. yüzyıl sonu Avrupa'sında bu değişiklik oldukça ilgi çekicidir. Zira milliyet farkı gözetilmemesini dileyen Nobel'in cinsiyet konusunda bu kadar hassas davranmaması belki de ödülün geleceğini etkileyen faktörler arasında sayılabilir.

Guillaume de Loris ve Jean de Meung'un *Roman de la Rose* isimli kitaplarından bir minyatürde, ahlak bozuklukları kadın kılığında kişileştirilmiş. Yırtık giysiler içindeki kadın "kötülük ve alçaklığı", elinde para kesesi bulunan kadın ise "açgözlülüğü" temsil etmektedir.

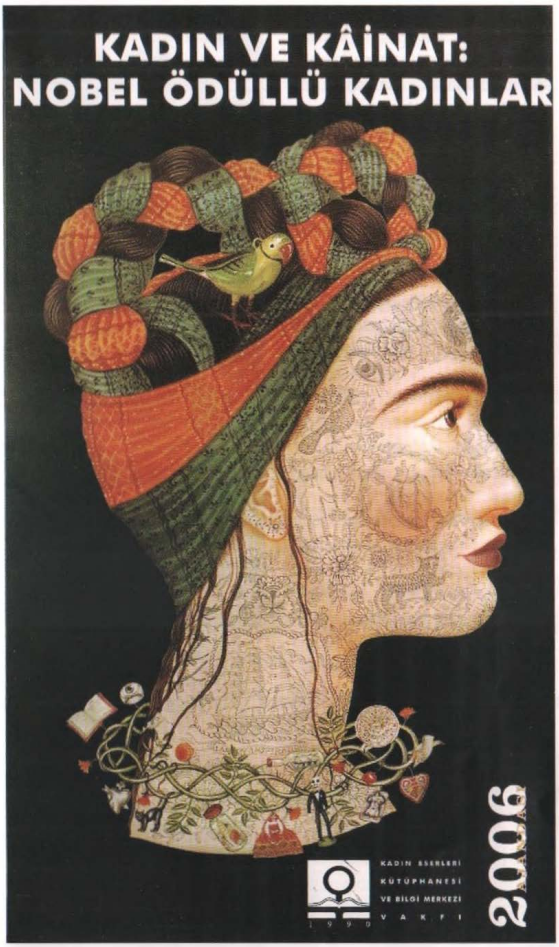
Masterpieces of Illumination, Ingo F. Walter, Norbert Wolf

"Kadın nedir?" diye sorar Virginia Woolf, "Kadınlar için Meslekler" (Professions for Women, 1942) adlı ünlü konuşmasında. Sonra ekler: "Sizi temin ederim ki, bilmiyorum. Sizin de bildiğinizi sanmıyorum. İnanıyorum ki kadınlar kendilerini insan yeteneğinin ulaşabildiği tüm sanat ve bilim dallarında ifade etme şansına sahip olmadan kimse bu sorunun cevabını veremez." Woolf bu konuşmayı hemcinslerini daha çok meslek sahibi edindirmeyi amaçlayan bir grup kadın karşısında yapar. Tıpkı daha önce yaptığı konuşmalar ve yazdığı makale ve kitaplarda olduğu gibi, Woolf'un en çok üzerinde durduğu konu erkeklerin kadınları sanat ve bilim dallarında başarısız bulmaları ve bunu da genetik farklılıklara indirgemeleridir. Oysa Woolf, gerçekte kadınların gerek zekâ, gerekse yetenek olarak erkeklerden hiç de aşağı olmadıklarına, hatta yeterli eğitim ve olanak verilirse aralarından Shakespeare gibi dahiler çıkacağına inandığını söyler.

Virginia Woolf'un yaşadığı dönemden 6 yüzyıl önce, 1390'larda Avrupa'da bir başka kadın da benzer düşünceleri savunmuş, hatta salt bu nedenle dönemin ünlü düşünür ve felsefecileri ile "querelle des fem-

mes" (kadınların savaşı) diye bilinen ünlü tartışmayı başlatmıştı. Fransa Kralı V. Charles'ın doktoru olan babasını ve soylu kocasını kaybettikten sonra, 25 yaşındayken üç küçük çocuğuna, annesine ve kız yeğenine tek başına bakmak zorunda kalan Christine de Pisan, Batı edebiyatındaki ilk profesyonel yazar olarak aslında kadınların en büyük baskıyı gördükleri ortaçağda bile ne kadar başarılı olabileceklerinin en önemli kanıtıdır. Yalnızca lirik bir şair olarak değil, aynı zamanda V. Charles'ın resmi biyografi yazarı, Fransa'nın iç ve dış politikası, savaş sanatları ve felsefe konusunda da dönemin önde gelen uzmanlarından biri olarak, yaşadığı toplumda saygınlık ve ün kazanmıştır. Ortaçağ edebiyatının klasiklerinden biri sayılan *Romance de la Rose* (Gül'ün Romansı) adlı alegorik eserde kadınların zekâ ve ahlak düzeylerinin erkeklerden çok düşük olarak gösterilmesi Pisan'ı çok kızdırmış ve bu önyargıyı paylaşan dönemin ünlü hümanistleri ile şiddetli bir entelektüel tartışmaya girmiştir. Pisan'a göre kadınlar hakkındaki tüm yanlış inançlar, onları erkeklerin anlatmaya kalkışmasından kaynaklanmaktadır. "Oysa," der Pisan, "eğer bu kitapların yazarları kadınlar olsaydı, her şey farklı olurdu çünkü kadınlar ne kadar haksızca suçlandıklarının bilincindeler." ("Mais se femmes eussent les livres fait/ Je scay de vray qu'autrement fust de fair/Car bien scevent qu'a tort sont encoulpees," *Epistre au Dieu d'Amours*, 1399, 417-19). Bu tezini desteklemek amacıyla yazdığı ve artık ilk feminist başyapıt olarak da kabul edilen "Kadınlar Şehrinin Kitabı" (*Le Livre de la Cité des Dames*, 1405) adlı çalışmasında ise, tarih boyunca başarılı olmuş kadınları tek tek sayar ve onların, kadınlar şehrini erkek suçlamalarının ve aşağılamalarının saldırılarından koruyacak surlar olduğunu ileri sürer.

Pisan'dan günümüze "Kadınlar Şehrinin" surları ve kuleleri hızla yükselmekte. Kamusal alanda daha çok yer aldıkça ve elde ettikleri hak ve özgürlükler arttıkça, kadınlar artık Woolf'un da görmeyi arzu ettiği gibi pek çok sanat ve bilim dalında kendilerini gösterme ve başarılarını kanıtlama olanağı bulabiliyorlar. Bu bağlamda Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın geleneksel yıllık ajandaları kadın sporculardan yazarlara, bilim insanlarından sanatçılara tüm kadınların yetenek ve zekâlarına bir saygı duruşu olarak da nitelendirilebilir. Özellikle 2006 ajandasının Nobel ödüllü kadınlar temasını işlemesinin ve hemen ardından İsveç Bilimler Akademisi'nin uzun yıllardan sonra 2007 Nobel edebiyat ödülüne bir kadın yazarı, hem de "kadın deneyiminin epik ozanı" diye tanımlanan Doris Lessing'i layık görmesinin oldukça güzel ve anlamlı bir tesadüf olduğunu düşünüyorum. Ancak ajandada da işlediğimiz gibi, bu ödül, tıpkı insan emeğinin değerlendirildiği ve onurlandırıldığı başka alanlarda da olduğu gibi, göründüğü kadar masum ve objektif değil.

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın 2006 yılında yayınladığı ajandasının kapağı.

Batı dünyasının kabul ettiği en önemli başarı kriterlerinden biri olan Nobel ödülü, Stockholm doğumlu işadamı Alfred Nobel tarafından başlatıldı. İlginçtir ki, ödülle, ödülü başlatan ve alanlar arasındaki ironi yüklü ilişkiler daha Nobel'in bu fikri ilk kez düşünmeye başladığı yıllara dayanmakta. Günümüzde ismi barış ve uygarlığın gelişimi ile özdeşleşen Alfred Nobel, insanlığın hizmetine sunduğu servetini aslında

Nobel ödülü kazanmış kadınlardan bazıları. Nelly Sachs, Christiane Nüsslein-Volhard, Nadine Gordimer, Doris Lessing.

dinamit gibi patlayıcıları keşfetmesiyle yapmıştı. Nobel'e göre, biraz da tesadüfen keşfettiği yeni patlayıcılar dönemin parlayan yıldızı inşaat sektöründe çığır açacaktı, ancak ne yazık ki 20. yüzyıl tanık olduğu iki dünya savaşı nedeniyle "inşa etmek"ten çok yıkımla anılacak, Nobel'in patlayıcıları da daha çok sayıda insanın daha hızlı bir şekilde katledilmesine sebep olacaktı.

Asa Briggs'in de belirttiği gibi, Alfred Nobel'in, servetinin büyük bölümünü ödül fonuna bağışlaması, daha sonra Nobel'e layık görülen, ancak para ödülünü edebiyat vakıflarına verilmesi dileğiyle reddeden George Bernard Shaw'un 1901'de yayınladığı, "Milyonerler için Sosyalizm" (Socialism for Millionaires) başlıklı yazısındaki öğütlere neredeyse birebir uyuyordu. Shaw'a göre zenginler insanlara istediklerini değil, istemeleri gereken şeyleri vermeli ve ailelerine de fazla para bırakmamalıydılar. Nobel'in, ölümünden sonra açılan vasiyetnamesinde şöyle yazıyordu.

"Servetimin geri kalan büyük bölümü aşağıdaki gibi dağıtılacaktır: Yöneticilerin gözetiminde güvenli alanlarda değerlendirilecek kapital, bir fon oluşturacak ve bu fondan edinilecek faiz getirisi her yıl, bir önceki sene insanlığa en büyük hizmeti yapmış kişilere dağıtılacaktır. Bahsi geçen faiz aşağıda belirttiğim şekilde 5 eşit parçaya bölünecektir: Bir bölüm fizik alanında en önemli buluşu yapmış kişiye, ikincisi en önemli kimya keşfini ya da gelişimini yapana, bir bölüm fizyoloji ya da tıp alanında en önemli keşfi yapana, bir başkası edebiyatta idealist yönü ağır basan en olağanüstü eserin yazarına ve bir bölümü de ülkeler arası kardeşlik, orduların sınırlandırılması ya da tamamen ortadan kaldırılması ve barış kongrelerinin yapılması hususunda en çok veya en iyi çalışmaları yapan kişiye verilecektir. Fizik ve kimya alanındaki ödülleri İsveç Bilimler Akademisi; fizyoloji ya da tıp alanındakileri Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü İİsveçteki tek tıp üniversitesil barış alanındakileri ise Norveç Storting INorveç Parlamentosul tarafından seçilecek 5 kişi verecektir. En büyük dileğim odur ki ödülleri verirken adayların milliyetine bakılmayacak ve İskandinav olsun olmasın en çok hak eden kişi ödülü alacaktır."

Vasiyetnamenin ilk versiyonunda, son satırdaki "en çok hak eden kişi" terimi sonradan Nobel tarafından İngilizce orijinalinde "he or she"den "he"ye, yani "erkek ve kadın"dan "erkeğe" çevrilmiştir. Kadın hakları için verilen mücadelenin en çetin olduğu 19. yüzyıl sonu Avrupa'sında bu değişiklik oldukça ilgi çekicidir. Zira milliyet farkı gözetilmemesini dileyen Nobel'in cinsiyet konusunda bu kadar hassas davranmaması belki de ödülün geleceğini etkileyen faktörler arasında sayılabilir. Ödüllerin ilk verilmeye başlandığı 1901'den bu yana yalnızca 33 kadın ödüle layık görülmüştür. Bu 33 kişi içinde 10 kadın edebiyat, 12 kadın da barış ödülünü almıştır. 1968'de verilmeye başlanan ekonomi ödülünü alan hiç kadın yoktur. Fizik, tıp ve kimya dallarında ise 300'den fazla Nobel ödüllü bilim adamına karşı yalnızca 11 bilim kadını vardır, yani bilim alanında kadınlar %3 gibi son derece düşük bir oranda kabul görmüşlerdir. Ödülü alabilen bilim kadınlarının çoğunluğu da ödüllü erkek meslektaşları ile paylaşmıştır. Oysa ödülün manevi desteği bir yana, yaklaşık 10 milyon İsveç kronu ya da 950.000 Amerikan doları, laboratuvarlarda çok zor şartlarda ve büyük fedakârlıklarla çalışmakta olan, kariyerlerinin hemen her aşamasında erkeklerle karşılaştırılan, toplum baskısına ve açıkça ifade edilmeyen, ancak hep var olan önyargılara ve sınırlamalara dayanmaya çalışan kadınlar için çok şey ifade etmektedir. Bilim alanlarında çalışan ya da yüksek eğitim gören kadın ve erkekler arasında yapılan karşılaştırmalar dünyanın birçok ülkesinde oranların erkekler lehine olduğunu göstermektedir (*NSF*, April, 1989. Siebert, 1992). Örneğin F. Mary Williams, *Access and Merit: A Debate on Encouring Women in Science and Engineering* başlıklı araştırmasında, 1998 yılında Kanada üniversitelerinin mühendislik bölümlerinde öğrencilerin %22, öğretim üyelerinin ise ancak %5'inin kadın olduğuna, biyoloji bölümlerinde %60 kadın öğrenci, %25 de kadın öğretim üyesi bulunduğuna dikkat çeker. Aynı ülkede anasınıflarında okuyan öğrencilerden başlayarak yapılan istatistikleri değerlendiren Williams, başlangıçta, örneğin matematik alanında kız çocuklar ve erkek çocukların benzer yeteneklere sahip olduklarını, ancak ilerleyen yaşla

birlikte kızların gitgide farklı alanlara yönlendirildiklerini ve kadın öğrencilerin üniversitede tercihleri fen bilimleri olsa bile ve erkek öğrencilerden daha başarılı sonuçlarla mezun olsalar dahi kariyerlerini bu alanlarda sürdürmekte zorlandıklarını ortaya koyar. Williams'ın bulguları ve Galpin'in 2002'de 37, Charles ve Bradley'in ise 2005'te 21 ülkede yaptıkları araştırmalar, teknoloji ve bilim alanındaki kadınların yaşları ilerledikçe kariyerlerinden ya da alandaki gelişmelerden uzaklaştıklarını göstermektedir. Yetenek ve zekâ ile açıklanamayacak olan bu durum, olsa olsa kadınların aile içi rollerinin de gitgide ağırlaşması ve ekonomik ve toplumsal baskılar nedeniyle kariyerlerini terk etmek zorunda kalarak geleneksel rollerine geri dönmeleri şeklinde açıklanabilir. Seymour ise fen, matematik ve mühendislik bölümlerinin yapıları ve hâkim ataerkil kültür nedeniyle kadın araştırmacıların desteklenmediğini ve ayrılmak zorunda bırakıldıklarını öne sürer (1992). Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak ve genç araştırmacılar üzerindeki yükü hafifletebilmek için kendisi de benzer bir savaş vermiş olan 1995 Nobel tıp ödülü sahibi, Max Planck Enstitüsü Direktörü Christiane Nusslein-Volhard, ödül parası ile akademik kariyerlerinin başında olan ve aynı zamanda çocuk sahibi olan kadınlara 2005 yılından başlayarak 1-3 yıl arası 600 dolar para yardımı yapmaya başlamıştır (*Jama*, 20 Temmuz 2005).

Nobel tarihinde iki kez ödül alan iki kişiden biri ve ilk Nobel ödüllü kadın olan Marie Curie'nin, kocasının ölümünden sonra, 1911 yılında ikinci kez ödüle hak kazandığında evli bir meslektaşı ile ilişkisi öne sürülerek törene katılımının engellenmeye çalışılması, kadınlara ne denli önyargılı yaklaşıldığının bir başka örneğidir. Nobel ödülleri ve cinsiyet ayrımı politikalarının ilişkisini gösteren sayısız örnekten bir başkası da, 1962 Nobel ödülünün DNA'nin yapısını çözdükleri için James Watson ve Francis Crick'e verilmesi ve aslında bu çalışmayı ilk başlatan ve orijinal modeli yapan kişi olan Rosalind Franklin'den hiç kimsenin bahsetmemesidir. Franklin kömür, DNA ve virüslerin moleküler yapısı üzerinde çok önemli araştırmaları olan ve alana katkısı herkes tarafından kabul edilen önemli bir bilim kadınıdır, ancak ne yazık ki yaptığı çalışmalar erkek meslektaşlarının adıyla anılmaktadır.

Nobel ödülü alan kadınlar arasında dikkatimizi çeken bir başka husus da, tıpkı erkeklerde olduğu gibi, ödüllerin daha çok Batı ülkelerinden olanlara verilmesidir. Alfred Nobel'in, vasiyetnamesinde özellikle üzerinde durduğu milliyet farkı gözetmeme şartına rağmen, jüri seçme görevini Norveç ve İsveç akademileri gibi Batı Avrupa kurumlarına vermesi, seçme kriterlerini hayli etkilemiş görünmektedir. Örneğin bugüne kadar Nobel edebiyat ödülünü alan 34 ülkeden Fransa 13, Almanya 8, İngiltere 7, İsveç 6 ödül alırken, Hindistan'ın 1913 yılında Tagore ile aldığı ödülden ancak 32 yıl sonra Avrupa kıtası dışından bir başka ülke, Şili, bir kadın yazarla, Gabriela Mistral ile bu ödüle layık görülmüştür. Nobel edebiyat ödülünü alan ilk kadın yazar ise, ödülü 1909'da alan İsveçli Selma Lagerlöf'dur. 1926'da İtalya'dan Grazia Deledda, 1928'de Norveç'ten Sigrid Undset, 1938'de ABD'den Pearl S. Buck, 1966'da Almanya'dan Nelly Sachs, 1991'de Güney Afrika'dan Nadine Gordimer, 1993'te ABD'den Toni Morrison, 1996'da Polonya'dan Wislawa Szymborska, 2004'te ise Avusturya'dan Elfriede Jelinek Nobel almışlardır. Toni Morrison aynı zamanda Nobel ödülünü alan ilk siyah kadındır. Yazımın başında değindiğim ve dünya edebiyatının en önemli isimlerinden olan kadın hakları savunucusu Virginia Woolf ise ne yazık ki bu ödüle layık görülmemiştir.

Nobel gibi ödüllerde daha çok ve daha farklı kültürlerden kadınların başarıları görünür kılınmadan, kadınlar şehrinin surlara olan ihtiyacı bitmeyecek gibi görünüyor. Başarı, zekâ ve yeteneğin cinsiyetsiz, ırksız, milliyetsiz ve çokkültürlü olduğunun kabul edildiği gün, inanıyorum ki tüm insanların aralarındaki surların ve duvarların da kalktığı gün olacak.

"Kadın nedir?" diye sorar Virginia Woolf, "Kadınlar için Meslekler" (Professions for Women, 1942) adlı ünlü konuşmasında. Sonra ekler: "Sizi temin ederim ki, bilmiyorum. Sizin de bildiğinizi sanmıyorum. İnanıyorum ki kadınlar kendilerini insan yeteneğinin ulaşabildiği tüm sanat ve bilim dallarında ifade etme şansına sahip olmadan kimse bu sorunun cevabını veremez."

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

KADIN KONULU ÇALIŞMALARIN BAŞLICA KAYNAKLARI:

BİYOGRAFİLER, BİBLİYOGRAFYALAR, KATALOGLAR

ZEHRA TOSKA

Başta fetihler ve istilalar olmak üzere ekonomik ve politik çatışmaları anlatan geleneksel tarih kitaplarında öznenin erkek oluşu şaşılacak bir durum değildir. Fakat tarihin yapımında erkekler gibi ya da farklı şekillerde kadınların da katkılarının olduğu açıktır. Bu tarihi-kültürel alan içinde kadınlarla ilgili bilgi ve belgelerin neler olduğunu tek tek sıralamak ayrı ve uzun soluklu bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu yazıda, kadın araştırmalarında kullanılan başlıca kaynakların bir dökümü verilecek ve bunların hangi dönemlerin ürünü olduğuna değinilecektir.

Türkiye'de kadın tarihinin hiç kuşku yok ki Türkiye tarihine paralel bir geçmişi vardır. Dolayısıyla onun tarihi kaynaklarını da, ilk çağlardan başlamak üzere geniş bir coğrafyada, Altaylardan Orta Asya'ya, Doğu Avrupa, Kafkaslar, İran, Anadolu ve Osmanlı'nın hükümranlık sürdüğü alanda aramak gerekir. Mitolojisinden kutsal kitaplarına, tabletlerinden matbu eserlerine, arkeolojik bulgulardan plastik sanatlarına, edebiyatından bilimsel çalışmalarına kadar bu tarihi coğrafyada ortaya çıkan her türlü tarihi ve kültürel miras, diğerlerinin olduğu kadar kadın konulu araştırmaların da başlıca kaynağını teşkil eder.

TANZİMATTAN CUMHURİYETE KADIN KONULU BİYOGRAFİK ESERLER

Osmanlı'da Tanzimat Fermanı'yla (1839) başlayan yenileşme/modernleşme projesi "kadın meselesi"ni de gündeme taşımış, kadın hakları konusunda başta eğitim olmak üzere eskiye nazaran pek çok alanda kadınlara bazı özgürlükler ve haklar tanımıştı. Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami gibi bu dönemin ilk modernleşmeci aydınları ve onların takipçileri, inceleme konusu olarak kadını ele alan eserler yayımlamışlardı. Yine bu dönemle gelişmeye başlayan hikâye ve romanda da kadınların eğitimi, kadının aile içindeki ve toplumdaki statüsü konu edilmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak kadınlar için yayımlanan süreli yayınlar, kadın dernekleri ve okullar etrafında giderek güçlenen, dikkat çeken bir kadın hareketi oluşmuştu. Kadınlara kendi haklarını arama ve görüş açıklama imkânı tanıyan süreli yayınların ilkleri olan, 1842'de Rumca *Kipseli* (Arı Kovanı), 1862'de Ermenice *Gitar* ve 1869'da Türkçe *Terakki-i Muhadderat* bu dönemde yayımlanmaya başlamıştı. Makale, şiir, roman, hikâye ve tercümeleriyle pek çok kadının imzasını taşıyan bu yayınlar, Osmanlı ve Türkiye kadın hareketini anlamakta en önemli kaynaklardır. Kadın konusunun gündeme gelmesi, onlarla ilgili biyografik eserlerin yazılmasına da yol açmıştır. Mehmed Zihni Efendi'nin (1846-1913) iki ciltlik *Meşâhirü'n-nisâ*'sı (İstanbul: 1294-1295) böyle bir eserdir. İslam öncesinde ve İslam döneminde ilmi, edebi ve siyasal alanda isim yapmış Arap, Türk ve İranlı 1165 kadar kadının biyografisini içeren ve onların eserlerinden küçük örnekler sunan bu eser, zamanın kız öğretmen okullarında okutulmak üzere Maarif Nezareti'nin isteği üzerine hazırlanmıştı.[1] Bu eser üç cilt olarak *İctimâdü'ş-saltana hayrât-ı nisân* adıyla Muhammed Hasanhan tarafından Farsçaya da çevrilmiştir (Tahran: 1304-1307). Mehmed Zihni'nin ayrıca kadınlar için yazdığı *Hanımlar İlmihali* (İstanbul: 1313) ve yine bir ilmihal olan *Kızlar Hocası* (İstanbul: 1312) adlı kitapları vardır.[2]

Bu dönemin biyografik antolojilerinden biri de Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar'ın *Şair Hanımlarımız* adlı eseridir (İstanbul: 1311). Bu çalışmada, 15-19. asırlar arasında yaşamış 25 kadın şairin kısa biyografileriyle eserlerinden örnekler verilmiştir. Bu şairelerin çoğunluğunun, 1890'lara doğru basında giderek artan kadın imzalarıyla, Ahmet Muhtar'ın çağdaşı İstanbullu kadınlar olduğu görülür. Bu eser Âdem Ceyhan tarafından, başta bir değerlendirme bölümüyle, "Ahmed Muhtar Bey'in 'Şâir Hanımlarımız' İsimli Eseri" başlığıyla bir makale halinde yayımlanmıştır (Konya: 2000).

İstanbul dışında Ufa'da, Rızaeddin b. Fahreddin'in hazırladığı *Meşhur Ha-*

tunlar (Orenburg: 1903), isim benzerliğinin de gösterdiği gibi, Mehmet Zihni Efendi'nin *Meşahürü'n-nisa*'sını model alarak hazırlanmış bir biyografik eserdir. Yazar, geçmişten zamanına dek, İslam eserlerinde ve İslam dünyasında ün kazanmış 695 kadının kısa biyografilerini verdiği bu kitabını kızı Zeyneb'e ithaf etmiştir. Kitabın sonunda (hatime bölümünde), İslam dünyasında artık Farabi, İbn-i Sina, Buhari, İbn-i Haldun, Muhammed b. Hanbel gibi ünlü âlimlerin yetişmediğini söyleyen Rızaeddin, bunun nedenini kadınların cahil bırakılmasıyla açıklamıştır. Bu eserini kadınları okumaya teşvik etmek için yazmıştır (Ziyaeddin 412-414).

Kitabın önemi, bilimsel yöntemlere uygun hazırlanmış olmasıdır. Eserin başında, yararlandığı (senet tuttuğu) Arapça, Farsça ve Türkçe 28 kaynak hakkında kısa bilgiler vermiş, ayrıca günlük gazete, risale ve mecmuaları taradığını belirtmiştir. Yine başta, kadınların yazdığı ve kadınlar hakkında yazılmış 43 eserin listesini vermiştir; bu, bir anlamda Türkçede kadın konulu ilk bibliyografya örneğidir.

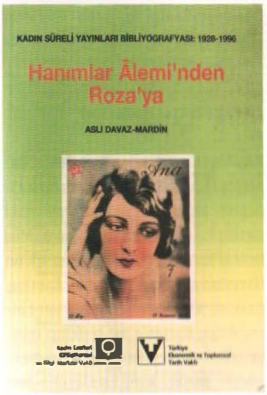
Bu listeyi, cumhuriyet döneminde kadın şair ve yazarlarla ilgili ilk biyografik-antolojik nitelikteki eser olan, Murat Uraz'ın *Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* (İstanbul: 1941) adlı kitabı ile sonlandırmak istiyorum. Murat Uraz, bilimsel yöntemlerle yapmamış olmasına rağmen, eski edebiyat geleneğinin biyografik eserleri olan tezkirelerden eserin yazıldığı zamana kadar bildiği, gördüğü kaynaklardan edindiği bilgilerle, 15. yüzyıldan 1935'e 45 kadın yazar ve şair hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca kimi şair ve yazarların fotoğraflarını vermesi bakımından da ilk örnektir. Bunu kitabın kapağında da belirtmiştir. (Resimli Kadın ve Şair Muharrirlerimiz) Bu eser, kendisinden sonra yazılmış bu türden çalışmalara kaynaklık etmiştir.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YAYINLANMIŞ KADIN KONULU BİBLİYOGRAFYALAR

Cumhuriyet döneminde kadın konulu ilk çalışmalar Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu (1968'den sonra Kadının Sosyal Hayatını Araştırma ve İnceleme Derneği) tarafından yapılmıştır. Bu dernek, Aralık 1953'te Ankara'da, gönüllülük esasına göre kurulan ilk bilimsel dernektir. Bir araştırma kurumu olarak çalışmış, içinde kurucu üyelerinin de bulunduğu birçok kadının eserlerini yayımlamış ve aylık konferanslar düzenlemiştir. Kuruluş amacını, "Yurdumuzda kadının hayat şartlarını ve ictimaî durumunu örf ve âdet, hukuk, iktisadî hayat ve kültür hareketlerini, ilmi metodlarla araştırmak, incelemek ve bu neticeleri yayın sahasına çıkarmaktır," şeklinde bildiren, ayrıca "kadın yazarların bütün eserlerini toplayarak, müracaat edilebilecek bir kütüphane teşkil etmeyi hedefleyen" dernek, bu gayeyle 2000'i aşan kadın konulu kitap ve makale fişi derlemiştir (İnan 3). Bu çalışmaların sonucu olarak, biri kadınların yazdığı, diğeri kadınlar hakkında yazılmış eserler olmak üzere iki bibliyografya yayınlanmıştır.

Bunlardan ilki, kurum üyelerinden Müjgân Cunbur'un hazırladığı ve Afet İnan'ın önsözüyle yayınlanan *Türk Kadın Yazarların Eserleri "Bibliyografya" (1928-1955)*'sıdır (Ankara: 1955). Giriş bölümünde Cunbur, bu bibliyografyanın bazı eklemelerle, 1928-1953 yılları arası "Türkiye bibliyografyası"nın ve bazı kütüphane fişleriyle bir iki derginin taranıp derlenmesi sonucu meydana geldiğini belirtmiş, ayrıca, "Bu yıllar arasında çıkan bütün gazete ve dergilerimiz taranıp derlendikten sonra tam bir Türk kadın yazarların eserleri bibliyografyası hüviyetini kazanacaktır," ifadesiyle çalışmanın eksikliğine de işaret etmiştir (Cunbur 5).

Eser, iki kısım halinde hazırlanmıştır. İlk kısımda Türk kadın yazarların telif eserleri Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemine göre sınıflandırılmıştır. Tercüme eserlerin sayısı çok az olduğu için, bunlar soyadlara ve adlara göre alfabetik olarak verilmiştir. 1928 sonrası eserleri içermekle birlikte, bu bibliyografyanın giriş bölümünde Cunbur, önceki kadın şair ve yazarlar hakkında da bilgi vermiştir. Titiz kaynakcasıyla giriş bölümü, kadın edebiyatı araştırmalarında ayrıca başvurulan bir kaynak olmuştur. Kurumun yayımlandığı ikinci bibliyografya, *Türkiye'de Kadınlar Hakkında Yayınlanmış Eserler "Bibliyografya"*.

Milli Kütüphane bibliyografılarından Neriman Duranoğlu tarafından hazırlanmış ve yine İnan'ın önsözüyle yayımlanmıştır (Ankara: 1959).

Bibliyografya, ulaşılan 523 dökümana (eski harfli Türkçe 54 kitap ve 15 süreli yayınla, yeni harfli Türkçe 431 kitap ve 23 süreli yayın) göre yapılmıştır. Türkiye'de kadınlar hakkında ve kadınlar için yayınlanmış olan eski ve yeni harfli Türkçe, yerli ve yabancı (çeviri) kitapları, dergileri, gazeteleri içeren bu çalışma da Dewey Onlu Sınıflandırma Sistemiyle hazırlanmıştır.4 Girişte, kadın hak ve hürriyetlerinin anlatıldığı bir tarihçe verilmekte ve sonda dizinler yer almaktadır.

Üçüncü bibliyografya, 1960-1977 yılları arasında yazılmış kitap, makale, broşür, tebliğ ve raporları kaynak alan Munise Aren'in, *Türk Toplumunda Kadın Bibliyografyası. Women In Turkish Society: A Bibliography* (Ankara: 1980) adlı çalışmasıdır. Bu bibliyografya, Sosyal Bilimler Derneği'nin İstanbul'da 16-19 Mayıs 1978 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu "Türk Toplumunda Kadın" semineri ile ilgili olarak hazırlanmıştır. Konu, 12 bölüm başlığı altında tasnif edilmiş, ayrıca 13. bölümde, taranan bibliyografik kaynaklar gösterilmiştir.

Türkiye'de 1980 sonrası feminist grupların geliştirdikleri stratejilerin toplumda eşitlik ve cinsiyet ayrımcılığı konusundaki duyarlılığı artırmasınas paralel olarak 1990'da İstanbul'da kurulan iki merkez; Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'yla (KEK), İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KAM), kadın konulu çalışmalara zemin hazırlamıştır. KAM'ın üniversitelerde giderek yayınlaşmasının sonucunda, kadın konulu tez çalışmalarında da artış görülmüştür.

KEK ise, kadınlarla ilgili her türlü belge ve bilgiyi derleyerek araştırmacılara hizmet vermenin yanı sıra geliştirdiği projeler, araştırmalar ve etkinlikleri yayına dönüştürerek yeni kaynak eserleri hizmete sunmuştur. Bu yayınlar arasında bulunan dört bibliyografya aşağıda sıralanmıştır.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927) (İstanbul: 1993). Bu çalışma, karşılaştıkları Arap harfli Türkçe kadın dergilerinin tanıtımını birbirinden habersizce yayımlama çabasında olan birkaç araştırmacının 1991 Şubat'ında kütüphane çatısı altında bir araya gelmeleri ve "Bibliyografya Oluşturma Komisyonu" kurmalarıyla başlamıştır. O zamana kadar kadın dergilerinin daha tam bir listesi bile mevcut değilken, İstanbul kütüphanelerinde dağınık halde bulunan dergi koleksiyonlarının derlenmesiyle başlayan çalışmalar iki yıla varan yoğun bir çalışma sonucu yayına dönüşmüştür. Dergilerin bibliyografik künyelerinin yanı sıra her birinin her sayısındaki içeriğinin dökümünü de vermekle katolog olma özelliği de taşıyan bu çalışma, Osmanlı dönemi kadın hareketi, kadın örgütleri ve kadın yayınları alanında olduğu kadar bunlar dışındaki pek çok saha araştırmacısı için de bir başvuru kaynağı olmuştur.

Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996 Hanımlar Âlemi'nden Roza'ya ise Harf Devrimi'nden (1928) başlayarak 1996 yılına kadar İstanbul, Ankara ve İzmir kütüphanelerinin koleksiyonlarını içeren, 195 süreli yayının bibliyografik künyelerini, koleksiyon kayıtlarını ve ilk sayıdaki çıkış yazılarını aktaran bir çalışmadır. Aslı Davaz Mardin tarafından hazırlanmış olan bu çalışma Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı ve Heinrich Böll Vakfı işbirliğiyle yayınlanmıştır.

Vakıf, yayımladığı diğer iki bibliyografyayla Cunbur ve Aren bibliyografyalarının devamını sağlamıştır.

Kadın Yazıları (Kadınların Edebiyat Ürünleri. Kadınlar Üzerine Yazılanlar ve Tezler Bibliyografyası 1955-1990) (İstanbul: 2000). Bu yayında, 1955-1990 Türkiye Milli Bibliyografyası (1991'de çıkan ilk dört sayısı da dahil olmak üzere) ve ulaşılabilen 146 yüksek lisans ve doktora teziyle birlikte 563 bibliyografik tanım verilmiştir. Baha Bal tarafından hazırlanmış, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Heinrich Böll Vakfı'nın desteğiyle kitaplaşmıştır. Bu bibliyografya Türkiye üniversitelerinde 1980 sonrası kadın konulu tezlerin sayısında artış olduğunu ortaya koyması açısından ayrı bir önem taşır.

Kadın Konulu Kitaplar Bibliyografyası (1729-2002) ise *Türkiye'de Kadın Konulu Belgelerin Ulusal Bibliyografyası* adıyla 2000 yılında Kültür Bakanlığı'nın desteklediği projenin kitaplar bölümünü içermektedir. Çalışmalar, kütüphane çatısı altında Hasan Keseroğlu ve Bekir Kemal Ataman'ın danışmanlığında kurulan ekip tarafından yürütülmüş, bu ekipte bulunan Rüveyde Deniz Yalçın tarafından yayıma hazırlanmıştır.

Sunuş yazısında,"Osmanlı Türklerinin basımevlerini kullanmaya başladıkları 1729 yılından 2002 yılına kadar kadın konusunda Türkiye'de yayımlanan bütün yapıtları içermeyi amaçlamaktadır," denilmekle birlikte, bibliyografya, Türkçe ve Türkçeye çevrilmiş olan eserleri kapsamaktadır. Daha önceki kaynaklara ilaveten, yayınevleri katologları, *Cumhuriyet* ve *Radikal* gazetelerinin kitap ekleri gibi yeni kaynaklar da taranarak 3014 eserin bibliyografik künyesi 23 ana konu altında alfabetik bir düzenle verilmiştir. Eserin başında, bibliyografyada yer alan eserlerin yıllara göre dağılımını gösteren bir tablo verilmiştir.

KATALOG ÇALIŞMALARI

Katalog konusunda Türkiye'de yapılmış ilk ve tek çalışma, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-I*'dir (İstanbul: 1993). Mübeccel Kızıltan ve Tülay Gençtürk'ün (Demircioğlu) hazırladığı bu katalog, Atatürk Kitaplığı'na bağışlanan Fatma Aliye Hanım'a ait mektup müsvetteleri ve kendisine yazılan mektuplar, şiirler, kimi eserlerinin tas-

lakları, konferans metinleri, gazete kupürleri, tuttuğu notlar, aile fotoğrafları, yardım derneklerine yapılan bağışların listeleri, doktor rapor ve reçeteleri, vergi makbuzları, senetler gibi çeşitli konularda 567 belge ve 71 defterle 3 kitabın tasnifini ve bilgisini içermektedir. Eserin başında, Fatma Aliye Hanım'ın yaşamı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü'nce yayımlanmıştır.

Anadolu'da kadının 9000 yılının serüvenini anlatan *Çağlarboyu Anadolu'da Kadın. Anadolu Kadınının 9 000 Yılı* adlı sergi kataloğu da (İstanbul: 1993) kadın araştırmacıların yararlanacağı önemli bir kaynaktır. On üç akademisyen ve uzmanın yazılarıyla, sergide yer alan zengin görsel ve yazılı belgeleri bilimsel bir yöntemle sunan bu katalogda konular "Tarihöncesi-Hitit-Demir Çağı", "Yunan-Roma-Bizans Dönemi", "Selçuklu-Osmanlı Dönemi" olmak üzere üç ana başlıkta toplanmıştır.[6]

Türkiye'deki kadın tarihiyle ilgili çalışmalarda bu kaynakların önemli bir katkısı olmakla birlikte, tüm bu metinlerin yine de yeterli olmadığını söylemek durumundayız. Özellikle Osmanlı dönemi kadın tarihi üzerindeki çalışmaların çoğunlukla Türkçe yazılmış kaynaklardan edinilen bilgilere dayanıyor olması büyük bir eksikliktir. Osmanlı döneminde yayımlanmış *Kypsele* (1842), *Pandora* (1861), *Evridike* (1870), *Bosporis* (1890), *Bosporis* (1900), *Bosporis* (1907), *Kadınların Gazetesi* (1909) gibi Rumca[7] ve *Gitar* (1862), *Dzagig* (1894), *Dzagig Garantis Hamar* (1905), *Hay Gin* (1919), *Ardemis* (1902) gibi Ermenice kadın dergileri ve bunların muhtevası bilinmedikçe kadın tarihimizle ilgili bilgilerin ve yargıların pek de sağlıklı olmayacağı ortadadır.

Bununla birlikte şunları da söylemek gerekir ki, yakın zamana kadar adları bile tam olarak tespit edilemeyen Osmanlı dönemine ait Türkçe kadın dergilerinin bibliyografyası, Osmanlıca okumayı bilen, sayısı bir elin parmaklarını geçmeyen gönüllünün özverili çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Hal böyleyken, "Türkiye'deki kadın süreli yayınlarının bütünlüklü bibliyografyalarının Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe olmayan dillerde yayımlanmış kadın süreli yayınları içermediği,"[8] şeklindeki eleştirileri kendi adıma, haksız bulduğumu söylemek isterim. Büyükannelerimizin söylediği gibi,"terakki-i nisvaniyemizi kimden bekleyelim!"

ZEHRA TOSKA
BÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

1 Bu kitap, giriş kısmı ve "Fasl-ı mahsus" bölümü çıkarılarak *Tarihte İz Bırakan Meşhur Kadınlar* adıyla Bedrettin Çetiner tarafından sadeleştirilerek yeni harflerle yayımlanmıştır (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1982).

2 Son devir âlim ve müderrislerinden olan Mehmed Zihni'nin hayatı ve eserleri için bkz. Hulusi Kılıç, "Mehmet Zihni Efendi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. 28. (Ankara: 2003), s. 542-543.

3 Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, kısmen Milli Kütüphane, İstanbul Belediye ve Millet kütüphaneleri.

4 Duranoğlu, bu çalışmanın kapsamı dışında kalan kütüphanelere göre sayının daha fazla olacağını belirtmiştir. Bu bibliyografyanın kaynakçası ayrıca derneklerin ana tüzükleri, kongre raporları, okul yıllıkları, broşürler, yıldız biyografilerini, tarihi romanların ve nikâh kitaplarının bir kısmıyla eski harfli Türkçe eserleri içermektedir. Bkz. Duranoğlu, s. 9.

5 İkinci dalga feminist hareketi olarakadlandırılan bu dönem kadın hareketiyle ilgili yeni değerlendirme yazılarından biri olarak bkz. Fatmagül Berktay, "Cumhuriyet'in 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak" *75 yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 1-11.

6 Bu katalog, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce Cumhuriyet'in 70. Yıldönümü ve "İstanbul 1993" etkinlikleri çerçevesinde, 1993 yılında İstanbul'da açılan "Anadolu Kadınının 9000 Yılı", "Çağdaşlaşma Yolunda Kadın: Bikler'den Bir Kesit" ve "Cumhuriyet'ten Günümüze Kadın Sanatçılar" başlıklarını taşıyan "Çağlarboyu Anadolu'da Kadın" sergileri nedeniyle hazırlanmıştır.

7 Aşağıda künyesi verilen Yunanca kaynağı tarayıp, Osmanlı dönemine ait Rumca kadın dergileriyle ilgili bilgileri cerlediği için Kornilia Tsevic-Byvertian'a teşekkür borçluyum. Bana verdiği ayrıntılı bilgilerden, ancak isimleri ve ilk yayınlarış tarihlerini kullanma imkânı buldum. Kaynak için bkz. Bozis Soula, *İstanbul Rumları-Stavrodromi Pera Cemaati*, Hellenika Grammata. Atina, 2002, s. 317-318.

8 Lerna Ekmekçioğlu, "Osmanlı ve Türkiye Kadın Hareketi Hakkındaki Tarihyazımında Türk ve/veya Müslüman Olmayan Kadınlar, Bir Yoklu an Anatomisi" o.e. s. 339, 16. dipnot.

KAYNAKLAR

Areen, Munise (1980). *Türk Toplumunda Kadın Bibliyografyası Women in Turkish Socie A Bibliography*. Ankara, Sosyal Bilimler Derneği-Turkish Social Science Association.

Bal, Bahis (1994). *Kadın Yazıları: Kadınların Edebiyat Ürünleri. Kadınlar Üzerine Yazılanlar ve Tezler Bibliyografyası 1955-1990*, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını: 16.

Berktay, Fatmagül (1998). "Cumhuriyet'in 75 yıllık serüvenine kadınlar açısından bakmak", *75 yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Bir Adalet Feryadı, Osmanlı'dan Türkiye'ye Beş Ermeni Feminist Yazar(1862-1933) (2006). Haz. Lerna Ekmekçioğlu-Melissa Bilal, İstanbul, Aras Yayınları.

Çağlarboyu Anadolu'da Kadın, Anadolu Kadınının 9 000 Yılı Sergi Kataloğu (1993). İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ceyhun, Adem (2000) "Ahmed Muhtar Bey'in "Şair Hanımlarımız" isimli eseri", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi 8*, Konya, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Cunbur, Müjgan (1955). *Türk Kadın Yazarlarının Eserleri "Bibliyografya" (1928-1955)*. Ankara, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları: 3.

Davaz-Mardin, Aslı (1998). *Kadın Süreli Yayınları Bibliyografyası: 1928-1996. Hanımlar Âleminden Roza'ya*, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı-Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını:1.

Duranoğlu, Neriman (1959). *Türkiye'de Kadınlar Hakkında Yayınlanmış Eserler "Bibliyografya"*, Ankara, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları: 6.

Hacıbeyzâde Ahmet Muhtar (131). *Şair Hanımlarımız*, İstanbul, Matbaa-i Safa ve Enver.

İnan, Afet (1955). "Önsöz", *Türk Kadın Yazarların Eserleri "Bibliyografya" (1928-1955)* içinde, Ankara, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları: 3.

İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası (1869-1927) (1993). Haz. Zehra Toska, Serpil Çakır, Tülay Gençtürk, Sevim Yılmaz, Selmin Kurç, Gökçen Art, Aynur Demirdirek, İstanbul, Metis Yayınları, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını: 5.

Kadın Konulu Kitaplar Bibliyografyası 1729-2002 (2006). Haz. Küveyde Deniz Yalçın, İstanbul, İletişim Yayınları, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayını: 21.

Kılıç, Hulusi (2003). "Mehmet Zihni Efendi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 28.

Mehmed Zihni Efendi (1295/1879). *Meşairü'n Nisa I-II*, İstanbul, Darü't-Tıbaatü'l-Amire.

M. Zihni Efendi (1982). *Meşhur Kadınlar I-II*., Yeni harflere geçev. Bedrettin Çetiner, İstanbul, Şamil Yayınevi.

Rızaeddin b. Fahreddin (1903). *Meşhur Hatunlar*, Drenburg, Mehmed Fatih Kerimof Matbaası.

Soula, Bozis (2002). *İstanbul Rumları-Stavrodromi Pera Cemaati*, Atina, Hellenika Grammata.

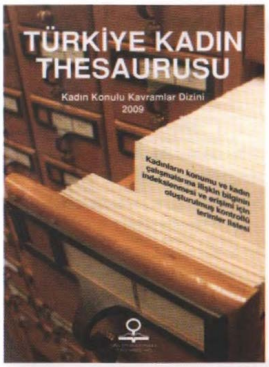
Uraz, Murat (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul, Teleyyüz Kitabevi, İnönü Kütüphanesi: 2.

KADIN KONULU KAVRAMLAR DİZİNİ - 2009

*TÜRKİYE KADIN THESAURUSU**

SÖNMEZ TANER

Türkiye Kadın Thesaurusu'nun ilk basımını gerçekleşti. Bir bilgi belge yönetim sisteminin amacı, topladığı belgelerin bibliyografik künyesini ve içeriğini en iyi biçimde tanımlamak ve böylece söz konusu belgenin içerdiği bilgiye ve belgenin kendisine erişimi sağlamaktır. Ancak bu sayede bilgi kaybı önlenebilir. Thesaurus, öncelikle belirli bir konu alanı için oluşturulan bilgi belge yönetimi sistemleri içinde, söz konusu alandaki bilginin tanımlanmasını/indekslenmesini ve erişimini en etkin düzeyde gerçekleştirebilmek amacıyla oluşturulan ve kullanılan bir araçtır.

Belirli bir konuda, özellikle kadın alanı gibi çok kapsamlı ve sürekli gelişip zenginleşen alanlarda bilgi belge depolayan ve bunları kullanıma sunmayı hedefleyen bilgi belge merkezlerinde, toplanan belgelerin içerdiği bilgiyi tanımlamak (indeksleme işlemi) için geleneksel sınıflama sistemleri ve konu başlıkları listeleri yetersiz kalmaktadır. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yönetimi bu yetersizliği hissetmiş, bu amaçla "kadın kavramları"nı içeren bir thesaurus oluşturma arayışına girmiş ve bu süreci başlatmıştır. Ve ilk aşama hedefine, yani *Türkiye Kadın Thesaurusu* birinci basımını gerçekleştirme hedefine ulaşmıştır. Sonraki aşamalarda, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi bünyesinde bulunan belgeler bu thesaurus kullanılarak indekslenecek, daha sonra internet ortamında şifreli olarak erişime/kullanıma açılacaktır. Ayrıca, kadın örgütlerinde ve diğer ilgili kurumlarda *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nun kullanımını yaygınlaştırmak üzere eğitim çalışmaları düzenlenmesi planlanmaktadır.

THESAURUS'UN DAYANAĞI VE OLUŞUMU

Türkiye Kadın Thesaurusu gerçekten uzun soluklu ve emek yoğun bir çalışmanın ürünüdür. Bu sadece bize özgü bir durum değildir. Hangi konuda olursa olsun, bir thesaurus oluşturmak son derece karmaşık, uzun soluklu, yoğun ve çok katılımlı bir çalışma gerektirir. Kadınlık alanında bir thesaurus oluşturmak daha da karmaşıktır çünkü genelde bir thesaurus sınırlı bir alanda oluşturulur ve sınırlı bir alandaki bilgi birikiminin indekslenmesinde kullanılır. Oysa "kadın" ya da "kadınlık" alanı bütün alanlarla ilgilidir. Kendi alanımızda Türkiye için bir kadın thesaurus'u oluşturmak bizler için daha da zordu. Çünkü birincisi, Batı'da 1960'lı[1] yıllardan beri gündemde olan, 1970'li yıllarda UNESCO tarafından uluslararası alanda ilk çalışmaları yapılan[2] thesaurus geleneği bizde henüz hiç oluşmamış; ikincisi, model olarak alınacak ve yararlanılacak Türkçe basılı herhangi bir thesaurus örneği bulunamadı; üçüncüsü, ülkemizde thesaurus konusunda uzman kişi sayısı yok denecek kadar az; dördüncüsü ve de en önemlisi, bilginin indekslenmesi ve erişiminde kullanılmak üzere Türkçe bir thesaurus oluşturulması için yol gösterecek bir ulusal thesaurus standardı mevcut değil.

Bütün bu olumsuzluklara karşın, Türkiye için bir kadın thesaurus'u oluşturma kararlılığını sürdüren Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı yönetimi bir orta yol bulmayı denedi ve amacına ulaştı. Arayış süresi hariç üç yıl süren "oluşum süreci" ve bu sürece katkıda bulunanlar konusunda ayrıntılı bilgi, *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nun "Önsöz" bölümünde sunulmaktadır. *Türkiye Kadın*

* *TÜRKİYE KADIN THESAURUSU* – Kadın konulu kavramlar dizini. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. İstanbul, Birinci Basım, 2009. (Bu yazı, *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nun giriş bölümünün kısaltılmışıdır.)

Thesaurusu'nun dayanağı, "Avrupa Kadın Thesaurusu"dur.[3] Yani öncelikle Avrupa Kadın Thesaurusu'nda yer alan terimler esas alınmış, bunlar Türkçeye çevrilmiş ve daha sonra uzmanların katkılarıyla her konu kategorisi için Türkiye'ye özgü kavramlar/terimler eklenmiştir. Öte yandan, bilgi belge yönetimi alanında Türkiye ve Türk dili için mevcut bir ulusal thesaurus hazırlama standardı bulunmadığından, thesaurus'un yapısal özelliklerine ilişkin temel ilkeler yine Avrupa Kadın Thesaurusu'ndan aynen alınmış; gerektiğinde, Uluslararası Standartlar Örgütü - ISO'nun bu alandaki standardına[4] başvurulmuştur.

Türkiye Kadın Thesaurusu'nun bu birinci basımı gerek Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nde, gerekse diğer kadın örgütlerinde ve bilgi belge merkezlerinde kullanıldıkça hem bu alandaki deneyim artacak hem de thesaurus geliştirilecektir. Belirli bir deneme/kullanma süresi sonunda, kullanıcılardan gelecek uyarılar ve öneriler doğrultusunda *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nu, yine hep birlikte olgunlaştıracağımıza ve daha özgün hale getireceğimize inanıyoruz.

BAZI TEMEL KAVRAMLAR - TANIMLAR

Thesaurus - sözcük anlamı: Latince ve Yunanca kökenli bir sözcük. Anlamı: Hazine, depo. Thesaurus teriminin çoğul biçimi, thesauri. Güncel sözlüklerde thesaurus, "Belirli bir alandaki sözcükleri veya bir bilgi ya da kavramlar grubunu içeren bir tür sözlük/ansiklopedi," olarak tanımlanıyor. Thesaurus teriminin İngilizce dilinde günümüz sözlüklerindeki anlamını kazanması, ilk kez 1852 yılında yayımlanan, P.M. Roget'nin *Thesaurus of English Words and Phrases* başlıklı çalışması sonucunda olmuştur. Roget'nin, anılan eserini hazırlarken savunduğu ve benimsediği, "nesneler gibi kavramların da sınıflanabileceği ve nesneler gibi kavramlar/terimler arasında da ilişkiler bulunabileceği" ilkesi ve bu ilke uyarınca hazırlanmış olan thesaurusu, bizim bugün bilginin tanımlanmasında, indekslenmesinde ve erişiminde kullandığımız thesaurus için ilham kaynağı olmuştur. Thesaurus konusunda tarihsel bir gelişim çizgisi sunulurken, bugün bile Roget'nin thesaurus'una gönderme yapılmasının nedeni budur.

Bilgi erişim / belge erişim: "Bilgi erişim", kullanıcının, belirli bir alanda mevcut bilgi birikimi içinden kendisi için en uygun bilgiye en kısa zamanda erişmesidir. Bir bilgi ve belge yönetimi sisteminin başarısı, "kullanıcı tatminine", yani bilgiye ve belgeye erişimin niteliğine (uygun bilgi/doğru belge) ve hızına (uygun zaman) bağlıdır. Bilgi erişimin niteliği ve hızı ise bilginin (belge/yayın içeriğinin) tanımlanmasındaki başarıya bağlıdır. Eğer bilgi belge yönetim sisteminde, bilginin tanımlanması ve bilgi erişimi için aynı dil kullanılıyorsa, bilgiye erişim o denli başarılı olacaktır. Uygun bilgiye erişimi, "doğru belgeye" erişim izler. "Belge erişim", belirli bir sistem içinde var olan belge/yayın topluluğu arasından uygun bilgiyi içeren belgelere, yine, en kısa zamanda ulaşılmasıdır.

İndeksleme: Daha önce de belirtildiği gibi, bir bilgi ve belge yönetimi sisteminin temel amacı, belirli bir alanda üretilmiş olan yazılı, basılı, görsel, işitsel, grafik, manyetik, elektronik vb. ortamlarda kayıtlı bilgi içeren her türlü belgenin bilgi kullanıcıları tarafından, zaman ve emek kaybını en aza indirerek erişimini sağlamaktır. Özellikle sınırlı bir alandaki bilgiye erişimde uygun bilgi, uygun zaman, uygun biçim ilkeleri son derece önem taşır. Bu amaca ulaşmak üzere kütüphanelerde, bilgi belge merkezlerinde bir dizi işlem yapılır ve bu işlemler gerçekleştirilirken çeşitli araçlar kullanılır. Bu işlemlerden bir tanesi de "bilginin tanımlanması", yani belgelerin içerdiği bilgilerin kullanıcı tarafından bulunabilmesine/erişilebilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmesidir. Bu işleme, bilgi belge yönetimi alanında "içerik tanımlama" (content description) veya "indeksleme" diyoruz. İçerik tanımlama işlemi için çeşitli araçlar vardır. İşte bu araçlardan bir tanesi de thesaurus'tur. Özellikle sınırlı bir alanda derinlemesine bir indeksleme işlemi yapmak, dolayısıyla bilgi ve belgeye erişimi etkinleştirmek için geleneksel sınıflama sistemleri ve konu başlıkları listeleri yetersiz kalmaktadır. Thesaurus, bilginin tanımlanması/indekslenmesi konusunda geleneksel sistemlerin bu yetersizliğine çözüm olarak geliştirilmiş özel ve etkin bir sistemdir.

TEKNİK TERİM OLARAK THESAURUS - AMACI

Thesaurus, belirli bir alandaki belgelerin içerdiği bilgiyi tanımlamak üzere özel olarak oluşturulan bir "indeksleme ve bilgi erişim dilidir". Bilginin tanımlanmasında ve erişiminde "ortak dil" işlevi görür. Başka bir deyişle, thesaurus bir bilgi belge yönetimi sisteminde karşılaşılan üç farklı dil -yazarın dili ya da metin dili, indeksçinin dili (belgenin içeriğini tanımlamak için kütüphanecinin kullandığı dil) ve kullanıcının dili ya da tarama/erişim dili- arasında uyum sağlar.

Thesaurus, herhangi bir bilgi belge sistemi içinde bilgiyi tanımlama, yani indeksleme işlemini standart hale getirir; sistem içinde farklı indeksçiler tarafından aynı kavramlar için farklı terimler kullanılmasını engeller. Bilgiye erişimi hızlandırır ve etkinleştirir. Bilgi kaybını önler ya da en aza indirir. Thesaurus, aynı alandaki farklı kurumlar arasında uyum sağlar, kurumlar arası bilgi değişimini etkinleştirir ve kolaylaştırır; kurumlar arasında bilginin paylaşımını olanaklı kılar.

THESAURUS: YAPISAL ÖZELLİKLER

Thesaurus'un kendine özgü bir yapısal özelliği vardır ve bu yapısal özellikleriyle bilginin indekslemesini ve erişimini etkinleştirir. Thesaurus'un yapısal özellikleri rasgele oluşturulmuş değildir. Bunu belirleyen ilkeler, 1970'li yıllardan başlayarak önce UNESCO,[6] daha sonra ISO tarafından oluşturulmuş ve geliştirilmiş thesaurus standartları[7] ile belirlenmiştir.

Daha sonra her ülke ISO standardını esas alarak kendi ulusal thesaurus standardını oluşturmuştur.

Türkiye Kadın Thesaurusu'nun giriş bölümünde, thesaurus'un yapısal özelliklerine ilişkin ayrıntılı bilgi sunulmaktadır. Bu yazı kapsamında sadece thesaurus'un temel özelliğini oluşturan "terimler arasındaki ilişkiler" tanımlanmaktadır.

TERİMLER ARASI İLİŞKİLER

Bir thesaurus, "belirli bir alandaki" belgelerin içerdiği bilgiyi ve kavramları en uygun, en doğru biçimde tanımlayacak terimlerden oluşur. Terimler "doğal dilden" seçilir. Terimler tek sözcükten ya da birden çok sözcükten oluşabilir. Thesaurus'u oluşturan "terimler arasında çeşitli ilişkiler" bulunur. Thesaurus'u geleneksel "KonuBaşlıkları" listelerinden ayıran temel fark, thesaurus'u oluşturan terimler arasındaki bu ilişkilerdir. *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nun ana bölümünü oluşturan "Terimlerin Alfabetik Listesi" kapsamında yer alan terimler, terimler arasındaki ilişkileri sergileyen "terim grupları" biçiminde verilmektedir. Terimler arasındaki "ilişkiler karşılıklıdır"; bu ilişkiler, her ülkede/dilde, o ülkenin Ulusal Standartlar Örgütü tarafından hazırlanan Ulusal Thesaurus Standartları ile belirlenmiş olan standart "kısaltmalarla" belirtilir.

Türkiye'de thesaurus alanında ulusal bir standart bulunmadığı için *Türkiye Kadın Thesaurusu* kapsamında yer alan kısaltmalar, Uluslararası Standartlar Örgütü – ISO'nun bu alandaki standardında yer alan ve terimler arası ilişkileri belirten nitelemeler ve bunları simgeleyen İngilizce kısaltmaların karşılıkları Türkçeye çevrilerek tarafımızdan önerilmektedir. Deneme/kullanma süreci içinde, Türkçede terimler arasındaki ilişkileri belirtecek daha uygun ifadeler ve bunları simgeleyen kısaltmalar önerilebilir. Ya da umalım ki, Türkiye Standartlar Enstitüsü -TSE- tarafından Türkiye ve Türkçe için ulusal bir thesaurus standardı hazırlanır.

Avrupa Kadın Thesaurusu — (European Women's Thesaurus)

Giriş bölümünden alıntı:"...
Kadın alanına özgü özel bilgiler söz konusu olduğunda, genel kapsamlı Thesaurus'ların yetersiz olduğu görülmüştür: değerli bilgiler yeterli düzeyde indekslenememekte ve dolayısıyla kaybolmaktadır. Bilgiyi tanımlamak için kullanılan dil, kadın hareketi ve kadın çalışmaları alanındaki gelişmeleri izleyememiş ve bu durum, ne yazık ki, çoğukez bu bilgilerin erişimine engel olmuştur.

Avrupa Kadın Thesaurusu'na duyulan gereksinim, geçmiş yıllarda çeşitli biçimlerde araştırılmıştır. Avrupa'daki her ülkede Kadın koleksiyonları oluşturulmuştur. Ortak bir indeksleme ve erişim dilinin bulunmaması, Avrupa'daki kadın kütüphaneleri ve bilgi merkezleri arasında işbirliğini engelleyen en önemli neden olarak görülmüştür. Uluslararası düzeyde kullanılacak böyle bir ortak sistem mevcut olmadığı için pek çok kütüphanenin hemen hepsi kendi kurumsal gereksinimlerini ve özel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi sistemlerini geliştirmişlerdir.

1990 yılında, Avrupa Topluluğu'nun Fırsat Eşitliği Birimi, 'Avrupa Topluluğu bünyesinde erkekler ve kadınlar için eşit muamele alanında bilgi ve belge sağlayan Kaynaklar' konusunda araşırma talebinde bulundu. Bu araştırma, IIAV'den (Amsterdam) Marieke Kramer ve KVINFO'dan (Kopenhag) Jytte Larsen tarafından yürütüldü. Kendileri, araştırmanın tavsiyeler bölümünde, dil engellerinin üstesinden gelmek ve bilgi değişimini kolaylaştırmak üzere Avrupa Kadın Thesaurusu'na duyulan ihtiyacı dile getirdiler.[8]
Avrupa Birliği Komisyonu'nun SIGMA-ağı ve DG22 programı için Avrupa'da Kadın çalışmaları etkinliklerinin değerlendirilmesini kapsayan sonuç raporunda, 'Hollanda Kadın Çalışmaları Thesaurusu'nun devamı olarak bir Avrupa Kadın Thesaurusu üretilmesi için çaba harcanması tavsiyesi yer aldı. Yani, daha geniş bir Avrupa'yı hedef alan, özellikle çok-kültürlü perspektiflerin geliştirilmesine katkıda bulunacak ortak bir sistem öngörülmekteydi.

Hollanda Kadın Thesaurusu'nun, Avrupa Kadın Thesaurusu üzerinde çalışmak için yararlı bir başlangıç noktası olduğu görüldü. Hollanda Kadın Thesaurusu öylesine genel bir biçimde yapılandırılmıştır ki kadınlık durumuna ilişkin tüm alanı içeren bilgiler indekslenebilmektedir. Söz konusu Thesaurus, değişik alanlardaki (siyasi ve adli kararlar, istatistikler, araştırma, vb.) kaynakların indekslenmesini mümkün kılmakta ve farklı nitelikteki kullanıcıların (hükümetler, araştırmacılar, STK'lar, medya, kadınlar ve erkekler) gereksinimlerini karşılamaktadır.

Avrupa Kadın Thesaurusu'nun geliştirilmesi ve Avrupa Birliği bünyesindeki her üye devlet için özel uyarlamaların yapılması kademeli olarak ele alınacaktır. Hollanda Kadın Thesaurusu'nun çevirisi yapıldıktan sonra, temel bir Avrupa Kadın Thesaurusu'nu oluşturacak terimler seçildi. Avrupa kadın kütüphaneleri ve dokümantasyon merkezlerinden uzmanlar bir araya geldiler ve Avrupa Kadın Thesaurusu'nun yapısını oluşturmak üzere ilkeleri belirlediler. Hollanda Kadın Thesaurusu'nda yer alan bazı terimler, Hollanda'ya özel olduğu için, çıkarıldı; diğer bazı terimler ise eklendi. Elinizdeki temel Avrupa Kadın Thesaurusu her Avrupalı üye devlette uygulanabilecek terimleri kapsamaktadır. Böyle bir Thesaurus ile kadınlık durumu alanındaki Avrupa bilgi bankalarının indekslenebileceği bir sistem geliştirilmiş oldu. Bu temel Thesaurus, aynı zamanda, çok dilde indeksleme sistemi için de bir dayanak oluşturmaktadır. **Avrupa temel Thesaurus'u esas alınarak, her üye devlet için kültürel, siyasal ve hukuksal uyarlamalar yapılabilir.**"

Sonuç olarak, *Türkiye Kadın Thesaurusu* Avrupa ülkelerindeki kadın kütüphaneleri ve bilgi merkezlerinin bilgi birikimi ve ortak deneyimi üzerine bina edilmiştir. Avrupa Kadın Thesaurusu İngilizce basımında yer alan terim sayısı 2087'dir. İngilizce dilindeki tekrarlardan kaynaklanan nedenlerle bazı terimler çıkarılmış ve Türkiye'ye özgü çok sayıda terim sisteme eklenmiştir. *Türkiye Kadın Thesaurusu*'ndaki terim sayısı 2687'dir.
Türkiye Kadın Thesaurusu'nda yer alan ve (T) simgesi ile belirlenmiş olan Türkiye kaynaklı özgün terimler, aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa Kadın Thesaurusu'na katkısıdır. Çünkü bu terimler daha sonra İngilizceye çevrilecek ve liste halinde Avrupa Kadın Thesaurusu Güncelleme ve Denetim Merkezi'ne gönderilecektir ve umuyoruz ki bir bölümü Avrupa Kadın Thesaurusu'nun ikinci basımı kapsamında yer alacaktır.
Türkiye Kadın Thesaurusu'nun oluşumunu olanaklı kılan bir başka olgu thesaurus yazılımıdır. *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nun kendine özgü yapısı içinde düzenlenmesinde, özellikle önerilen yeni terimlerin, ilişkiler yapısı ile birlikte sisteme yerleştirilmesinde ve thesaurus bölümlerinin yayına hazırlanmasında, bu amaçla geliştirilen thesaurus yazılımının önemli katkısı olmuştur.

TÜRKİYE KADIN THESAURUSU: AMACI - KULLANIMI

Thesaurus bir "indeksleme" ve aynı zamanda bir "bilgi erişim" dilidir.

Türkiye Kadın Thesaurusu'nun başlıca amacı kadın konulu belgelerin içerdiği bilginin en etkin biçimde betimlenmesini/indekslenmesini sağlamak ve dolayısıyla bu alandaki bilgi kaybını en aza indirmektir; etkin bir indekslemenin sonucu olarak kadın alanındaki bilgiye erişim süreci de daha verimli hale gelecektir.

Türkiye Kadın Thesaurusu, öncelikle Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nde olmak üzere, kadın ile ilgili diğer kütüphanelerde ve bilgi merkezlerinde, kadın konulu belgeleri indekslemek ve bu belgelere erişimi sağlamak üzere kullanılacaktır.

Diğer kullanım alanları: Herhangi bir alanda oluşturulmuş olan bir thesaurus, söz konusu alandaki bilginin "indekslenmesi ve erişimi" dışında, başka amaçlar için de kullanılabilir. Aynı şekilde, *Türkiye Kadın Thesaurusu* da sadece Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi'nde ve diğer kütüphanelerde bilginin indekslenmesi ve erişimi için kullanılmakla sınırlı kalmayacaktır. *Türkiye Kadın Thesaurusu*, bütün kadın örgütlerinde, üniversitelerin kadın çalışmaları bölümlerinde, kadınla ilgili devlet kuruluşlarında, kadın merkezlerinde, yayın kuruluşlarında, özel ve yerel arşivlerde, kadınlık ve kadın duruşu alanında bilgi/belge üreten, toplayan ve hizmete sunan bütün kurumlarda kullanılabilecek; aynı zamanda kadın çalışmaları, kadınlık duruşu ve kadın sorunları alanlarında bilgi/belge arayan kullanıcıların, araştırmacıların, öğrencilerin ve tez hazırlayanların "bilgi tarama ve bilgi erişim aracı" olarak yararlanılabilecektir.

Türkiye Kadın Thesaurusu kitaplar için dizinler hazırlanmasına, bibliyografyalarda kategoriler oluşturulmasına, araştırma makaleleri özlerinin indekslenmesine katkıda bulunabilir. Kısacası, bilginin depolanması, düzenlenmesi, araştırılması ve erişimi için ayrıntılı bir dil kullanımını gerektiren bütün diğer ortamlarda kullanılabilir. Yüksek lisans çalışması yapan öğrenciler için tez konularının seçiminde, bildiri konularının saptanmasında, kadın grupları için tartışma alanlarının belirlenmesinde *Türkiye Kadın Thesaurusu*'nda yer alan kavramlar/terimler birikiminden yararlanılabilir.

Türkiye Kadın Thesaurusu dildeki cinsiyet ayrımcılığını kaldırmayı ve dilde kadın duruşunu vurgulamayı hedeflemektedir. Ayrıca inanıyoruz ki, *Türkiye Kadın Thesaurusu*, dilin kullanımı açısından da bunca sınırlandırılmış, hatta engellenmiş olan, geleneksel sınıflama sistemlerinde ve konu başlıkları listelerinde bile sistematik olarak dışlanmış veya minimalize edilmiş olan kadınları dil açısından özgürleştirmek ve onları yaratıcı konuşmacılar ve yazarlar olarak belgelemek amacına da hizmet edecektir.

GÜNCELLEME - GELİŞTİRME - DENETİM

Thesaurus, bir kez yapılmış ve bitmiş bir oluşum ya da sonsuza dek aynen kalacak bir çalışma değildir. Thesaurus canlı ve dinamiktir. Sürekli olarak geliştirilir. İlgili olduğu alandaki yeni araştırmalar, bunlara paralel olarak gelişen yeni kavramlar, kullanıldıkça ortaya çıkan yeni gereksinimler doğrultusunda sürekli olarak geliştirilir ve güncellenir. Kimi zaman yeni terimler (terimler arası ilişkilerle birlikte) sisteme eklenir, kimi zaman bazı terimler değişebilir ve çıkarılabilir. Geliştirme ve güncelleme, bütün ilgili kurumlardaki kullanıcılardan gelen geri besleme, öneriler/uyarılar ışığında Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Thesaurus Çalışma Grubu tarafından izlenir/denetlenir ve belirli aralıklarla yeni düzenlemeler yapılır.

Türkiye Kadın Thesaurusu'nun birinci basımı, Avrupa Kadın Thesaurusu temel alınarak hazırlanmıştır. Birinci basımın belirli bir zaman dilimi içinde, farklı kurumlarda kullanılması *Türkiye Kadın Thesaurusu* için bir kullanma/deneme süreci olacaktır. Kullanıcılardan gelecek sorular, uyarılar ve öneriler ışığında, belirli bir süre sonra, kadınlık alanı için daha uygun, daha doyurucu, daha özgün ve daha etkin bir *Türkiye Kadın Thesaurusu* oluşturabiliriz inancındayız.

SÖNMEZ TANER
BİLGİ BELGE YÖNETİMİ UZMANI
KADIN ESERLERİ KÜTÜPHANESİ VE BİLGİ MERKEZİ VAKFI GENEL KURUL VE THESAURUS ÇALIŞMA GRUBU ÜYESİ

DİPNOTLAR

1 Bu alandaki ilk ciddi makale: B.C. Vickery "Thesaurus – a New Word in Documentation," Journal of Documentation, Vol. 16, December 1960, ss. 181-189.

2 İlk uluslararası konferans: "International Conference on Principles of Thesauri Building", Varşova, March 1970. Bu konferansdan hemen sonra UNESCO'nun bu alandaki ilk belgesi: 6 July 1970 tarih ve UNESCO/SC/MD 20 (Paris) işaretli: *Guidelines for the Establishment and Development of Monolingual Scientific and Technical Thesauri for Information Retrieval*. Daha sonra, anılan belge ISO ile birlikte gözden geçirilerek, 22 December 1971 tarih ve UNESCO/SC/WS/500, Paris işareti ile yeniden basılıyor ve ilgililerin görüşüne sunuluyor. Söz konusu belge çeşitli kurumların ve ulusal standartlar örgütlerinin görüş ve katkılarılınarak ve yine ISO ile birlikte yeniden düzenleniyor ve UNESCO/UNISIST belgesi olarak *Guidelines for the Establishment and Development of Monolingual Thesauri* başlığı ile yayınlanıyor. Daha sonra, ISO ve ulusal standartlar örgütleri tarafından hazırlanan uluslararası ve ulusal thesaurus standartlarının temelini bu belge oluşturuyor.

3 European Women's Thesaurus: a structured list of descriptors for indexing and retrieving information in the field of the position of women's studies. Internationa Information Centre and Archives for the Women's Movement (IIAV), Amsterdam. First versino, 1998.

4 ISO 2788:1986 – Documentation – Guidelines for the Establisment and Development of Monolingual Theasauri

5 P.M. Roget. Roget's Thesaurus of English Words and Phrases. London and Harlow: Longman, 1852. (150 yıl boyunca onlarca kez basılan yapıtın en son basımı 2004 yılında Penguin Books tarafından yapılmış.)

6 UNESCO'nun bu alandaki çalışmaları için bakınız: dipnot: 2.

7 ISO – bakınız: dipnot 4.

8 Resources for providing information and documentation in the equal treatment for men and women in the European Community: study carried out for the Commission of the European Communities by IIAV and KVINFO / Marieke Kramer and Jytte Larsen – Amsterdam, Copenhagen: IIAV; KVINFO, 1991. – 57p. + ix. Daha fazla bilgi için bakınız: The Dutch Women's thesaurus: a tool for cooperation between women's collections in the Netherlands and Belgium / Gusta Drenthe. – In: Women's Studies International Forum, 16(1993): 4, p. 437-444.

ÇANKAYA KÖŞKÜNDEKİ LABORATUVAR

İSMET PAŞA'NIN KİMYACILIĞI

EMRE DÖLEN

İsmet İnönü'nün 1942 sonbaharında kimya öğrenmek istemiştir. Bu amaçla Gazi Terbiye Enstitüsü kimya öğretmeni Dr. Avni Refik Bekman ile asistanı Sırrı İşbir tarafından Çankaya Köşkü'nde bir kimya laboratuvarı kurulmuştur. Elimizde bulunan fotoğraflardan, deneylerin bir bölümünün Avni Refik Bekman tarafından yapıldığı, bir bölümünün ise laboratuvar kitabını izleyerek bizzat İsmet İnönü tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Mustafa Kemal'e, İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi tarafından 19 Eylül 1922'de "fahri müderrislik" unvanının verilmesinin ardından, 7 Kasım 1922'de Fen Fakültesi Müderrisler Meclisi tarafından "fenn-i harbde pek mümtaz bir şahsiyet" ve "bir harb âlimi" olması nedeniyle İsmet Paşa'ya "fahri müderrislik" unvanı verilmesi kararlaştırılmıştır. Ertesi gün Darülfünun'u ziyaret eden İsmet Paşa'ya "Yaşasın Fen Fakültesi Fahri Müderrisi" biçiminde tezahürat yapılmış ve kendisi de bu unvanı kabul ettiğini belirtmiştir. Lozan'dan dönüşünde, 11 Ağustos 1923 günü yapılan bir törenle de kendisine fahri müderrislik beratı sunulmuştur.[1] Böylece, İsmet Paşa'nın unvanı "İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Fahri Müderrisi" olmuştur.[2] İsmet İnönü'nün fahri bilimsel unvanları bununla da bitmemektedir. 1936'da Heidelberg Üniversitesi tarafından kendisine siyasal bilimler alanında fahri doktora (Dr. h.c.) unvanı verilmiştir. Bu unvanın Hitler'in direktifi ile verilmiş olduğu kuşkusuz olduğu gibi, dönemin siyasal koşulları içinde İsmet İnönü bundan hoşlanmamış ve bu olay Türkiye'deki basına yansıtılmamıştır.

ÜNİVERSİTE HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

İstanbul Darülfünunu'nun 1931 yılı bütçe kanunu tasarısı İcra Vekilleri Heyeti'nin 9 Temmuz 1931 günlü toplantısında kabul edilerek, gerekçesi ile birlikte Başvekil İsmet İnönü imzası ile TBMM'ye gönderilmiştir. Bu tasarının uzun ve ayrıntılı gerekçesinin bizzat İsmet İnönü tarafından yazılmamış olsa bile onun görüşlerini yansıttığı kuşkusuzdur.[3] Bu gerekçede modern bir üniversite anlayışı ortaya konulmuş ve öğretim kadar bilimsel araştırmanın da gerekliliği vurgulan-

Avni Refik Bekman bir deney yapıyor ve İsmet İnönü izliyor.

Avni Refik Bekman kalitatif analize ilişkin bir tüp deneyi yapıyor ve İnönü'nün arkasında Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Kemal Gedeleç laboratuvar önlüğü giymiş olarak deneyi izliyor.

mıştır. Buna göre, "Darülfünunun gayesi ilim yapmak ve ilim yapacakları hazırlamaktır". Araştırma ve uygulamaya dayanması gereken eğitim ve öğretim "darülmesai"lerde yapılabilir. Burada darülmesaiden kastedilen, seminer, laboratuvar, klinik ve araştırma enstitüleridir. Bilimsel çalışmaların yapıldığı ve bilim adamlarının yetiştiği yer, darülmesaidir. Bunun için gerekli altyapı hazırlanmalı ve öğretim elemanlarına tatmin edici bir ücret ödenmelidir. Bu nedenle önemli bir ödenek arttşı istenmiş, ancak olaya bu açıdan bakmayan TBMM bu ödeneği vermemiştir.

ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDE FİZİK VE KİMYA DERSLERİ

İsmet İnönü'nün 1930'lu yılların sonunda Çankaya Köşkü'nde bir fizik laboratuvarı kurdurduğu, burada o dönemde Gazi Terbiye Enstitüsü'nde fizik hocası olan Hayri Dener'den fizik dersleri aldığı, ona fizik deneyleri yaptırttığı ve bizzat kendisinin de deneyler yaptığı anlaşılmaktadır. Bu konuda fazla bir bilgi olmamakla birlikte, Erdal İnönü'ye yazdığı 7 Aralık 1947 tarihli mektubunda, "Hatırımda iken sorayım. Benim fizik laboratuvarımdaki fizik aletleri sana ileride lazım olur mu? Eğer bunlar senin için faydalı olurlarsa kendime mal etmeliyim. Değilse devletin malı olarak Köşkte kalır. İlk mektupta bana bir kelime yaz," demiş olması bunu kanıtlamaktadır.[4]

İsmet İnönü 1942 sonbaharında kimya öğrenmek istemiştir. Bu amaçla Gazi Terbiye Enstitüsü kimya öğretmeni Dr. Avni Refik Bekman'ı ile asistanı Sırrı İsbir tarafından Çankaya Köşkü'nde bir kimya laboratuvarı kurulmuştur. Bu laboratuvarda 3-4 ay süresince hemen her gün, akşam üzeri 1-1,5 saat İsmet İnönü ile birlikte kimya deneyleri yapmışlardır. Laboratuvarın kuruluşunu ve burada yapılan çalışmaları Sırrı İsbir'in anılarından öğreniyoruz.[6]

Sırrı İsbir, bir gün evdeyken hocası Avni Refik Bekman'ın kendisini telefonla arayarak, "Bir araba gelerek seni Köşk'e götürecek, hemen gidip orada bir kimya laboratuvarı kur," dediğini, Köşk'e gittiğinde kendisine ana binada bir oda gösterdiklerini, bu odadaki dolaplarda fizik aletleri bulunduğunu anlatmaktadır. Uzun süredir kullanılmadıklarından tozlanmış olan fizik aletlerini temizleyerek başka bir odaya aktaran Sırrı İsbir bir hafta süreyle her gün öğleden sonra gönderilen bir arabayla evinden alınarak Köşk'e götürülmüş ve burada kimya laboratuvarını kurmuştur. Sırrı İsbir, laboratuvar hazırlandıktan sonra Köşk'e gittiğinde karşılaştığı durumu, "Bir de baktım üç tane gömlek İbeyaz laboratuvar önlüğül asılmış, kim gelecek dedim, ondan sonra bir de baktım İnönü geldi, gömleği giydi, benimkini de değiştirtti ve Avni Bey ile İdeneylerel başladık," diye anlatmaktadır.

Deneylerde Avni Refik Bekman'ın yazmış olduğu laboratuvar kitabı kullanılmıştır. Elimizde bulunan fotoğraflardan, deneylerin bir bölümünün Avni Refik Bekman tarafından yapıldığı, bir bölümünün ise laboratuvar kitabını izleyerek bizzat İsmet İnönü tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. İnönü'nün deneyleri bizzat yaptığını Sırrı İsbir de belirtmektedir. Bir gün deney sırasında, İnönü pipeti işaret parmağı ile tutması gerekirken fotoğraflarda da görüldüğü gibi başparmağı ile tutunca, Sırrı İsbir kendisini, "Paşam yanlış tuttunuz," diye uyarmış ve İnönü'de, "Sen karışma, ben öyle tutarım, Paşa tutuşu bu," cevabını vermiştir.

Erdal İnönü anılarında bu deneyler sırasında ilginç bir olay olduğunu ve İsmet İnönü'nün yemek sırasında bunu aşağıdaki biçimde anlattığını yazmaktadır.[7]

"İnsan bin yıl yaşasa yine akıllanmıyor. Bu gün yanlış bir iş yaptım. Prof. Bekman bana bir kimya deneyi gösterecekti. O sırada başbakan İŞükrü Saracoğlul görüşmek istedi. Ben de kendisini çağırdım. Konusunu konuştuktan sonra da alıkoydum, gel beraber deneyi izleyelim dedim. Keşke söylemeseydim. Deney, potasyum, sodyum gibi alkali maddeler su ile karıştığında ne olduğunu göstermek için yapılıyordu. Maddeyi havuza attılar, büyük bir patlama oldu. İlgiyle seyrettik. Ama sonra Başbakan, Prof. Bekman'la asistanını yakalamış: 'Siz ne yapıyorsunuz, aklınızı mı kaçırdınız, Cumhurbaşkanının yanında böyle tehlikeli şeyler yapılır mı?' diye onları adamakıllı haşlamış, bundan

İsmet İnönü bizzat bir deney yapıyor.

İsmet İnönü bir pipeti, kendi deyimiyle "paşa tutuşu" biçiminde başparmağı ile tutarak deney yapıyor.

sonra böyle deneyler yapılmasını da yasaklamış. Bana da söyledi. Bizim deneyler tehlikeye girdi."

İnönü'nün doktorunun itirazlarına rağmen sıvı oksijen getirilmiş ve deneyler yapılmıştır. İnönü sıvı oksijene parmağını sokmak istemiş, İsbir eline vurarak engellemiş, İnönü önce kızmış ve daha sonra sıvı oksijene atılan elmanın taş gibi donduğunu görünce kızgınlığı geçmiştir.

Sırrı İsbir, İsmet İnönü'nün kimyaya ilgi duymasının ve deneylere başlamasının nedeni olarak, muhtemelen o günlerde söylenegelen bir öyküyü aktarmaktadır. Buna göre, Sivas'taki Devlet Demiryolları Cer Atölyesi'ni gezerken kaynak yapanlara bunu nasıl yaptıklarını sormuş, onlar da karpitin üzerine su damlatılarak elde edilen asetilen gazını, çelik tüpte bulunan ve havadan alınmış olan oksijen gazı ile yaktıklarını söylemişler. Bunun üzerine, "Havadan bu tüpün içerisine oksijen katiyen girmez, beni aldatıyorsunuz, ben gidip bunu öğrenip geleceğim, eğer dediğiniz doğruysa ne alâ, doğru değilse beni aldattığınız için atölyeyi kapatacağım," demiş. Erdal İnönü ise bu konuda, "Babamın her şeyi öğrenmeye merakı vardı," dedikten sonra, "lise fizik ve kimya derslerinde öğrencilere gösterilen laboratuvar deneylerini görmek, bu şekilde, kendi deyimiyle, *fen bilgisini pekiştirmek* istemişti,"

İnönü'nün doktorunun itirazlarına rağmen sıvı oksijen getirilmiş ve deneyler yapılmıştır. İnönü sıvı oksijene parmağını sokmak istemiş, İsbir eline vurarak engellemiş. İnönü önce kızmış ve daha sonra sıvı oksijene atılan elmanın taş gibi donduğunu görünce kızgınlığı geçmiştir.

değerlendirmesini yapmaktadır.[8] Yapılan deneylerin lise kimyasına ilişkin deneyler olmadığı, temel olarak Avni Refik Bekman'ın laboratuvar kitabı kullanıldığına göre, bunların Gazi Terbiye Enstitüsü'nde öğrencilere yaptırılan deneylerden seçilmiş olduğu görülmektedir. Ayrıca, patlayıcı maddeler ile ilgili deneylere ilgi duyduğu, örneğin hava azotundan patlayıcı maddelerin elde edilmesinde önemli bir yeri olan nitrat asidinin başlangıç maddesini oluşturan azot oksidin elde edilmesi deneyinden sonra, "Demek ki nitrat asidini havadan yapıyorlar," dediği bilinmektedir.

Sonunda İnönü'nün isteği üzerine veya başka etkilerle deneylere son verilmiş ve laboratuvar kapatılarak başka bir binaya taşınmıştır. Bir süre sonra Avni Refik Bekman'a ve Sırrı İsbir'e laboratuvardaki çalışmalar sırasında çekilmiş fotoğraflardan oluşan birer albüm ile içinde para olan birer zarf gönderilmiştir. Sırrı İsbir'in zarfından 500 lira çıkmış, bunun üzerine Avni Bey'e de sormuş ve onun zarfından da 1000 lira çıktığını öğrenmiştir. Sırrı İsbir'in bu dönemde 55 lira dolayında maaş aldığı düşünüldüğünde, bu önemli bir paradır. Fotoğrafların bazılarının üzerine 14 Aralık 1942 tarihi atılmış ve İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır.

Sırrı İsbir, daha sonraki dönemlerde İsmet İnönü'nün Gazi Terbiye Enstitüsü'nde lise öğretmenlerine açılan yaz kurslarına geldiğini, öğretmenlere, "Bakalım ne öğrendiniz, nasıl öğrendiniz," diye sorular yönelttiğini ve aldığı cevaplar karşısında Avni Refik Bekman'a, "Doğru mu?" diye sorduğunu anlatmaktadır. Ayrıca, İsmet İnönü bu sınavlar sırasında Avni Refik Bekman ile Sırrı İsbir'e, "Siz hocasınız, burada kontrol ediyorsunuz," diyerek önlük giydirtmezmiş.

İster fen bilgisini pekiştirmek için olsun isterse II. Dünya Savaşı'nın bunaltıcı ortamında kendini biraz rahatlatmak için, fizik ve kimya dersleri alması ve bu konularda laboratuvar çalışmaları yapması Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaşamöyküsünün ilginç bir sayfasını oluşturmaktadır.

DİPNOTLAR

1 Ali Arslan, "İsmet İnönü'ye İstanbul Darülfünûnu Fen Fakültesi tarafından fahrî müderrislik unvanı verilmesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 1/Sayı 1, 1-18 (2002).

2 1933'te İstanbul Darülfünûnu, Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in mimarı olduğu 2252 sayılı kanunla ilga edilmiştir. Bu kanunun birinci maddesi, "Darülfünun ile ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgadır" hükmünü getirmiştir. (Resmî Gazete, Sayı 2420 (6 Haziran 1933]. Bu hüküm ile gerek Atatürk'ün ve gerekse İsmet İnönü'nün fahrî müderrisliklerî de ortadan kalkmıştır. Daha sonra bu durum Dr. Reşit Galip'in karşıtları tarafından kendisinin aleyhinde kullanılmış ve Atatürk ile İnönü'ye, sizin de fahrî müderrisliklerinizi kaldırdıderilmiştir.

3 *1716 numaralı İstanbul Darülfünûnunun 1931 senesi Bütçesi hakkında kanun lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası*, [Ankara 1931], s. 187-206.

4 Sevgi Özel, s. 26.

5 Avni Refik Bekman (1892-1970), Yanya'da doğmuş, burada başladığı öğrenimini Ankara İdadisi'nde tamamladıktan sonra 1910'da Maarif Nezâreti'nin açtığı sınavı kazanarak kimya öğrenimi görmek üzere Almanya'ya gönderilmiştir. İki yıl Gimnazyuma devam ederek Almanca öğrendikten sonra Berlin Üniversitesi'nde kimya öğrenimine başlamış, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine İstanbul'a dönmüş ve bir süre sonra yeniden Berlin'e gönderilmiştir. Kimya öğrenimini tamamladıktan sonra 1917'de dönemin ünlü kimyacısı Prof. Emil Fischer'in yanında doktora çalışmasına başlamış ve 1918'de doktorasını tamamlamıştır. Bir yıl daha Almanya'da kaldıktan sonra 1919'da Türkiye'ye dönmüştür. Kısa süre sonra Ankara'ya geçmiş, Sıhhiye Vekâleti Kimyahane Müdürlüğü, Ankara Sultanisi kimya öğretmenliği, Maarif Vekâleti müfettişliği, Yayın Müdürlüğü, Telif ve Tercüme Heyeti üyeliği gibi görevlerde bulunduktan sonra 1928'de Gazi Terbiye Enstitüsü'nde kimya öğretmeni olmuştur. Bir süre İlâhiyat ve Terbiye Heyeti üyeliği yapmış ve 1943'te Ankara Fen Fakültesi kuruluncaya nel kimya profesörlüğüne atanmıştır. Kısa bir süre dekanlık yaptıktan sonra 1946'da milletvekili seçilmiş ve dört yıl sonra Fen Fakültesi'ndeki görevine geri dönerek 1963'te emekliolunçaya kadar görevini sürdürmüştür.

6 Sırrı İsbir Gazi Terbiye Enstitüsü'nü bitirmiş ve ardından burada Avni Refik Bekman'ın asistanı olmuştur. Daha sonraki dönemlerde Ankara Üniversitesi Tıp ve Eczacılık Fakültelerinde kimya dersleri vermiştir. Burada sözü edilen anılar, öğrencisi olan Gazi Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Analitik Kimya Profesörü Mehmet Tevfik Orbey'in 1995 yılında kendisi ile İsmet İnönü'nün kimyacılığı konusunda Alanya'da yaptığı görüşmede anlattıklarıdır. Bu görüşme bandını ve fotoğrafların dialarını bana veren Prof. Dr. Mehmet Tevfik Orbey'e ve bandın çözümlemesini yapmış olan Füsun Öğretmen'e teşekkür ederim.

7 Erdal İnönü, s. 55-56.

8 Erdal İnönü, s. 55.

BİR ÇEVİRİ FACİASI

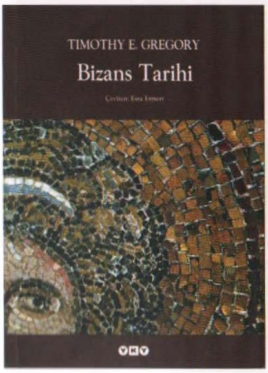
BİZANS TARİHİ

TURHAN KAÇAR

Timothy E. Gregory'nin 2005'te "Blackwell History of the Ancient World" serisinin ikinci kitabı olarak yayınlanan A History of Byzantium *adlı eserinin Türkçeye çevrilme düşüncesi olumlu ve Bizans tarihi kültürümüze önemli bir katkıdır. Ancak aynı şey eserin çevirisi için söylenemez.* Bizans Tarihi, *Bizans literatürüne yabancı, tarih terminolojisinden bihaber bir çevirmen tarafından amatörce ve özensizce yapılmıştır.*

Bizans dünyası, modern tarih yazıcılığında (Türkiye'de olmasa da) gittikçe artan bir ilgiyle incelenmektedir. Özellikle İngilizce konuşan akademik çevrelerde bu ilgi gerek kolektif çalışmalar, gerekse bireysel eserler düzeyinde devam etmektedir. Son on yılda İngilizce tarih okurları geç antikçağ üzerine yapılan sayısız çalışmanın yanı sıra, yarım düzineden fazla tek yazarlı ve kapsamlı Bizans tarihleriyle buluştular. W. Treadgold'un *A Concise History of Byzantium* (2001); M. Angold'un *Byzantium: the Bridge from Antiquity to the Middle Ages* (2001); J. Haldon'un *The Palgrave Atlas of Byzantine History* (2005) (*Bizans Tarih Atlası* adıyla Türkçeye çevrildi); C. Mango'nun *The Oxford History of Byzantium* (çokyazarlı); J. Herrin'in *Byzantium. The Surprising Life of a Medieval Empire* (2007) gibi eserler ilk elde sayılabilecekler arasındadır. Bu liste içerisinde T. Gregory'nin 2005 yılında "Blackwell History of the Ancient World" serisinin ikinci kitabı olarak yayınlanan ve *Bizans Tarihi* başlığıyla dilimize çevrilen *A History of Byzantium* adlı eseri, özellikle lisans öğrencileri ve genel olarak Bizans tarihi hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için önemlidir.

Dilimizde genel Bizans tarihi üzerine en kapsamlı eser olan G. Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi*'yle karşılaştırıldığı zaman, gerek konuyu ele alış tarzından ve gerekse kronolojik sınırları genişletmesi bakımından Gregory'nin eseri bazı yenilikler ve farklılıklar içermektedir. Ostrogorsky erken dönem Bizans tarihi uzmanı olmadığı için, 4. ve 5. yüzyılları çok kısa geçmişti, dolayısıyla onun eseri büyük oranda 7. yüzyıl konularıyla birlikte başlamaktadır. Buna karşılık Gregory'nin on altı bölümlük eserinin ilk altı bölümü, 3. yüzyıl krizinden Iustinianus çağının sonu kadar olan dönemi kapsamaktadır. Gregory, *Bizans Tarihi*'ni 3. yüzyılda başlatarak, kronolojik sınırlarını dikkate değer biçimde genişletmektedir. Kronolojik olarak Bizans tarihinin kapsam alanını genişletme, eserin son bölümünde de görülmektedir. Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi* İstanbul'un Fatih tarafından ele geçirilmesiyle sona ererken, Gregory, "Şehrin Çöküşünden Sonra Bizans" (aslında "Şehrin Düşüşünden Sonra Bizans" olması gerekirdi) başlıklı son bölümüyle, Bizans'ın varisleri ve Osmanlı yönetimi altındaki Bizans Hıristiyanları üzerine genel gözlemler yapmaktadır. Bizans İmparatorluğu'nun siyasi tarihini kronolojik bir perspektiften ele alan Gregory, kültürel, toplumsal ve dinsel konuları da ihmal etmemektedir. Gregory'nin eserinin en önemli yönü, hiç kuşku yok ki okuyucuyu zaman zaman doğrudan kaynaklara götürmesi ve sıradan okuyucunun tarih bilgisine derinlik kazandırmasıdır. Eser içerisine serpiştirilmiş ara bölümlerde kaynaklardan yapılan çeviriler çok yerindedir. Mesela, 9. yüzyılda yaşamış Bizanslı vakanüvis Theophanes'in Hz. Peygamber ve Kudüs'ün Müslümanların eline geçişiyle ilgili yazdıkları, çağdaş Bizans aynasında İslamın ve İslam peygamberinin nasıl göründüğü biz Türk okuyucular açısından oldukça önemlidir. Gregory'nin eseri üzerine İngilizce akademik çevrelerde sadece bir değerlendirme yazısı yazılmış ve bu yazı da (S. Tougher, *The Classical Review* 56/1, 2006, 193-95), Gregory'nin eserini çok özgün ve derin bulmamakla beraber, yukarıda ifade ettiğim gibi, özellikle öğrenciler ve genel okuyucu için iyi bir katkı olarak ele almıştı. Şüphesiz İngilizce

Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, (Blackwell History of the Ancient World), xiv+ 382 s. Oxford 2005. Türkçesi: *Bizans Tarihi*, (Çev. E. Ermert), 358 s. YKY İstanbul 2008.

konuşan dünyada durum Tougher'ın gözlemlediği gibi olabilir, ancak, bu eserin Türkçeye çevrilme düşüncesi kesinlikle olumlu ve Bizans tarihi kültürümüze önemli bir katkıdır. Fakat bu olumlu düşünceler ne yazık ki eserin çevirisi için söylenemez, çünkü çeviri Bizans literatürüne yabancı, tarih terminolojisinden bihaber bir çevirmen tarafından çok amatörce ve özensizce yapılmıştır.

Metnin tamamını İngilizce aslıyla karşılaştırmalı olarak okumadım, ancak bazı anlamsız cümlelerin, "aslı nasılmış acaba" diye İngilizcesine baktığım zaman çok ciddi yanlışlıklarla karşılaştım. Mesela giriş bölümünde (s. 21), çevirmen ikinci cümleyi atlamış ve ondan sonraki cümle de çok sarih yanlışlıklarla dolu. Özgün metinde bulunan ancak çevirmen tarafından atlanan cümle şudur: "The written sources for Byzantine history are, at first sight, very similar to those for ancient history, and significantly different from those for the history of the medieval West." (Bizans tarihinin yazılı kaynakları, ilk bakışta eskiçağ tarihi kaynaklarına çok benzerdir, ama ortaçağ Batı tarihi kaynaklarından da önemli ölçüde farklıdır). Bir sonraki cümle, yanlış çeviriden dolayı tarih bilgilerimizi altüst etmektedir. "Bizans'a ait günümüze ulaşan en önemli tarihi kaynaklar Herodotos, Ksenofon ve Thucydides'in tarihsel kayıtlarıdır." Bu cümlenin aslı şudur: "Thus, one important class of Byzantine sources are historical works that consciously continued the tradition of classical historiography especially the works of Herodotus, Xenophon, and most notably Thucydides." Bu cümlede kastedilen, Bizans tarih yazarlarının, klasik tarihyazıcılığında Herodotos, Ksenofon ve Thucydides çizgisindegittikleridir. Yoksa Bizans'ın ilk ortaya çıkışından yaklaşık 800 yıl önce yaşamış Herodotos'un ve diğerlerinin Bizans tarih kaynağı olması mümkün değildir.

Çevirmenin en sık yaptığı hatalardan birisi de bazı terimleri yanlış aktarmasıdır. En çok dikkat çeken hata, "consul" teriminin "konsil" olarak çevrilmesidir (mesela s. 13). Bu ikisinin aynı şey olmadığını biraz tarih kültürüne sahip olanlar bilir; "consul", Roma cumhuriyet geleneğinde en üst icracıların unvanı, Bizans'ta ise onur payesi olarak 6. yüzyıla kadar var olmuştur. Halbuki "konsil", daha çok kilise toplantıları için kullanılan bir terimdir. Bir yerde de "consul" "konsolos" olarak çevrilmiştir (s. 126). "So-called" her zaman "sözde" diye çevrilmiş (s. 23), ancak bu da zaman zaman anlam bozukluğuna yol açmış; "so-called" ifadesini "diye bilinen" şeklinde çevirmiş olsa, herhalde daha düzgün bir anlam çıkardı. Çok ilginç bir çeviri yanlışlığı da, "Baraka İmparatorlar" ifadesinde bulunmaktadır. Burada esas anlam, "Kışla İmparatorları" olmalıydı, çünkü 235-84 arasındaki askeri anarşi dönemini anlatmak için kullanılan bu terim, o dönemde imparatorların kışlalarda askerler tarafından seçildiğini vurgulamaktadır. Sayfa 36'da, Claudius'un imparator olduğu zaman Senatoyu desteklediği yazılmış, ancak asıl metinde ifade edilen, Senato'nun desteğini aradığıdır. "Usurper", "istilacı" olarak çevrilmiş, ancak anlamı "gasıp"tır (s. 37). Çevirmen, yaptığı bir diğer yanlışlıkta, Roma eyaletlerini "köy papazına" yönettirmiş. Mesela, s. 47'de "vicar", papaz olarak çevrilmiştir. Modern İngilizcede "vicar", papaz anlamındadır, ancak Bizans tarih terminolojisinde "vicar" (*vicarius*), Diocletianus'un Roma eyalet sistemini yeniden örgütledikten sonra bunların başına getirdiği süper valilerin sıfatıdır. Bu konuyu bilmeyen bir okuyucu, herhalde Hıristiyanlığın yasak olduğu Diocletianus'un Roma'sında köy papazının eyalet yönetmesine şaşıracaktır. Çevirmenin bir hatası da, geç Roma İmparatorluğu'nun eyalet sistemini adlandıran *diocesis*'i, "piskoposluk" olarak çevirmesidir. Katolik Kilise örgütlenmesinde *diocesis*, "piskoposluk bölgesi" olarak adlandırılmaktaysa da, geç antikçağ Roma dünyasında Diocletianus'un yeniden düzenlediği eyalet sisteminde *vicarius* tarafından yönetilen idari bir birimdir. *Diocesis*'in üzerinde *praefectura* birimi vardır ve bu da *paretorius praefectus* tarafından yönetilir ki çevirmen, yarı İngilizce yarı Türkçe *praetorius praefectus*u hep "Praetorian valisi" biçiminde çevirmiştir. Hatalar dizisi s. 56 ve 57'de devam etmektedir. Mesela s. 56'da, "Maxentius' sister" ifadesini "kız kardeşi" diye çevirmesi gerekirken, "kızı" şeklinde çevirmiş; "dörtler erki" olarak çevrilebilecek "*tetrarchy*" terimini, "Dörtlü Krallık" şeklinde çevirmiştir. Sayfa 59'da, Lactantius'un "savaştan sonraki yıl hakkında yazdığı" ifade ediliyor, ancak doğrusu, "savaştan yaklaşık bir yıl sonra yazdı". İskenderiye Piskoposu Alexander'ın ismi Alexandria olarak yazılmış (s. 63); Magnentius, hep Magnetius (s. 76); Arabia, hemen her yerde Arabistan olarak çevrilmiş (s. 74) ki doğrusu, Arabia şeklinde bırakabilir ve parantez içerisinde "bugün Ürdün" gibi açıklayabilirdi, çünkü Arabistan ile Arabia aynı şey değildir. Bir çeviri özensizliği de, 5. yüzyılda yaşamış kilise tarihçisi Sozomenus'un 15. yüzyıla atılmasında görülmektedir. Çevirmen bazı İngilizce ifadeleri çevirmeden yazmış, mesela "Gospel", "Robber". Aynı şekilde, "Annunciation" (İsa'nın geleceğinin müjdelenmesi); "Lent" (Hıristiyanların Paskalya perhizi) (s. 146) çevrilmeden bırakılmıştır. Eusebius'un, Constantinus'un kız kardeşi Constantia'ya yazdığı mektupta hitaplar hep ikinci tekil şahıs olarak (sen) kullanılmış (s. 70), ancak İngilizce "you" sadece "sen" değil aynı zamanda "siz" anlamına da gelmektedir. Sayfa 73'te, bir tarih aralığı gibi (325-8) kullanılan rakamlar, aslında bölüm ve pasaj numarasıdır (3.25-8). Sayfa 77'de "...Nikaeialıların cezalandırılmasını istiyordu." ifadesinin doğrusu, "...Nikaeia itikadı yanlılarının cezalandırılmasını istiyordu." şeklinde olmalıdır. "Nicene", İznikliler'i değil, "İznik itikadı yanlılarını" ifade etmektedir. Aziz Jerome, *Jeramiah* değil (s. 88), Eusebius Hieronymus (347-420 yılları arasında yaşamış) olarak çevrilmelidir, çünkü Jeremiah (veya Yeremya) Yahudi peygamberlerden ve Tevrat metinlerinden birisidir. Aziz Antonius'un biyografisini yazan Eusebius değildir (s. 89), İskenderiye Piskoposu Athanasius'tur. Zaten asıl metinde doğru olarak yazılmıştır. *Asketik*, Türkçe bir kelimeymiş gibi hep olduğu gibi bırakılmış, halbuki "çileci" olarak da çevrilebilirdi. Stilicho patrik değildi ama *patrici* idi;

sayfa 117'de, Anastasios'a isyan eden Vitalianos, Papa olarak adlandırılmaktadır, ancak özgün metin sadece Vitalian(us)'dan bahsetmektedir. Özensizliğin bir örneği de tarihlerle ilgilidir. Roma'nın yağmalanması 419 değil, 410 yılı; Efes konsili 499 değil, 449 yılındadır. zaten bu anlamsızlığı çözmek için özgün metne bakmaya gerek yoktur. Çevirmen, "outsiders"ı, "dışlanmışlar" olarak çevirmiş, ama "dışardan gelenler" olarak çevirmek daha doğrudur. "Transvestite Nuns" (s. 141 özgün metin), başlıkta doğru olarak "Erkek Kılığındaki Rahibeler" şeklinde çevrilmiş, ancak metin içerisinde "travesti rahibeler" olarak yazılmıştır (s. 144-45 çeviri), halbuki "erkek kılıklı rahibeler" daha doğru bir çeviri olacaktır. Yukarıda not edilen çeviri yanlışlıkları, özensizlikler ve eksiklikler, bu eserin sadece ilk altı bölümü içerisinden seçilmiştir. Türk okuyucu için önemli olduğunu düşündüğüm Gregory'nin *Bizans Tarihi*'nin diğer çeviri yanlışlıkları ve anlam bozulmalarının tamamı, üzülerek ifade ediyorum ama kısa bir değerlendirme yazısına sığmayacak kadar çoktur. Özensiz ve tarih terminolojisinden habersiz bir çevirmene emanet edilen bu eserin titiz bir karşılaştırmalı okuması işin fecaatini ortaya koyacaktır. Eserin çevirmeni, ne çeviriyi yaptığı dile hâkim ne de çeviri yapmaya kalkıştığı saha hakkında bilgi sahibidir. Çevirmen biraz özenli ve Bizans tarihi bilgisine sahip olsaydı, bu hataların en azından bir kısmını yapmazdı. Sonuç olarak bu eserin yeni baskısı yapılacağı zaman, yayıncının sadece ticari kaygılarla çalışmaması ve çeviriyi sahaya ve dile hâkim bir çevirmene mutlaka baştan sona kontrol ettirmesi iyi olacaktır.

TÜRKİYE, YAHUDİLER VE HOLOKOST

Corry Guttstadt'ın *Die Türkei, die Juden und der Holocaust* başlıklı kitabının kapağı.

DOÇ. DR. UĞUR TEKİN

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma sürecinde bu topraklarda yaşayan önemli sayıda Yahudi Türkiye'yi terk ederek batı Avrupa'ya göç etmiştir. Paris, Marsilya, Nice, Viyana, Berlin, Hamburg, Brüksel, Cenevre, Amsterdam, Milano gibi Avrupa'nın önemli merkezlerinde eşzamanlı olarak Sefarad cemaatleri canlanmış ve yeni Sefarad cemaatleri kurulmuştur. İki savaş arasında Avrupa'da 20-30 bin civarında Türkiye Yahudisi yaşamaktadır. Nazilerin iktidara gelmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'yı işgal etmesiyle bu Sefarad cemaatleri üyelerinin önemli bir kısmı hâlâ Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarına rağmen Türkiye'nin dış temsilcilikleri tarafından korunmamış, Türkiye'ye geri dönmeleri engellenmiş ve bir kısmı da vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bu politikanın sonucu olarak, tarafsız bir ülkenin desteğini ve vatandaşlığını kaybeden Türkiye Yahudilerinin toplama kamplarına gönderilerek öldürülmelerinin de önü açılmıştır. En az 2500 Türkiye Yahudisinin toplama kamplarında öldürüldüğü bilinmektedir. Bu dönemde Türkiye'ye girmesine izin verilen Türkiyeli Yahudi sayısı 850'dir.

Yukarıdaki tez, 2008'de Almanca olarak yayınlanan, Avrupa'da yaşayan Türkiye Yahudileri üzerine yapılan bir araştırmadan alınmıştır.[1] Bu araştırma, Uluslararası Holokost araştırmalarında çok sınırlı olarak yer alan Türkiyeli Yahudiler konusunda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Arşiv belgelerinden ve yaptığı söyleşilerin değerlendirmesinden yola çıkan Türkolog ve tarihçi Corry Guttstadt, hazırladığı 500 sayfanın üzerindeki kitabında şu soru üzerine yoğunlaşmaktadır: Bir yandan Almanya'yı terk etmek zorunda kalan üniversite öğretim üyelerine Türkiye'de kalma imkânı tanınırken, diğer yandan Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ve onun yurtdışı temsilcilikleri Nazi işgali altındaki ülkelerde yaşayan Yahudi kökenli Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının korunmasına neden ilgisiz ve çekimser kalmıştır?

"İkinci Dünya savaşı yıllarında Türkiye'nin Yahudi politikası Almanya ile ittifakı olan ülkelerde yaşanan antisemitizmle karşılaştırılamaz. Alman makamlarının da devamlı şikâyet ettiği gibi, Türkiye'de antisemitik yasalar çıkarılmadığı gibi toplumda açık olarak Yahudi düşmanlığı yapan bir kışkırtma yaşanmamıştır. Bütün bunlara rağmen Türkiye, Avrupa'da yaşayan kendi Yahudi vatandaşlarını korumada, İtalya ve Slovakya gibi faşist veya Almanya ile ittifak kuran ülkelerden çok daha az çaba harcamıştır." (s. 572)

Yazarı bu soruyu sormaya iten bulgular sadece Türkiye'deki resmi tarih yazımıyla değil, Nazi işgalindeki ülkelerde yaşayan Türk diplomatların hatıratlarıyla da çelişmektedir. Bu tarihi kesit üzerine Türkiye'de yayınlanan yazılar, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk diplomatlarının Nazi Almanya'sında ve Nazi Almanya'sının işgali altındaki ülkelerde Yahudilerin korunması için gösterdikleri insan üstü çabalarla doludur. Yazar, diplomat anılarında yer alan olayları tek tek ele almakta, arşiv belgeleri ve olayı yaşayanlarla konuşarak yeniden değerlendirmekte, bu tür anlatıların çok azının gerçeği yansıttığını ve büyük çoğunluğunun gerçek dışı olduğunu ileri sürmektedir. Sıkıntıya düşen Yahudileri koruyan Türk devleti anlatısını ve buna dayalı bir geçmiş kurgusunu bir mitos olarak değerlendirmektedir.

"Bu alandaki tek bilimsel monografi 1993'te yayınlanan, Stanford Shaw'un **Turkey and the Holocaust**' kitabıdır. Bu kitap, korunma ihtiyacı olan Yahudileri 'insanüstü çabalarla kurtaran' Türk diplomatları anlatısı üzerine kurulludur. Bu kitabın özeti daha sonra yayınlanan kitaplarda ve internette defalarca tekrar edilmiş ve bu yaklaşım bu konudaki tarih anlatımını belirlemiştir. Bunu takiben bir dizi Türk yazar da bu anlatıyı yaratıcı bir tarzda geliştirmiş ve artan yayınlara bağlı olarak kurtarılan Yahudilerin sayısı da artmıştır. Türkiye Yahudileri Türk diplomatlarının kahramanlıklarını anlatan yazılarda sadece kuliste yer almalarına ve ileri sürülen iddiaların hemen hemen hiç belgelenmemesine rağmen, bu mitos Türk-Yahudi tarih yazımının temel yaklaşımını oluşturmaktadır." (s. 298)

Yazar, "İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç eden Yahudiler", "Cumhuriyetin kuruluş döneminde Yahudilerin durumu", "Avrupa'da oluşan Sefarad cemaatleri", "Almanya'da Nazilerin iktidar olduğu dönemde Türkiye'deki gelişmeler", "Nazi Almanya'sında Türk Yahudilerin durumu", "Türk vatandaşlığından çıkartılan Yahudiler", "Türk Yahudiler ve Holokost" gibi başlıklar altında, Türkiye Yahudilerinin toplumda konumlanışlarını geniş bir tarihi boyutta ve farklı kesitlerde değerlendirmektedir.

Yazarın da belirttiği gibi, Türkiye arşivlerinin hâlâ açılmamış olması, bu tarihi dönemi ele alan araştırmaların yapılmasında ve Avrupa'da yaşayan Türkiyeli Yahudilere yönelik Türkiye Cumhuriyeti politikalarının incelenmesinin önünde en önemli engeldir. Uluslararası Holokost araştırmalarında Türkiyeli Yahudiler üzerine yapılan en ciddi araştırma olarak değerlendirilen bu çalışma Türkçeye çevrildiğinde, Türkiye'de de önemli bir tartışma yaratacaktır.

DİPNOT

1 Corry Guttstadt, *Die Türkei, die Juden und der Holocaust*, Assoziation a Verlag2008, 516 Seiten.

Tarihe not: Türkiye Darwin'in 200. doğum yılını kendine mahsus yöntemlerle kutluyor. TÜBİTAK'ın 42 yıllık dergisi Bilim ve Teknik, Darwin'e sansür uyguladı...

SEKTÖRÜNÜZDE NELER OLUYOR?

Ajans Press güçlü teknolojik altyapısı sayesinde tüm medyayı anında takip eder. Rakiplerinizi inceler, sektörünüzü araştırır, müşterilerinizi analiz eder. Geleceği netleştirmek için size gereken nitelikli bilgiyi sunar. Çünkü liderlik geleceği görmek demektir.

[illegible] bilgi için: www.ajanspress.com.tr

AJANS PRESS
LİDERLER ÖNDE GİDER

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

KÜRESELLEŞME, KRİZ VE TÜRKİYE'DE NEOLİBERAL DÖNÜŞÜM

DERLEYENLER:
NERGİS MÜTEVELLİOĞLU – SİNAN SÖNMEZ

Nergis Mütevellioğlu ve Sinan Sönmez'in derlediği ve aralarında Korkut Boratav, İzzettin Önder, Erinç Yeldan gibi isimlerin olduğu yazarların kaleme aldığı makaleleri biraraya getiren kitap, küresel kapitalizmin ve özel olarak sistemin bir çevre ülkesi konumundaki Türkiye ekonomisinin 21. yüzyılın başındaki durumunu ve yapısal açmazları inceleyerek, küresel krizin arka planına ve sistemden kaynaklanan nedenlerine ışık tutuyor.

KORKUT BORATAV **SİNAN SÖNMEZ** HALE BALSEVEN **İZZETTİN ÖNDER** ERİNÇ YELDAN **NERGİS MÜTEVELLİOĞLU** SAYIM IŞIK **GÜLAY TOKSÖZ** RAŞİT KAYA **SONAY BAYRAMOĞLU ÖZUĞURLU** FARUK ATAAY **CEREN KALFA** METİN ÖZUĞURLU

398 Sayfa, ISBN: 978-605-399-079-6

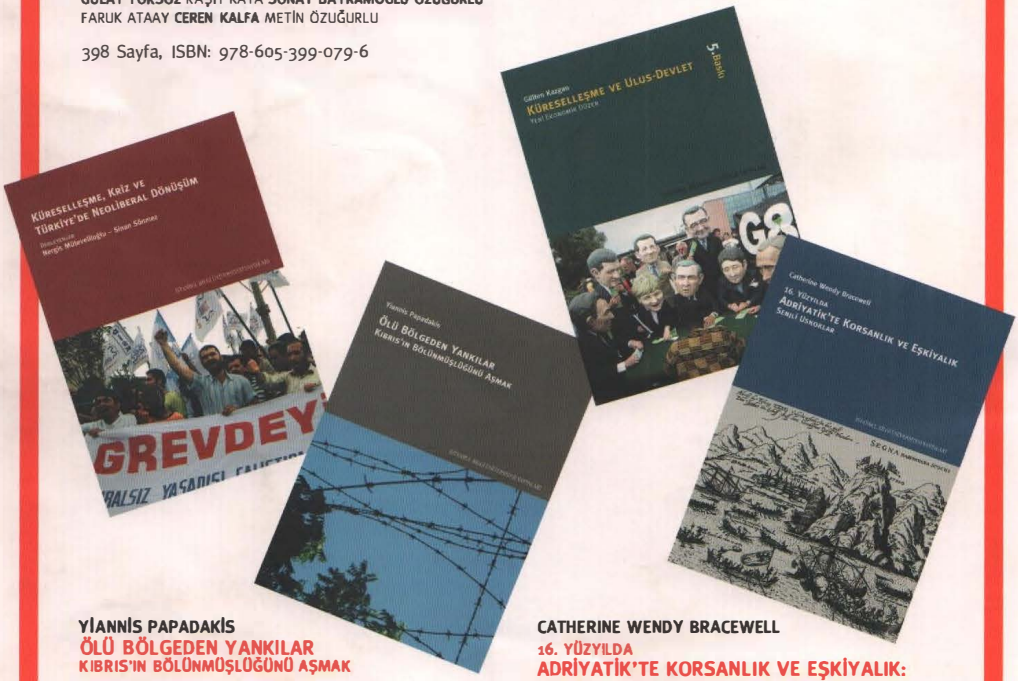
GÜLTEN KAZGAN

KÜRESELLEŞME VE ULUS DEVLET
YENİ EKONOMİK DÜZEN

5.BASKI

Yıllardır bu konuda önemli bir referans kaynağı olmasının yanısıra adeta bir el kitabı haline gelmiş eserin, gözden geçirilmiş ve genişletilmiş beşinci baskısında Prof. Gülten Kazgan, küreselleşmenin vardığı yeni evrede dünyada ortaya çıkan yeni aktörler ve yeni krizler üzerinde duruyor, 2000-2001 krizini izleyen görece refah dönemi ve 2007'de başlayıp dünyaya yayılan krizi tartışıyor.

398 Sayfa, ISBN: 978-975-6857-04-8

YİANNİS PAPADAKİS

ÖLÜ BÖLGEDEN YANKILAR
KIBRIS'IN BÖLÜNMÜŞLÜĞÜNÜ AŞMAK

Kıbrıs Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji profesörü olan Yiannis Papadakis, Ölü Bölgeden Yankılar adlı bu kitabında, Kıbrıs'ın bölünmüşlüğünü, bugüne kadar bildiğimiz tarihsel perspektiften ve bizim dışarıdan bakışımızdan çok farklı bir biçimde, kendi tanık olduğu olaylardan yola çıkarak anlatıyor. Kitap, resmi ve gayri resmi tarih kayıtlarında kimliklerin ortaya çıkış tarzlarına dair çarpıcı bir anlatı.

330 Sayfa, ISBN: 978-605-399-081-9

CATHERINE WENDY BRACEWELL

16. YÜZYILDA ADRİYATİK'TE KORSANLIK VE EŞKİYALIK:
SENJLİ USKOKLAR

Cahtherine Wendy Bracewell'in 16. Yüzyılda Adriyatik'te Korsanlık ve Eşkiyalık adlı eseri, okuru başka bir tarih yazımıyla karşı karşıya getiriyor. Bracewell, tarihin sadece imparatorlukların, kralların ve devletlerin tarihi olmadığını, bu tarihte eşkıyaların, korsanların, tarihin göz ardı ettiği "küçük insanlar"ın da payı olduğunu 16. yüzyılda Osmanlı ile de savaşan Adriyatik korsanları Uskokların öyküilerini, üç imparatorluğun sınırlarındaki yaşamı belgelere dayanarak anlatıyor.

471 Sayfa, ISBN: 978-605-399-083-3

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No:47 34440 Dolapdere / İSTANBUL
Telefon: **0212 311 52 59**
Satış/Dağıtım Telefon: **0212 311 52 62** Faks: **0212 311 253 47 00**
E-mail: **yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com**

Genel Dağıtım: **PUNT**
www.puntokitap.com
Telefon: **0 212 496 10 50** Faks: **212 551 30 13**
E-mail: **punto@puntokitap.com**